T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN SURİYELİ YAŞLILARIN YAŞAM KALİTESİNİN SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL SERMAYE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

KAAN SEVİM

DANIŞMAN
DOÇ. DR. TANER ARTAN

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET

İSTANBUL-2022

TEZ ONAYI

Bu çalışma 07.07.2022 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Doktora Programı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Doç. Dr. Taner ARTAN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Dr.Öğr.Üyesi Fatih KUCUR
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Hakan BEKTAŞ
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
İktisat Fakültesi Fakültesi

Doç. Dr. Reyhan BAHÇİVAN SAYDAM
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Fatih ALTUN
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

İTHAF

Anneme ve Babama ithaf ediyorum

TEŞEKKÜR

Tez araştırmasına başlamadan önce metodoloji konusunda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hakan BEKTAŞ hocama; bu süreçte uzaktan da olsa tezimin içeriğinin zenginleşmesine katkı sunan, beni yönlendiren ve bana motivasyon veren Doç. Dr. Fatih ALTUN hocama; çalışmanın kuramsal boyutunda desteklerini esirgemeyen Dr. Fatih KUCUR hocama; veri toplama sürecinde bana yardımcı olan Dr. Emrah APAK hocama ve son olarak başından sonuna kadar bana inanan, önümdeki engelleri kaldırarak sürekli yazmamı ve araştırmamı teşvik eden Doç. Dr. Taner ARTAN hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... İİ
BEYAN ..... **HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**
İTHAF ..... İİİ
TEŞEKKÜR ..... İV
İÇİNDEKİLER V
TABLOLAR LİSTESİ ..... İX
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... Xİİİ
ÖZET ..... XVİ
ABSTRACT ..... XVİİ
1. GİRİŞ VE AMAÇ 1
2. GENEL BİLGİLER 5
2.1. GÖÇ 5
2.1.1. Kavramsal Olarak Göç Olgusu 5
2.1.2. Uluslararası Koruma Statüleri ve Göç Türleri 9
2.1.2.1. Mülteci 10
2.1.2.2. Şartlı Mülteci 12
2.1.2.3. İkincil Koruma 12
2.1.2.4. Sığınmacı 13
2.1.2.5. Geçici Koruma 13
2.1.3. Göç Tipolojisi 15
2.1.3.1. İç Göç 16
2.1.3.2. Dış Göç 17
2.1.3.3. Gönüllü Göç 22
2.1.3.4. Zorunlu Göç 23
2.1.4. Göç Kuramları 26
2.1.4.1. Ravenstein Göç Kanunları 29
2.1.4.2. Everett Lee İtme-Çekme Kuramı 31
2.1.4.3. Neo-Klasik Ekonomi Kuramı 33
2.1.4.4. Emek Göçünün Yeni Ekonomi Kuramı 36
2.1.4.5. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı 38

2.1.4.6. Dünya Sistemleri Kuramı....39
2.1.4.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı ve Sosyal Sermaye....40
2.1.4.8. Göç Sistemleri Kuramı....42
2.1.4.9. Kurumsal Kuram....43
2.1.4.10. Birikimli (Cumulative) Nedensellik Kuramı....44
2.1.4.11. Ulusötesi Göç Kuramı....46
2.1.5. Göçün Nedenleri....48
2.1.6. Türkiye'deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler....49
2.1.7. Yeniden Toplumsallaşma ve Göçmen Politikaları....58
2.1.7.1. Kültürleşme....62
2.1.7.2. Çokkültürlülük....65
2.1.7.3. Entegrasyon....68
2.1.7.4. Segregasyon....71
2.1.7.5. Asimilasyon....73
2.2. YAŞLILIK....75
2.2.1. Yaşlı, Yaşlılık ve Yaşlanma Kavramları....77
2.2.2. Yaşlanma Türleri....79
2.2.3. Temel Yaşlanma Kuramları....81
2.2.4. Dünya'da ve Türkiye'de Yaşlanma....85
2.2.5. Göç ve Yaşlılık....90
2.2.6. Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi....96
2.3. SOSYAL SERMAYE....100
2.3.1. Sosyal Sermaye Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar....100
2.3.1.1. Pierre Bourdieu (1930-2002)....108
2.3.1.2. James S. Coleman (1926-1995)....110
2.3.1.3. Robert D. Putnam (1941-)....113
2.3.2. Sosyal Sermayenin Olumsuz Yönleri....117
2.3.3. Sosyal Dışlanma ve Yaşam Kalitesi Bağlamında Sosyal Sermaye....121
2.3.4. Göçmen ve Mültecilerde Sosyal Sermaye....124
2.4. SOSYAL DIŞLANMA VE AYRIMCILIK....128
2.4.1. Sosyal Dışlanma Kavramı....128
2.4.2. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri ve Sonuçları....131
2.4.3. Ayrımcılık Kavramı....133

2.4.4. Ayrımcılığın Nedenleri ve Sonuçları 136
2.4.5. Bir Dışlanma Türü Olarak Yaşçılık ve Yaşlı Ayrımcılığı 138
2.4.6. Göçmen ve Mülteci Ayrımcılığı 143
2.4.7. Göç, Yaşlılık ve Ayrımcılık Bağlamında Sosyal Hizmet 147
3. GEREÇ VE YÖNTEM 152
3.1. Araştırmanın Modeli 152
3.2. Araştırmanın Problemi ve Hipotezi 152
3.3. Sınırlılıklar ve Varsayımlar 153
3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi 153
3.5. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları 155
3.5.1. Gündelik Ayrımcılık Ölçeği-Kısa Formu (Everday Discrimination Scale-Short Version) 155
3.5.2. Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği-Kısa Formu (Quality of Life Scale in Older People: CASP-12) 156
3.5.3. Sosyal Sermaye Ölçeği (Social Capital Scale) 156
3.5.4. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği (Perceptions of Stigmatization by Others for Seeking Help Scale) 157
3.6. Verilerin Analizi 157
3.7. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler 162
4. BULGULAR 169
4.1. Gündelik Ayrımcılığa İlişkin Bulgular 169
4.2. Yaşlılarda Yaşam Kalitesine İlişkin Bulgular 173
4.3. Sosyal Sermayeye İlişkin Bulgular 178
4.4. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanmaya İlişkin Bulgular 182
4.5. Katılımcıların Ölçek Puanlarına Göre Korelasyon Analizi 187
4.6. Sosyal Sermayenin Aracı Değişken Rolüne Yönelik Bulgular 187
4.7. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğine İlişkin Regresyon Analizi 191
4.8. Sosyal Sermayenin Alt Boyutlarına Göre Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Bağlayıcı ve Köprü Kuran Sosyal Sermayenin İncelenmesi 192
5. TARTIŞMA VE SONUÇ 195
5.1. Öneriler 205
KAYNAKLAR 206

HAM VERİLER 242
FORMLAR 243
Onam Formu 243
Sosyo-Demografik Sorular ve Ölçekler 245
Ölçek İzinleri 252
ETİK KURUL KARARI ..... **HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**
PATENT HAKKI İZNİ ..... **HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI.....256
ÖZGEÇMİŞ ..... **HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Göç Kriterleri ve Türleri 15
Tablo 2: Uluslararası Göçmen Nüfusu (1970-2019) 17
Tablo 3: Dünya Göç Raporu Verileri (2000 ve 2020) 19
Tablo 4: Göç Kuramları: Düzey Temelli İnceleme 27
Tablo 5: Göç Kuramları: Disiplin Temelli İnceleme 28
Tablo 6: Göç Kuramları: Başlama ve Devamlılık 29
Tablo 7: Farklı Aktör Türlerine Göre Sınır Ötesi Faliyetler 47
Tablo 8: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı 53
Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İllere Göre Yoğunlukları 54
Tablo 10: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı 55
Tablo 11: Durumlara Göre Suriyeliler Hakkında Genel Bilgiler 55
Tablo 12: Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli 59
Tablo 13: Suriyeli mültecilerin nüfusa göre ikamet ettiği İstanbul ilçeleri 154
Tablo 14: Gündelik Ayrımcılık Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler 158
Tablo 15: Gündelik Ayrımcılık Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi 158
Tablo 16: Yaşlılarda Yaşam Kalitesine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler 159
Tablo 17: Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi 159
Tablo 18: Sosyal Sermaye Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler 160
Tablo 19: Sosyal Sermaye Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi 160
Tablo 20: Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler 160
Tablo 21: Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi 161
Tablo 22: Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi 161
Tablo 23: Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler 162
Tablo 24: Türkiye'ye Geliş Yıllarına Göre Dağılımları 163
Tablo 25: Türkiye'deki Mevcut Hukuki Statü Durumu Hakkında Dağılım 163
Tablo 26: Türkiye'ye Göç Etmeden Önce Suriye'deki Olaylardan Dolayı Aile Bireylerinden Vefat Eden Durumu 163
Tablo 27: Suriye'deki İş Durumu 164

Tablo 28: Suriye ve Türkiye'deki Maddi Durum 164
Tablo 29: Türkiye'deki İş ve Gelir Durumu 165
Tablo 30: Geçim Durumu 165
Tablo 31: Türkiye'ye Geldikten Sonra Aile İçi Saygınlık Durumu 165
Tablo 32: Sağlık Durumu 166
Tablo 33: İlaç Kullanım Durumu 166
Tablo 34: Sağlık Hizmetleri Alımında Görülen Temel Zorluklar 167
Tablo 35: Türkçe Konuşma ve Anlama Düzeyi 167
Tablo 36: Dil Kulanımından Dolayı Sosyal Yardımlar Almadan Yaşanan Sorun 167
Tablo 37: Yardım Almak İçin Sosyal Hizmetlere Başvuru ve Kızılay Kart Durumu .. 168
Tablo 38: Suriye'ye Geri Dönme Durumu 168
Tablo 39: Katılımcıların İkamet Ettiği İlçeler 168
Tablo 40: Cinsiyetlere Göre GA 169
Tablo 41: Yaş Grubuna Göre GA 169
Tablo 42: Öğrenim Düzeyine Göre GA 169
Tablo 43: Medeni Duruma Göre GA 170
Tablo 44: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre GA 170
Tablo 45: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre GA 170
Tablo 46: Gelir Durumlarına Göre GA 171
Tablo 47: Saygınlık Durumuna Göre GA 171
Tablo 48: Genel Sağlık Durumuna Göre GA 171
Tablo 49: Suriye'den Ayrıldıktan Sonraki Sağlık Durumuna Göre GA 172
Tablo 50: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre GA 172
Tablo 51: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre GA 172
Tablo 52: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre GA 173
Tablo 53: Geri Dönme İsteğine Göre GA 173
Tablo 54: İlçelere Göre GA 173
Tablo 55: Cinsiyetlere Göre YYK 174
Tablo 56: Yaş Gruplarına Göre YYK 174
Tablo 57: Öğrenim Düzeylerine Göre YYK 174
Tablo 58: Medeni Duruma Göre YYK 175
Tablo 59: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre YYK 175
Tablo 60: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre YYK 175

Tablo 61: Gelir Durumuna Göre YYK 176
Tablo 62: Genel Sağlık Durumuna Göre YYK 176
Tablo 63: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre YYK 176
Tablo 64: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre YYK 177
Tablo 65: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre YYK 177
Tablo 66: Geri Dönme İsteğine Göre YYK 177
Tablo 67: İlçelere Göre YYK 178
Tablo 68: Cinsiyetlere Göre SS 178
Tablo 69: Yaş Grubuna Göre SS 178
Tablo 70: Öğrenim Düzeylerine Göre SS 179
Tablo 71: Medeni Duruma Göre SS 179
Tablo 72: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre SS 179
Tablo 73: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre SS 180
Tablo 74: Gelir Durumuna Göre SS 180
Tablo 75: Genel Sağlık Durumuna Göre SS 180
Tablo 76: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre SS 181
Tablo 77: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre SS 181
Tablo 78: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre SS 181
Tablo 79: Geri Dönme İsteğine Göre SS 182
Tablo 80: İlçelere Göre SS 182
Tablo 81: Cinsiyetlere Göre YAYAD 182
Tablo 82: Yaş Grubuna Göre YAYAD 183
Tablo 83: Öğrenim Düzeyine Göre YAYAD 183
Tablo 84: Medeni Duruma Göre YAYAD 183
Tablo 85: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre YAYAD 184
Tablo 86: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre YAYAD 184
Tablo 87: Gelir Durumuna Göre YAYAD 184
Tablo 88: Saygınlık Durumuna Göre YAYAD 185
Tablo 89: Genel Sağlık Durumuna Göre YAYAD 185
Tablo 90: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre YAYAD 185
Tablo 91: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre YAYAD 186
Tablo 92: Geri Dönme Durumuna Göre YAYAD 186
Tablo 93: İlçelere Göre YAYAD 186

Tablo 94: Ölçekler Arası Korelasyon Matrisi..... 187
Tablo 97: Örtük Değişkenlerle Aracılı Yapısal Model Analizi..... 189
Tablo 98: Damgalanma Ölçeğinin Yaşam Kalitesi ve Sosyal Sermaye Üzerindeki Etkisi 191
Tablo 99: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarının Yapısal Eşitlik Modellemesi..... 193

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Uluslararası Alanda Türkiye'deki Mülteciliğin Hukuksal Boyutu 11
Şekil 2: Yerinden Edilmiş Mültecilerin Kaynak Ülkelere Göre Dağlımı 21
Şekil 3: Yerinden Edilmiş Mültecilere Ev Sahipliği Yapan Ülkeler 22
Şekil 4: Göç Sürecinde Başlangıç ve Varış Yerlerindeki Faktörler ve Araya Giren Engeller 32
Şekil 5: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Gerçekleşen Göçler 50
Şekil 6: Türkiye'deki Uluslararası Göçmenler ve Göçmenlerin Toplam Nüfusa Oranı 51
Şekil 7: Yıllara Göre Türkiye'deki Uluslararası Göçmen ve Mülteci Sayıları 51
Şekil 8: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler 52
Şekil 9: Yeniden Toplumsallaşmada Kültürel Sonuçlar 60
Şekil 10: Etnokültürel Gruplarda ve Daha Geniş Toplumlarda İki Duruma Dayanan Dört Kültürleşme Süreci 64
Şekil 11: Göçmen Uyum Politikaları İndeksi-Türkiye 70
Şekil 12: Yıllara Göre Dünyadaki 65 Yaş Üstü ve 4 Yaş Altı Nüfus 86
Şekil 13: Yıllara Göre Dünyadaki Yaşlı Nüfus Oranı 86
Şekil 14: Yıllara Göre Türkiye'deki Yaşlı Nüfus 87
Şekil 15: Yıllara Göre Türkiye'deki Yaşlı Nüfus Oranı 88
Şekil 16: Yaşlı Nüfus Oranının En Yüksek ve En Düşük Olduğu 10 Ülke 88
Şekil 17: Dünyada Yıllara Göre 65 Yaş Üstü Göçmen Nüfusu 91
Şekil 18: Türkiye'de Yıllara Göre 65 Yaş Üstü Göçmen Nüfusu 92
Şekil 19: Türkiye'deki Uluslararası Göçmenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 93
Şekil 20: Türkiye'de 60 Yaş Üstü Gelen ve Giden Göçmen Sayısı 93
Şekil 21: 65 Yaş ve Üzeri Yaşlı Göçmenlerin Toplam Yaşlı Nüfuslarına Oranı 94
Şekil 22: Yaşlara Göre Mutluluk Düzeyleri 98
Şekil 23: Türkiye'de Yıllara Göre Yaşlıların Mutluluk Düzeyleri 98
Şekil 24: Sosyal Sermayenin Biçimleri ve Boyutları 107
Şekil 25: Basit Etki Modeli 188
Şekil 26: Aracı Etki Modeli 188
Şekil 27: Sosyal Dışlanma ve Yaşam Kalitesi Arasında Yapısal Eşitlik Modeli-Amos 190
Şekil 28: Aracı Değişken ile Yapısal Eşitlik Modeli-Amos 190

Şekil 29: Damgalanma Ölçeğine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli-Amos 191
Şekil 30: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarının Yapısal Eşitlik Modellemesinin Görseli .. 192
Şekil 31: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarına Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli-Amos..... 194

SEMBOLLER / kısaltmalar listesi

3RP	: Regional Refugee and Resilience Plan
AB	: Avrupa Birliği
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
APA	: American Psychological Association
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GK	: Geçici Koruma
IOM	: International Organization for Migration
SPSS	: Statistical Package for the Social Science
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
ŞÖNİM	: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
TGYONA	: Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN DESA	: United Nations Department of Economic and Social Affairs
UN	: United Nations
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF	: United Nations International Children’s Emergency Fund
UNRWA	: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

ÖZET

Sevim, K. (2022). Sosyal Hizmet Perspektifinden Suriyeli Yaşlıların Yaşam Kalitesinin Sosyal Dışlanma ve Sosyal Sermaye Bağlamında Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD. Doktora Tezi. İstanbul.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Sosyal Dışlanma, Yaşa Dayalı Ayrımcılık, Yaşam Kalitesi, Zorunlu Göç

Dünyada var olan siyasi ve sosyal krizler zorla yerinden edilen göçmenlerin sayısını sürekli olarak artırmaya devam etmektedir. Neo-liberalizm ve küreselleşme politikalarıyla beraber gelişen teknoloji ve ulaşım imkânları da dünyadaki göç hareketlerine hız kazandırmıştır. Dünyada göçmenlerin artmasıyla birlikte yaşlı göçmen sorunları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca bu yüzyılın ortasına gelindiğinde her altı kişiden birinin 65 yaş üstü olacağı öngörülmektedir. Göçmenler arasında en dezavantajlı gruplardan birisi de yaşlılardır. Ayrıca yaşlıların dilsel, kültürel ve sosyo-ekonomik zorluklar yaşaması hedef ülkeyle olan uyumu oldukça zorlaştırmaktadır. Uyum konusunda sorun yaşayan yaşlı göçmenlerin sosyal çevreleri azalmakta ve dolayısıyla sosyal sermayeleri düşmektedir. Azalan sosyal sermayeyle birlikte ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kalan yaşlıların yaşam kaliteleri toplumun diğer kesimlerine göre daha olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla göçmen yaşlıların yaşadığı ayrımcılığın ve sahip olduğu sosyal sermayenin yaşam kalitelerini ne derecede etkilediği önem arz etmektedir.

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılarak 60 yaş üstü geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerle yapılmıştır. Çalışmaya İstanbul ilinde ikamet eden 410 Suriyeli yaşlı katılmıştır. Çalışmada sosyo-demografik sorularla birlikte; Gündelik Ayrımcılık Ölçeği, Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği, Sosyal Sermaye Ölçeği ve Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler IBM SPSS 26 ve SPSS Amos 25 programlarında değerlendirilerek araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır. Bulgulara göre; maddi durum, sağlık, medeni durum, öğrenim düzeyi ve Türkçeyi konuşma azaldıkça kişilerin ayrımcılığa uğradığı görülmüştür. Ayrımcılığın artmasıyla birlikte sosyal sermayenin ve yaşam kalitesinin düştüğü görülmüştür. Ayrımcılık ve yaşam kalitesi arasında sosyal sermayenin kısmi aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Yaşam kalitesinin sosyal dışlanmadan ziyade sosyal sermayeden etkilendiği görülmüştür. Böylelikle mülteci yaşlıların yaşam kalitesini artırmak adına ayrımcılık karşıtı uygulamalarından çok sosyal etkileşim ve rekreasyon faaliyetlerine odaklanılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

Soyadı, A.B. (2006). Evaluation of the Quality of Life of Syrian Elderly People in the Context of Social Exclusion and Social Capital from the Social Work Perspective. İstanbul University-Cerrahpasa, Institute of Graduate Studies, Department of Social Work. Doctoral Dissertation. İstanbul.

Key Words: Social Capital, Social Exclusion, Ageism, Quality of Life, Forced Migration

Political and social crises in the world continue to increase the number of forcibly displaced migrants. Developing technology and transportation opportunities together with neo-liberal and globalization policies also accelerate the migration mobility in the world. With the increase of immigrants in the world, the problems of elderly immigrants have begun to emerge. In the middle of this century, it is predicted that one of every six people will be over 65. One of the most disadvantaged groups among immigrants is the elderly. In addition, the language barriers, cultural, and socio-economic difficulties of the elderly make it very difficult to adapt to the destination country. The social environment and social capital of elderly immigrants who have problems with adaptation are decreasing. With the decreasing social capital, the quality of life of the elderly exposed to discrimination and social exclusion is affected more negatively than the rest of the society. Therefore, it is essential to what extent the discrimination experienced by the elderly immigrants and their social capital affect their quality of life.

This study is conducted with Syrians over the age of 60, who are under temporary protection, using the correlational survey model, one of the quantitative research methods. 410 elderly Syrian immigrants residing in Istanbul participated in the study. In the study, four scales were used; Everyday Discrimination Scale, Quality of Life (CASP-12), Social Capital Scale, and Perception of Stigmatization by Others for Seeking Help. The research findings were reached by evaluating the data in IBM SPSS 26 and Amos 25 programs. According to the findings, it is found out that older immigrants experience discrimination based on their economic , health, marital status, education level, and their level of the Turkish language. It is also found out that social capital and quality of life have decreased with the increase in discrimination. Another finding reveals that social capital rather than social exclusion affects the quality of life. Thus, to increase the quality of life of the elderly immigrants, it is necessary to focus on social interaction and recreation activities rather than anti-discrimination practices.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların da etkisiyle dünyada göçmen nüfusu her geçen gün artarak devam etmektedir. Göçmenler arasında genç nüfus her ne kadar fazla olsa da göçmen yaşlıların nüfusu da sürekli olarak artmaktadır. Gönüllü yapılan göçlerin haricinde son on yılda zorla yerinden edilen göçmenlerin nüfusu 50 milyon artarak 86.5 milyona kadar yükselmiştir (UNHCR, 2019: 4). Bu durum dünyada var olan politik sorunların her geçen gün arttığını göstermektedir. 2011 yılında Suriye'de yaşanan olaylardan sonra 6.6 milyona yakın insan çevre ülkelere doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye 3.7 milyon Suriyeliye ev sahipliği yaparak dünyada en çok mülteci alan ülke konumuna ulaşmıştır. Suriyelilerin on yılı aşkındır Türkiye'de bulunmalarından dolayı artık misafir olarak kabul edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar Suriyelilerin yaşlı nüfus oranı %3 civarında olsa da ilerleyen yıllarda bu rakamın artacağı bilinmektedir. Avrupa ülkelerine yönelik göçler çok önceden başladığından dolayı günümüz Avrupa'sında yaşlı göçmen sorunu yaşanmaktadır. Türkiye'nin hem kendi nüfusunun yaşlanmaya başlaması hem de ileri de göçmen nüfusunun yaşlanmaya başlaması bazı sorunları da beraberinde getirecektir.

2020 yılı verilerine göre dünya genelinde 65 yaş ve üzeri nüfusun 727 milyon olduğu bilinmektedir. 2050 yılına gelindiğinde ise bu rakamın iki katından daha fazla artış göstereceği öngörülmektedir. Bu yüzyılın ortasına gelindiğinde her altı kişiden birinin 65 yaş ve üzeri olacağı bilinmektedir (UN DESA, 2020a: 1). 2020 yılında 7.8 milyarlık dünya nüfusunun %9,3'ü 65 yaş ve üzeri iken, 281 milyonluk göçmen nüfusunun %12'si 65 yaş ve üzerindedir. Avrupa kıtasında 1990 ile 2020 yılı verileri karşılaştırıldığında göçmen yaşlı oranı %3,4 artarak %16,2'lere ulaşmıştır (UN DESA, 2020b). Türkiye'ye bakıldığında da dünya istatistikleri ile benzerlikler olduğu görülmektedir. Türkiye'de yaşlı nüfusu son beş yılda %22,5 artış göstermiştir. 2015 yılında Türkiye'deki yaşlı nüfusu 6 milyon 495 bin 239 kişi iken, 2020 yılında bu rakam 7 milyon 953 bin 555'e yükselmiş ve toplam nüfusa oranı %9,6 olmuştur (TÜİK, 2020). Ayrıca Türkiye 60 yaş ve üzeri 117 bin 916 Suriyeli yaşlıya ev sahipliği yapmaktadır. Yaşlıların toplam Suriyeliler içindeki payı %3,15'tir. Suriyelilerde 50-60 yaş arası 162 bin 874 kişi, 40-50 yaş arası ise 278 bin 141 kişi bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında Türkiye'deki mülteci yaşlı nüfusun daha da artacağı öngörülmektedir.

2014 yılından bu yana 56 ülkede yapılan Göçmen Uyum Politikaları İndeksine (Migrant Integration Policy Index – MIPEX) göre, Türkiye 17 puan ilerleyerek 43 puana yükselmiştir. Türkiye'nin göçmen uyum politikalarında en iyi olduğu alan 69 puan ile sağlık olurken, en düşük olduğu alan 5 puan ile siyasal katılım olmuştur. Türkiye'nin kendisini en ileri taşıdığı alanlardan bir tanesi de ayrımcılık karşıtlığı (anti-discrimination) olmuştur ve 13 puandan 50 puana yükselmiştir (MIPEX, 2020). Fakat son yıllarda hem pandeminin ortaya çıkması hem de ekonomik zorlukların yaşanması yabancılara yönelik ayrımcılığın giderek artmasına neden olmuştur. Bu çalışma bu bağlamda sosyal uyum noktasında spesifik olarak yaşlı Suriyelilerin yaşadığı ayrımcılık düzeyini belirlemeye çalışmaktadır. Mülteciler ve göçmenlerle çalışma noktasında temel beş politik alan bulunmaktadır; sağlık, eğitim, emek piyasası, barınma ve sosyal uyum (Osseiran & Güneyli, 2020: 3). Bu çalışma ise *sosyal uyum* alanını kapsamaktadır.

Durkheim sosyal uyum eksikliğinin bireylerin hem beden hem ruh sağlığında olumsuz etkilere yol açtığını vurgulamıştır. Bu durumun strese bağlı olarak gün içerisinde yaşam kalitesinin azalmasında oldukça kötü etkileri olabilmektedir (Brown & Harris, 1978). Yaşam içerisinde ortaya çıkan bu stresörlerle karşılaşıldığında kişinin ailesi ve sosyal ağları tarafından gelen sosyal destekler bireyin iyiliğinin artmasına yardımcı olmaktadır (Hao & Johnson, 2000: 65). İnsanların sahip olduğu sosyal ağlar, sosyal sermayelerini gösteren en önemli göstergedir. Sosyal sermaye ne kadar artarsa yaşam kalitesinin de o derece de arttığı söylenilebilir. Fakat zorla yerinden edilmiş göçmenler hem sosyal ağlarını geride bırakmasından hem de yeni topluma uyum sağlayamamasından dolayı sosyal sermayeleri oldukça düşebilmektedir. Bu grup içerisinde özellikle yaşlılar hedef ülkenin dilini öğrenmede zorluk yaşaması veya iş yaşamına kabul edilmemesi gibi nedenlerden kaynaklı olarak toplumdan oldukça uzaklaşabilmektedir. Normal şartlarda insan yaşlandıkça sosyal sermayesi de artmaktadır fakat zorla göçün gerçekleşmesiyle birlikte var olan birçok ilişki ve ağlar kesilebilmektedir. Genç göçmenler daha hızlı dil öğrenerek, çalışarak, eğitim alarak daha hızlı sosyal çevre edinebilirken göçmen yaşlılar bu süreçte oldukça zorlanmaktadır. Suriyeli yaşlı mültecilerin bahsedilen sebeplerden dolayı sosyal sermayelerinin daha düşük olacağı ve bundan kaynaklı olarak da yaşam kalitelerinin düşeceği düşünülmektedir.

Toplumlar arasında var olan ekonomik, demografik, kültürel ve dini kimlikler, aile yapıları ve akraba ilişkileri gibi birçok yapı sosyal uyumu etkileyebilmektedir (Hao & Johnson, 2000: 600). Yerel halk ile göçmenler arasında toplumsal bir uyum sağlanamadığında ayrımcılığın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrımcılık, belirli bir sosyal gruba karşı sosyal eşitlik haklarının ihlal edilmesi ve bu grubun sağlık, güç, zenginlik gibi alanlardan uzak tutulmaya çalışılmasıdır. Grubun bu alanlardan tamamen uzaklaştırılması ise sosyal dışlanmayı ortaya çıkarmaktadır. (Goosey, 2019: 539). Sosyal dışlanma bir anlamda ayrımcılığın bir sonucudur. Ayrımcılık bireylerde birçok sağlık sorunlarına yol açacak kadar etkili bir olgudur. Algılanmış ayrımcılığın; hipertansiyon, sağlıksız hissetme, meme kanseri, obezite, kan basıncının artması ve madde kullanımı gibi birçok sağlık sorunlarına yol açtığı araştırmalarla bilinmektedir (Pascoe & Richman, 2009: 531). Ayrımcılık bireylerin sahip olduğu etnik köken, toplumsal cinsiyet vb. özelliklerinden dolayı toplum tarafından geliştirilen olumsuz davranışlar ve önyargıların bütününü oluşturmaktadır (Barker, 1995: 85). Hatta ayrımcılık toplumları soykırıma kadar götürebilecek bir fenomen olarak bile tanımlanmaktadır (Allport, 2016). Dolayısıyla ayrımcılığın da sosyal sermayede olduğu gibi yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir olgu olduğu görülebilmektedir. Bir gruba yönelik ayrımcılık arttığında sosyal sermayelerinin düşeceği ve yaşam kalitelerinin olumsuz etkileneceği söylenebilmektedir.

Yaşlı mülteciler yoksulluk, dil sorunu, işsizlik, kaynak ülkesinden gelen travma ve dışlanma gibi sebeplerle en kırılgan gruplardan bir tanesini oluşturmaktadır (Özmete, Pak & Duru, 2022: 102). Suriyeli yaşlı mültecilere yönelik olarak var olan ayrımcılık hem yaşlı ayrımcılığına hem de ksenofobi olarak bilinen yabancı ayrımcılığına girmektedir. Dolayısıyla yaşlı mülteciler toplumun diğer üyelerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık yaşayabilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye'deki yaşlı mültecilerin maruz kaldığı ayrımcılığın ve sahip olduğu sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerine etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yaptığı göz önüne alındığında hem Suriyeli yaşlıların içinde bulunduğu dışlanmışlık ve yaşam kalitesi durumunu ortaya çıkarmak hem de bu konuda neredeyse Türkiye'de hiç çalışılmamış olan literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmayı önemli kılan bir diğer konu ise Avrupa ile kıyaslandığında fark edilmektedir. Avrupa çoğunluk olarak yoğun işçi göçlerini 50 yıl önce almasından dolayı şu an yaşlı göçmen sorunu yaşamaktadır (Yüksel & Hiçdurmaz, 2019: 216) Avrupa'da göçmen

yaşlıların toplam yaşlılara oranı %9,8 iken Türkiye'de bu oran %4,7'dir. Aslında Avrupa'da her on yaşlıdan biri göçmenken Türkiye'de neredeyse her 20 yaşlıdan birisi göçmen konumundadır (UN DESA, 2020: Migration Stock). Hızla yaşlanan dünya nüfusu ve artan mülteci sayısıyla birlikte yakın zamanda mülteci nüfusunun çoğunluğu yaşlılardan oluşacaktır (Özmete, Pak & Duru, 2022: 102). Böylelikle bu çalışma, Türkiye'de henüz göçmen yaşlılık oranı düşükken ve önemli bir problem olarak görülmezken erken önlemlerin alınması konusunda alana yönelik farkındalığın artırılmasını da hedeflemektedir.

2. GENEL BİLGİLER

Çalışmanın bu bölümünde göç, yaşlılık, sosyal sermaye, yaşam kalitesi, sosyal dışlanma ve ayrımcılık konularının kuramsal olarak derinlemesine incelenmesi yapılacaktır. Ayrıca bu bölümde hem kuramsal hem ampirik bilgilerle tüm kavramların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konulacaktır.

2.1. GÖÇ

2.1.1. Kavramsal Olarak Göç Olgusu

Göç bir kişinin ya da bir grubun kendi ülke sınırları içerisinde yer değiştirmesi veya uluslararası alanda bir sınırı geçmesi ile ortaya çıktığı söylenebilir. Her ne sebep olursa olsun ne kadar sürerse sürsün insanların yer değiştirdiği bir nüfus hareketidir. Bu grubun içerisine mülteciler, ekonomik olarak göçenler, zorla yerinden edilmiş kişiler, sığınmacılar, aile birleşimi için göçmek zorunda kalanlar gibi akla gelebilecek her türlü hareket eden kişiler göç tanımlamasının içine girebilmektedir (Perruchoud & Redpath, 2013: 35). Göç; farklı dili, dini, fizyolojik yapısı ve adetleri olan insanları birbiriyle birleştirerek farklı toplumsal yapıların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Kabile, aşiret, kavim, millet ve benzeri birçok topluluğun ve kültürel kimlik kabullerinin oluşmasında yine göç etkili olmuştur. Kültürlerin değişimini sağlayan hatta kültürel birleşmelerden yepyeni bir kültür doğuran etmen yine göç olmuştur. Tarih boyunca hatta yazılı tarihlerden bile önce göç her zaman var olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bugün bilinen birçok ülke (Kuzey ve Güney Amerika, Avusturya vb.) göçler sayesinde oluşmuş ve oluşmaya da devam etmektedir (Karpat, 2015: xxiii). Göç hiçbir zaman bitmeyen ve bitmeyecek olan toplumsal bir gerçekliktir. Ülkeler için göç ve göçmenlik bazı dönemlerde olumlu bir karşılığı bulunurken bazı dönemlerde ise olumsuz ve damgalayıcı niteliği barındırabilmektedir. Göç hem insanları birbirinden ayıran hem de insanları birbirlerine kavuşturan bir serüven olarak tanımlanabilir.

Göçmen kavramı ise genellikle zorlayıcı dış faktörler olmaksızın bireyin kendi isteği ile bir yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu tanım, bireyin kendi durumunu daha da iyileştirmek ya da sosyo-ekonomik koşullarını güçlendirmek istemesi sonucu ortaya çıktığı söylenmektedir. Fakat Birleşmiş Milletler göçmeni; gönüllü ve düzenli olup olmamasına bakmaksızın yabancı bir ülkede bir

yıldan daha fazla ikamet eden kişileri göçmen olarak tanımlamaktadır (Perruchoud & Redpath, 2013: 37). Birleşmiş Milletlerin göçmenlik tanımına göre sebepler ve koşullar değil süre belirleyici faktör olarak yer almaktadır.

Göç olgusunun dinamik, karmaşık ve çok boyutlu olması, tanımlanmasını zorlaştırsa da en basit anlamıyla belirli bir zaman aralığı içerisinde belirli bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine geçiş olarak ifade edilebilmektedir (İçduygu & Ünalan, 1998: 38). Her ne kadar genel tanımı ile basit görünse de aslında göç olgusu bir yer değiştirmeden çok daha büyük izdüşümleri içerisinde barındırmaktadır. Kaynak ülke ile sosyal, kültürel ve ekonomik bağların devam ettiği, hedef ülke içerisinde yeniden sosyalleşme, bütünleşme ve uyum gibi pek çok problemin ortaya çıktığı sosyal ve dinamik bir olgu olmaktadır (Kümbetoğlu, 2016: 70). Bireylerin ya da grupların gittikleri ülkelerde yabancı olarak tanımlanmaları ve kendi ülkelerine ziyaret ettiklerinde misafir olarak görülmeleri, iki ülke sınırı arasında sıkışmalarına ve aidiyet duygularının gelişmesinde oldukça olumsuz etkileri olmaktadır (Bekarca Şen, 2019: 5). Göç hem kaynak ülkeyi hem de hedef ülkeyi farklı koşullarda olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Göç bazı durumlarda her iki ülke için de bir avantaj olarak görünse de zaman değiştikçe belirli sorunların kaynağına dönüşebilmektedir. Aslında göç olgusu barındırdığı dinamikle hem bir sebep hem de bir sonuç olma potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Klasik teoriler odağında bakıldığında göç kavramının negatif anlama sahip olan bir olguya dönüştüğü iddia edilmektedir. Özellikle politik söylemlerde göç bir problem olarak tanımlanmakta ve uygun politikalarla düzenlenmesi gereken bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda göç ve hareketlilik (migration – mobility) arasında ayrımların oluştuğu ileri sürülmektedir. Göç olgusu istila ve yerinden etme gibi arkaik dönem hatıraları ortaya çıkardığı düşünürken, hareketlilik kavramının ise modern açık toplumla eşdeğerlilik kazandığı söylenmektedir. Eğitimli ve nitelikli işçiler profesyonel hareketlilik olarak tanımlanırken, nitelikli olmayan düşük vasıflı işçiler ise istenmeyen göç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Postmodern ve küreselleşmenin ütopya haline gelen sınırsız hareketlilik henüz gerçekleştirilemediği için göç eşitsizlik ve ayrımcılık ile anılarak devletler tarafından kontrole ve sınırlanmaya maruz kalmaktadır (Castles, 2010: 1567). İnsanlık tarihinde geçen dini olaylar, tarımın keşfedilmesi, sanayileşme, dünya savaşları, küreselleşme ve teknoloji gibi birçok süreç insanın hayata bakışını ve

kavram dünyasını değiştirdiği gibi göçe bakışını da oldukça değiştirmiştir. Göçün zaman içinde değişen tanımlarının haricinde iktisat, hukuk, sosyoloji, psikoloji, demografi, politika, kültür, insan hakları, sosyal hizmet, uluslararası ilişkiler, antropoloji ve birçok alanda etkisini göstermesinden dolayı multidisipliner bir yaklaşımı da beraberinde getirmek zorundadır.

Göç sosyo-demografik yapıyı değiştirmenin ötesinde kültürlerin yeniden oluşmasını ve siyasi kurumlarının yeniden tasarlanmasına kadar birçok alanda etkili olmaktadır (Castles & Miller, 2008: 127). Göç edilen ülkenin ve göçmenin etkilenme durumu da göçün yapısı ile ilgilidir. Gönüllü göç veya zorunlu göç gerçekleştiren kişi ya da grupların hedef ülke üzerindeki etkileşimlerinde farklar vardır. Zorunlu göçmenlerin ülkeye yönelik hazırlıksız ve birikimsiz olması sosyo-ekonomik problemler yaşamasına, kentsel bütünleşmeyi sağlayamamalarına ve sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Benzer şekilde göç eden kişilerin kültürel yapısı ile göç etmiş olduğu ülkenin kültürel yapısı arasındaki farklılıklar ne kadar büyükse sorunların büyüklüğünü de o derece büyük olacaktır. Göçün ortaya çıkarmış olduğu etkileşim toplumsal bağlamda kültürleşme, çokkültürlülük, entegrasyon, asimilasyon, sosyal ayrışma ve sosyal dışlanma gibi farklı izdüşümleri sergileyebilmektedir (Tümtaş, 2020: 55). Göç hareketlerinin yönetimi iyi yapıldığı zaman ülke için sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bir kazanım olabilirken, kötü yönetildiğinde ise toplumsal uyum ve güveni bozabileceği hatta insan hakları ihlallerine varabilecek düzeyde olumsuz sonuçlar doğurabileceği öngörülmektedir (Göç ve Uyum Raporu, 2018: 240). Dolayısıyla göçün türü, yapısı ve göç sürecinin yönetiminin bireylerin ve toplumların yaşamlarını oldukça etkileyebilecek bir olgu olduğu söylenilebilir.

Göç, insanlığın ileri yıllarda unutacağı bir olgu olmaktan daha çok her geçen yıl daha da üzerine düşülmesi gereken bir konuya dönüşmektedir. 2019 yılında uluslararası göçmen sayısı 2010 yılına göre 51 milyon artarak 272 milyona yükselmiştir. Dünya nüfusunun geneline oranla bu sayı 2.8'den 3.5'e yükselmiştir. Ayrıca her yıl artan bu göçmen nüfusunun dörtte biri mülteciler ve sığınmacılardan oluşmaktadır. Bu da gösteriyor ki son yıllarda gönüllü göçün aksine zorunlu göç (forced migration) oldukça artmaktadır (United Nations, 2019: 1). Modern dönem içerisinde göç dünya çapında sadece nicelik olarak artmakla kalmamış aynı zamanda birçok yapısal farklılaşmayı da

beraberinde getirmiştir. Castles ve Miller'ın günümüz göç hareketleri ile ilgili beş önemli tespiti bulunmaktadır.

- *Göçün küreselleşmesi*: Ülkelerin göç hareketlerine katılmasındaki farklılaşma ve göçün gerçekleştiği sahalardaki çeşitlilik,
- *Göçün hızlanması*: Uluslararası düzeyde göçmen sayılarındaki sürekli artış,
- *Göçün farklılaşması*: Tek tip bir göç anlayışının kalmaması ve artarak çeşitlenmesi,
- *Göçün kadınsallaşması*: Göçlerde kadın hareketliliğinin artması,
- *Göçün giderek siyasallaşması*: Uluslararası göçlerin devletlerin iç ve dış politikalarını fazla etkilemeye başlaması (Castles & Miller, 2008:13).

Göçü ülke içinde ve uluslararası boyutta meydana gelen veya iç göç ve dış göç şeklinde ele alarak basit bir şekilde sınıflanabilse bile göçlerin içeriği, nedenleri ve gerçekleşme biçimi tanımlamayı ve sınıflamayı zorlaştırmaktadır (Kanbir, 2016: 105). Ayrıca göçü, sadece insanın coğrafi olarak bir yer değiştirmesi olarak görmek yerine, ilk olarak algının sonra mekânın değişmesi ile başlayan daha sonra da uyum süreçleriyle devam etmekte olan bir fenomen olarak görmek gerekir (Çakır, 2011: 131). Göç olgusunu ulusal ve uluslararası verilerden hareketle hem mikro düzeyde hem de makro düzeyde farklı disiplinler ışığında ele alınması göç olgusunun daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

2019 verilerine göre, uluslararası alanda en çok göçmen barındıran ülkeler; Amerika Birleşik Devletler (50.7 milyon), Almanya (13.1 milyon) ve Suudi Arabistan (13.1 milyon) olurken, en çok göç veren ülkeleri ise Hindistan (17.5 milyon), Meksika (11.8 milyon) ve Çin (10.7 milyon) olmuştur (UN DESA, 2019a: 3). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals - SDG) kapsamında belirlenen bölgelere göre uluslararası göçmen dağılımlarına bakıldığında 82.3 milyon ile Avrupa'nın birinci sırada olduğunu, 58.6 milyon ile Kuzey Amerika'nın ikinci sırada olduğu, 48.6 milyonla Türkiye'nin de arasında bulunduğu Kuzey Afrika ve Batı Asya bölgesi üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge 2010 yılına göre en fazla göçmen artışını gösteren bölge olmuştur (UN DESA, 2019a: 1). Türkiye ise göçmen bakımından yüksek bir konumda olmamasına rağmen altı yıldır dünyanın en büyük uluslararası ve geçici koruma statüsü olan nüfusuna ev sahipliği

yapmaktadır. Geçici koruma sağlanan Suriyeli nüfus 2021 yılı içerisinde 3.7 milyonu geçmiştir. Türkiye diğer ülkelerden ise, Afganistan, Irak ve İran başta olmak üzere, 320 bine yakın uluslararası koruma statüsüne sahip kişiyi içinde barındırmaktadır (3RP, 2021: 4). Hem göçmenler hem de göçmenliği de içinde barındıran uluslararası koruma ihtiyacı olan kişi ve gruplar gün geçtikçe dünyada ve ülkemizde artmaya devam etmektedir. Göçün siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal bir krize dönüşmemesi için ülkelerin göç olgusunu doğru incelemesi ve aktarması gerekmektedir.

Her ne kadar göç araştırmalarının ve incelemelerinin ideolojilerden ve politik yaklaşımlardan bağımsız olması gerektiği vurgulansa kesin bir çizgi oluşturulduğu hâlâ söylenememektedir. Massey ve arkadaşlarına göre, sosyal bilimciler göç çalışmalarına ortak bir paradigmadan değil disiplinler, bölgeler ve ideolojilere bölünmüş bir şekilde birbiriyle yarışan çeşitli teorik bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Bundan dolayı araştırmalar dar ve verimsiz olmasının yanı sıra iletişim eksikliği, kopyalama, yeniden keşfetme ve temel ilkeleri tartışmayla zaman kaybetmektedir (Massey vd., 1994: 700-701). Diğer taraftan göç olgusunun hem dünya da hem de Türkiye'de hızla popülerlik kazanması, yanlış bilgilerin de hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olabilmektedir. Kavramların yanlı veya yanlış bir şekilde algılanmasının yanı sıra kavramlardaki belirsizlikler göçmen karşıtlığına kadar gidebilecek olumsuz sonuçları tetikleyebilmektedir (Erbaş & Alioğlu Türker, 2019: 884). Göç olgusunun çok kapsamlı, dinamik, hızla artan ve sürekli değişen yapısından dolayı incelenmesi güçleşmektedir. Öncelikle kavramların doğru kullanılması gerekmektedir. Bundan dolayı göç ve göçmen kavramlarından sonra aşağıda göçle ilgili olan uluslararası koruma kavramlarına yer verilecektir.

2.1.2. Uluslararası Koruma Statüleri ve Göç Türleri

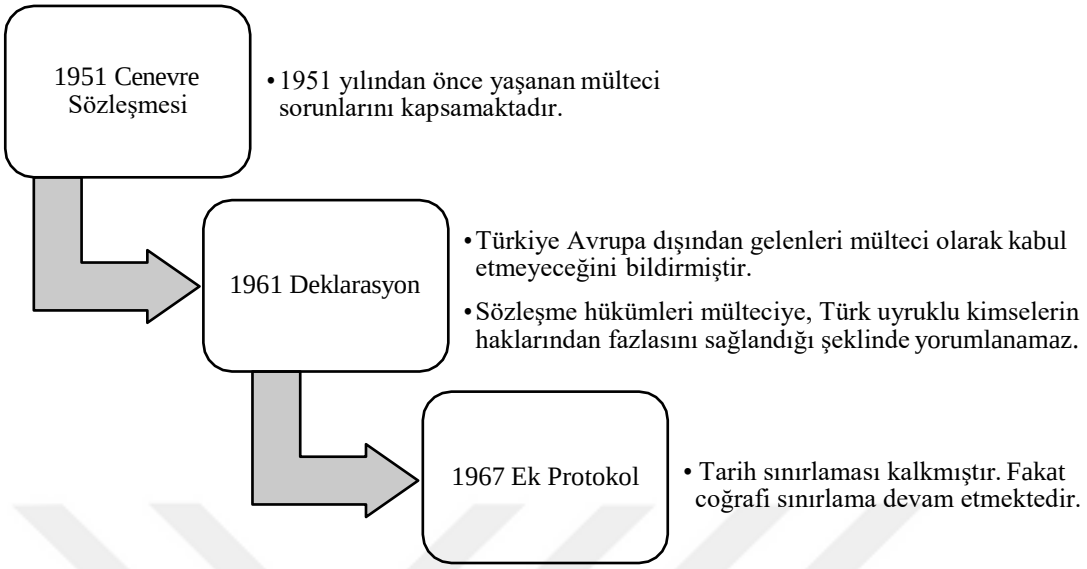
Göç ile ilgili olarak kullanılan sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma gibi kavramlar günlük dilde birbirine karıştırılabilmektedir. Bu kavramların doğru kullanılması göç yaklaşımlarının ve uygulamalarının anlaşılmasına yardımcı olacak ve olası yanlış anlaşılmaların önüne geçecektir. Uluslararası koruma temel olarak mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olarak üç gruba ayrılır. Fakat burada uluslararası koruma kapmasında olmayan fakat Türkiye'de geçerli olan geçici korumadan da bahsedilecektir.

2.1.2.1. Mülteci

Mültecilik (refugee) hukuki bir statüdür. Bu statünün belirlenmesinde, II. Dünya Savaşı sonrasında 20 milyondan fazla insanın ülkesini terk etmek zorunda kalması ve insanlık dramlarının önemli bir etkisi olmuştur. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m.14/f.1 uyarınca "*Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma hakkı vardır*" şeklinde tanımlama yapılmıştır (Erdoğan, 2017: 16-17). Birleşmiş Milletler mülteci kavramını, "*ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen*" kişi olarak tanımlamaktadır (Cenevre Sözleşmesi, 1951: 1).

Uluslararası hukuk bağlamında mültecilerin hukuki statülerinin belirlenmesi için iki önemli anlaşma vardır. Bunlardan birincisi 1951 yılında gerçekleşen "*Cenevre Sözleşmesi*", ikincisi ise 1967'de gerçekleşen "Mülteci Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeye Ek Protokol" dür. 1951 Cenevre Sözleşmesi sadece 1951 yılından önce yaşanan olayları kapsamaktadır. Fakat mülteci sorunlarının çözümünde problemlere yol açmasından dolayı bu sözleşmeden sonra gerçekleşen 1967 Protokol'ünde hem tarihi hem de coğrafi sınırlamanın kaldırılması ilişkin iki seçenek sunulmuştur. Cenevre Sözleşmesini ilk imzalayan ülkelerden biri olan Türkiye 29 Ağustos 1961 yılında Avrupa dışından gelenleri sebebi ne olursa olsun mülteci olarak kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Böylelikle Türkiye mültecilik hukukunda Cenevre Sözleşmesini ve 1967 Protokolüne bağlı kalmakla birlikte coğrafi sınırlama şartını da sürdürmektedir. Fakat ilerleyen zamanlarda bu coğrafi ve tarihsel sınırlamalardan birçok ülke vazgeçmiştir. Şu anda Kongo, Madagaskar ve Türkiye dışında coğrafi sınırlandırma uygulayan ülke bulunmamaktadır (Erdoğan, 2017: 17). Aşağıdaki şekil Türkiye'nin uluslararası alanda mülteci anlaşmasındaki tarihsel sürecini özetlemektedir.

Şekil 1: Uluslararası Alanda Türkiye'deki Mülteciliğin Hukuksal Boyutu

Türkiye'de 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) m.61 uyarınca Avrupa Konseyi Üyesi olan 46 ülkeden gelen kişiler mülteci statüsü alabilmek için başvuruda bulunabilmektedir. Bu yasa aynı zamanda Türkiye'nin ilk sığınma yasası olarak da bilinmektedir. Daha önceki süreçler, yönetmeliklerle sürdürülmeye çalışılmıştır. Fakat artan mülteci krizinden sonra Türkiye için böyle bir yasa artık zorunlu hale gelmiştir. Türkiye daha önceleri de kitlesel sığınma/mülteci (en masse asylum seeker/refugee) hareketlerini yaşamış bir ülkedir. 1989 yılında Bulgaristan'da komünizmin çökmesinden önce 300 binden fazla Türk ve Pomak Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bunun hemen arkasından 1991 yılında Saddam Hüseyin'den kaçarak Türkiye'ye göçmeye çalışan, çoğunluğu Kürt olmakla birlikte, yarım milyon Iraklı olmuştur. Son olarak 2011 yılında Esad rejiminden kaçan Suriyeliler Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketinde bulunmuştur. 2021 yılı itibariyle rakamları 3.7 milyon üzerindeki Suriyeliler Türkiye'nin ve dünyanın en büyük kitlesel sığınma hareketlerinden biri olmaktadır (Kirişçi & Karaca, 2015: 297). Bu göç olayında hiç kimse *coğrafi sınırlamadan* dolayı mülteci olarak tanımlanamaz. Fakat Türkiye son altmış yıl içerisinde Yunanistan'dan 27, Bulgaristan ve Sırbistan'dan 6, Azerbaycan'dan 3 ve Arnavutluk'tan 1 olmak üzere toplamda sadece 43 kişiyi mülteci olarak kabul etmiştir (Erdoğan, 2015a: 45). Türkiye'nin kendi tarihine bakıldığında bireysel sığınma/mülteci başvurularından ziyade kitlesel sığınma hareketlerine daha çok ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Suriyeliler ise geçici koruma kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kavram aşağıda detaylı olarak incelenecektir.

Göçü kontrol altına almak ile mültecilerin var olan haklarını korumak arasında fark vardır. Göç ve mülteci kavramlarının birbirine karışması toplumsal anlamda birçok olumsuzlukların tetikleyicisi olabilmektedir (Erbaş & Alioğlu Türker, 2019: 890). Feller'in *mülteci göçmen değildir* adlı çalışmasına göre, mülteci ile göçmen birbirine karışırsa büyük çabalarla elde edilmiş olan mülteci koruma haklarının riske gireceğini dile getirmiştir (2005: 28). Bu bağlamda mülteci statüsünün hem hukuki çerçevede hem de insan hakları bağlamında bir uluslararası bir hak olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.2.2. Şartlı Mülteci

1951 Cenevre Sözleşmesi m.1 uyarınca ülkelere mekan bakımından seçme hakkı sunulmuştur. Türkiye bu maddeye dayanarak *coğrafi kısıtlama* getirmiştir. Bu kısıtlamaya göre Türkiye, Avrupa dışından gelen hiçbir kişiyi mülteci olarak kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla mülteci şartlarına uygun olan fakat Avrupa dışından gelen kişiler, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi için Türkiye'den uluslararası koruma talebinde bulunmaktadır. Bu kişiler şartlı mülteci (conditional refugee) statüsünde değerlendirilmektedir. Türkiye on binlerce şartlı mülteciye üçüncü bir ülkeye gidene kadar ev sahipliği yapmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m.62 ile birlikte şartlı mülteci kavramı mevzuata da kazandırılmıştır (Tümtaş, 2020: 119). YUKK m.3/f.1/b uyarınca "Avrupa ülkeleri" kelimesiyle söylenmek istenen Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek diğer ülkeler olarak tanımlanmıştır. (Yener Keskin, 2019: 403). Ayrıca mülteciler kimlik kartlarını üç yıllık süreyle alırken, şartlı mülteciler bir yıllık süreyle almaktadır. Bu kimlik belgeleri hiçbir harca tabi değildir ve ikamet izni yerine geçmektedir (Yener Keskin, 2019: 407). Görüldüğü gibi şartlı mülteci, mülteciliğin tüm şartlarını sağlayabilen fakat coğrafi kısıtlamadan dolayı Türkiye'de mülteci olamayan kişilerin üçüncü bir ülkeye yerleşene kadar almış oldukları bir uluslararası koruma statüsüdür.

2.1.2.3. İkincil Koruma

Uluslararası koruma için başvuran kişiler mülteci veya şartlı mülteci statüsü elde edemiyorsa ve vatandaşı olduğu ülkeye tekrar gönderildiğinde "*ölüm cezasına mahkum olacak ya da ölüm cezası infaz edilecek olan; bu ülkede işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza ya da muameleye maruz kalacak olan; uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışmanın varlığında ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle*

şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye" YUKK m.63 uyarınca statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir (YUKK, m.63). Örneğin, şeriat kurallarına göre yönetilen bir ülkede yaşayan bir kadının, evlilik dışı bir ilişkiye girmesinden sonra şeriat kurallarına göre recim cezası alacağı bilinen kişi ölümden kaçmak için Türkiye'ye sığınırsa, bu kadına verilecek uluslararası koruma statüsü ikincil koruma olarak geçmektedir (Ekşi, 2015: 163). Mülteciler ve ikincil koruma kapsamındaki kişilerin çalışma izinleri de bulunmaktadır (YUKK, m.89/f.4/b).

2.1.2.4. Sığınmacı

İnançlarından, kültürlerinden veya siyasi yaklaşımlar gibi farklılıklardan dolayı kendi ülkesinde baskı, ayrımcılık, şiddete uğrayan veya uğraması mümkün olan kişilerin herhangi bir ülkeye mülteci olarak başvuru yapanlara sığınmacı (asylum seeker) denir. Sığınmacı hakkının elde edebilmesi için mülteci statüsüne başvuruda bulunmak ve henüz sonucunun belirlenmemiş olması gerekmektedir. Görüldüğü gibi sığınmacı kalıcı bir statü değildir. Mültecilik talebi sonuçlanan kişilerin sığınmacı statüsü biter (Tümtaş, 2020: 117). En basit açıklamasıyla mülteci başvurusunun sonucunu bekleyen kişilerdir. Bu kişilerin sonuçları belirlendiğinde, ülkede kalmalarına yönelik bir izin veya uluslararası statü verilmediyse sınır dışı edilebilirler (Perruchoud & Redpath, 2013: 74). Pazarcı'ya göre, sığınmacı kavramı mülteci kavramıyla aynı anlama geldiğini iddia ederek "sığınma arayan" kavramını önermiştir (2016: 218). Kavramla ilgili farklı tartışmalar olsa da mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma uluslararası bir statü olarak tanımlanmıştır ve bu statüler için başvuran kişilere başvuruları sonuçlanana kadar sığınmacı statüsü verilmektedir.

2.1.2.5. Geçici Koruma

2013 yılında yürürlüğe giren YUKK'da yer alan bir diğer kavram ise geçici koruma statüsüdür. Türkiye için bu kavram yeni olsa da kavramın oluşma tarihine bakıldığında, Yugoslavya iç savaşından dolayı ülkeden ayrılan kişilere de bu kavram kullanılmıştır. 2001 yılında AB ülkeleri kitlesel mülteci yüklerini azaltmak ve paylaşmak adına geçici koruma yönetmeliğini (temporary protection directive) hazırlanmıştır. Geçici koruma statüsü, AB üyesi dışındaki ülkelerden gelen ve menşe

ülkesine geri gönderilemeyen ve kitlesel olduğu için bireysel işlemler yapılamayan kişilere verilmektedir (Tümtaş, 2020: 121).

Cenevre Sözleşmesi m.33/f.1 uyarınca "*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü, tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir*." (Cenevre Sözleşmesi, 1951: 11-12). Bu bağlamda Türkiye, Suriyelileri mülteci olarak kabul edememenin yanı sıra geri de gönderememektedir ve geçici koruma kapsamında değerlendirmektedir. 6484 saylı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 91. maddesi geçici koruma için ayrılmıştır. Fakat bu kanun maddesinden hareketle kurumsal işlemlerin ve uygulamaların belirlenmesi adına 22 Ekim 2014 tarihinde Geçici Koruma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte geçici koruma statüsünün ne kadar olacağı ile ilgili net bir bilgi verilmemiştir. Her ne kadar bu durum yönetmelik için bir açıklık olarak görülse de belirlenecek olan süre Suriye Arap Cumhuriyetiyle ilgili siyasi ve diplomatik süreçlerle birlikte konjonktürel durumlara göre belirleneceği öngörülebilmektedir.

Türkiye 29 Nisan 2011 tarihinden 2016 yılına kadar açık kapı politikası ile Suriyelilere kapısını açmıştır. 2016 tarihine kadar Suriye'den 3.5 milyon ve Irak ve çevre ülkelerden de yaklaşık 1 milyon insan kitlesel bir şekilde Türkiye sınırlarına gelmiştir. Türkiye sınırlarından günde ortalama 2350 kişi geçerken bazı dönemlerde bu rakam 100 bine kadar çıkmıştır. 2014-2015 yılları arasında 1 milyona yakın mülteci Avrupa'ya geçmiştir. Türkiye şu anda hâlâ 3.7 milyona yakın Suriyeli ve 330 bine yakın diğer ülkelerden kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu nüfusun yalnızca %1,4'üne yakını kamplarda kalmakta ve geriye kalan nüfusun tamamı tüm illere dağılmış durumdadır. Bu büyüklükte bir kitlesel göç hareketi hem küresel ölçekte hem de Türkiye için oldukça büyük bir kriz olmasına rağmen Türkiye'nin bu büyüklükte bir krizi iyi yönettiği düşünülmektedir. Krizin başlarında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) saha koordinasyonunda ve birçok konuda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ile çalışmış ve halen çalışmalarını sürdürmektedir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin misafir ve geçici olduğu söylemleri artık rafa kalkması ve daha çok uyuma yönelik politikaların ön plana alınması gerektiği birçok kişi tarafından dile getirilmektedir (Erdoğan, 2017: 18-20). Aslında GK kapsamındaki Suriyeliler birer misafir olmaktan çıkmıştır. Bundan dolayı sosyal dışlanmanın önlenmesine,

ölçümlenmesine ve sosyal uyumun sağlanmasına yönelik araştırmalar ve politikalar son zamanlarda yavaş da olsa artmaya başladığı söylenebilmektedir. Geçici korumaya yönelik kalıcı çözümler ortaya atabilmek için var olan durum ile ilgili daha çok araştırma yapılması ve gerçekçi politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de yaşamaya alışan ve burada bir yaşam kuran, evlenen, eğitimine devam eden binlerce insan bulunmaktadır. İlerleyen dönemde Suriye iç karışıklığı bitse dahi Suriyelilerin geri gönderilmesinin oldukça zor bir süreç olduğunun açıkça bilinmesi ve ona uygun politikaların atılması gerekmektedir.

2.1.3. Göç Tipolojisi

Göç olgusunun kendisi birçok faktörden etkilenmektedir. Her bir faktör aynı zamanda göçün yapısını da şekillendiren unsurlara dönüşmektedir. Göçün bu yapılarını sınıflandırmak göç olgusunu daha da iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Fichter, göçün türlerini sadece zorunlu ve gönüllü olarak sınıflandırırken (1996: 155) Thomas Faist, göçün türlerinin oluşmasında 5 özellik belirtmektedir: Alan (yerel-uluslararası), zaman (geçici-kalıcı), boyut (bireysel-grup-kitlesel), sebep (zorunlu-gönüllü) ve yasal durum (yasal-yasadışı) (2004: 47). Göç sınıflandırmalarını çok daha öncelere götürdüğümüzde Henry Pratt Fairchild gibi isimlerin göç kategorilerini etnosentrik ve oryantalist perspektifle kaleme aldığı görülebilmektedir (Peterson, 1958: 257). Genel olarak bakıldığında sınıflamaların, göçün gerçekleşme kriterlerine göre yapıldığı görülmektedir. Adıgüzel, önceki çalışmalarla birleştirerek 8 kriteri içinde barındıran bir tablo oluşturmuştur. Göç sınıflandırmasına yardımcı olan bu tablo aşağıda verilmektedir (2016: 20).

Tablo 1: Göç Kriterleri ve Türleri

Göç Kriterleri	Türleri	
Amaç	Ekonomik	Ekonomi harici
Alanı	İç Göç	Dış Göç
Göçü tetikleyen unsur	Zorunlu	Gönüllü
Süre	Geçici	Sürekli
Son yerleşim yeri	Transit	Yerleşik
Yasal statü	Yasal	Yasadışı

Göçmen özelliği	Vasıflı	Vasıfsız
Boyutu	Bireysel	Kitlesel

Kaynak: Adıgüzel, Y. (2016). Göç sosyolojisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. s.20.

Aslında göç türlerini daha da artırmak mümkün. Örneğin dış göçe bakıldığında; beyin göçü, emek göçü, mübadele göçü vb. birçok şekilde sınıflandırılabilmektedir. Hatta bu sınıflandırmaların çoğu aynı anda gerçekleşebilmektedir. Örneğin, deprem felaketi yaşandıktan sonra evleri hasara uğrayan ve dışarıda kalan insanlar için çadırların kurulması ve devlet tarafından bu insanların çadırlara yerleştirilmesi hem kitlesel hem zorunlu hem de geçici göç türüne girmektedir (Gökmen, 2020: 13).

Uluslararası literatüre bakıldığında dışardan içeriye doğru yapılan göçe gelen göç (*immigration*), içeriden dışarıya doğru yapılan göçe giden göç (*emigration*), ülke içerisindeki göçlere iç göç (*internal migration*), ülke dışına yapılan göçlere ise dış göç veya uluslararası göç (*external veya international*) nitelemesi yapılmaktadır. Göç tipolojileri perspektife göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, devlet merkezli bir göç algısıyla bakıldığında göç, istenen ve istenmeyen göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Fakat akademik literatüre bakıldığında en çok üzerinde durulan göç türlerinin; siyasi sınırlarla şekillenen iç göç-dış göç, karar alma süreçlerine göre şekillenen zorunlu-zorlayıcı-gönüllü göç, hareketin boyutuna göre şekillenen bireysel-kitlesel-zincirleme göç ve hareket şekillerine göre kademeli-devamlı göç olduğu görülmektedir. Bu araştırmayla ilgili olarak göç türlerinden iç-dış ve gönüllü-zorunlu göçlere aşağıda kısaca değinilecektir.

2.1.3.1. İç Göç

İç göç, en basit ifadeyle, bir ülkenin kendi sınırları içerisinde bir yerden başka bir yere gerçekleştirilen göç hareketi olarak tanımlamak mümkündür (Sağlam, 2006: 34). İç göçler genel olarak kalkınma açısından geride kalmış bölgelerden daha gelişmiş bölgelere, kırsal alanlardan kentsel alanlara, küçük yerleşim yerlerinden daha büyük yerleşim yerlerine, istikrarsız ve düzensiz bölgelerden istikrarlı bölgelere doğru yönelen bir eğilimi olduğu söylenilebilir (Tümtaş, 2020: 27). Aynı şekilde iç göç kırsal kesimden kente, kırsal kesimden kırsal kesime ve kentten kente doğru olan yönelimleri ifade etmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121). İç göçlerin oluşmasındaki birçok neden dış göç ile benzerlik göstermektedir. Gelir seviyesindeki azalma, yoksulluk, güvenlik problemleri ve tarım sorunları gibi nedenler itici sebepler olurken; iş imkanlarının

fazlalığı, şehirde bulunan akrabalık ilişkileri, gelir seviyesinin daha yüksek olması gibi nedenler ise çekici etmenleri oluşturmaktadır. Ayrıca eğitim ve sağlık gibi imkânlar da iç göçü etkileyen önemli unsurlardır (Çelik, 2006: 150). İç göç, ülke sınırları içerisinde başta imkânlar ve olanaklar olmak üzere birçok sebepten dolayı gerçekleşen bir olgudur.

2.1.3.2. Dış Göç

Uluslararası göçmen 2010 yılından bu yana 51 milyon civarında artarak 2019 yılı itibariyle 272 milyona ulaşmıştır. Son yıllarda ise dünya genelindeki zorunlu göç gönüllü göçe oranla çok daha hızlı bir artış göstermektedir. 2010 ile 2017 yılları arasında mülteci ve sığınmacı sayısı 13 milyon artarak, uluslararası göçmen artışının neredeyse çeyreğini oluşturmaktadır (UN DESA, 2019a: 1). Dünyadaki uluslararası göçmen nüfusu 2000 yılından bu zamana %49 artış göstermiştir. Dünyadaki uluslararası göçmenlerin sayısı her geçen gün artış gösterse de bu artıştaki zorunlu göç payının yüksek olması dünyada yaşanan sosyo-politik sorunların ne düzeyde arttığının bir göstergesidir. Zorunlu dış göçler genellikle kitlesel hareketlerdir. Bu kitlesel hareketler hedef ülkeler için birçok toplumsal uyum sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Son yıllarda zorunlu göç nüfusundaki artış, göç alan ülkelerdeki çokkültürlülük politikalarını da etkilediği söylenilebilir. Öner'e göre, ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde genel olarak mülteci ve sığınmacılar ülke için birer tehdit olarak görülmektedir (2016: 15). Aynı şekilde mülteci ve sığınmacı gibi uluslararası göçmenler hedef ülkelerde *yabancı korkusu*, *ırkçılık*, *radikal şiddet* başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve siyasal olarak birçok alanda güvenlik sorunlarına yol açmaktadır (Yılmaz, 2008: 2-3).

Tablo 2: Uluslararası Göçmen Nüfusu (1970-2019)

Yıl	Göçmen Sayısı	Göçmenlerin Dünya Nüfusuna Göre Oranları
1970	84.460.125	%2,3
1975	90.368.010	%2,2
1980	101.983.149	%2,3
1985	113.206.691	%2,3

1990	153.011.473	%2,9
1995	161.316.895	%2,8
2000	173.588.441	%2,8
2005	191.615.574	%2,9
2010	220.781.909	%3,2
2015	248.861.296	%3,4
2019	271.642.105	%3,5

Kaynak: International Organization for Migration. (2019). World migration report 2020. s.21.

Dünyadaki göçmen istatistiklerine bakıldığında son 50 yıl içerisinde uluslararası göçmen sayısının üç katından daha fazla büyüdüğü görülmektedir. 2019 verilerine göre dünya nüfusunun 7.7 milyar olduğunu göz önüne alındığında her 30 kişiden birinin uluslararası göçmen olduğu söylenilebilir. 2000 yılından 2019 yılına kadar 65 yaş üstü uluslararası göçmen oranı neredeyse %12 (32 milyon) civarında sabit kalmıştır. Göçmenlerin %74'ü (201 milyon) 20-64 yaş arası olup çalışma çağındadır ve uluslararası göçmenlerin en yoğunluklu olduğu yaş aralığıdır. 20 yaş altı grup ise %14 (38 milyon) civarlarında kalmıştır fakat mültecilere bakıldığında ise 18 yaş altı oranın %52'lerde olduğu görülmektedir (IOM, 2019: 17). Son 20 yıldır yaşlı oranın sabit olduğu görülmektedir fakat uluslararası göçmen sayısının sürekli artmasından dolayı oran sabit kalsa da 65 yaş üzeri yaşlı sayıları her geçen gün artmaktadır. Dünyadaki uluslararası göçmenlerin %52'sini erkekler, %48'ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Dünyadaki göçmenlerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında 17.5 milyon ile Hindistan birinci sırada, 11.8 milyon ile Meksika ikinci sırada ve 10.7 milyon ile Çin üçüncü sırada yer almaktadır. Hedef ülke olarak bakıldığında ise 50.7 milyon ile Amerika en çok uluslararası göçmen barındıran ülke konumundadır. 272 milyon göçmen içerisinden 25.9 milyon kişi mülteci konumunda yer almaktadır. Amerika göçmen bakımından en fazla nüfusa sahip olan ülke olsa da mülteci bakımından en fazla göç alan ülke Türkiye, mültecilerin yerleşmesi (resettlement) açısından en fazla mülteci alan ülke Kanada

olmuştur[1]. Şiddet ve çatışmadan dolayı ülke içinde yerinden edilmiş kişilere bakıldığında bu sayının 41.3 milyona ulaştığı görülmektedir. Bunlar arasında 6.1 milyon ile Suriye birinci sırada, 5.8 milyon ile Kolombiya ikinci sırada ve 3.1 milyon ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti üçüncü sırada yer almaktadır. Dünyadaki vatansızların sayısı ise 2018 yılı itibari ile 3.9 milyona ulaşmıştır. Göç ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalara bakıldığında ise başta Avrupa olmak üzere, kaynak ülke yerine hedef ülke perspektifi ile yazıldığı görülmektedir (IOM, 2019: 3-4). Genel olarak istatistiklere bakıldığında dünyadaki hem mülteci sayısının hem de uluslararası göçmen sayısının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Ayrıca bu durumun çözümlenmesi için yapılan çalışmalar ise kaynak ülkelerin sorunları üzerinden değil, hedef ülkelerin korunması üzerinden şekillenmektedir. Uluslararası alanda göç ve göçmen sorunlarını daha iyi görebilmek adına, aşağıdaki tabloda dünyada yirmi yıl içerisinde değişen bazı önemli göç istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Dünya Göç Raporu Verileri (2000 ve 2020)

	2000	**2020**
Uluslararası göçmen sayısı	150 milyon	272 milyon
Göçmenlerin dünya nüfusuna oranı	%2,8	%3,5
Uluslararası kadın göçmen oranı	%47,5	%47,9
Uluslararası çocuk göçmen oranı	%16,0	%13,9
Uluslararası göçmen barındıran en yoğun bölge	Okyanusya	Okyanusya
Uluslararası göçmen barındıran en yoğun ülke	Birleşik Arap Emirliği	Birleşik Arap Emirliği
Çalışan göçmen sayısı	-	164 milyon
Göçmenlerde uluslararası para transferi (USD)	126 milyar	689 milyar
Mülteci sayısı	14 milyon	25.9 milyon
Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler	21 milyon	41.3 milyon
Vatansız kişilerin sayısı	-	3.9 milyon

Kaynak: *International Organization for Migration. (2019). World migration report 2020. s.10.*

[1] Türkiye mültecilere sadece geçici olarak üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar ev sahipliği yapmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'ye gelen Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmiştir. Üçüncü ülkeye yerleştirmelerde dünyada en fazla mülteci kabul eden ülke Kanada olmuştur.

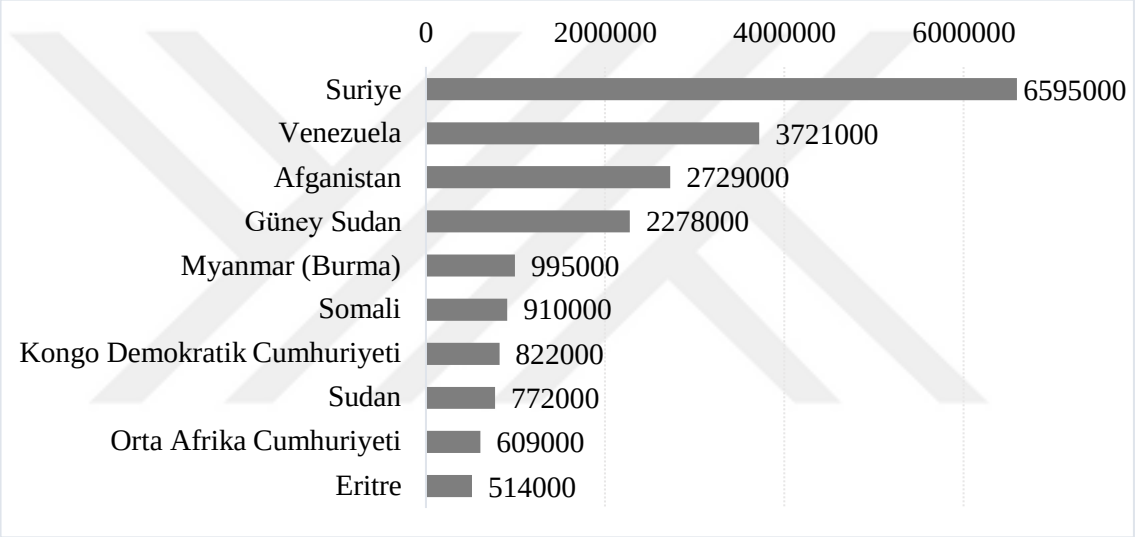
Giden göç (emigration), genellikle uzun süreli olmak üzere, bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek veya çalışmak amacıyla gönüllü ya da zorunlu olarak gerçekleşen bir göç hareketidir (Tümtaş, 2020: 27). Uluslararası alanda göçün uzun süreli olabilmesi için Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu tanıma göre, kişinin göç hareketini bir yıldan daha uzun bir süreyle gerçekleştirmiş olması gerekmektedir (de Tapia, 2003: 17). Geleneksel olarak uluslararası göç kavramı altı kategori altında ele alınmaktadır:

- Sürekli yerleşenler
- Süreli sözleşmeli çalışanlar
- Süreli çalışan profesyoneller
- Gizli veya yasal olmayan çalışanlar
- Sığınmacılar
- Mülteciler (1951 Cenevre Antlaşmasına göre güvence altında olanlar) (Gençler, 2005: 174).

İnsanlar daha iyi bir yaşam ve daha iyi bir ekonomik yaşam elde etmek için az gelişmiş ülkelerden daha gelişmiş ülkelere doğru göçler gerçekleştirmektedir. Bu hareketlilik uluslararası göç dinamiklerini ortaya koyma açısından önemli bir yer teşkil etmektedir (İçduygu, 2009: 2). Fakat bu durum kaynak ülkeler açısından bazı durumlarda beyin göçü olarak da nitelendirilen olumsuz bir dışsallık da yaratabilmektedir (Gümüş, 2003: 24). Her ne açıdan bakılırsa bakılsın daha iyi olanaklara ulaşmak için insanlar göçün tüm zorluklarını göze almaktadırlar. Ülkeler arası küresel iletişimin artmasıyla göçler de hep bir fırsat kapısı olarak görülmektedir. Küreselleşmenin her geçen gün hız kazanmasıyla beraber artan göç nüfusuna karşı ülkeler daha sıkı önlemler almak zorunda kalmaktadır. Bangladeş, Etiyopya, Çin gibi ülkelerde ucuz işçilerin çalıştırılabilmesinden dolayı birçok şirket fabrikalarını bu ülkelere kurmuştur. Böylelikle hem ucuz işçi gücünden yararlanarak kârlarını artırmakta hem de o ülkelerden sanayileşmiş toplumlara doğru yapılacak olan göçlerin önüne geçilmektedir. Eğer sanayileşme ya da iş gücü imkânları sadece belirli ülkelerin elinde bulunmuş olsaydı dünyadaki uluslararası göç, ekonomik sorunlardan dolayı daha da artabilirdi. Uluslararası göçe neden olan en temel etmenlerden biri ekonomi olsa da sağlık, özgürlük, insan hakları, yaşam standartları gibi birçok nedenden dolayı da uluslararası göç her yıl daha da artarak devam etmektedir.

Bu çalışmanın odağında Suriyeli mültecilerin olmasından dolayı mülteci istatistiklerine bakıldığında, dünyada en fazla mülteci veren ülke 6.6 milyon ile Suriye olduğu görülmektedir. Bu mülteciler dünyada 127 farklı ülkeye yerleştirilmiştir. Bunların en başında 3.6 milyon ile Türkiye birinci sırada gelmektedir. Sırasıyla 884 bin ile Lübnan, 658 bin ile Ürdün, 245 bin ile Irak, 130 bin ile Mısır, 562 bin ile Almanya ve 114 bin ile İsveç Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2020a: 12). Aşağıdaki şekilde kaynak ülkelere göre yerinden edilmiş mültecilerin sayıları verilmiştir.

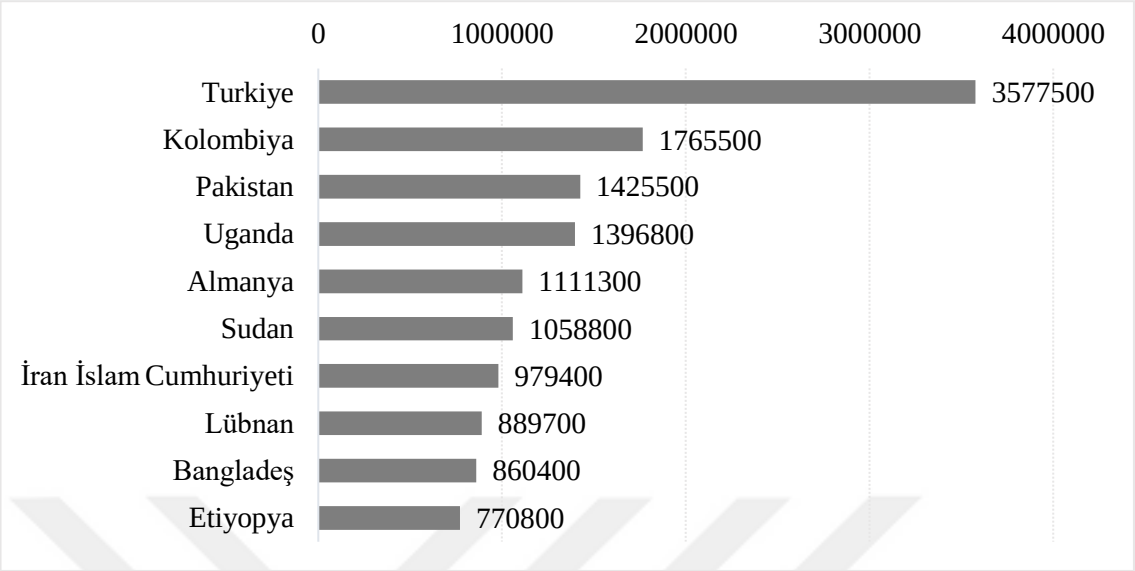
Şekil 2: Yerinden Edilmiş Mültecilerin Kaynak Ülkelere Göre Dağlımı

Kaynak: UNHCR. (2020a). Mid-year trends 2020. s.12.

Yukarıdaki şekle bakıldığında ilk beş ülkeden çıkan mültecinin dünyadaki toplam mülteci nüfusunun %67'sini oluşturduğu görülmektedir. Dünyada 45.7 milyon insan kendi ülkelerinde yerinden edilmiştir. 26.4 milyon insan ise mülteci olarak kabul edilmektedir. Mültecilerden 20.7 milyonu Bileşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) çatısı altında yer alırken, 5.7 milyonu ise Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) çatısı altında yer almaktadır. Bunların haricinde dünyada 4.2 milyon kişi sığınmacı statüsünde yer almaktadır. Ayrıca 580 bin kişi ise yeni sığınma talebinde bulunmuştur (UNHCR, 2020a: 1). Aşağıdaki şekilde mültecilere ev sahipliği yapan ülkelerin sıralaması verilmektedir.

Şekil 3: Yerinden Edilmiş Mültecilere Ev Sahipliği Yapan Ülkeler

Kaynak: UNHCR. (2020a). Mid-year trends 2020. s.13.

Yukarıdaki şekle bakıldığında Türkiye her ne kadar Suriyelileri mülteci olarak kabul etmese de uluslararası tanımlamalara göre Türkiye dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Bu durum aynı zamanda kitlesel ve düzensiz göçü içinde barındırmasından dolayı birçok sosyolojik ve politik sorunları da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Mültecilere yönelik sosyal sorunlar, yeniden toplumsallaşma ve göçmen politikaları başlığı altında, entegrasyon sorunlarıyla birlikte ele alınacaktır.

2.1.3.3. Gönüllü Göç

Her ne kadar göçmen türleri arasında bir ayrım yapılsa da aslında bu ayrım geçişkendir. Gönüllü göçmenlerin çoğu aynı zamanda ekonomik göçmen olarak nitelendirilirken, zorunlu göçmenlerin çoğu da siyasi göçmen ya da mülteci statüsünde değerlendirilebilmektedir (Koser, 2007: 18). Bireylerin daha iyi yaşam koşulları ve imkânlara erişebilmesi için gerçekleştirmiş olduğu göçlere genel olarak gönüllü göç denilmektedir (Sayın, Usanmaz & Aslangiri, 2016: 3). İnsanlar daha iyi bir eğitime ulaşmak, kariyer yapmak, hayat standartlarını yükseltmek, daha geniş iş imkânına ulaşmak, daha fazla ücret elde edebilmek, eğitim ve sağlık gibi sosyal olanaklardan daha fazla yararlanmak, inanç ve fikir özgürlüklerini daha iyi yaşayabilmek adına gönüllü olarak bir ülkeden başka bir ülkeye ya da ülke içerisinde göç edebilmektedir (Özyakışır, 2013: 15). Yurt dışına yapılan gönüllü göçler öncelikle aile bireylerden birinin yurt dışına gidip iş bulmasının ardından diğer aile üyelerini de aşamalı olarak

yanına alması şeklinde de ortaya çıkmaktadır (Erder, 1998: 25-26). İkinci dünya savaşının ardından bazı Avrupa ülkeleri iş gücü gereksinimlerini karşılayabilmek için Yunanistan ve Türkiye gibi birçok ülkeden göçmen kabul etmiştir. Bu göçmenler ilerleyen yıllarda ailelerini de yanlarına alarak gönüllü göçe devam etmiştir (Aksoy, 2012: 294). Yurt dışına önceden göç eden kişiler aile üyelerinin haricinde akrabalarıyla da bağlarını kesmeyerek onlara da göçle ilgili bilgi ve tecrübelerini aktararak yanlarına çekebilmektedir. Bu tarz göç türüne de zincirleme göç denilmektedir. Zincirleme göç eden kişilerin çoğunluğu niteliksiz yani vasıfsız işçi göçünü oluşturmaktadır (Erder, 1995: 111).

Genel olarak bakıldığında gönüllü göçün temel dinamiğinin ekonomik fırsatlar ve yaşam standartlarındaki farklılıklar gelmektedir. İnsanların bu çeşitliliğe yönelik farkındalık geliştirmesi ve daha iyi bir yaşam yaşayabilme arzusuna kapılmaları söz konusudur. Ücret oranları, istihdam ve yaşam koşulları bireylerin kendi istek ve arzularıyla göç etmesine neden olarak, gönüllü göçü artırmaktadır (Bilsborrow, 2002: 77). Zorunlu göçün aksine gönüllü göç hiçbir şekilde bireyi bulunduğu konumdan ayrılmasına mecbur bırakmamaktadır. Her anlamda bireyin kendi isteğiyle daha iyi bir yaşam olanaklarını araştırması ve bunun için harekete geçmesi söz konusudur.

2.1.3.4. Zorunlu Göç

Göçün genel olarak gönüllü bir şekilde gerçekleştiğine yönelik bir görüş hakimdir. Ancak tarihin her döneminde insanlar zorunlu olarak göçe de zorlanmışlardır. Bu zorunluluğa neden olan en yaygın olaylardan bir tanesi şüphesiz savaş olmuştur (Dikmen, 2002: 23). Bir yerleşim yerinde başkaları tarafından uygulanan baskılar ya da kendiliğinden ortaya çıkan sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve psikolojik baskılar veya sorunlar artık bulunan yeri dayanılmaz hale getirmişse zorunlu göç ortaya çıkar. Bu göç türünün itici koşulları göz önünde bulundurulduğunda ilkel, zorlayıcı ve zorunlu göç olarak üç kategori üzerinden incelenmektedir (Tümtaş, 2020: 28-29). İlkel göç doğa ve çevre koşullarından kaynaklı olarak yapılan göçlere yönelik bir kavramsallaştırmadır. Zorlayıcı (impelled) ve zorunlu (forced) göç kavramları ise birbirine çok yakın kavramlar olmakla beraber küçük bir fark bulunmaktadır. Zorlayıcı göç, gönüllü ve zorunlu göç arasında kalan orta bir kategoriyi temsil etmektedir. Zorunlu göçte artık bireyin hiçbir gücü ve iradesi bulunmazken, zorlayıcı göçte hâlâ bulunduğu yere

tutunma konusunda az da olsa güç ve umuda sahip olduğu söylenilebilir. Zorlayıcı göçte kişilerin karar hakkı az da olsa bulunmaktadır (Peterson, 1958: 261).

Anthony Giddens tarihte gerçekleştirilen en büyük zorunlu göçün 1947 yılında Hindistan'ın bölünmesiyle birlikte yaşadığını belirtmiştir. 7 milyona yakın Müslümanın Hindistan'dan Pakistan'a göç etmesi en büyük zorunlu göç olarak görülmektedir. Tarihte gerçekleşen en büyük insan hareketlerinin hiç birisi aslında gönüllü olarak gerçekleştirilmemiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda 15 milyona yakın Afrikalı kendi ülkelerinden alınıp köle olarak Brezilya, Karayipler ve Kuzey Amerika'ya yerleştirilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde başta Çin ve Hindistan olmak üzere 10 milyon ile 40 milyon arasında sözleşmeli işçi dünyanın dört bir yanına gönderilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise art arda yaşanan dünya savaşları milyonlarca insanın göç etmesini zorunlu kılmıştır (Giddens, 2010: 522). Zorunlu göçe maruz kalan kişiler gittikleri ülkede mülteci ya da sığınmacı olarak, yasal göçmen (misafir çalışan) veya yasa dışı göçmen olarak bulunabilir. Yasa dışı göçmenler ise son olarak kendi ülkelerine geri gönderilebilmekte veya sınır dışı edilebilmektedir (Wood, 1994: 614-615).

Dünya geneline bakıldığında zorla yerinden edilmiş göçmen sayısının 2009 yılında 36.4 milyon olduğu görülürken 2019 yılının sonlarına doğru 86.5 milyonun üzerine çıktığı görülmüştür. 86.5 milyon yerinden edilmiş kişilerin %24'ünü (20.4 milyon) mülteciler, %5'ini (4.1 milyon) sığınmacılar, %5'ini (4.2 milyon) vatansızlar, %7'sini (5.7 milyon) geri dönen mülteciler, %4'ünü (3.6 milyon) yerinden edilmiş kişiler, %50'sini (43.5 milyon) ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (internally displaced persons) ve geriye kalan %7'sini (6.1 milyon) ise bu tanımlamaların haricinde kalan zorla yerinden edilmiş kişiler oluşturmaktadır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilere (internal displaced person) bakıldığında 8 milyon ile Kolombiya, 6.1 milyon ile Suriye, 5 milyon ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti bulunmakta ve bu üç ülke toplam uluslararası yerinden edilmiş kişilerin %44'ünü oluşturmaktadır. Zorla ülke içinde göçe maruz kalanlar 2009 yılında 27.1 milyon iken 2019 yılı sonlarında %60 oranında artarak 43.5 milyon üzerine çıkmıştır (UNHCR, 2019: 4). Uluslararası alanda mültecilik tanımlamalarının hukuksal boyutları farklı birçok şekilde ele alınmasına rağmen, uluslararası alanda iç göçmenlik ile ilgili olarak herhangi bir maddeye rastlanmamaktadır. Gerek zorunlu iç göçmenler gerekse mülteciler benzer birçok sebepten dolayı göçe sürüklenmesine karşın mültecilik daha fazla uluslararsı destek

görmektedir (Aker vd., 2002: 98). Türkiye'nin doğusunda yer alan 14 ilde 2004-2006 yılları arasında yapılan bir araştırmaya göre, terörden dolayı göç eden kişilerin 953.680 ile 1.201.200 arasında olabileceği ileri sürülmektedir (TGYONA, 2006: 105). Genel olarak bakıldığında 272 milyon göçmen içerisinde zorla yerinden edilmiş kişilerin sayısının 86.5 milyon üzerine çıkması azımsanacak bir durum değildir. Zorunlu göçmenlerin hukuki, ekonomik, sosyal, eğitim, sağlık ve kültürel birçok alanda diğer göçmenlere göre daha dezavantajlı bir konumda yer aldığı söylenilebilir. Zorunlu göç aslında bile bile insan hayatının riske atılabileceğinin de bir göstergesi olmaktadır. Artık hiçbir çaresi olmayan insanların küçük bir bot ile denizaşırı ülkelere yolculuk yapmayı göze alması zorunlu göç kavramının aslında göçmen için ne anlam ifade ettiğini göstermektedir.

Zorunlu göç; düzensiz ve çoğunlukla yasadışı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Yasa dışı yollarla bir ülkeye giriş yapmak da aslında insan kaçakçılığının (human smuggler) ve insan tacirlerinin (human trafficker) önünü açmaktadır. İnsan kaçakçılığı ile insan taciri arasında da fark bulunmaktadır. İnsan kaçakçılığı insanları bir yerden bir yere yasa dışı yollarla ücretli olarak yapılan bir süreci ifade ederken, insan tacirleri insanları baskıyla ve şiddetle kandırarak fiziksel veya psikolojik birçok konuda sömürülmesini nitelemektedir (Koser, 2001: 59). 2004 yılında Birleşmiş Milletler insan kaçakçılığının ve insan ticaretinin önlenmesine yönelik olarak protokoller hazırlamıştır. İnsan kaçakçılığı ve tacirinde ortaya çıkan üç önemli figür vardır. Bunlardan birincisi, küçük fırsatları değerlendiren ve araçlarla bir yerden başka bir yere taşımacılık yapan "amatör kaçakçılar". İkincisi, yolları daha iyi bilen ve bu konuda tecrübe edinmiş amatör gruplardan daha iyi çalışan "küçük organize suç grupları". Üçüncüsü ise, her türlü belgeyi hazırlayabilecek kabiliyette ve içerisinde önemli noktalarda bulunan adamları sayesinde hızlı bilgi alışverişi yaparak durumlara göre yeni metotlar geliştirebilen "uluslararası kaçakçılık örgütleridir" (Schloendhart, 2002: 27-28). Dezavantajlı konumda olan zorunlu göçmenlerin vermiş olduğu kararın zorluğu daha yolculuğa başlamadan önce görülmektedir. Zorunlu göçe maruz kalan bir kişi aslında gittiğinde ve kaldığında karşılaşacağı riskleri göz önünde bulundurup daha az riskli olduğunu düşündüğü bir yolculuğa çıkmaktadır. Türkiye'de hava koşullarından dolayı insan kaçakçılarıyla yapılan yolculuklarda ölümler yaşansa da tam olarak rakamlar bilinememektedir. Özellikle ölümlerin çoğunluğu İran sınırında geçmeye çalışırken

donarak, Ege denizi veya Meriç ırmaklarında boğularak gerçekleşmektedir (Yılmaz, 2014: 1691).

Görüldüğü gibi göç türlerine göre ortaya çıkan sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarda farklılıklar meydana gelmektedir. İstemli bir göç gerçekleştiren kişinin karşılaşacağı sorunları önceden bilerek istemesinden dolayı sorunların kişi üzerinde bıraktığı etki daha hafif olmaktadır. Diğer taraftan zorunlu bir göç ile karşılaşan kişi sosyo-ekonomik ve kültürel birçok sorunun haricinde mültecilik, sığınmacı veya geçici koruma gibi birçok hukuki süreç ile de karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla zorunlu olarak gerçekleştirilen göçmenlik, içerisinde insan haklarını da kapsayan bir çerçeveye girmektedir (Aker vd., 2002: 98; Aydemir & Şahin, 2018: 127). Zorunlu göç aynı zamanda işkence gibi travmatik bir yapıya da sahiptir. Özellikle zorunlu göç esnasında kişinin ya da yakınlarının fiziksel ya da psikolojik bütünlüğüne karşı gerçekleştirilen tehditler travmanın boyutunu artırmaktadır (Aker vd. 2002: 102). Zorunlu göç hem kaynak ülkede yaşanan travmatik sorunlarla baş etmek hem de hedef ülke üzerine yapılan göç yolculuğunda hayati birçok riski göze almak hem de hedef ülke içinde arızi bir belirsizlik içerisinde kalarak birçok sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlarla baş başa kalmayı ve göze almayı ifade etmektedir. Dünyadaki toplam göçmen sayısı içerisinde hiç de azımsanmayacak bir derecede olan zorunlu göç ve bu göç türünün sürekli olarak artarak devam etmesi, dünyanın var olan sosyal, politik, ekonomik ve çevresel birçok problemle karşı karşıya kaldığının da bir göstergesidir.

2.1.4. Göç Kuramları

Her göçün kendine özgün bir yapısı bulunmasına rağmen göç olgusunun tam anlamıyla analiz edilebilmesi için kuramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kuramlar her ne kadar özel göç olgularına yönelik özellikler barındırmış olsa da yine de göç olgusunu anlaşılmasında önemli katıları olmaktadır. Göç süreçlerinin açıklanması adına çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Görüşlerin her biri göç olgusunu anlamak adına ortaya atılmış olsa da perspektif, varsayım, referans bakımından birbirinden tamamen farklı yorumlar ve tanımlamalar da ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı birbirinden bağımsız bir şekilde gelişen ve sadece disiplin sınırlarıyla da ayrılmayan bir dizi göç kuramı bulunmaktadır. Böylelikle çağdaş göç olgusunu anlamlandırabilmek için tek bir analiz yöntemi veya göç modelinin varlığından söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Buradan hareketle tüm bu göç olgusunu anlayabilmek adına çok yönlü yapıları bulunan, çeşitli bakış

açılarına ve varsayımlara sahip karmaşık ilişkileri anlamlandırabilecek bir teori gerekmektedir (Massey & vd., 1993: 432). Modern ve neo-klasik göç teorilerinin temelini oluşturan ve klasik olarak tanımlanan yapıt Ernst Georg Ravenstein'ın 1885 yılında kaleme aldığı Göç Kanunları (The Laws of Migration) adlı çalışmasıdır. Aşağıda Ravenstein'ın kuramı detaylı olarak ele alınacaktır.

Ortaya atılan birçok farklı göç kuramının sınıflandırılabilmesi için farklı bakış açıları ortaya atılmıştır. Literatüre bakıldığında üç farklı sınıflandırma olduğu söylenebilir. İlk olarak göçün dezeylerine göre sınıflandırılmasıdır. Hammar & vd. (1997) ve Faist (2000) göç kuramlarını mikro, mezzo ve makro olarak üç kategori altında toplamıştır. İkinci olarak akademik disiplinlerin ilgi alanlarına göre sınıflandırılmaktadır; ekonomi, sosyoloji, coğrafya ve demografi (Bijak, 2006). Üçüncü olarak da Hagen-Zanker (2008)'ın ortaya attığı, göçü *başlatan* (initiation) ve *devam ettiren* (perpetuation) veya göçün *nedeni* ve *devamlılığı* şeklinde iki alt boyut içinde ele aldığı sınıflandırmadır (Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016: 17-21).

Tablo 4: Göç Kuramları: Düzey Temelli İnceleme

Mikro Düzey	**Mezzo Düzey**	**Makro Düzey**
Göçün nedeni: Bireysel değerler/arzular/beklentiler *Örnek*; yaşam ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi	*Göçün nedeni ve devamlılığı:* Topluluklar/sosyal ağlar *Örnek*; sosyal bağlar	*Göçün nedeni ve devamlılığı:* Makro düzeydeki fırsat yapıları *Örnek*; ekonomik yapı (gelir ve istihdam alanlarındaki fırsat farklılıkları
- İtme-Çekme Kuramı **- Neo-klasik Mikro Göç Teorisi** **- Davranışsal Modeller** **- Sosyal Sistemler Kuramı**	**- Sosyal Sermaye Kuramı** **- Kurumsal Teori** **- İlişkiler Ağı (Network) Kuramı** **- Birikimli Nedensellik Kuramı** **- Emek Göçünün Yeni Ekonomi Kuramı**	**- Neo-klasik Makro Göç Kuramı** **- Göç Sistemleri Kuramı** **- İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı** **- Dünya Sistemleri Kuramı** **- Hareketlilik Geçiş (Mobility Transition) Hipotezi**

Kaynak: Faist, T. (2000) The volumes and dynamics of International migration and transnational social spaces. Oxford: Oxford University Press.

Yukarıdaki tabloda göç üzerine yapılan kuramsal çalışmaların göç düzeylerine göre sınıflandırılması yapılmaktadır. Göçün en temelde neden ortaya çıktığını ve sonuçlarının neler olduğunu incelemek açısından önemli bir perspektif sağlamaktadır.

Fakat göçün ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve coğrafik bağlantıları üzerine açıklamalar getirilmek istendiğinde yetersiz bir sınıflandırma olacaktır. Aşağıdaki tabloda da akademik disiplinlere göre yapılan bir sınıflandırma verilmektedir.

Tablo 5: Göç Kuramları: Disiplin Temelli İnceleme

<table>
<tr><th>Sosyolojik</th><th colspan="2">Ekonomik</th><th>Coğrafik</th><th>Birleştirici</th></tr>
<tr><td></td><td>Makro</td><td>Mikro</td><td>Özel Etkileşim</td><td></td></tr>
<tr><td>- Kesişen Fırsatlar (Intervening Opportinities) (Stouffer, 1940)
- İtme-Çekme Faktörleri (Lee, 1966)
- İlişkiler Ağı (Taylor, 1986)
- Ulus-ötesi Toplumsal Uzam (Transnational Social Space) (Pries, 1999; Faist, 2000)</td><td>- Klasik (Lewis, 1940)
- Neo-klasik (Harris & Todaro, 1970)
- Keynesyen (Hart, 1975)
- İkiye Bölünmüş Emek Piyasası (Piore, 1979)</td><td>- Neo-klasik (Sjaastad, 1962; Todaro, 1970; Borjas, 1980)
- Beklenti-Değer Kuramı (DeJong & Fawcett, 1980)
- Emek Göçünün Yeni Ekonomisi (Stark & Bloom, 1984)</td><td>- Yerçekimi Kuramı (Stewart, 1941; Zipf, 1946; Isard, 1960; Lowry, 1966)
- Entropi (Wilson, 1967)
- Felaket ve Bifurkasyon Kuramı (Wilson, 1981)
- Harektli Geçiş Kuramı (Zelinsky, 1971)</td><td>- Göç Sistemleri Kuramı (Kritz, vd., 1992)
- Multidisipliner Yaklaşım ve Hareketli Geçiş Kuramı (Massey, 2002)</td></tr>
<tr><td colspan="3">-Birikimli Nedenselik (Massey, 1990)
-Uluslararası Teori (Massey, vd., 1993)
-Dünya Sistemleri Kuramı (Wallerstein, 1974)</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

Kaynak: Bijak, J. (2006). Forecasting international migration: Selected theories, models, and methods. (CEFMR Working Paper). s.5.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında kuramların daha çok disiplinlere göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Göç kuramlarına yaklaşım açısından bir diğer sınıflama ise göçü başlatan ve devam ettiren faktörler üzerinden yapılmaktadır. Aşağıdaki tabloda göç kuramlarının başlama ve devamlılık faktörleri üzerinden sınıflandırılması yapılmaktadır.

Tablo 6: Göç Kuramları: Başlama ve Devamlılık

Göçün Başlaması	Göçün Devamlılığı
- Neo-klasik Göç Kuramı	- Göç Sistemleri Kuramı
- Göç Sistemleri Kuramı	- Dünya Sistemleri Kuramı
- Dünya Sistemleri Kuramı	- Sosyal Sermaye Kuramı
- İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı	- Kurumsal Teori
- İtme-Çekme Kuramı	- İlişkiler Ağı Kuramı
- Davranışsal Model	- Birikimli Nedensellik Kuramı
- Sosyal Sistem Kuramı	
- Emek Göçünün Yeni Ekonomi Kuramı	

Kaynak: Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoritical literature. (Working Paper, MGSoG/2008/WP002). s.6.

Genel olarak göç sınıflamalarına bakıldığında farklı sistematik yaklaşımları görülmektedir. Bu çalışmada bu sınıflanmdırmalardan herhangi bir tanesi seçilmeden genel olarak göç ile ilgili önemli kuramlar ele alınacaktır.

2.1.4.1. Ravenstein Göç Kanunları

Ernst Georg Ravenstein 1871 ve 1881 yıllarındaki İngiliz nüfus sayımlarından elde edilen veriler ışığında 1885 ve 1889 yılında "Göç Kanunları" adı altında, aynı başlıkla, iki makaleyi kaleme almıştır. Göç olgusunun ilk defa teorik olarak ele alan kişinin coğrafyacı Ravenstein olduğu genel kabul görmektedir (Deleva, 2010: 11). Ravenstein genel olarak endüstrileşme perspektifinden göç olgusunu analiz etmektedir. Ravenstein'a göre, sanayileşmenin artmasıyla insanlar yoksul olan kırsal alanlardan veya gelişmemiş kentlerden sanayinin ve istihdamın fazla olduğu yerlere doğru göç etmeye başlamıştır. Teknoloji ile ulaşım imkanlarının da artmasıyla bu göç hareketi daha da hızlanmaktadır. Aynı zamanda yeni yerleşim yerlerine karar vermede uzaklığın önemli bir kriter olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kırdan kente göç hareketi kentten kente göç hareketinden çok daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur (Ravenstein, 1889: 167). Göç alanında ilk kuramsal çalışma olarak kabul edilen bu eser Corbert'ın ifade ettiğine göre; Ravenstein, Dr. William Farr'ın "göçün herhangi bir kanuna bağlı olmadığı" düşüncesinden yola çıkarak böyle bir çalışmaya yönelmiştir (Corbett, 2003: 1). Ravenstein'ın kendi oluşturduğu göç kanunu, temelinde sanayi devriminin etkilerinin olmasından dolayı klasik ekonomik yaklaşım teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Ravenstein bu teoride ilk kez göç literatürü için çok önemli olan itici ve çekici faktörlerden bahsetmektedir. Göç etmek isteyen bireylerin vatanlarını terk

etmek istemesine neden olan itici faktörler ve gidilecek olan yere ait çekici faktörler, göçün gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Jackson, 1986: 15). Göçün temel nedeni olarak sanayi ve ticaret etmenlerinin etkili olduğunu öngören Ravenstein, bahsedilen eserinde yedi tane göç kanunundan bahsetmektedir.

1. Göçmenlerin önemli bir kısmı kısa mesafeli olarak göç etmiş olsalar da bu durum giderek nüfusun daha evrensel düzeyde yer değiştirmesine doğru kaymaktadır. Böylelikle göçmenleri içine alabilecek büyük ticari ve sanayi merkezlerine doğru yönelen "göç akımları" ortaya çıkmaktadır.
2. Sanayileşmenin etkisi ile kent çevresinde yer alan kişiler hızla kentlere doğru akın etmektedir. Kırsal bölgelerde kalan boşluklar ise daha uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Uzak bölgeden gelen göçmenlerin yarattığı boşluğa da daha yakındaki yerlerden gelen göçmenler doldurmaktadır. Şehirlerin oluşturduğu cazibe diğer göçmenler tarafından fark edildikçe, bu durum tüm ülkeye yayılacak ve her yerden hissedilecektir. Bazı çekim merkezine sahip olan kentlerin göçmen sayısı, çevredeki yerleşim yerlerinin mesafesine bağlı olarak etkilenmektedir.
3. Yayılma (dispersion) süreci ile çekme (absorption) süreci birbirine zıt olmakla birlikte, benzer özellikler de göstermektedir.
4. Her bir göç dalgası kendisini dengeleyecek karşı bir göç dalgasını ortaya çıkaracaktır.
5. Uzak yerlerden gelen göçmenler genel olarak ticari ve sanayi olarak daha gelişmiş yerleri tercih etmektedir.
6. Kentte yaşayanlar kırsalda yaşayanlara göre daha az göç etme eğilimdedir.
7. Kadınlar erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimdedir (Ravenstein, 1885: 198-199).

Ravenstein'nın 1885 yılında kaleme aldığı bu makale göç alanında önemli bir gelişme yaratmasına rağmen sadece İngiltere örneğinden yola çıkması ve eserinde göçü anlama noktasında "kanun" kavramının kullanılması İstatistik Topluluğu (Statistical Society) gibi birçok kişi ve kuruluş tarafından eleştiriye maruz kalmıştır (Greenwood, 2019: 274). Bu eleştiriler karşısında Ravenstein 1889 yılında aynı isimli ikinci çalışmasını çıkarmış ve bu sefer Amerika, Canada ve Kıta Avrupa'sından oldukça fazla

örnekler alarak yazmıştır (Corbett, 2003: 3). 1889 yılında ikinci çalışmasıyla birlikte Ravenstein, göçün tek bir nedene bağlanamayacağını; iklim koşullarının, baskıcı kanunların, ağır yük veren vergilerin, sıkıcı bir sosyal çevre ve zorunlulukların hepsinin birlikte göç olgusunu ortaya çıkardığını söylemektedir. Ama yine de Ravenstein'a göre ekonomik temel her zaman diğer nedenlere göre daha ön planda olmaktadır (Ravenstein, 1889: 289). Ravenstein her ne kadar eleştirilen ve kısıtlı bir takım teori ortaya koymuş olsa da yapmış olduğu bu çalışmalar hâlâ göç alanının temellerini oluşturmaktadır. Daha çok ekonomik ve sanayi merkezli bakış açısıyla dönemin koşullarını doğru bir şekilde yansıtmaktadır. Fakat günümüzde yaşadığımız sosyal sorunların ve teknolojinin boyutları oldukça değişmiştir. Bundan dolayı günümüz göç olgusunun anlaşılmasında yetersiz kalmıştır.

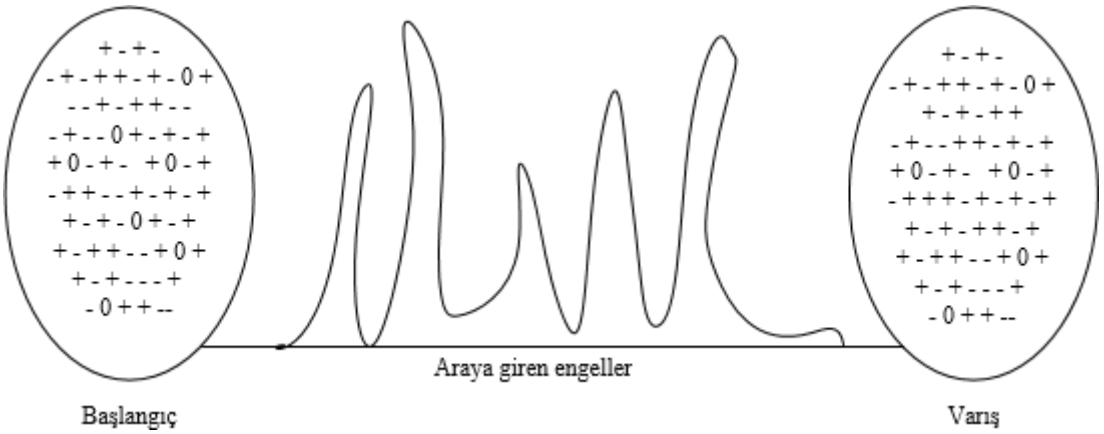
2.1.4.2. Everett Lee İtme-Çekme Kuramı

Everett Lee ortaya atmış olduğu itme çekme kuramında, göçmenleri ikinci plana atamdan daha çok göç olgusu üzerine durmaya çalışmaktadır. Lee'ye göre, bireylerin hem göç edeceği yerde hem de yaşadığı yerde itici ve çekici faktörler bulunmaktadır (Yalçın, 2004: 30-31). İtici (push) ve çekici (pull) faktörler göçün nedenlerini açıklamayabilmek açısından oldukça önemli olmuştur. Ravenstein'ın da bahsettiği gibi Lee de ticari ve sanayi bölgelerinin kırsal bölgeler için birer cazibe olduğunu söylemektedir. Bu anlamda Lee kuramını oluştururken Ravenstein'dan oldukça ilham aldığı söylenilebilir (Özyakışır, 2013: 50). Everett Lee 1966 yılında kaleme aldığı "Bir Göç Kuramı" (A Theory of Migration) adlı makalesinde göçe yol açan faktörleri 4 maddede toplamıştır.

1. Başlangıç (orijin) olan yer ile ilgili faktörler.
2. Varış (destination) olan yer ile ilgili faktörler.
3. Araya giren engeller.
4. Kişisel faktörler (Lee, 1966: 50).

Lee bu faktörlerden ilk üçünü aşağıdaki gibi şekillendirmiştir. Lee'ye göre, her yerleşim yerinin sayısız itici ve çekici yönleri bulunmaktadır. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, çekici faktörler "+" ile gösterilirken itici faktörler "-" ile gösterilmiştir. İnsanlar için olumlu ya da olumsuz herhangi bir çekici ya da itici bir etkisi olmayan faktörler için ise "0"ı kullanmıştır.

Şekil 4: Göç Sürecinde Başlangıç ve Varış Yerlerindeki Faktörler ve Araya Giren Engeller

Kaynak: Lee, E.S. (1966). A theory of migration. Demography, 3(1), s.50

İtme çekme perspektifinden göçü etkileyecek olan faktörlerden *mesafe* olgusuna bakıldığında çeşitli bulgular ortaya çıkmaktadır. Samuel A. Stouffer "Kesişen Fırsatlar" isimli çalışmasıyla göçü *mesafe* olgusu üzerinden ele alarak kuramsal bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda itme çekme kuramıyla da benzerlikleri bulunmaktadır. Kesişen fırsatlar kuramına göre, göç ile mesafe arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığı öne sürülmektedir. Belirli bir mesafeden göç edenlerin sayısı ile varış yerinin imkânları doğru orantılı olurken kesişen fırsatlar ile ters orantılı olmaktadır (Stouffer, 1940: 846). Burada yer alan imkânların sadece ekonomik olarak düşünülmemesi de önemli bir durumdur. Yapılan araştırmaya göre, özellikle iç göçlerde çekim faktörünün üretim ile ilgili değil de daha çok kamu hizmetleri ile alakalı olduğu ortaya çıkmaktadır (Çiftçi, 2010: 285). Tekrardan mesafe olgusuna geri dönülecek olursa, mesafenin göç ile doğrudan bir ilişkisi olmadığı söylenmiş olsa da zorunlu olarak yapılan tüm göçlerin yakın mesafelere doğru olduğu bilinmektedir. Örneğin, Afganistan'dan göç edenlerin büyük çoğunluğu Pakistan ve İran'a göç etmiştir. Güney Sudan'dan zorunlu göç gerçekleştiren göçmenlerin büyük bir kısmı Kenya, Sudan, Etiyopya ve Uganda'ya göç etmiştir. Myanmar'dan göç edenlerin büyük bir bölümü ise Bangladeş'e, Somali'den göç edenlerin neredeyse tamamı da Kenya'ya sığınma talebinde bulunmuştur. Aynen benzer şekilde de Suriye'de meydana gelen iç karışıklıklardan sonra Suriyeliler başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelere sığınma talebinde bulunmuştur. Zorunlu ve kitlesel göçlerde, kişilerin uzun göçü gerçekleştirebilecek ekonomik imkânlarının olmaması, uzakta yer alan gelişmiş ülkelerin siyasi olarak göçü zorlaştırması ve uzakta olan ülkenin kültürel yapısının

farklılık göstermesi gibi nedenlerden dolayı yakın coğrafyalar tercih edilmektedir (İnce, 2019: 2585).

İtme çekme kuramı kısaca, bireylerin kendi ülkelerinden ayrılmasına yol açan faktörler ile gitmek istediği ülkenin avantajlarının karşılaştırılmasıdır (IOM, 2009: 30). İtici ve çekici faktörler de kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Faktörlerden bazıları herkes için aynı anlamlar ifade ederken, bazıları için tamamen farklı anlamlar ifade etmektedir. Örneğin, iyi bir iklim hemen hemen herkes için olumlu bir faktör olabilirken, iyi bir eğitim çocuğu olmayan bireyler için çekici bir faktör taşımayabilir (Lee, 1966: 50). Bireyin hem terk etmek istediği ülkenin itici ve çekici faktörleri hem de gitmek istediği ülkenin itici ve çekici faktörleri bireylerin algısına ve yaşamdan beklentilerine göre değişebilmektedir. Ayrıca itme çekme kuramı De Haas'a göre, bir kuram olmaktan daha çok sosyal bir fenomenin açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu modelin zayıf yanı ise itme ve çekme faktörlerinin oldukça birbirine benzemesidir. İtme ve çekme faktörlerinin hangisinin baskın olacağı tamamen keyfi ve öznel yargılara dayanmaktadır (De Haas, 2008: 9-10).

İtme çekme kuramı ve kesişen fırsatlar kuramı çerçevesinde Suriye meselesine bakıldığında, genel olarak herkes Suriyelilerin çatışmadan dolayı göç ettiğini söylemektedir. Fakat bütün Suriyelilerin sadece çatışmadan dolayı ülkelerini terk ettiğini söylemek doğru olmaz. Suriye'deki çatışma bölgelerinin dışından da ekonomik seviyesi yüksek, ülkeye bağlılıkları düşük olan kişilerin Türkiye'ye göç ettiği bilinmektedir. Suriye'deki işsizlik, yoksulluk, askere alınma gibi sebepler itici faktörler olurken, Türkiye ile var olan kültürel, sosyal ve coğrafi yakınlık (özellikle sınır bölgelerinde konuşulan Arapça dili) , açık sınır kapısı politikası ve ulaşım kolaylığı gibi etmenler çekici faktörler olarak görülmektedir (İnce, 2019: 2587-2588). İtme çekme kuramı göç olgusunun anlaşılmasında ve göçün gerçekleşme sebebinin bilinmesinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Çatışma yaşanan bir bölgeden zorunlu göç gerçekleştiren nüfusun itici sebepleri çok açık olurken, gönüllü olarak yapılan göçlerin sebeplerinin incelenmesi çok daha karmaşık olabilmektedir.

2.1.4.3. Neo-Klasik Ekonomi Kuramı

Neo-klasik ekonomi kuramı 1960 ve 1970'li yıllarda W.A. Lewis, G. Ranis, J.C. Fei ve M.P. Todaro gibi bilim adamlarının emek göçünü iktisadi temeller bağlamında analiz etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Neo-klasik ekonomi kuramının en temel

yaklaşımı, göç olgusunu emek faktörü üzerinden arz ve talep değişkenlerine göre açıklamaya çalışmasıdır. Emek fazlalığı olan ülkelerde ücretler düşük olurken tam tersine kısıtlı emek piyasası olan ülkelerde ise ücret fazlalığı olmakadır. Bu ücret farkı da doğrudan göçe sebep olmaktadır. Neo-klasik ekonomi kuramının makro boyutunda coğrafi olarak sermayenin ve emeğin eşit olarak dağılmamasına vurgu yapılmaktadır. Mikro boyutunda ise bireylerin kâr/zarar hesabı yaparak kendileri için rasyonel bir tercih yaptıkları varsayımına dayanmaktadır (Adıgüzel, 2016: 28; Güllüpınar, 2012: 6). Bojas'a göre, kişiler kendi kârlarını maksimize etmek isterler ve bu doğrultuda da göç edebilecekleri ülkeleri araştırırlar (Borjas, 1989: 461).

Neo-klasik kuramın en temel argümanını ücret oluşturmaktadır (Kurekova, 2011: 4). Bu doğrultuda göçler, emek arzının fazla olduğu yoksul bölgelerden emek arzının düşük olduğu zengin bölgelere doğru ilerlemektedir. Bu doğrultuda göç veren bölgelerde emek arzı azaldığından ücretler artarken, göç alan ülkelerde ise emek arzının artmasından dolayı ücretler düşmektedir. Böylelikle göçler sayesinde ücretler denge seviyesine ulaşmaktadır (Robinson, 2005: 5). Bölgeler arası ücret farklarının azalmaya başlaması emek hareketlerinin ve dolayısıyla da göçün son bulmasına sebep olmaktadır (Tümtaş, 2020: 39).

Massey ve arkadaşları, Neo-klasik makro ekonomi kuramının temel varsayımlarını 5 madde üzerinde toplamıştır:

1. Ülkeler arasında oluşan ücret oranlarındaki farklılıklar uluslararası işçi göçüne sebep olmaktadır.
2. Ücret farklılığının ortadan kaldırılması emek hareketliliğini sonlandıracak ve böyle bir farklılığın olmadığı ortamda göç de gerçekleşmeyecektir.
3. Nitelikli ve niteliksiz iş gücü getirisi arasındaki farklar ülkeler arasında değişiklik gösterebilir. Nitelikli ve niteliksiz iş gücü göçlerinin yönü birbirine ters olabilir.
4. Uluslararası göçü belirleyen en temel faktör emek piyasasıdır.
5. Göç akımını kontrol etmek isteyen hükümetler göç veren ve alan ülkelerdeki emek piyasalarını düzenlemeleri gerekmektedir (Massey & vd., 1994: 434).

Neo-klasik mikro ekonomi modeli, makro ekonominin denge modeline karşıt bir şekilde, beşerî sermayenin teorik çerçevesi içinde bireysel tercihlere vurgu yapar ve

uluslararası göçü daha çok zengin ülkeler perspektifinden inceler. Bu model, Chicago Ekonomi Okulu (Chicago School of Economics) öncülüğünde geliştirilmiş ve gelişmiş ülkelerin göç ve entegrasyon politikaları üzerinde oldukça büyük etkisi olmuştur (Robinson, 2005: 5). Maasey ve arkadaşları, neo-klasik ekonomi kuramının temel varsayımlarını 10 madde üzerinde toplamıştır:

1. Uluslararası göç hareketliliği uluslararası kazanç ve istihdam oranları farklılığına dayanır.
2. Kişilerin beşerî sermayesi (eğitim, deneyim, dil kabiliyeti vb.) ücret oranını ve istihdam olasılığını artırmasından dolayı uluslararası hareketliliği artırmaktadır.
3. Bireysel nitelikler, sosyal koşullar ve teknolojik gelişmeler göçün maliyetini düşürmekte ve net kazancı yükseltmektedir. Dolayısıyla uluslararası hareketliliği de artırmaktadır.
4. Aynı ülke içerisindeki bireyler göçe karşı çok farklı eğilimler gösterebilmektedir.
5. Ülkeler arası tüm göç akışları, bireylerin maliyet fayda hesaplamaları temelinde gerçekleşen bireysel eylemlerin basit toplamıdır.
6. Kazanç ve istihdam oranlarında ülkeler arası bir fark olmadığında uluslararası göç hareketi de gerçekleşmez. Uluslararası ölçekte kazanç ve istihdam oranları eşitlenmezse hareketlilik de durmaz.
7. Beklenen kazanç farklılığının boyutu uluslararası göçmen akışının boyutunu belirler.
8. Göç kararları, iş gücü piyasaları arasındaki dengesizliklerden veya süreksizliklerden kaynaklanmaktadır; diğer pazarlar göç etme kararını doğrudan etkilemez.
9. Göç alan ülkeler psikolojik olarak olası göçmenler için çekicilik taşıyorsa göç maliyetleri artırılabilir. Bu şekilde ülkeler arası göç durdurulabilir.
10. Göç alan ve veren ülkelerdeki hükümetler belirli politikalarla göçü kontrol altına alabilir. Örneğin, göç alan ülke istihdam sınırlandırması yaparak göçü

engellerken, göç veren ülkeler ise şartlarını iyileştirerek buna engel olabilir (Massey & vd., 1994: 435-436).

Genel olarak neo-klasik ekonomi kuramına bakıldığında istihdamın diğer bir söylemle emek piyasasının, ücretlerin veya kazançların bireylerin göç hareketlerini gerçekleştirmesinde etkili olduğu görülmektedir. Göç hareketlerinin tamamı ekonomik temelli olmasa da ekonomi, göç hareketlerinde en çok etkili olan bir unsur haline gelmiştir. Tarihe bakıldığında ilk dönemlerde insanların verimli topraklara ve ticaret yollarına doğru hareket ettiği görülmektedir. İlerleyen dönemlerde sanayileşmeyle birlikte şehirlere ve fabrikalara doğru bir yolculuk başlamıştır. Gelişen ulaşım imkânlarıyla kıtalar arası göçler daha da cazip hale gelmiştir. Günümüze bakıldıpında hâlâ bir emek göçünün varlığından söz edebiliriz fakat teknolojinin hızla ilerlemesi, yapay zekâ, uzaktan çalışma ve insansız fabrikaların üretilmeye başlanmasıyla birlikte ilerleyen yıllarda göç hareketlerinin de sınırlanacağı düşünülebilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru yapılan göç hareketlerinin her geçen sürede daha da zorlaştığı görülmektedir. Göç, temel geçimini sağlayamayan ya da mevcut kazancından memnun olmayan insanlar için bir umut olmaktan çıktığında ise toplumsal ve küresel temelde yeni sorunların da ortaya çıkacağını göstermektedir.

2.1.4.4. Emek Göçünün Yeni Ekonomi Kuramı

Yeni ekonomi kuramı neo-klasik ekonomi kuramına karşı bir tez olarak ortaya çıktığı söylenilebilir. Neo-klasik yaklaşımda birey merkezli bir göç paradigması ortaya atılmıştır. Yeni ekonomi kuramı ise göçün bireysel bir tercih olmadığı, aile ya da kolektif bir kararın neticesinde ortaya çıktığını savunmaktadır (Stark & Bloom, 1985: 174). Göç kararlarının hane halkı ile alınması, göçün sadece bireylerin kârını maksimize etmek için olmadığını, bazı durumlarda aileler ekonomik risklerden uzaklaşabilmek adına aileden bir kişiyi göç ile göndermesi, yeni ekonomi kuramının temellerini oluşturmaktadır (Katz & Stark, 1986: 136).

1970'li yıllarda özellikle Batı Avrupa'da işçi göçlerinin kısıtlanmaya başlaması, aile göçü hareketlerini hızlandırmıştır. Aile göçü hareketi, aile bağlarını kullanarak göç sürecindeki zorlukları kolaylaştıran bir yapıya sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde verilen göçmen vizelerinin neredeyse yarısından fazlası aile bağları kullanılarak alınmıştır (Bartram, Poros & Monforte, 2017: 144). Aile göçü hareketi aslında göçlerde aile yapıların ne kadar etkin olduğunu da gösteren bir durumdur. Bundan dolayı göçün

ekonomik yaklaşımını salt bireysel, kâr odaklı ve ücret faklarından kaynaklandığının söylenmesi doğru olmayacaktır.

Yeni ekonomi kuramı birey merkezli anlayıştan aile ve kolektif yapılara doğru bir perspektif geliştirmiştir. İnsan hareketliliği sadece ücretlerdeki farklardan dolayı yapılmamaktadır. Bu farkın olmadığı durumlarda dahi aile yerel piyasadaki riskleri asgariye indirmek adına, kaynak çeşitliliğine giderek, göç kararı alabilmektedir. Yerel istihdam ile uluslararası göç arasında tam olarak doğrusal bir korelasyon bulunamamıştır. Ayrıca uluslararası göçün durması için ücretlerin dengelenmesi yeterli değildir. Diğer piyasaların (sigorta, kredi, devlet yardımları vb.) durumları da göçü etkileyen unsurlar arasında her zaman yer almaktadır (Massey & vd., 1993: 439-440).

Neo-klasik model itme ve çekme kuramına oldukça yakın bir konumdadır. Aradaki tek fark aslında neo-klasik model göç hareketlerinin itme ve çekme faktörlerini ekonomi üzerinden yorumlamasıdır (Bauer & Zimmermann, 1999: 19-20). Yeni ekonomi modeline bakıldığında ise bu ekonomik tercihin bireysel, rasyonel ve ücrete bağlı tercihler olmadığını, daha çok kolektif ve farklı değişkenlerin yer adlığı bir tercih olduğunun savunulmasıdır. Neo-klasik ekonomi yaklaşımı da yeni ekonomi yaklaşımı da uluslararası göçün nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışırken sosyal değişimler üzerine herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Göç kararında ekonomi en temel kararlardan biri olabilir fakat bireyin aile bağları ve toplumsal aidiyet hissi gibi konular da düşünülmelidir. Motoi ve Popescu'ya göre, sosyal dışlanma yoksulluktan ayrı bir sosyal fenomen olarak algılanmaktadır. Sosyal dışlanma bireyi toplumdan hatta ailesinden bile koparmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanmanın risklerine maruz kalmak aynı zamanda bireylerin göçe karar verme süreçlerinde de güçlü bir argüman olabilir (De Haas, 2008: 15; Motoi & Popescu, 2017: 112). Yeni ekonomi modeli ile hem makro boyutta hem mikro boyutta göç algısı değişmektedir. Göç olgusunun sadece bireysel temellere dayanmadığı, emek piyasası ile bağlantılı olarak doğrudan kârı maksimize etmek olmadığı görülmektedir. Neo-klasik ekonomi modeli göç olgusunu makro ve mikro boyutta ele alırken yeni ekonomi modeli mezzo ve mikro boyutta ele almaktadır. Bu kuramla birlikte göç kararının verilme süreçleri daha da çeşitlilik kazanmaktadır.

2.1.4.5. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Neo-klasik ekonomi ve yeni ekonomi kuramlarının uluslararası göç olgusuna bakışı birbirinden farklılık gösterse de aslında mikro temelli bir yaklaşım benimsemektedir. Kuramlar arasındaki temel farklılıkları ise göçe kimin karar verdiği, gelirin hesaplanma biçimi, göçün toplumsal boyutları ve piyasaların göç üzerine etkileri gibi konular oluşturmaktadır. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı ise uluslararası göç hareketini modern sanayi toplumları üzerinden ele almakta ve sanayi toplumlarındaki iş gücü piyasalarının taleplerine göre de göç hareketlerinin ortaya çıktığını iddia etmektedir (Abadan-Unat- 2002: 10). Bu kuramın öncülerinden Piore'ye göre, emek göçü genel olarak gelişmiş ülkelerin taleplerine göre şekillenmektedir. Bu ülkelerin iş gücü piyasası ise ikili bir yapı üzerine kurulmaktadır. Hiyerarşik olarak birinci sırada sermayesi yoğun sektörler bulunurken ikinci sırada vasıfsız işçilerin oluşturduğu bir sektör bulunmaktadır (Piore, 1979: 99). İkincil sektörde bulunan işlerdeki motivasyon eksikliği, istikrarsızlık, düşük ücret, terfi seçeneklerinin az olması, yapısal enflasyon gibi kriterlerden dolayı bu sektöre uygun olduğu düşünülen kişiler kadınlar ve gençlerdi. Fakat kadınların iş gücünün farklı sektörlerine katılımının sağlanması, doğum oranlarının azalması ve gençlerin örgün eğitime katılımının sağlanmasıyla birlikte ikincil sektördeki mesleklerde çalışan kişilerin yapısı değişmiştir. Sanayileşmiş toplumlardaki bu sosyal değişikliklerle birlikte en alt sektörde kadınlar ve gençler yerine göçmenler çalıştırılmaya başlanmıştır. Emek piyasasındaki dönüşümü vurgulayan bu kuram aslında daha önceki ekonomik kuramları ne reddetmektedir ne de kabul etmektedir. Bu kuram uluslararası göç olgusunu emek piyasasında var olan sınıf temeli üzerinden ele almaktadır (Massey & vd., 1993: 443).

İkili emek piyasası kuramı göç olgusunun arzdan ziyade emek talebi koşulları tarafından yönlendirildiğini savunmaktadır. Ekonomisi gelişmiş ülkeler kendi vatandaşlarının, mesleğin statüsünden dolayı, çalışmayı reddettiği düşük vasıflı işler için talep yaratırlar. Boş kalan iş sektörünün doldurulmasında ise göç cazip ve zorunlu hale gelmektedir. Kuram aynı zamanda yabancı uyruklular için kronik iş gücü talebinin yanı sıra göç alan ülkelerdeki yapısal işsizliğin de açıklanmasında önemli katkı sağlamaktadır (Kurekova, 2011: 5). Bu kurama göre, göç veren ülkedeki itici faktörler pek önemli değildir.

2.1.4.6. Dünya Sistemleri Kuramı

Göçe tarihsel ve yapısal olarak bakıldığında göç süreçleri ile ilgili olarak oldukça farklı kavramlar ortaya çıkmaktadır. Wallerstein (1974) tarafından ortaya atılan göç sistemleri kuramı göçün temel belirleyicilerin dünya piyasa sistemindeki yapısal değişikliklerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ayrıca göç olgusunu küreselleşmenin bir işlevi olduğunu, artan bağımsız ekonomilerin ve yeni üretim formlarının ortaya çıkması göçün belirleyicileri olduğunu iddia etmektedir (Kurekova, 2011: 4). Wallerstein'a göre, kapitalizm ve kapitalizmin ortaya çıkardığı örüntüler günümüz ekonomisini ve dolayısıyla da göç olgusunu belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesi olmaktadır (1995: 134). Kapitalist ekonominin nüfuz ettiği çevrelere kıyasla, kapitalist olmayan toplumlar yurt dışına göç etmeye daha eğilimli ve hareketli bir nüfus yaratmaktadır (Massey & vd., 1993: 444). Wallerstein'a göre, uluslararası göçü ortaya çıkaran faktör ulusal ekonomilerdeki ikiye bölünmüş emek piyasası değildir. 16. yüzyıldan bu zamana kadar devam eden dünya pazarıdır. Kapitalist ağlar merkezdedir ve çevreye doğru yayılmaya başlar. Daha sonra çevredeki toplumlar da göç etmeye başlar. Çevre bölgelerin elinde bulundurduğu emek ve hammadde merkez-kapitalist ülkelerin ellerine geçmeye başlar. Merkez ülkede ortaya çıkan işçi açıkları da çevreden tamamlanır. Bu durum aynı zamanda sömürgecilikle de oldukça ilgilidir (Güllüpınar, 2012: 67). Bu yaklaşıma göre, aslında göç olgusu ucuz iş gücünün sermaye için harekete geçmesini ifade etmektedir (Toksöz, 2006: 19).

Dünya sistemleri kuramı neo-Marksist politik ekonomide ve tarihsel-yapısal düzlemde sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıları dengede tutacak biçimde değil bireylerin davranışlarını kısıtlayarak dengesizliğin daha da pekiştirildiğini göstermektedir. Kuram aynı zamanda dünya genelinde ekonomik ve politik güç unsurlarının eşitsiz bir şekilde dağıldığını ve kültürün, inançların ve sosyal uygulamaların bu yapısal eşitsizlikle birlikte dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu kurama göre göç, sermayedarlar için ucuz iş gücü hareketi olarak da tanımlanmaktadır. Ekonomik olarak güçlü olan ülkeler kendi ihtiyaçları doğrultusunda ucuz iş gücü sağlayabilmek adına gücü kontrol altında tutmak isterler. Bundan dolayı da ucuz ve sömürülebilir iş gücünün oluşturulması sermaye sahiplerinin çıkarlarını korumakla birlikte sosyal ve coğrafi olarak da eşitsizlikleri artırmaktadır (De Haas, 2014: 10). Bundan dolayı bu kuram aslında denge kuramına karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Kuram aynı zamanda merkez ve çevre arasındaki ilişkiyi ele almasından

dolayı merkez-çevre kuramı ya da iki yer arasındaki bağımlılıktan dolayı bağımlılık kuramı olarak da isimlendirilmektedir. Denge kuramı, göçlerle birlikte iki yer arasında dengeli bir kalkınmayı öngörmekteydi fakat kırsal bölgelerin daha da geri kalması, yoksullaşması, nüfusun azalması gibi olumsuzluklar çıkarken diğer taraftan şehirlerde çarpık kentleşme, ikili toplum yapısı ve yoksulluğun meydana gelmesinden dolayı eleştirilmektedir (Çakır, 2011: 139). Aynı şekilde dünya sistemleri kuramı, merkez ve çevre ülkeler arasındaki göçmen iş gücünün ülkeler arasındaki eşitsizliği daha da artırmasından dolayı modernleşme ekolünün ortaya çıkardığı denge kuramına karşı geliştirilmiş neo-Markist bir paradigmada olduğu da söylenebilmektedir.

Güçlü ve kapitalist ekonomiye sahip olan ülkeler zayıf ekonomiye sahip ülkeleri kendilerine tamamen bağımlı yapmaktadır. Çevre ülkeler emek, hammadde ve üretilen ürünlerin pazarlanması konusunda merkez ülkelerin vaz geçemeyeceği bir konuma gelmiştir. Çevre ülkelerden gelen hammadde ve ucuz emekle ürünlerin maliyetleri düşürülmekte ve tekrardan çevre ülkelere pazarlanmaktadır (Çağlayan, 2006: 80). Buradan hareketle göç, itme-çekme kuramında olduğu gibi, bireyin özgür iradesi olarak görünüyor olsa da aslında kapitalist ekonomi ilişkilerinin yarattığı baskıdan dolayı ortaya çıkmaktadır (Kurekova, 2011: 9). Görüldüğü gibi modernleşme ekolü olan denge kuramı modernizmi, bir anlamda sanayi ve kapitalizmi, gelişmemiş ülkelerin ve kırsal kesimlerin daha da refaha ulaşacağını belirterek göç kavramına daha iyimser bir tablo çizmektedir. Diğer taraftan ülkeler ve şehir-kırsal arası artan eşitsizlik ve farkların derinleşmeye başlaması Marksist bir paradigma ile tekrardan değerlendirilmeye başlanmıştır. Dünya sistemleri kuramı küresel ekonominin ve kapitalist piyasanın göç ve ülkeler arası dengeleri olumsuz etkilediğini öne sürmektedir. Göç, kapitalist piyasanın yarattığı bir dengesizliğin ürünü olarak sermayeye hizmet eden bir sömürge aracına dönüşmektedir.

2.1.4.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı ve Sosyal Sermaye

Bu kurama göre, uluslararası emek göçünde etkili faktör olarak göçmenler arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Bu kuram, göçü başlatan etkenlere değil göçün zaman ve mekân içinde sürdürülmesini sağlayan değişkenlere odaklanmaktadır (Massey & vd., 1993: 454). Diaspora ya da göçmenler arasındaki ilişkilerin varlığı, göçmenlerin gidecekleri yeri seçmelerinde ve karar almalarında etkili olmaktadır (Kurekova, 2011: 5). İlk giden göçmenler ya da işverenlerin tesadüfi olarak işe aldıkları göçmenler

sonraki göç için önemli bir role sahiptir. Hedef ülkeden kaynak ülkeye doğru hareket eden bilgi akışı sonraki göçleri kolaylaştıran bir etkiye sahiptir. Yerleşik göçmenler sonraki göçlerin maddi ve psikolojik birçok riskini azaltarak köprü başı (bridgeheads) görevi de üstlenmektedir (Lee, 1966: 54-55). Yeni göçmenler arkadaş ve akrabaların yardımıyla daha kolay bilgi edinebilir ve iş ve kalacak yer bulmada, ikamet belgelerini düzenlemede veya eş bulmada daha aktif yardım alabilmektedirler. Belirli bir yerde yerleşik göçmen topluluğunun olması o yere sonradan yapılacak göç hareketlerini etkilemektedir (Appleyard, 1992: 20). Hatta göçmen ağları göç süreçlerine dört farklı şekilde etki etmektedir: uyarıcı göç, kolaylaştırıcı göç, vazgeçirici göç ve kanallık göç (Gelderblom & Adams, 2006: 233). Göçmen ağlarının hem teşvik edici hem de vaz geçirici bir yapısının olduğu da bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca göç sadece istihdam ve ücret farklarıyla alakalı bir durum da değildir. Göçmen ağları riskleri ve maliyeti düşürmesinden dolayı ağ bağlantısı yitirilene kadar göç büyümeye devam etmektedir (Massey & vd., 1993: 449). Ağlar zayıfladığında ise göçmenler sadece diğer göçü kolaylaştıran "köprü başları" değil aynı zamanda kısıtlayıcı "kapı bekçileri" (gatekeepers) de olabilirler (Portes & Landolt, 1996: 3). Öncü göçmenlerin deneyimleri sonraki kuşak göçmenler için bir yol haritası oluşturmaktadır. Bu durum göçün beklenmeyen ve istenmeyen durumlarına karşı daha öngörülebilir bir plan ortaya koymaktadır. Böylece göç etmek isteyen kişiler her türlü bilgi akışıyla birlikte göç etme veya etmeme konusunda daha rahat karar alabilmektedir.

Göçmen ilişkiler ağı kavramı daha önceleri *zincir göçü* olarak da tanımlanmaktadır. Ağlar eski göçmenleri, yeni göçmenleri ve göçmen olmayanları kaynak ve hedef ülkede arkadaş ya da akrabalık yoluyla birbirine bağlayan bağlar olarak da tanımlanmaktadır. Ağlar aynı zamanda yurt dışında istihdam erişimi sağlayabilmek için kullanabilecekleri bir sosyal sermayedir (Massey & vd., 1993: 448). Maddi ve beşerî sermayenin (eğitim, beceri, bilgi) yanı sıra sosyal sermaye; insanları göç etmeye teşvik etmede, göçü kolaylaştırmada önemli bir kaynak rolü üstlenmektedir (De Haas, 2014: 20). Enformel olarak gelişen göçmen ağı; aile, arkadaş, cemaat bağları gibi kişisel ilişkilerin ortaya çıkması sosyal ve ekonomik birçok konuda karşılıklı yardımı sağlamaktadır. Bu kaynakların hepsi hayati derecede öneme sahiptir ve sosyal sermayeyi kapsamaktadır (Bordieu & Wacquant, 1992: 119). Sosyal sermaye göç kararı alınmasında ve hedef ülkeye uyum sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla sosyal sermaye hem kaynak hem de bütünleştirme işlevi görmektedir. Farklı sosyal

ilişkiler farklı sosyal sermayeyi ortaya çıkarmakla birlikte farklı sosyal sorumluluklar ve sonuçlar da doğurmaktadır (Massey & vd., 1998: 254). Sosyal ağların ve sosyal sermayenin göçmenlerin uyumlarını kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmasının yanı sıra bazı durumlarda da olumsuz etkilemektedir. Göçmenler kendi aralarında siyasal, sosyal ve ekonomik olarak paralel ve kapalı olarak yaşadığında, göç edilen ülkedeki halkla bütünleşmesi zorlaşmaktadır. Tüm ihtiyaçları kendi ağı içerisinde çözen göçmen grubu yerel halk ile olan bağlantısını köreltmektedir. Almanya'ya göçen eden Türkler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Almanya'da uzun dönemler kalınmasına rağmen hâlâ Almanca bilmeyen, Türk mahallesinden dışarıya çıkmamış Türkler vardır. Bundan dolayı göçmen ağı sistemi aynı zamanda göçmenleri grup içerisine hapsedip uyumdan uzaklaştırabilmektedir (Yalçın, 2004: 53-54). Genel olarak bakıldığında ağlar kuramı göçe karar vermede ve göçü devam ettirmede önemli bir sosyal sermaye olmasının yanı sıra sosyal uyumu kötü etkileyebilecek yapısı da bulunmaktadır. Öncü göçmenlerin deneyimleri ve ülkeler arası kurulan göçmen ağları her ne olursa olsun göçün yıpratıcı etkilerini oldukça azaltan ve göçü artıran bir öneme sahiptir.

2.1.4.8. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı ilişkiler ağı kuramı ile yakın ilişkisi olan bir kuramdır. Ağ kuramı genel olarak göçmen olan ve olmayan arasındaki sosyal sermayeye ve kişisel ilişkilerin hayati rolüne vurgu yaparken göç sistemleri kuramı daha da ileri giderek hem gönderen ülke hem de alıcı ülkenin tüm toplum yapısının yeniden yapılandırıldığını vurgulamaktadır (Kurekova, 2011: 5). Kalkınma süreçlerinin göçü nasıl etkilediğine odaklanan geçiş modelinin aksine (transitional model) göç sistemleri kuramı göç ve kalkınma arasında iki yönlü, karşılıklı ve dinamik bir bağlantı kurarak göç olgusunu daha geniş bir kalkınma perspektifi içerisinde ele almaktadır (De Haas, 2014: 21).

Massey'in işaret ettiğine göre göç sistemleri kuramı, diğer göçleri olası kılan ve aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapılarda değişikliklere sebep olan bir olgudur (Massey,1990: 4-5). Benzer bir şekilde bu kuramın kurucusu ve coğrafyacı Mabogunje'ye göre, göç gerçekleştiğinde hem hedef ülkeyi hem de kaynak ülkeyi sosyal, ekonomik, kültürel ve kurumsal koşullarda değişikliğe götürerek özgün bir gelişim alanı oluşturmaktadır (Mabogunje, 1970: 5). Bu kuram göç olgusunu daha çok uluslararası ilişkiler, ekonomik ve politik temelli özelliklere göre tanımlamaktadır. İki veya daha fazla ülke arasında gerçekleşen göçmen değişimi bir göç sistemini ve ilişkiler

zincirini ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkilerin gerçekleşmesinde mesafenin yakın ya da uzak olmasının herhangi bir önemi yoktur. Kurama göre, göç veren ve alan ülkeler arasında göçün gerçekleşmesinden önce de bir ilişkinin var olduğu ileri sürülmektedir. Bu ilişkiler ülkeler arasındaki sömürge, ticaret, politik, kültürel ve askeri işgal gibi geçmişlerine karşılık gelebilir (Çağlayan, 2006: 82). Aynı zamanda göç bir defaya mahsus yapılan bir süreç de değildir. Hareket bir kez gerçekleştiğinde olaylar silsilesini doğuran dinamik bir süreçtir (Boyd, 1989: 641). Ayrıca insanlar ticari ürünler, hizmetler ve bilgilerin akışı ve ters akışıyla birbirine bağlanan bölgeler arasında göç de dahil olmak üzere sonraki akışları da kolaylaştıran bir etkiye sahiptir (Mabogunje, 1970: 15).

Göç, göç hareketinin gerçekleşmesinden önce, ülkeler arasında var olan makro ve mikro düzeydeki ilişkilere bağlıdır. Makro yapılar daha geniş çaplı yapısal ve kurumsal faktörleri içerirken mikro yapılar daha çok göçmen davranışlarını ve ilişkilerini göstermektedir. Makro yapılar; politik ve iktisadi süreçleri, ülkeler arası ilişkileri ve hukuki normları göçü engellemek, desteklemek ya da yerleşimi kontrol etmek amacıyla hedef ve kaynak ülkeler arasındaki uygulamaları içerirken, mikro yapılar ise göçmenler tarafından oluşturulmuş formel olmayan ağları ve süreçleri içermektedir. Makro yapılar ülkeler arasındaki formel süreçleri gösterirken, mikro yapılar göçmenler arasındaki enformel yapılara işaret etmektedir (Güllüpınar, 2012: 77-78). Aynı zamanda göç ile kalkınma arasında da makro ve mikro düzeyde ilişkiler söz konusudur. Sadece ekonomik bir kalkınma değil aynı zamanda sosyal bir kalkınmayı da içermektedir. Örneğin, göçmenlerin kendi ülkelerine gönderdikleri dövizler ile oradaki sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmekte ve kendisinden sonra gelecek olan göçmenleri de etkilemektedirler (Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016: 24-25). Genel olarak bakıldığında göç sistemleri kuramının ikisinin de göçe neden olan, şekillendiren ve devam ettiren faktörlere odaklandığını görülmektedir (De Haas, 2014: 23). Sistem kuramından yararlanılarak ortaya atılan bu kuram aslında göçe devam ettiren, göçe karar verilmesini sağlayan, hangi ülkeler arasında olduğunu ve neden olduğunu anlamaya çalışan tarihsel, makro ve mikro düzeyde bir incelemeyle göç sisteminin bütüncül bir şekilde anlaşılmasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

2.1.4.9. Kurumsal Kuram

2001 yılında Guilomoto ve Sandron tarafından geliştirilen bu kuram, göçmen ağlarının kurumsallaşma bağlantılarına odaklanmaktadır. Kurumsallaşma hem göçmen

ağlarının yönetilmesini sağlamakta hem de göçmenlerin işlem ve göç maliyetlerini azaltmaktadır. Sosyal sermaye ya da göçmen ağları bu kurumsallaşmış kurallar sayesinde ayakta durmakta ve harici göçmen kurumları tarafından da tamamlanmaktadır. Harici kurumlar ise; iş bulma ajansları gibi insani yardım örgütlerinden insan kaçakçılığına kadar uzanan bir yapıyı temsil etmektedir (Hagen-Zanker, 2008: 17). Sanayileşmiş ülkelerdeki iş fırsatları arayan çok sayıda insan ile ülkelerdeki sınırlı sayıda göçmen vizeleri arasında uyumsuzluklar vardır. Bu sorunları çözmek için hem kâr amacı güden hem kâr amacı gütmeyen birçok kurum ortaya çıkmıştır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar göçmenlerin insani yönlerine vurgu yaparken, kâr amacı güden kuruluşlar ise sınırların geçişi, yasal ve yasa dışı seyahat belgesi, göçmenler ile yerel halk arasındaki evlilik gibi konularla ilgilenmektedir. Aynı zamanda ücret karşılığında kredi olanaklarının sağlanması gibi birçok konuda da görev yapmaktadır (Massey & vd., 1993: 450). Kâr amacı güden kuruluşlar daha çok yasa dışı yollarla işlemler yaparken, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar genel olarak göçmenlere sosyal hizmet, göçmen hukuku, yasal tavsiyeler gibi danışmanlıklar vermektedir (Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016: 25). Göçün kurumsallaşması aslında yetersiz, kusurlu ve zayıf piyasaların olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Göçmenler işlem ve bilgi maliyetlerini azaltabilmek adına kendi kurumlarını (norm, kural, vb.) oluşturmaktadır (Guilmoto & Sandron, 2001: 145). Aslında bu kuram göçmenleri ilgilendiren birçok kurumsal yapıda ve piyasada yaşanan sorunları azaltabilmek adına hem hedef ülkede hem de kaynak ülkede geliştirilen örgütler üzerine odaklanmaktadır. Bu kurumsal yapılar yasa dışı olarak da sistemsel açıkları doldurabilmektedir. Yasa dışı yapılan yine aynı şekilde göçmen insan hakları üzerinde duran başka bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hem ülke içinde hem ülkeler arasında hem de uluslararası boyutta birçok örgüt ve kurum ortaya çıkabilmektedir. Kurumsal kuramın odaklandığı temel nokta ise hem alıcı hem de gönderici ülke arasında güçlü bir politik çerçevenin inşasını sağlayabilmektir.

2.1.4.10. Birikimli (Cumulative) Nedensellik Kuramı

Birikimli nedensellik kuramı 1957 yılında Gunnar Myrdal tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Massey ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Kuram göç akımlarının neden başladığını ve büyümeye devam ettiğini açıklamaya çalışmaktadır (Fussel & Massey, 2004: 152). Yeni göçmenler göçle ilgili sosyal sermayelerini finansal

sermayeye dönüştürebiliyorlar (Bourdieu, 1986: 242). İlk göçmenler genellikle geldikleri ülkelerdeki akrabalarına, arkadaşlarına ve diğer gruplara sosyal sermaye sağladıkları için göçmenler gittikleri ülkelerde kolayca iş bulma ve minimum riskle karşı karşıya kalmakta ve zaman içerisinde göçmen sayılarında artış olmaktadır (Jennisen, 2004: 40). Kurama göre, göç arttıkça gelecekteki muhtemel göçlerin daha da artacağını öngörmektedir. Fakat göç her zaman bu şekilde de devam etmeyecektir. Gönderen ülkede emek açığı ortaya çıkarsa göç yavaşlamaya başlayacaktır (Hagen-Zanker, 2008: 18).

Kurama göre, göç kendi kendini devam ettiren ve sürdüren bir fenomen olduğu ve bu dinamiğe katkıda bulunan faktörleri kendisi tanımlamaktadır. En önemli faktörlerden bir tanesi sosyal ağlardır fakat göç kültürü, beşerî sermayenin düzensiz dağılımı ve göçmenler tarafından yapılan işlerin toplum tarafından damgalanması gibi faktörler de göçün devam etmesine neden olmaktadır (Kurekova, 2011: 6). Nedensellik aslında her bir göçmen hareketinin sonraki muhtemel göç kararlarının verildiği sosyal bağlamı değiştirmesinden dolayı sürekli birikimli olarak ilerlemektedir. Bu sosyo-ekonomik bağlamı etkileyecek faktörlere tekrar bakıldığında, sosyal bilimciler 6 faktör üzerinde önemle durmaktadır: gelir dağılımı, toprak dağılımı, tarımın örgütlenmesi, kültür, beşerî sermayenin bölgesel dağılımı ve işin sosyal anlamları. *Gelir dağılımı* faktörüne göre, göreceli yoksunluk hissi bireyleri göçe sürüklemektedir. *Toprak dağlımı* faktörüne göre, göçmenlerin yabancı bir ülkeden toprak satın alması kira getirisinden ya da prestijli bir konumu simgelemesinden dolayıdır. *Tarımın örgütlenmesi* faktörüne göre, göçmenler sahip oldukları araziyi çiftlik yaptıklarında sermayeye ulaşımları daha iyi olduğundan sermaye gerektiren yöntemleri kullanmaları (makine, sulama, iyileştirilmiş tohum, vb.) göçmen olmayan gruplara göre daha fazladır. Aslında göç geleneksel tarım yöntemindeki emeği yok etmekte ve yeni göçlere zemin hazırlamaktadır. *Göç kültürü* faktörüne göre, göçün bir topluluk içindeki yaygınlığı arttıkça, göçmenlerin değerleri ve kültürel algıları gelecekteki göç olasılığını artıracak şekilde değişir. Ayrıca göçmenlerin gelişmiş bir ekonomi içerisindeki deneyimleri motivasyonlarını ve göç heyecanlarını da artırabilmektedir. *Beşerî sermayenin bölgesel dağılımı* faktörüne göre, beşeri sermayenin göç etmesiyle birlikte kaynak ülkedeki verimlilik düşerken hedef ülkedeki artmaktadır. Böylece göç veren ülkedeki ekonomik durgunluk daha da artmasından dolayı göç alan ülke daha da cazibeli hale gelecek ve diğer muhtemel göçmenleri tetikleyecektir. *Sosyal etiketleme*, göçmenler belirli işlere

yerleştirilmeye başlandığında o işler "göçmen işleri" olarak etiketlenmeye başlar ve yerel halk tarafından rağbet görmemeye başlar. Böylelikle işlerin sosyal tanımları değişmiş olur. Avrupa'daki birçok ülkede otomobil sektöründeki işler "göçmen işi" olarak tanımlanmaktadır (Massey & vd., 1993: 451-453).

2.1.4.11. Ulusötesi Göç Kuramı

1980'li yıllardan sonra göçmenlerin kültürel kimliklerine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Göçmenler özelinde toplumsal cinsiyet, etnik ve dinsel öğeler daha çok çalışılmaya başlanmıştır. Ayrıca etnisitenin oluşumu ve kültürel özelliklerinin göç üzerindeki etkilerinin neler olduğu, göç ağlarının nasıl ortaya çıktığı ve bu durumun kaynak ve hedef ülke için göçü nasıl teşvik ettiği ve devam ettirdiği tartışılan bir dönem olmuştur. Göç ağları kuramının etkisi ile ulus-devlet sınırlarını aşan göç ağlarının araştırılmasında ulusötesi yurttaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Göçmenlerin birden fazla ülkede ve kültür içerisinde varlığını devam ettirebilmesi ulusötesi göç kuramının inceleme alanını oluşturmuştur (Toksöz, 2006: 21-23). Göçmenlerin cep telefonu, televizyon ve internet gibi araçlarla menşe toplumlarıyla bağlantılarını güçlendirmeleri ve küreselleşmiş bankacılık sistemleri veya gayri resmi kanallar aracılığıyla para göndermeleri ulusötesi yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Bu durum göçmenlerin ve ailelerinin giderek çifte bağlılık geliştirmelerini, sürekli seyahat edebilmelerini, sürekli iletişim halinde olabilmeyi ve uzaktan çalışabilme gibi olanaklar sağlamaktadır (De Haas, 2014:38).

Ulusötesi göçmenlik, göçmenlerin günlük faaliyetleri aracılığıyla, geldikleri ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan çok katmanlı sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler kurması ve sürdürmesiyle ulusal sınırları aşan ulusötesi sosyal alanlar yaratma sürecidir (Basch & vd., 1994: 6). Aslında ulusötesi göç araştırmaları, göçün nedenlerini açıklamak yerine, ekonomik ve sosyal ilerleme arayışında olan göçmenlerin siyasi sınırlar arasında oluşturduğu yoğun ağları hem kaynak ülkelere hem de ev sahibi ülkelere entegre olmanın yeni bir biçimini tanımlamaya çalışmaktadır. Böylelikle göç olgusu entegrasyon ve uyum süreçlerinin ötesine geçerek hem göç veren hem de göç alan ülkelerin etkileşimleri üzerine odaklanmaya başlamıştır (Kurekova, 2011: 5-6). Ulusötesi kavramının ortaya atılması var olan durumu açıklamak için oldukça önemli olmuştur fakat tüm göçmenlerin bu şekilde ulusötesi göçmen olarak tanımlanmaya

çalışılması da abartılı bir gerçeklik olacaktır. Birçok göçmenin bahsedilen bu süreçleri yaşamadığı da görülmektedir (Portes, 2001: 182).

Tablo 7: Farklı Aktör Türlerine Göre Sınır Ötesi Faliyetler

	Politik	**Ekonomik**	**Sosyo-kültürel**
Uluslararası	Büyükelçiliklerin kurulması ulusal hükümetler tarafından yurtdışında diplomatik misyonların organizasyonu.	Belirli bir ülkeden çiftçilik, çiftlik ve balıkçılık kuruluşları tarafından yürütülen ihracatlar.	Belirli bir ülkeler arasında, üniversiteler tarafından düzenlenen seyahat ve değişim programları.
Çok Uluslu	Birleşmiş Milletler ve küresel yaşamın oluşturduğu alanlarını izlemek ve geliştirmekle görevli diğer uluslararası kuruluşlar.	Karları birden fazla ulusal pazara bağlı olan küresel şirketlerin üretim ve pazarlama faaliyetleri.	Birden fazla ülkede Katolik Kilisesi ve diğer küresel dinler tarafından desteklenen okullar ve misyonlar.
Ulusötesi	**a)** Küresel olarak insan haklarını izlemek için kurulan sivil toplum kuruluşları. **b)** Göçmenler tarafından, geldikleri toplulukları geliştirmek için kurulan Memleket sivil dernekleri.	**a)** Birinci Dünya ülkelerindeki aktivistlerin çokuluslu şirketleri Üçüncü Dünya ülkelerindeki emek uygulamalarını geliştirmeye zorlamak için düzenlenen boykotlar. **b)** Göçmenler tarafından hem kaynak ülkelerinden göç ettiği ülkeye hem de tam tersi şekilde ihraç/ithalat yapmak için kurulan işletmeler.	**a)** Yoksul ülkelerdeki çocukların korunmasını ve bakımını teşvik eden hayır kurumları. **b)** Güzellik kraliçelerinin seçimi ve göçmen topluluklarında yıllık memleket festivallerin gibi performans gruplarının seçimi.

Kaynak: Portes, A. (2001). Introduction: the debates and significance of immigrant transnationalism. Global Networks, 1(3), s.187.

Yukarıdaki tabloda Portes, ulusötesi kavramını çok uluslu ve uluslararası kavramlarıyla karşılaştırarak kavramın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak biçimde sınıflamıştır. Genel olarak bakıldığında, küreselleşmenin hızlanması ve teknolojik imkânların artmasıyla birlikte vatandaşlar ile ülkeler arasındaki sınır algısı da değişmeye başlamıştır. Örneğin bir ailede, anne Kanada doğumlu, baba İngiltere doğumlu ve çocukları Amerika doğumlu olabilmektedir. Bu olayların daha sık yaşanabilmesi ve göçmenlerin birden farklı kültüre aynı anda uyum sağlayabilmeleri ulus-devlet anlayışının ulusötesi bir yaklaşıma evrildiğinin göstergesidir.

2.1.5. Göçün Nedenleri

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülke fark etmeksizin neredeyse herkes göç deneyimi yaşamakta ve göç etkisine maruz kalmaktadır. Bu devinim neredeyse "göçler çağının" bir işareti olarak tanımlanabilir (Koser, 2007: 4-5). Bireysel ya da kitlesel olarak hemen hemen her durum içerisinde karşılaşılan göç olgusu, bazen ekonomik imkânları artırmak amacıyla bazen de ekolojik dayatmalarla ya da otoriter bir gücün ortaya çıkardığı zorunluluklarla (sürgün, zorunlu iskân, savaş vb.) gerçekleşebilmektedir (Göktürk, 2006: 377). Tüm göç sürecine bakıldığında aslında en temelde ikili bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Nereden başladığı ve nerede bittiğine bakıldığında, göç yönlerinin güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, fakirden zengine, küçükten büyüğe, sömürülen ülkeden sömüren ülkeye ve kırdan kente gibi ikili bir akışın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla insanlar ülkeler arasında oluşan refah, insan hakları, özgürlük, güvenlik ve zenginlik gibi birçok dengesizlikten dolayı legal ya da illegal olarak yer değiştirme mecburiyeti hissetmektedir (Adıgüzel, 2016: 21).

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ülke nüfuslarının artmasına rağmen sosyo-ekonomik olarak aynı oranda iyileşme gösterememesi ve bugün elde edemediği birtakım ayrıcalıkları ve değerleri ileride de elde edemeyeceğini fark edip umudu kesilen bireyler daha çok gelişmiş ülkelere doğru göç etmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan bazı gelişmiş ülkelerin, özellikle Avrupa'daki ülkelerin, yaşlanma sorunu ve iş gücü açığı gibi problemlerden kaynaklı olarak düzensiz göçler yaşanmıştır. Düzensiz göç olmasının sebebi ise göçmenlerin sürekli olarak yer değiştirebilmesi ve ne zaman hangi amaçla nerede olacaklarının tam olarak tespit edilememesidir. Ayrıca göç veya düzensiz göçün artışında küreselleşmenin de etkileri oldukça fazladır. Bilgi ve iletişim ağındaki hızlılık ve yeni gruplara sanal ortamdan hızlıca dahil olabilme özgürlüğü yeni yerler ve koşullar hakkında veri akışını kolaylaştırmaktadır (Yılmaz, 2014: 1689). İnsanlar bilmedikleri bölgeler hakkında hızlıca bilgi sahibi olmaya başlamasıyla birlikte, içinde bulundukları koşulları ve bölgeyi beğenmediği takdirde dünyanın farklı bir bölgesinde hedeflerine ulaşmak için daha da cesaret sahibi olmaya başlamaktadır. İyi bir iş, yüksek ücret, kaliteli bir eğitim ve gelecek anlayışının yanı sıra özgürlük ve barış anlayışı için de bu göçler gerçekleştirilebilmektedir. İnsanların daha iyiyi arama süreçleri toplumlarda birçok değişikliği beraberinde getirmiş ve yasal göç, zorunlu göç, yasadışı göç, sığınmacı göç ve insan ticareti gibi göç türleri küreselleşmenin de etkisiyle

daha da yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Abadan-Unat, 2002: 6). Oral ve Çetinkaya'ya göre; göç masrafları, ulaşımın nasıl sağlanacağı, göç edilecek mesafe, dezavantajlarının tespiti gibi konular göç sürecinde oldukça önemlidir (2017: 4). Böylelikle insanların göç ve hedef ülke hakkında önceden bilgi almaları göçü ve göçmenlerin yer değiştirme hareketlerini artırmaktadır.

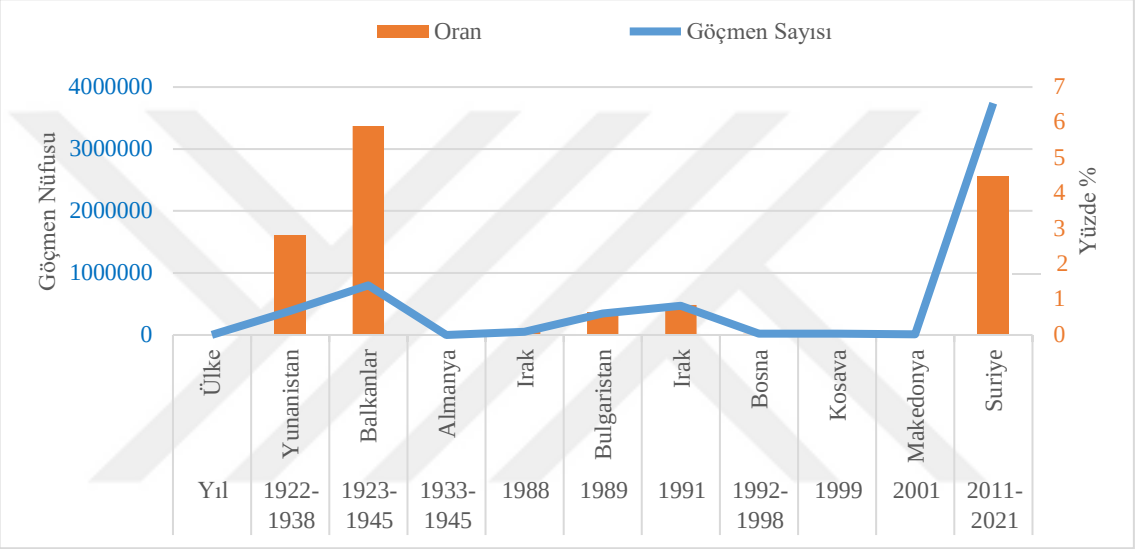
Tarih boyunca göçün nedenlerine bakıldığında ilk dönemlerde kıtlık, afet gibi doğa olaylarından kaynaklı olurken günümüzde göç nedenleri daha çok ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılardan kaynaklandığı görülmektedir. Göçe karar verme sürecinde savaş, doğal afet, sağlık imkânlarındaki zayıflık, güvenlik sorunu, terör olayları, dini-politik-etnik baskılar gibi itici nedenlerin yanında yüksek sosyo-ekonomik düzey, gıdaya ulaşım, eğitim ve sağlık imkânları, kültürel olarak özgürlükçü yaklaşımlar da çekici nedenler olarak görülmektedir (Oral & Çetinkaya, 2017: 3-4). Aslında bir anlamda insanlar bulunduğu yerdeki dezavantajlarla gitmek istediği ülkenin avantajlarını karşılaştırarak rasyonel bir karar verme sürecine girmektedir. Hem insanların bulunduğu yerdeki itici dezavantajlar hem de hedef olarak seçtiği yerdeki çekici avantajlar göçün nedenini oluşturmaktadır. Aynı şekilde iç göçlerde de durum bu şekildedir. Kırsalda artan nüfus, toprağın parçalanması, tarımda makineleşme ve iş gücünün azalması, yoksulluk, kötü iklim koşulları (su ve hava kirliliği, ormansızlaşma vb.) gibi birçok neden bireyleri kırdan kente göç etmesine yol açmaktadır (Oral & Çetinkaya, 2017: 4; Fichter, 1996: 155). Genel olarak bakıldığında artan yol ve iletişim ağlarıyla birlikte insanlar sosyal refahını, yaşam standartlarını artırmak için bir yerden başka bir yere göç ederken aynı zamanda hayatta kalmak için de bu çabayı sürdürmektedir. Savaş, zulüm, mezhep kavgası veya gruplar arasındaki çatışmalar da göçe neden olmaktadır. Dünyadaki mülteci ve sığınmacı sayılarındaki artışlar, göçün siyasal sebeplerinin daha fazla arttığının da bir göstergesi olmaktadır.

2.1.6. Türkiye'deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Türkiye'nin göç ile ilgili tarihine bakıldığında aslında fazla göç alan bir ülke olmadığını söyleyebiliriz. Cumhuriyet dönemi içerisinde 1990'lı yıllara kadar Balkan topraklarından gelen muhacirler, Türkiye'den işçi olarak Almanya'ya çalışmaya gidenler ve Türkiye'den ayrılan gayrimüslimler ve siyasi mülteciler dışında ciddi bir göç sorunu yaşamamıştır (Erder, 2915: 281). Türkiye Cumhuriyeti 1923'ten 2011'e kadar büyük bir bölümü "soydaş" olarak nitelenen ortalama 2 milyon civarında

göçmene ev sahipliği yapmıştır. Yani 88 yılda toplamda 2 milyon göçmen barındırırken (Kaya & Erdoğan, 2015: 12), 2011 yılında Suriye krizi ile birlikte 10 yılda bu rakam 3.7 milyonun üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla Suriye göçünün Türkiye tarihi için ne kadar büyük bir toplumsal hareket olduğu görülmektedir. Daha iyi anlaşılabilmesi açısından aşağıdaki şekilde cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleşen göçmen sayısı ve Türkiye nüfusuna oranı verilmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye cumhuriyet tarihi boyunca yaklaşık 6.5 milyondan fazla göçmene ev sahipliği yapmıştır.

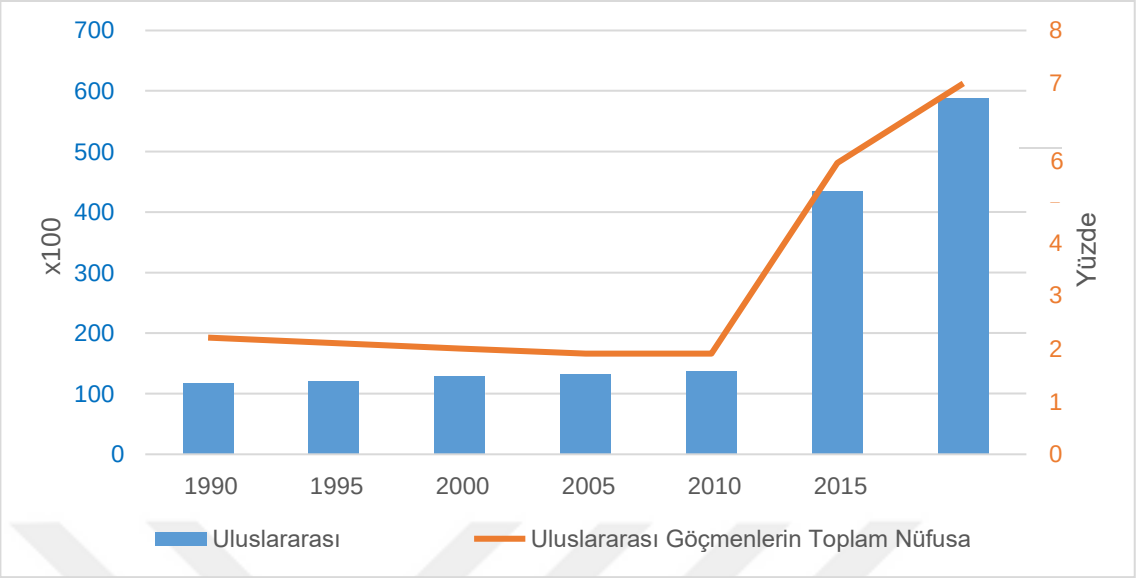
Şekil 5: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Gerçekleşen Göçler

Kaynak: GİGM. https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi

Türkiye'ye gelen uluslararası göçmenler 2011 yılından sonra geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile tarihi bir zirveye ulaşmıştır. 1990 yılından 2011 yılına kadar 1 milyon 200 bin civarında olmuştur. 2019 yılında ise 5 milyon 876 bin civarına yükselmiştir. Uluslararası göçmenlerin Türkiye nüfusuna oranları ise %2,0 civarındayken 2019 yılında bu oran %7'lere yükselmiştir. Aşağıdaki şekilde 1990'dan itibaren Türkiye'ye gelen uluslararası göçmenlerin sayıları ve Türkiye nüfusuna göre oranları yıllara göre verilmiştir.

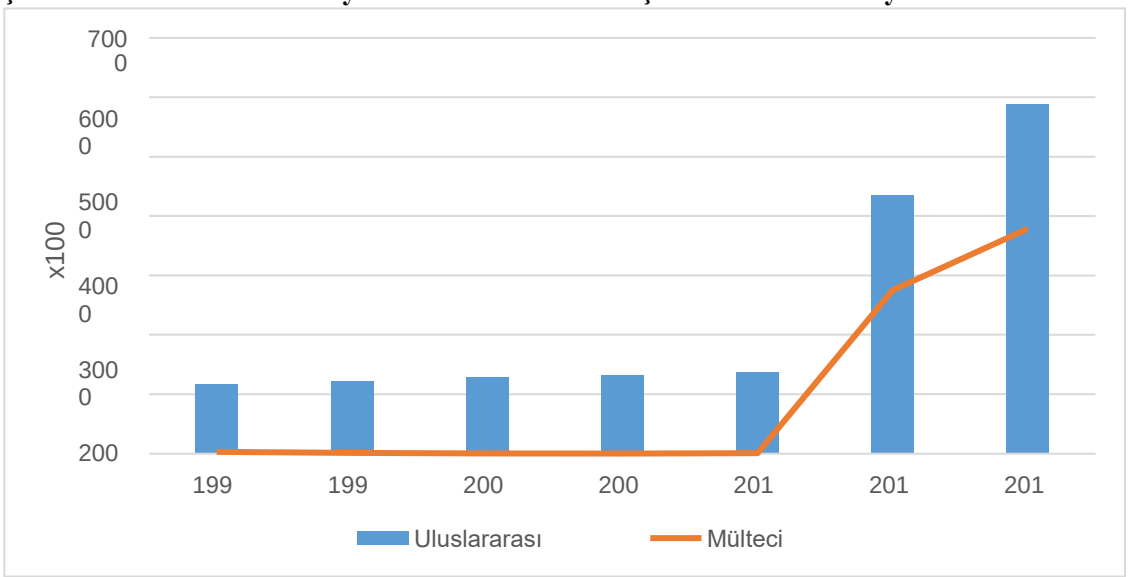
Şekil 6: Türkiye'deki Uluslararası Göçmenler ve Göçmenlerin Toplam Nüfusa Oranı

Kaynak: UN DESA. (2019b). International migration stock 2019: Turkey. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp

Uluslararası göçmen denildiğinde mültecilerde bu grubun içerisine girmektedir. Türkiye'de yıllara göre uluslararası göçmen bulunsa da mülteci sayısı neredeyse yok denecek kadar azdı. Suriyeliler her ne kadar geçici koruma tanımı kapsamında değerlendirilse de uluslararası raporlarda mülteci olarak değerlendirilmektedir. Aşağıdaki şekilde Türkiye'de yıllara göre uluslararası göçmen ve mültecilerin sayıları grafiklerle gösterilmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir konu da Suriyelilerin de aynı zamanda uluslararası göçmen olarak kabul edilmesi durumudur. Dolayısıyla mülteci genel olarak Suriyelileri kapsarken uluslararası göçmenler Suriyeliler de dahil olmak üzere diğer tüm göçmenleri kapsamaktadır. Uluslararası göçmenler yıllara göre çok fazla değişiklik göstermemiştir fakat Suriyelilerin gelmesiyle birlikte uluslararası göçmen nüfusu da artmıştır.

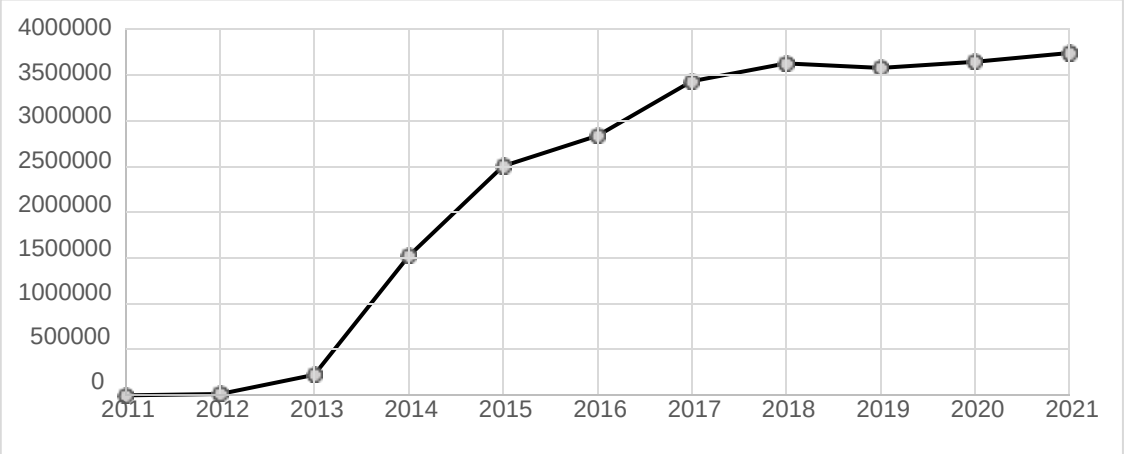
Şekil 7: Yıllara Göre Türkiye'deki Uluslararası Göçmen ve Mülteci Sayıları

Kaynak: UN DESA. (2019b). International migration stock 2019: Turkey. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp

Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan rejim karşıtı gösteriler kısa süre içerisinde iç savaşa dönüşmesi ile çevre ülkelere doğru hızlı bir göç akımı başlamıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) bu durumu "yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası" olarak nitelendirmiştir. Aynı dönemlerde bölgede IŞİD terör örgütünün de ortaya çıkmasıyla birlikte bölgenin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısı daha da karışmıştır. Türkiye'ye doğru göç edenlerin arasında sadece Esad rejiminden kaçan Suriyelilerin haricinde IŞİD örgütünden kaçan Kürt, Nusayri, Ezidi gibi diğer gruplar da bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye gelen Suriyeliler arasında etnik, mezhepsel ve dini olarak heterojen bir grup ortaya çıkarmıştır (Erdoğan, 2015b: 317). Amerika ve Rusya'nın Suriye üzerinde soğuk savaşı aratmayacak kutuplaşmaları Çin, AB, İran, Türkiye, İsrail ve Körfez ülkelerini de bu kutuplaşmaya taraf olmak zorunda bırakmıştır. Suriye krizine artan ilgi krizin günümüze kadar devam etmesinde oldukça etkili olmuştur (Samur & Cihangir, 2019: 218-219). Suriye'de 2011'den 2018'e kadar 560 binden fazla insanın iç savaşlardan dolayı öldüğü, 2 milyondan fazla insanın yaralandığı veya sakat kaldığı ve hem ülke içinde hem de ülke dışında olmak üzere toplamda 12 milyon insanın yerinden edildiği bilinmektedir (SOHR, 2018). 2011 yılından bu yana Suriye'de ülkesini terk etmek zorunda kalan yaklaşık 6 milyon 650 bin civarındaki Suriyelinin yarısından fazlası (3.7 milyon) Türkiye'ye yerleşmiştir. Bu rakamla birlikte Türkiye 2014'ten bu yana dünyadaki en fazla mülteci barındıran ülke konumundadır. Böylelikle Türkiye dünyada, yerinden edilmiş insanların %15'ine ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2020b: 14).

Şekil 8: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: GİGM (Aralık 2021).

Türkiye'deki Suriyeli nüfusu 2011 yılından 2018 yılına kadar hızlıca artış göstermiş ve sonrasında durağanlaşmaya başlamıştır. Aralık 2021 verilerine göre Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin toplam sayısının 3 milyon 738 bin 32 olduğu bilinmektedir. Bu nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımları oransal olarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 8: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	%	Toplam %
0-4	264.393	246.814	511.207	13,68%	
5-9	294.636	276.721	571.357	15,28%	40,45%
10-14	221.447	208.031	429.478	11,49%	
15-18	139.850	119.774	259.624	6,95%	20,42%
19-24	287.220	216.388	503.608	13,47%	
25-29	223.937	162.522	386.459	10,34%	
30-34	168.870	122.559	291.429	7,80%	
35-39	126.709	99.230	225.939	6,04%	
40-44	86.585	75.490	162.075	4,34%	35,98%
45-49	58.690	57.376	116.066	3,11%	
50-54	46.558	45.413	91.971	2,46%	
55-59	35.425	35.378	70.903	1,90%	
60-64	23.354	24.114	47.468	1,27%	
65-69	15.211	16.059	31.270	0,84%	3,15%
70-74	8.989	9.902	18.891	0,51%	
75+	8.782	11.505	20.287	0,54%	
TOPLAM	**2.010.656**	**1.727.376**	**3.738.032**	100,00%	100,00%

Kaynak: GİGM (Aralık 2021).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından Kasım 2021 istatistiklere göre, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 3.738.032 olmuştur ve hâlâ da artmaktadır. Suriyelilerin çocuk sayısı ve doğurganlık oranlarına bakıldığında, Türkiye'de yaşayanlara göre daha genç bir demografik yapıda olduğu görülmektedir (Adalı & Türkyılmaz, 2020: 207). Suriyeli nüfusun %47,4'ü 0-18 yaş arası çocuklardan oluşmaktadır. 0-18 yaş ve arası çocuklar ve kadınlar (2.647.702) toplam nüfusun %70,8'ini oluşturmaktadır. 15-24 yaş olarak belirlenen genç nüfus, toplam nüfusun %20,4'ünü oluşturmaktadır. Toplam Suriyelilerin yaş ortalaması 22.2 olarak

bulunmuştur. 60 yaş ve üzeri Suriyeliler ise 117.916 olarak bilinmekte ve toplam nüfusun %3,15'ini oluşturmaktadır. 2018 yılının başlarında kamplarda (geçici barınma merkezi) kalan toplam sayı 228.251 iken bu sayı Aralık 2021'de 51.592'ye gerilemiştir. Toplam nüfusa oranla kamplarda yaşayan kişiler %1,4 civarındadır (Mülteciler Derneği, 2021). Geriye kalan tüm nüfus şehirlere dağılmış durumdadır. Suriyelilerin şehirlere düzensiz dağılımı şehirlerdeki nüfus yoğunluklarını oldukça farklı şekilde etkilemektedir.

Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İllere Göre Yoğunlukları

İller	Kayıt Edilen Suriyeli	İl Nüfus	%
Kilis	106.892	141.454	75,57%
Hatay	437.563	1.654.907	26,44%
Gaziantep	460.336	2.085.795	22,07%
Şanlıurfa	426.819	2.108.013	20,25%
Mersin	237.150	1.839.975	12,89%
Adana	255.543	2.244.748	11,38%
Mardin	91.258	851.922	10,71%
Osmaniye	45.774	547.923	8,35%
Kahramanmaraş	95.694	1.164.273	8,22%
Bursa	182.840	3.057.247	5,98%
Kayseri	82.542	1.402.941	5,88%
Konya	122.586	2.224.384	5,51%
Nevşehir	13.027	296.226	4,40%
Adıyaman	22.864	631.039	3,62%
İstanbul	535.228	15.011.868	3,57%
İzmir	149.881	4.365.022	3,43%

Kaynak: GİGM (Aralık 2021).

En çok Suriyeli barındıran şehir 535.228 ile İstanbul'dur ve İstanbul il nüfusunun %3,57'sini oluşturmaktadır. Yoğunluk olarak bakıldığında ise en yoğun il %75,50 ile Kilis'tir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türk nüfusuna oranı %4,28'dir. Bu oran şehir dağılımındaki yanlışlığı göstermektedir. İller yoğunluğa göre değil de toplam Suriyeli sayısına göre sıralandığında, 10 binin üzerinde nüfusa sahip iller aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

Tablo 10: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

No	Şehir	Suriyeli Sayısı	No	Şehir	Suriyeli Sayısı	No	Şehir	Suriyeli Sayısı
1.	İstanbul	536.099	11.	Ankara	102.389	21.	Sakarya	15.833
2.	Gaziantep	460.325	12.	Kahramanmaraş	95.810	22.	Şırnak	14.919
3.	Hatay	438.036	13.	Mardin	91.203	23.	Manisa	14.158
4.	Şanlıurfa	426.626	14.	Kayseri	82.429	24.	Denizli	13.904
5.	Adana	255.448	15.	Kocaeli	56.263	25.	Nevşehir	13.014
6.	Mersin	236.872	16.	Osmaniye	46.293	26.	Elazığ	12.884
7.	Bursa	182.777	17.	Malatya	31.930	27.	Tekirdağ	12.608
8.	İzmir	149.831	18.	Diyarbakır	24.218	28.	Afyonkarahisar	12.316
9.	Konya	122.569	19.	Adıyaman	22.852	29.	Muğla	11.510
10.	Kilis	106.924	20.	Batman	15.965			

Kaynak: GİGM (Aralık 2021).

En fazla nüfusa sahip Suriyeli sayısı sırasıyla İstanbul, Gaziantep, Hatay, Urfa şeklinde devam etmektedir. İstanbul ili içerisinde Suriyelilerin %86'sı Avrupa yakasında ikamet ederken, %14'ü Anadolu yakasında ikamet etmektedir. Avrupa yakasında ise %8,63 ile Zeytinburnu birinci sırada, %7.48 ile Başakşehir ikinci sırada ve %7,33 ile Fatih ilçesi üçüncü sırada yer almaktadır. Erenköy, Kadıköy ve Çekmeköy gibi ilçeler ise en düşük yoğunluğa sahip ilçelerdir (Erdoğan, 2017: 35). Aşağıda Türkiye'de bulunan Suriyelilere yönelik bazı istatiksel bilgiler verilmektedir.

Tablo 11: Durumlara Göre Suriyeliler Hakkında Genel Bilgiler

Durum	Sayı
Ülkesine dönen Suriyeli sayısı	469.170
Son bir yıl içerisinde ülkesine dönen Suriyeli sayısı	50.130
Devlet üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrenci sayısı	48.192
Anaokul, ilkokul, ortaokul ve lisede okuyan Suriyeli öğrenci sayısı	771.428
Eğitim çağında olup okula gitmeyen Suriyeli çocuk sayısı	432.956
Çalışma izni verilen Suriyeli sayısı	31.185
En az bir ortağı Suriyeli olan şirket sayısı	15.139
Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısı	110.000
Türkiye'de doğan Suriyeli bebek sayısı	450.000

Kaynak: Mülteciler Derneği (Aralık, 2021).

Geriye dönen Suriyeli sayısı 469.170'tir. 2014 ve 2021 yılları arasında üçüncü ülkeye yerleştirilen Suriyeli sayısı ise 18.067'dir. Üçüncü ülkeye yerleştirilenler arasında 8.797 ile Kanada birinci sırada, 4.089 ile Amerika ikinci sırada ve 2.561ile

İngiltere üçüncü sırada yer almaktadır (GİGM, 2021). Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi eğitim çağında olup okula gitmeyen Suriyeli çocuk sayısı 432.956'dır ve yaklaşık %36'sının okula devam etmediği görülmektedir.

BMMYK öncelikle mültecilerin barınma, sağlık ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanmaktadır. Sonrasında ise mülteciler üzerinde daha kalıcı çözümler bulabilmek adına mültecilerin kendi vatanlarına dönmeleri, bulundukları ülkelerde uyumu ve üçüncü ülkeye yerleştirilmesi gibi alanlarda çalışmalar yapmaktadır. Mülteci kendi istemediği sürece vatanına gönderilememektedir (Yavuz, 2015: 273). Fakat üçüncü ülkeye gönderilen Suriyeli sayısı da oldukça düşüktür. Geriye Türkiye için kalıcı çözümlerden sadece uyum ön plana çıktığı görülmektedir. Uyum politikası sadece göçmenlerin topluma uyumunu değil ayrıca toplumun da göçmenlere karşı uyumunu içermesi gerekmektedir (Biçen Gören, 2019: 12). Vatandaşların göçmenlere karşı doğru bilgilendirmelerin yapılması toplumsal uyum açısından oldukça önemlidir. Suriyelilere yönelik açık kapı politikasının uygulanması veya acil insani yardıma muhtaç insanların ülkeye girişleri için değerlendirmelerin yapılamaması Türk toplumunu tedirgin edebilmektedir. Ayrıca bazı şehirlerde çok fazla Suriyelinin yaşaması kendilerine ait mahallelerde yoğunlaşmaları toplumsal uyumu zedelemektedir. Bir diğeri ise Suriyelilerin, "çalışmadan devletten maaş almaları" gibi bir söyleme dayanan algının oluşması toplumsal bütünlüğü bozacak yanlış bilgilere dayanmaktadır. Suriyeli ortaklar ile kurulan şirketlerin toplam büyüklüğü Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin 2018 verilerine göre 17,1 milyon TL civarındadır. Çalışma çağındaki Suriyelilerin önemli bir kısmı çalışarak geçimlerini sağlamaktadır (Biçen Gören, 2019: 13). Yoksulluk, etnik topluluklar arasındaki dayanışmayı hem artırmakta hem de radikalleştirmektedir (Baumann, 2006: 39). Bundan dolayı göçmenlerin eğitim, istihdam, sağlık gibi temel alanlardan uzaklaştırılmadan hizmetlerin verilmesi ve imkânların tanınması önem arz etmektedir.

Toplumsal uyumun bir parçası olarak göçmenlerin de kurumsal yapılardan yerel halkın yararlandığı gibi yararlanması önemli bir konudur. Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler hemen hemen tüm kurumsal hizmetlerden yararlanma haklarına sahiptir. Eğitim, sağlık, istihdam gibi birçok temel alanda hizmetlerden yararlanmaları toplumsal açıdan oldukça önemlidir. Göç İdaresi Genel Başkanlığı (GİGM), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), Şiddet Önleme ve İzleme

Merkezi (ŞÖNİM), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Kızılay, Belediyeler gibi birçok kurum ve kuruluş Suriyelilerle birlikte çalışmaktadır. Uluslararası bağlamda bakıldığında Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Mülteci Hakları Merkezi, Mültecilerle Dayanışma Merkezi gibi kurumlar mültecilerle ve yerel hükümetlerle birlikte ortak çalışmalar yürütmektedir. Fakat Artan ve Arıcı'nın İstanbul ilinde yapmış oldukları araştırmaya göre, Suriyelilere yönelik olarak hak temelinde değil imkânlar dahilinde hizmet sunulduğu iddia edilmektedir (Artan & Arıcı, 2017: 18). Toplumsa kabul sadece kurumsal ya da devlet tarafından değil toplumun her kesimi tarafından kabul edilmesi gerekmektedir aksi takdirde yapılan uyum politikaları ve hizmetler tam olarak karşılık bulamayacaktır.

Eğitim alanına bakıldığında göçün ilk döneminde Suriyelilerin misafir olarak görülmesinden dolayı Arapça eğitim veren Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurulmuştur. Fakat sonrasında Suriyelilerin Türkiye'de kalma süresinin uzayacağının kabul edilmesiyle birlikte 2014 yılında Suriyeli çocuklar MEB'e bağlı okullara başvuru hakkı elde etmiştir. Bu durum kaynaşmanın sağlanmasında ve eğitimin artmasında önemli bir katkı sağlamıştır. İstihdam özelinde bakıldığında Suriyelilere yönelik 2016 yılında çalışma izinlerinin çıkması Suriyelilerin bireysel geçimlerini sağlamada, kayıt altına alınmasında ve kötü koşullar altında kayıt dışı çalışmaların azaltılmasında önemli bir adım olmuştur (Dönmez Kara, 2016: 151). Fakat hâlâ sigortasız ve kayıt dışı istihdam altında bulunan göçmen olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Suriyelilerin Türkiye'ye gelmesiyle birlikte Suriyelilerin Türk işçilerinin yerine alması Türk vatandaşlarını işsizliğine ve kadın emek gücünün işini kaybetmesine yol açtığı da raporlarca bilinmektedir (Del Caprio & Wagner, 2015: 20). Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yerli istihdam olanaklarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu durum eğer doğru politikalarla düzenlenmez ise göçmenlere karşı ayrımın kaçınılmaz olacağı ortadır. Aynı şekilde Suriyelilerin gelmesine paralel olarak mal ve hizmet taleplerindeki artışla tüketici fiyatları da artırmış ve bu durum göçmenlerin yoğun bulunduğu bölgelerde enflasyona yol açmıştır (Del Caprio & Wagner, 2015: 22). Hem yerel istihdam koşulları hem de enflasyondaki olumsuz gelişmeler göçmenlere karşı bir olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Suriyelilerin toplumsal uyuma katılmasının sağlanması aslında tek taraflı bir sorun çözmeyi ifade etmemektedir. Doğru politikalarla

hem yerel istihdamı hem enflasyonu dengeli bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Toplumsal uyum tek taraflı yapıldığında ve denetlenmediğinde yeni yapısal ayrıştırmalara sürükleyecektir. Suriyelilere yönelik olarak uyum politikaları aşağıda daha ayrıntılı olarak değinilmeye çalışılacaktır.

2.1.7. Yeniden Toplumsallaşma ve Göçmen Politikaları

Göçü yalnızca bir nüfus hareketi olarak tanımlamak doğru değildir. Göç toplumu oluşturan birçok temel parametreleri etkileyen bir unsurdur. Bu bağlamda, sosyologlar toplumsal değişimin izdüşümlerini araştırırken, ekonomistler emek piyasası başta olmak üzere ekonomik yapıdaki değişimleri araştırmaktadır. Aynı şekilde kent bilimciler de mekân ve yönetim yapıları üzerine faaliyetler yürüterek kavramsal tartışmalar ortaya koymaktadır (Tümtaş, 2020: 26). Toplumun göç politikalarını ve göçmenlerin yeni toplum ile olan uyumlarını tüm bu tartışmalar ışığında ele alınması gerekmektedir. Göçün hukuki, ekonomik ve uluslararası boyutları olmasına rağmen en önemli boyutu toplumsal boyuttur. İşgücü göçleri, aile birleşmeleri ve göç sürecine dahil olan çocuklarla birlikte sosyal boyutlar kazanmaktadır. Göçmenlerin içinde bulundukları yeni toplum ve kurumlarla bütünleşebilmeleri önemli olsa da bu süreçte birçok sorunla da karşılaşılmaktadır. Göçmenlerin içinde bulundukları toplumda yeniden sosyalleşmeleri, göç edilen ülkenin göçmen politikaları ile doğrudan ilgili bir durumdur. Göç edilen ülkenin göçmenlere karşı asimilasyon politikası var ise göçmenler kendi kültürlerini yaşaması ve insani haklarından yararlanması zorlaşmaktadır. 2011 yılından sonra Türkiye'ye gelen toplu göçün ardından sosyal uyum ve kültürlerarası duyarlılığın gözden geçirilmesi kaçınılmaz olmuştur (Adıgüzel, 2016: 151).

Göç veren ve alan ülke arasındaki kültürel farklılık ne kadar artarsa yeniden toplumsallaşma da o kadar zor olmaktadır. Göçmen grupların akraba ve arkadaş yanına göç etme isteği, aslında sosyal destek alarak, yeniden toplumsallaşmanın ortaya çıkardığı stresi olabildiğince azaltma çabasıdır (Kümbetoğlu, 1996: 274). Diğer yandan göçmenler kendi içerisinde bir grup oluşturması, göç ettikleri toplum içerisinde bir *alt tabaka* olarak konumlandırılarak yadırganması ve eleştiri konusu haline gelmesi kaçınılmaz olabilmektedir (Hoffmann, 1973: 197-198). Ayrıca göçün güvenlik sorunu olarak görülmesiyle birlikte göç karşıtı politikalar uygulanmaya başlanmaktadır. Göçün *güvenlikleştirilmesine* ilişkin kuramsal yaklaşımlara bakıldığında dört temel üzerinde

durulduğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla; ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik, kültürel güvenlik ve iç güvenliktir. Göç konusunun güvenlikleştirme çabaları mülteci kısıtlaması ya da göçmenlere yönelik düzenlemelerin sınırlandırılmasına yol açabilmektedir (Nazif & Özerim, 2013: 123). Aslında burada vurgulanması gereken bir konu ise göçün türüdür. Gönüllü göç ve zorunlu göç eden bireylerin toplumsallaşma deneyimleri birbirinden farklıdır. Gönüllü göçler yeni topluma uyum sağlayabilmek adına belirli bir birikimi ve gideceği ülke hakkında fikre sahiptir fakat zorunlu göçler ani gerçekleştiğinden kentsel bütünleşme tam olarak gerçekleştirilememektedir. Böylelikle göçmenler uyum sorunları yaşayarak sosyal ve mekânsal olarak ayrışmaya hatta sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Sosyal uyumdaki bu farklılık sadece göç türü ile de alakalı değildir göç veren ve alan ülke arasındaki etno-kültürel, ırksal ve inançsal farklar ne kadar büyükse toplumsal yapıdaki etkisi de o derece büyük olmaktadır (Tümtaş, 2020: 54-55). Göç eden ve göç alanlar arasındaki kültürel farklılıklar ve benzerlikler etkilenme, kaynaşma, uzlaşma, dışla(n)ma, rekabet ve çatışma gibi bir dizi sosyal etkileşim ağları ortaya çıkarmaktadır (Fichter, 1994: 110-116). Aslında göç coğrafi bir değişiklikten çok sosyal, kültürel, dilsel, yaşamsal ve pek çok çevresel ve bireysel süreçleri yeniden deneyimlemeyi gerektirir. İnsanın yeme içme kültürünü dahi etkileyecek bu farklılık göçmenlerin sahip olduğu kültür ile yeni kültür arasında çatışmasına sebep olacak ve toplumsal uyumu zorlaştıracaktır. Aynı zamanda göç edilen toplumun da sosyal alışkanlıkları ve yaşam tarzları göçmenlerle birlikte değişebilmektedir. Bundan dolayı göç edilen toplumun üyeleri de bu değişiklikten rahatsız olabilmekte ve toplumsal ayrışmayı destekleyebilmektedir. Aşağıdaki tabloda bir kültürel yapının farklı bir kültürel yapı ile karşılaşmasında, reddetmeden bütünleşmeye doğru olan süreç verilmiştir.

Tablo 12: Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli

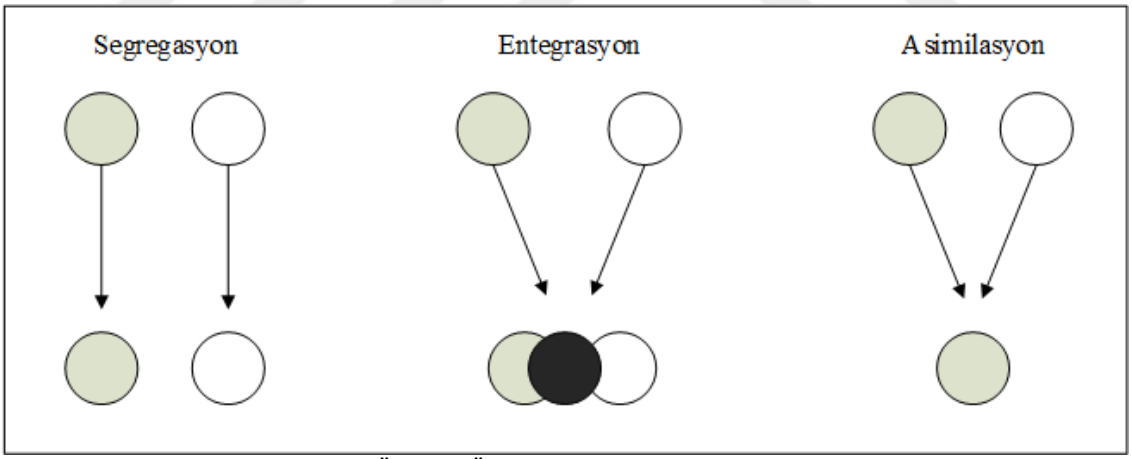
Etnomerkezci basamaklar ⟶				Etnogöreceli basamaklar	
Reddetme	Savunma	Azaltma	Kabul Etme	Uyum Sağlama	Bütünleşme

Kaynak: Bennet, M. J. (1998). Intercultural communication: a current perspective. Milton J.B. (Ed.). Basic concept of intercultural communication: selected readings içinde (1-34). USA: Intercultural Press. s. 26.

Göç eden kişilerin sahip olduğu dünya görüşleri, kültürel değerleri, yaşam tarzları yıllar geçmesine rağmen yine de değişmeyebilir. Göç edilen ülkenin sosyal yapısı, kültürel normları, yaşam tarzları, dilleri ve dinleri çok farklı olduğunda göçmenler bu durumda daha muhafazakâr davranarak kendi özünü korumaya yönelik

çaba sarf eder. Bu çabalar da genellikle gençler ve çocuklar üzerinden yürütülmeye çalışılmaktadır. Gençlerin ve çocukların yabancı kültür içinde asimile olmaması adına ebeveynler daha baskıcı ve kontrolcü tutumlar içerisine girebilmektedir. Böylelikle çocuklar ve ebeveynler arasında hem kültürel hem de kuşak çatışması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Adıgüzel, 2016: 154). Farklı toplumlardan gelen bireylerin bir arada yaşayabilmesi yeni bir düzenin de ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu düzenin nasıl olacağı sorusu ise hem siyasi hem de kültür ile alakalı bir durumdur. Çok uzun yıllar göç alan toplumlar ile göçle yeni karşılaşan toplumların göçe karşı tutumları birbirinden farklı olacaktır. Ulus-devlet anlayışı hâkim olan bir bölgenin göçmenler ile ilişkisi daha sağlıksız olması olası bir durumdur. Göçmen ile yerel halk arasındaki toplumsal ilişki düzeyinin belirlenmesindeki en önemli unsurlardan bir tanesi kültürdür. Bu süreçte göç alan ülkenin göçmenler ile olan ilişkisi olumlu bir şekilde gelişirse bu durum; kültürleşme, çokkültürlülük ve entegrasyon kavramlarıyla açıklanabilirken, olumsuz bir şekilde gelişmesi durumunu da segregasyon (ayrışma) ve asimilasyon kavramlarıyla açıklanabilmektedir.

Şekil 9: Yeniden Toplumsallaşmada Kültürel Sonuçlar

Kaynak: Soyupek, Y., Akgül, A. & Özkaya, Ö. (2015). Bir göç politikası olarak segregasyon. Canatan, K., Birinci, M., Çağlar, İ., Kryvenko, Y., Öksüz, S. & Altun, F. (Ed.). Disiplinlerarası göç ve göç politikaları sempozyumu içinde (s. 259-270). İstanbul: İZU Yayınları.

ABD, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi göçmen nüfusunun hep var olduğu ülkelerden farklı olarak Avrupa ülkeleri göçmenler ile ilgili olarak fazla tecrübeye sahip değillerdi. Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler özellikle ikinci dünya savaşından sonra bu deneyimi daha çok yaşamaya başlamıştır. Almanya sözde 1990'ların sonlarına kadar resmi olarak göç alan bir ülke olduğunu kabul etmemesinden olsa gerek, göçmenlerin uyumları konusunda politikalar

geliştirmemiştir. Fransa ise sahip olduğu cumhuriyetçi anlayışıyla birlikte göçmenlerin uyumu konusunda daha asimilasyoncu bir yaklaşım ortaya koymuştur. Belçika ise sahip olduğu farklı kültürel yapılar sayesinde hem cumhuriyetçi asimilasyoncu modeli hem de demokratik çokkültürcü modeli tercih etmiştir. Hollanda ve İngiltere ise sömürgeci geleneğinden ötürü daha fazla çokkültürcü politikalar sergilemiştir (Kaya, 2014: 14).

Dünya üzerinde göçün seyri tarih boyunca değişiklikler göstermiştir. Şu anda güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, sanayileşmemiş toplumlardan sanayileşmiş toplumlara doğru bir akım vardır. Bu durumda Avrupa, Kanada ve Amerika gibi ülkeler göç için cazibe konumunda bulunmaktadır. İkinci dünya savaşından önce Avrupa'ya bakıldığında genel olarak Avrupalıların dışarıya özellikle Amerika'ya göç ettiği söylenilebilir. Artan sanayileşme ve işçi talebinden sonra Avrupa büyük göçlerle karşılaşmıştır. Avrupa toplumu Amerika ve Kanada gibi kuruluşundan itibaren göçmenlik kavramına aşina olmamasından dolayı izledikleri göç politikalarında da sürekli değişiklikler olmuştur. Ülkeler göç akımlarını sürekli kendi kontrolünde olacak şekilde denetlemek ve istediğinde geri gönderebilmek adına politikalar üretmektedir. Göçmenlerin toplum içerisindeki asimilasyonu, entegrasyonu ve segregasyonu belirlenen bu politikalar çerçevesinde oluşturulmaktadır. Tabi belirlenen bu politikalar her zaman istenildiği başarıyı üretememektedir. Avrupa toplumun göçmenlik konusunda başarısız olduğunu söyleyen Castles şu örnekleri vermiştir;

- Avustralya savaş sonrası göç programını, beyazları ve İngilizleri ülkede tutacak şekilde tasarlamasına rağmen dünyanın en çeşitli topluluğuna sahip ülkesi konumuna gelmiştir.
- Almanya'nın 1955-1975 yılları arasında *misafir işçi* olarak gördüğü göçmenler aile birleşimi, kalıcı yerleşim ve yeni etnik azınlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.
- Fransa, Hollanda ve İngiltere'nin emperyalizm sonrası göç ve vatandaşlık politikaları siyasi ve ekonomik etki alanlarını korumak için tasarlanmış fakat büyük ölçekli göç ve etnik çeşitliliğe yol açmıştır.
- Avrupa şu anda ise, kârlı bir uluslararası iş haline gelen insan kaçakçılığını önlemek için göçmen kısıtlama politikaları izlemektedir (Castles, 2004: 206-207).

İşçi göçü olarak başka ülkeye yerleşen göçmenler, mülteci veya sığınmacı konumunda olanlar gittikleri ülkelerde genellikle *geçici* olarak görülürler. Fakat göç konusunun bir yerden bir yere taşınan ticari bir meta olmadığını insani bir faaliyet olduğunun anlaşılması gerekmektedir. İsviçreli yazar Max Frisch'in "iş gücü istedik ama insanlar geldi" sözü bu durumu özetler niteliktedir (Frisch, 1967: 100). Benzer şekilde Türkiye de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelileri başından beri misafir olarak görmektedir. Aradan geçen 10 yıla rağmen hâlâ geçici kavramı devam etmektedir. Göç olgusunun geçici bir durum olmadığının anlaşılması ve bu duruma göre daha gerçekçi politikaların atılması gerekmektedir. Aşağıda göç olgusunun toplumsal karşılaşma sürecini, kültürleşmeden asimilasyona kadar gerçekleştirilen politikaları ve toplumsal yapı ile olan ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

2.1.7.1. Kültürleşme

Kültür terimi genel olarak belirli bir toplumun veya büyük ölçekli bir insan grubunun üyelerinde ortak olan sosyal olarak kazanılmış bir dizi davranış kalıbı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tüm toplumun dilleri, gelenekleri, adetleri, ortak anlamları ve kurumsal yapılarından oluşan bir kültürü vardır (Wallendorf & Reilly, 1983: 292). Bu toplumlar birbirleriyle karşılaştıklarında aynı şekilde kültürler de birbiriyle karşılaşmaktadır. Bu karşılaşma başından sonuna kadar bir karşılıklı aktarım süreci içerisinde olabilmektedir. Kültürleşme aynı zamanda kültürel yayılmanın da bir formu şeklinde düşünülebilir. Kültürleşme, göç edilen ülkenin baskın kültürü içerisinde yer alan değer, davranış, yapı, tutum gibi öğelerle uyum içerisinde olabilme süreci iken, sosyalleşmenin de bir alt kümesi olarak da görülmektedir (Akova & Acarlı Şahin, 2012: 318).

Belirli bir yerde yaşayan farklı insanların aynı mekân içerisinde birlikte yaşamak için gösterdikleri çabanın ve uyumun sonucunda kültürleşme (acculturation) süreci ortaya çıkmaktadır. Kültürleşme, karşılıklı uyum biçimlerini içeren ve her iki grup arasında daha uzun vadeli psikolojik ve sosyokültürel adaptasyonlara yol açan kültürel ve psikolojik bir değişim sürecidir. Kültürlerarası temas ve değişimin kolonizasyon, askeri istila, göç ve geçici konaklama (turizm, uluslararası eğitim, vb.) dahil olmak üzere çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk temastan başlayarak uzun dönem boyunca devam eden kültürleşme, birbirlerinin dillerini öğrenmeyi, yemek tercihlerini paylaşmayı ve her grubun karakteristiği olan giyim ve sosyal etkileşim biçimlerini

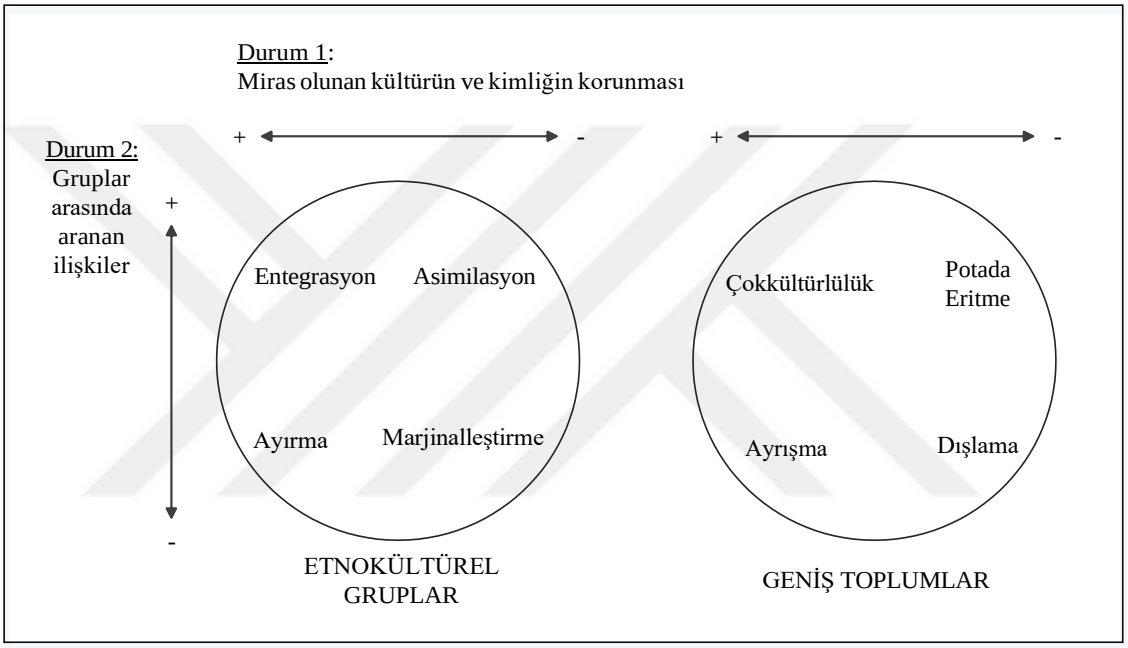
benimsemeyi gerektirir. Fakat bu ortak uyum bulma konusu bazen çok kolay gelişirken bazen de kültürel çatışmalara ve kültürleşme stresine sebep olabilmektedir (Berry, 2005: 698-670).

Kültürleşme kavramının geçmişine bakıldığında en çok referans gösterilen iki tanım ortaya çıkmaktadır. Birincisi Redfield, Linton ve Herskovists'in 1936 yılında yapmış olduğu tanım, ikincisi ise Sosyal Bilimler Araştırma Kurulu'nun 1954 yılında yapmış olduğu tanımdır. Birinci tanıma göre; "kültürleşme, farklı kültürlere sahip bireylerin içinde bulunduğu gruplardan birinin veya her ikisinin orijinal kültür kalıplarından oluşan değişikliklerle sürekli bir temasa geçtiğinde ortaya çıkan fenomenleri kapsar. Kültürleşmeyi tek yönlü bir kültürel değişmeden ve zaman zaman kültürleşme aşamasında ortaya çıkan asimilasyondan ayırt etmek gerekir" (Redfield, Linton & Herskovists, 1936: 149-150). Diğer tanıma göre; "kültürel değişim iki veya daha fazla özerk kültürün birleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Kültürleşmeye bağlı değişim ise doğrudan kültürel aktarım sonucu ortaya çıkabilir. Aynı zamanda bu durum ekolojik ve demografik bazı kültürel olmayan öğelerden de kaynaklanabilir ya da baskın kültüre tepkisel yaklaşım ile geleneksel yaşam tarzlarının uyarlaması da olabilir" (Social Science Research Council, 1954: 974). Birinci tanımda kültürleşmenin, kültürlerarası iletişimle birlikte, kültürel değişim kavramından çok daha geniş bir anlamı olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kültürleşmenin hem baskın hem de baskın olmayan grupta gerçekleşebildiğine ve asimilasyondan çok daha farklı söylem ve hedeflerinin olduğuna vurgu yapılmaktadır. İkinci tanıma göre ise, kültürleşme sadece kültürel boyuttan etkilenmediği, demografik ve ekolojik faktörlerden etkilenebildiği, ayrıca grupların baskın kültüre karşı bir tepkisellik geliştirerek değişime karşı geleneksel tarzlarına geri dönebildiğine vurgu yapılmaktadır (Berry, 2005: 701). Her iki tanıma birlikte bakıldığında kültürleşmenin ne tek taraflı olduğunu ne de tek boyutlu olduğunu söylenebilmektedir. Farklı kültürler bir araya geldiğinde kültürel aktarımın ne şekilde gerçekleşeceği veya gerçekleşip gerçekleşmeyeceği toplumsal yapı için oldukça önem arz etmektedir.

Bazı toplumlar yüzyıllar boyunca göçle inşa edilmiştir ve bu süreç kasıtlı bir göç politikasının rehberliğinde devam eden bir süreç olabilmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin yer aldığı toplumların tarihsel süreçleri ve politikalara karşı tutumları kültürleşme için oldukça önemli olmaktadır. Bazı toplumlar göçten kaynaklanan

kültürel çoğulculuğu (pluralism) kabul etmekte ve kültürel çeşitliliğin devamlığını desteklemek için adımlar atmaktadır. Bu durum olumlu bir çokkültürlü ideolojiyi temsil etmekte ve kültürel toplulukların birbiriyle ilişki kurmaları için uygun bir entegrasyon stratejisi olarak kabul edilmektedir. Bazı toplumlar ise asimilasyon politikasıyla çeşitliliği ortadan kaldırmaya, farklı nüfusların ayrıştırılmasına ve marjinalleştirilmesine sebep olmaktadır (Berry, 2005: 703).

Şekil 10: Etnokültürel Gruplarda ve Daha Geniş Toplumlarda İki Duruma Dayanan Dört Kültürleşme Süreci

Kaynak: Berry, J.W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. International Journal of Intercultural Relations, 29, s. 705.

Yukarıdaki şekilde her iki durum da baskın olmayan etnokültürel gruplar perspektifinden ele alınmaktadır. Şekle göre, *ayırma* (seperation) eğer baskın grup (daha geniş olan toplum) tarafından yapılıyorsa buna *ayrışma* (segregation) denilir. Aynı şekilde *marjinalleştirme* baskın grubun dayatması ile oluşuyorsa da *dışlama* denilir. Çeşitlilik toplumun kabul edilen bir özelliği olduğunda buna *entegrasyon* denilirken, tüm farklı etnokültürel grupların da dahil edilmesiyle birlikte *çokkültürlülük* ortaya çıkmaktadır (Berry, 2005: 706). Genel olarak bakıldığında etnokültürel olarak tanımlanan baskın olmayan grup, kendisiyle aynı özellikteki gruplarla kıyaslanması farklı tanımlanırken, daha geniş ve baskın toplumsal gruplar ile kıyaslanması daha farklı tanımlanmakta ve kültürleşme biçimleri de değişmektedir. Sonuç olarak kültürel ve sosyal altyapıları farklı olan toplumların birbirleriyle karşılaşmasıyla ortaya farklı

türlerde kültürleşme tipleri ortaya çıkmaktadır. Toplumların tarihsel ve politik süreçleri bu durumu belirleyen önemli etkenler olarak görülebilir.

2.1.7.2. Çokkültürlülük

Çokkültürlülük bir sıfat olarak ilk kez 1941 yılında kozmopolit özelliğe sahip önyargısız ve bağsız bireylerden oluşan toplumu ifade etmek için kullanılmıştır. İsim olarak ise 1970'li yıllarda Avustralya ve Kanada'daki kültürel çeşitliliği destekleyen politikaları nitelendirmek için kullanılmıştır. 1970 ve 1980 yılları arasında çokkültürlülük ile ilgili basılan tüm kitaplar Kanada ya da Avustralya kökenlidir (Doytcheva, 2016: 15). Daha sonrasında ise İngiltere ve ABD'nin gündemine girerek genişlemiştir. Günümüzde ise birçok devlet tarafından farklı teorik ve politik formlarıyla uygulanmaya çalışılmakta ya da reddedilmektedir (Modood, 2016: 1).

Eski tarihlerde, özellikle imparatorluklar döneminde insanlar etnik, kültürel, dilsel ve dinsel olarak farklılıkları içinde barındıran çeşitliliğe sahip toplumsal yapılar oluşturabilmiştir. Modern dönem paradigmaları ile bu çeşitlilik yerini ulus-devlet politikalarına bırakarak, farklılıklara karşı tahammülsüzlükler ortaya çıkarmıştır. Aynı devlet çatısı altında, ulus-devlet anlayışıyla, insanları birbirine benzeştiren ve homojen toplum ideali oluşturan yönelimler daha da artmaya başlamıştır. Fakat homojen bir toplum oluşturma ideali bir ütopyaya dönmüştür. Hem küreselleşmenin sağlamış olduğu hareketlilik ve çeşitlilikten hem de göçlerin artmasından dolayı tek tipleştirici asimilasyon politikalarından çeşitliliği ön plana çıkaran çokkültürlü politikalara geçiş başlamıştır (Ceylan, 2021: 115; Kymlicka, 2012: 302). Ulus-devlet anlayışının ortaya çıkması ve totaliter rejimlerin çökmesiyle birlikte çok fazla devlet ortaya çıkmıştır. 1900'lü yılların başında bağımsız olan devlet sayısı 50 civarındayken 1989'da 160'a ve son dönemlerde ise 200'e çıkmıştır (Doytcheva, 2016: 10).

Bugün dünyada resmi olarak hiçbir ülke mono-kültürü desteklememektedir (Adıgüzel, 2016: 165). Dünyaya bakıldığında hiçbir kültürün ya da ulusun homojen olarak dağılmadığı görülmektedir. Hatta her toplumun çatışma ve rekabet içinde olduğu bilinmektedir (Parekh, 2002: 97). Dünyanın %10'undan çok daha azı kültürel olarak homojendir ve bilinen 5000'den fazla etnisite bulunmaktadır (Doytcheva, 2016: 10). Fakat Kymlicka'ya göre, 1970'lerden ve 1990'ların ortalarına kadar azınlık haklarını artırmayı amaçlayan çokkültürlülük politikaları uygulanırken, 1990'lı yılların ortasından sonra bu uygulamadan dönülmüş ve ulus-devlet, üniter vatandaşlık ve hatta

asimilasyon politikalarına geri dönüş yaşanmaktadır (Kymlicka, 2012: 300). Hollanda örneğine bakıldığında Koopmans, çokkültürlülüğün güçlü versiyonunda, Hollanda devleti azınlıklara dillerini, kültürlerini ve dinlerini korumaları için fon sağlamada çok fazla cömert davrandığını ve ayrımcılık ve ötekileştirmenin, hiç de kötü bir şey olarak görülmemesi gerektiğini savunmuştur (2003: 18). Güçlü çokkültürlülük kavramı, azınlık kültürlerini geliştirmeyi ve korumayı devletin aktif görevi olarak gören ve bireylerin özel gereksinimlerine uygun sosyal kurumlara sahip olma konusundaki haklarını kutsallaştıran bir dizi entegrasyon politikası olarak tanımlanmaktadır (Koopmans, 2003: 23). Benzer şekilde Fransa çokkültürlülük politikalarını olumlu karşılamıyor. Kültürel çeşitliliklerin kamusal alanda tanınmasının Fransız toplumunun tarihi değerlerine ters düştüğü söylenmektedir. Çokkültürlülük Fransızlar tarafından cumhuriyetçi gelenekten uzak Anglosakson icadı olarak görülmektedir (Doytcheva, 2016: 12). Kültürel çeşitlilik her ne kadar söylemsel olarak savunulsa da olumsuz rekabeti, kültürel ayrılıkçı söylemleri ve çatışmaları her zaman içerisinde barındığı da görülmektedir (Konuralp, 2018: 144). Tarihsel bağlamda çokkültürlülük, fenomen olarak çok yeni olmasına rağmen uygulamalar konusunda ülkelere göre oldukça farklı yorumları beraberinde getirmektedir.

Çokkültürlülük ile ilgili olarak öncelikle iki vurgu yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, etno-kültürel çeşitliliğin varlığıdır. İkinci olarak ise tüm kültürel grupların topluma eşit olarak katılımının sağlanmasıdır. Etno-kültürel yapıya ise üç boyut üzerinden yaklaşılabilir. Birinci boyut olarak, çokkültürlülüğün demografik bir gerçeklik olduğunun kabul edilmesidir. Dünyadaki hemen hemen her toplum artık kültürel olarak çeşitlilik göstermektedir. Kültürel çeşitliliğin varlığı artık demografik bir olgudur. İkincisi ise, çokkültürlülüğün ideolojik boyutudur. Bireyler ve gruplar bu çeşitliliği kabul etme ya da etmeme haklarına sahiptir. Bir diğer anlayışla kurumsal yapıya girmeyecek şekilde çeşitliliğe değer göstermek ve ideolojik bir çoğulculuğu simgelemektedir. Üçüncü boyut ise, çokkültürlülüğü sadece bir değer olarak görmeyerek, bu değerleri siyasi ve kurumsal normlara da dönüştürülmesini savunan programların geliştirilmesidir. Yalnızca kültürel çeşitliliğin varlığını dikkate alan çokkültürlülük görüşü, çeşitlilik içeren bir toplum içinde ayrı kültürel grupların ortaya çıkmasına neden olabilir. Eşit katılımın olmadığı çeşitlilik ayrımcılığa yol açarken, çeşitlilik olmadan eşit katılım ise asimilasyona sebep olmaktadır (Berry, 2016: 5). Çokkültürlülüğü çoğulculuk politikasından da ayırt edilmesi gerekmektedir.

Çokkültürlülüğün çoğulculuktan ayıran en önemli unsur bireysellik boyutudur. Birkaç özel tarihsel toplulukların değil kökenleri her ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınmasını içermektedir (Doytcheva, 2016: 12).

Asimilasyon politikaları ile toplumsal uzlaşının çok daha iyi bir duruma geleceği düşünülmüş fakat bu durum toplumsal yapıyı daha da bozarak azınlıkların ayrışmasına ve baskın kültür ile çatışmasına yol açmıştır. Entegrasyon politikalarının çok daha müsamahalı ve etkileşime açık olduğu düşünülse de aslında azınlıkların baskın kültüre uyum sağlaması istenmektedir. Her iki politikaya göre de uyum politikaları kültürel çeşitliliğin önüne geçmektedir (Ceylan, 2021: 116-117). Bununla birlikte modern toplumun üretmek istediği homojen toplum tasarısına karşılık post-modern yaklaşım yerellik, çeşitlilik ve çokkültürlülük tasarısını geliştirmiştir (Best & Kellner, 1998: 57). Toplumsal uzlaşı ve hakların eşit olarak dağılması politikalarından hareketle azınlıklar asimile olmadan oldukları gibi yaşayabilecekleri hukuk, eğitim, siyasi katılım ve vatandaşlık gibi hak taleplerinde bulunmuştur (Ceylan, 2021: 116).

İnsanlara sağlanan bu hakların neler olduğu ya da neler olması gerektiği düşüncesi hem ülkelerin politikaları özelinde hem de bilim adamlarınca farklılıklar göstermektedir. Ülkeler bazında bakıldığında Banting, Johnston, Kymlicka ve Soroka çokkültürlü politika indeksi geliştirmiştir. Çokkültürlülüğü üç tip azınlık üzerinden belirlemeye çalışmışlardır. Bunlardan birincisi göçmen azınlıklar, ikincisi ulusal azınlıklar (İspanya'daki Katalanlar; Kanada'daki Quebecoisler; Amerika'daki Hispanikler vb.), üçüncüsü ise yerel azınlıklar (Amerika'daki Hintliler, Avusturalya'daki Aborjinler, Yeni Zelanda'daki Maoriler vb.). Her azınlık grubu için indeks soruları farklılık göstermektedir. Göçmen indeksi için sekiz gösterge belirlenmiştir. Bu göstergeler; i) çokkültürlülüğün anaysal olarak sağlanması, ii) eğitim müfredatlarında çokkültürlü yaklaşımın benimsenmesi, iii) etnik grupların medyada adil bir şekilde temsil hakkının bulunması, iv) var olan kıyafet kurallarında farklılıklara sahip olan azınlıkların muaf olması veya pozitif ayrımcılığın desteklenmesi, v) çifte vatandaşlık hakkına izin verilmesi, vi) etnik organizasyonlarının desteklenmesi, vii) anadil ile eğitim hakkının verilmesi veya iki dilli eğitimin desteklenmesi, viii) dezavantajlı konumda bulunan göçmenlere karşı olumlu yaklaşımların sergilenmesi (2007: 56-57). Bu sorular ülkeler özelinde araştırıldığında güçlü, orta ve zayıf çokkültürlülük puanları ortaya çıkmıştır. Göçmen azınlık konusunda 1980 ve 2000

yılları arasında yapılan çokkültürlülük politikası indeksine göre ülkeler aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Güçlü: Avustralya, Kanada
- Orta: Belçika, Hollanda, Yeni Zelanda, İsveç, UK, US
- Zayıf: Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Norveç, Portekiz, İspanya, İsviçre (Banting, Johnston, Kymlicka & Soroka, 2007: 58).

Felsefi alt temellere bakıldığında, çokkültürlülük düşüncesinin gelişmesinde en fazla katkıyı, *liberal* olarak adlandırılan düşünürler ile *cemaatçi* olarak adlandırılan düşünürler arasındaki fikir ayrılıklarından sağlandığı söylenilebilir. 1971'de John Rawls'ın *Adalet Teorisi* adlı kitabı yazmasıyla birlikte Charles Taylor'a göre iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi; aralarında Roland Dworkin, Thomas Nagel ve Rawls'ın da bulunduğu *liberaller* gurubu, ikincisi ise; Alasdair Mac Intyre, Michael Sandel ve Charles Taylor'ın yer aldığı *cemaatçiler* grubudur (Doytcheva, 2016: 44). Bu grupların azınlık hakları, kolektif haklar, pozitif ve negatif özgürlük, vatandaşlık, eşitlikçi tanınma politikası, diyalojik kimlik, demokratik çoğulculuk gibi konuları tartışmaya açmaları çokkültürlülük politikalarının uygulanmasında teorik arka plan sağlamaktadır. Bu tartışmalar aynı zamanda çokkültürlülük politikalarının uygulamalarının da değişmesine neden olabilmektedir. Çokkültürlülük kavramının arkasında yatan azınlık, hak, eşitlik, çeşitlilik ve çoğulculuk gibi kavramların kuramsal boyutları tartışılmadan uygulamaya geçmesi pek mümkün görünmemektedir.

2.1.7.3. Entegrasyon

Entegrasyon kavramı ülkeden ülkeye değişebilen ve bağlamına göre farklı anlamlarda kullanılabilen bir kavramdır. Genel anlamıyla entegrasyon, göçmenlerin hem bireysel hem de grup bazında toplumun bir parçası olarak kabul edilme sürecidir. Aynı zamanda göçmenlerin ve yerel toplumun ortak amaçlar doğrultusunda ortaya konulan temel değerlerin tanımlanmasına da işaret etmektedir (Perruchoud & Redpath, 2013: 30). Farklı kültürler yapılara sahip toplulukların hem kendi kültürlerine sahip çıkmak hem de yeni toplumlarla bir arada yaşayabilmeleri için entegrasyon en önemli çözüm yöntemlerinden biri olarak görülmektedir (Bilgin, 2007: 265).

Entegrasyon ve asimilasyon kavramları 20. yüzyılın başlarında Chicago Okulu tarafından popülerlik kazandırılmış bir kavramdır. Bu kavramların Batı Avrupa'da

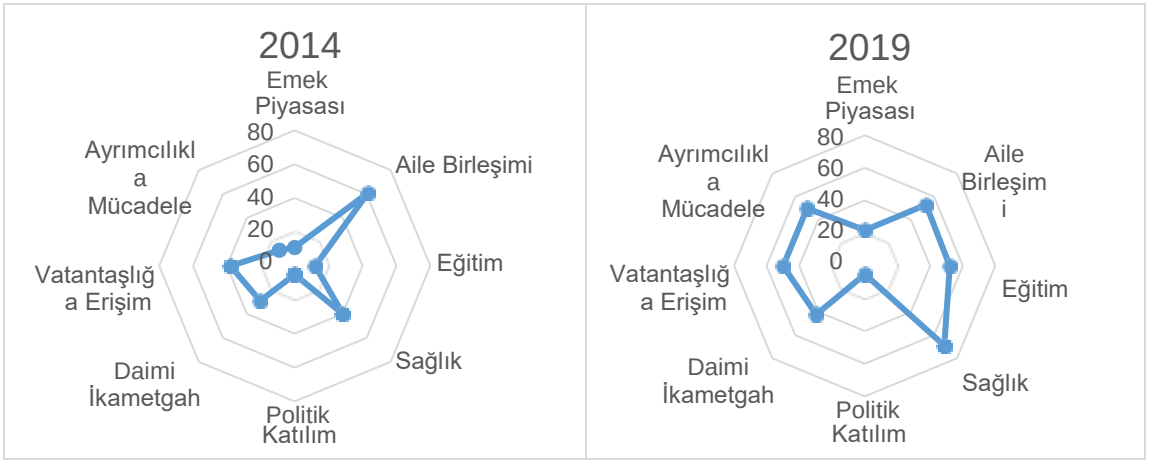
kullanım şekli ile ABD'de kullanım şekillerinde farklılıklar bulunmaktadır. Entegrasyon ABD'de daha çok asimilasyon temelinde incelenirken, Batı Avrupa'da toplumsal uyum temelinde ele aldığı görülmektedir. Kültürlerarasındaki ilişkiler bazında yerleşimi, etkileşimi ve sosyal değişimi yansıtan bu kavram (Favell, 2014: 63), kültürlerin kendi özelliklerini korumasının yanı sıra ortak kültürel yapının oluşturulmasına da zemin hazırlamaktadır (Soyupek, Akgül & Özkaya, 2015: 262). Göçmen nüfusa sahip ülkeler 1960'lı yıllara kadar asimilasyon politikalarını geçerli bir uygulama olarak görürken, sonrasında entegrasyon ve çokkültürlülük politikaları yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Castles, Korac, Vasta & Vertovec, 2002: 116). Asimilasyonun aksine entegrasyon tek taraflı değil çift taraflı bir süreci ifade etmektedir. Göçmenlerin kendi kültürel kimliklerinden uzaklaşmadan ev sahibi toplum ile uyum içerisinde olma durumuna karşılık gelmektedir. Bu durumda farklı kültürel arka planları olan toplumlardan biri hoşgörü göstermeli diğeri ise adaptasyon veya uyum sağlamalıdır (Tümtaş, 2020: 60). Yeni göç alan bir toplumsal yapının tekrardan uyumlu bir yapıya dönebilmesi için bütünün tekrardan şekillenmesi ya da ortaya çıkan çeşitliliğin yeniden bir bütüne dönüştürülmesi gerekmektedir (Derya, 2016: 77). Toplumsal yapı içerisinde her azınlık grubun, toplumun baskın kültürü tarafından, ezilmeden yaşayabilmesi entegrasyonun varlığını göstermektedir. Baskın kültür ile azınlıklar arasında önyargı, kalıp yargı ve damgalama gibi sosyal dışlanmaya yol açan davranışlarının oluşması sosyal bütünleşmeyi azaltacak ve baskın kültürün azınlıklara yönelik asimilasyon politikalarını pekiştirecektir.

Entegrasyon ile ilgili ampirik çalışmalar yapılmak yerine genellikle anlamsal ve kuramsal boyutu üzerine durulmaktadır (Phillimore, 2010: 576). Bu ilişki aslında entegrasyon kavramının soyut bir durum olarak algılanmasından da kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca entegrasyonun hem kimlik hem aidiyet duygularını da barındırmasından dolayı (Bartram, Poros & Monforte, 2017: 183) ölçülmesi oldukça zor bir olgudur. Ülkeden ülkeye değiştiği gibi bireysel olarak da entegrasyon kavramının inşası değişkenlik gösterebilmektedir. Bazı azınlık gruplar kendi kültürlerinden en ufak farklılaşmayı veya uzaklaşmayı bir asimilasyon olarak anlamlandırabilirler. Bundan dolayı entegrasyonun sınırının doğru belirlenmesi oldukça önemlidir.

Entegrasyon mültecilerin, sığınmacıların ve göçmenlerin göç etmiş oldukları ülkenin toplumsal sistemine entegre olabilmesi; iş bulabilmeleri, kamu hizmetlerinden

faydalanabilmeleri, politik süreçlere katılım sağlayabilmeleri, sosyo-kültürel ilişkilerini sürdürebilmeleri anlamına gelmektedir (Castles, Korac, Vasta & Vertovec, 2002: 113). Görüldüğü gibi entegrasyon toplumsal yapılar içerisinde sadece kültür ile açıklanabilecek bir olgu değildir. Entegrasyon kültürel, siyasal, hukuksal, sosyal, ekonomik, akademik, sağlık ve demografik birçok toplumsal yapının kendi içerisindeki uyumu ile mümkündür (Castles, Korac, Vasta & Vertovec, 2002: 131). İnsanlar içinde bulundukları çevre ile entegrasyon ve uyum geliştiremediğinde amaçlarına ulaşmakta zorluk yaşamaktadır (Sargut, 2001: 91). Bundan dolayı göçmenler eğer belirtilen toplumsal yapı içerisinde bir uyum geliştiremediğinde *kültür şoku* ile karşı karşıya kalabilmektedir. Kültür şoku, bir kültürden başka bir kültüre geçen bireylerin yaşadıkları toplum içerisindeki sıkıntılara ve güçlüklere karşılık gelmektedir (Güvenç, 2010: 121). Ülkelerin yıllar içerisindeki azınlık deneyimi yeni göçmen gruplarının koşullarını etkileyen yapıların şekillenmesinde yardımcı olmuştur. Azınlıklar şehir merkezlerinden uzlaşarak gettolarda yoğunlaştıklarında yaygın bir şekilde getto korkusu oluşmaya başlamıştır. Sonrasında devletler azınlıkların kültürel ve politik entegrasyonunu sağlamak için bilinçli bir çaba içerisine girmiştir (Castles & Miller, 1998: 41). Türkiye'de özellikle Suriyelilere yönelik politikasını uluslararası verilere göre her ne kadar ileri taşımış olsa da hala birçok anlamda geride kaldığı bilinmektedir.

Şekil 11: Göçmen Uyum Politikaları İndeksi-Türkiye

Kaynak: MİPEX, (2020). https://www.mipex.eu/turkey

Yukarıda Türkiye'nin 2014 ve 2019 yılları arasındaki göçmenlere yönelik entegrasyon politikasının indeksi verilmektedir. 2014 yılından bu yana 56 ülkede yapılan Göçmen Uyum Politikaları İndeksine (Migrant Integration Policy Index – MIPEX) göre, Türkiye 17 puan ilerleyerek 43 puana yükselmiştir. Türkiye'nin göçmen

uyum politikalarında en iyi olduğu alan 69 puan ile sağlık olurken, en düşük olduğu alan 5 puan ile siyasal katılım olmuştur. Türkiye'nin kendisini en ileri taşıdığı alanlardan bir tanesi de ayrımcılıkla mücadele (anti-discrimination) olmuştur ve 13 puandan 50 puana yükselmiştir (MIPEX, 2020).

Genel olarak bakıldığında aslında entegrasyon politikalarının azınlık haklarını koruma perspektifinden çok yerel halkın korkularını azaltmak olduğu da anlaşılabilmektedir. İnsanlar tanımadığı şeylere karşı önyargı geliştirme eğilimindedir. Böylelikle birbirinden tanımayan gruplar ve kültürler birbirlerine karşı mitler ve efsaneler geliştirerek önyargıyı ve ayrışmayı daha da derinleştirmektedir. Aslında entegrasyon politikalarıyla birlikte kontrollü bir bütünleşme süreci yaratılmaktadır.

2.1.7.4. Segregasyon

Segregasyon, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak birbiri ile iletişimi kesilen grupların birbirinden kopmasıyla birlikte ortaya çıkan sosyal bir ayrışmayı ifade etmektedir. Birbirine karşı olumsuz tutumlar besleyen grupların sosyal temassızlık halini göstermektedir. Bölünmeler grup, aile ve mahalle düzeyinde olabilmekte ve gruba dahil olma ya da gruptan çıkma süreçlerini içermektedir (Wallace, 1980: 135). Göçmenlerin kendi kültürlerini korumaları ve baskın kültür ile de iletişimsizlik içinde olması dışlanmayı ortaya çıkarmaktadır. Segregasyon aynı zamanda dışlanmayı da nitelemektedir (Martikainen, 2010: 267). Toplumdaki çoğunluğa sahip olan grubun azınlık grup ile iletişime geçmekten kaçınması birbirine karşı yabancılaşmayı doğurmaktadır (Boal, 2005: 68).

Segregasyonu kentsel bir sorun olarak düşünüldüğünde karşılaşılan önemli problemlerden bir tanesi de *gettolaşmadır*. Göçmen işçiler genel olarak ilk geldiklerinde düşük ücretli işlerde çalışmakta ve kendi ailesine de bir miktar para göndermesinden dolayı düşük ücretli ev kiralamak istemektedir. Birçok kişi var olan sosyal ağlarını kullanarak yer bulurken bazılarının da bu imkânı olmamaktadır. Önceki yerleşenler yeni gelenlere yardımcı olurken aynı zamanda etnik bağlarını da güçlendirmektedir. Diğer bir faktör ise ev sahiplerinin göçmenleri dışlamasıdır. Ev sahipleri göçmenlere evleri kiralamak istememekte ya da kötü evleri daha pahalıya kiralamaktadır. Yerel halk için de kiraların artmasıyla birlikte yabancılar günah keçisi ilan edilebilmekte ve ırkçı yaklaşımları artabilmektedir (Castles & Miller, 1998: 220). Gettolaşma bölgesel olarak toplumsal yapıdan uzaklaşma ve ayrık kalma anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla

gettolar göçmenler için kendi örf, adet ve geleneklerini, kendi ülkelerinden uzakta olsa dahi olduğu gibi sürdürebilmesi anlamına gelmektedir (Adıgüzel, 2016: 175). Gettolar aslında göçmenlerin kendi tercihi gibi görünse de temelde dışlanma ve asimile yaklaşımlarının sonucu olduğu söylenebilir (Taşçı, 2018: 57). Gettolaşmanın olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Farklı kültürlere ait göçmenlerin gettolarda bir arada yaşaması çokkültürlülüğe fırsat tanıdığı gibi yabancılaşmayı ve yalnızlaşmayı da önlemektedir. Olumsuz yönü ise, göçmenlerin baskın toplumsal kültürden uzaklaşması, uyumun zorlaşması ve şiddete varacak ayrımcılıkların doğmasına neden olmaktadır (Erman, 2002: 2). Gettoların şehir merkezinden uzak olması denetimden de uzaklaştırmıştır. Böylelikle oluşan boşluklar suç örgütleri tarafından doldurulabilmektedir. Gettolar sadece göçmenler için değil tüm dezavantajlı grupların toplanma merkezi haline gelmesi ve oluşan otorite boşluğu ile buralarda suç, bir yaşam biçimi haline gelebilmektedir (Baştürk, 2018: 392).

Toplumun genel kültüründen uzakta yaşayan göçmenler toplumla bağlarını tamamen koparmaktadır. Birbirini tanımayan bu gruplar arasındaki yabancılaşma bir süre sonra yabacı düşmanlığına (xenophobia) ve sosyal dışlamaya yol açabilmektedir. Tümtaş'a göre, segregasyonun en önemli sonuçlarından bir tanesinin sosyal dışlanmadır. Göçmenlerin kalıcılığının anlaşılmasıyla birlikte göç karşıtlığı sosyal dışlanmaya dönebilmektedir (Tümtaş, 2020: 66). Türkiye'de geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyelilerin aslında geçici olmadıkları anlaşılmaya başladığında yabancı düşmanlığı ortaya çıkabilecek durumlardan bir tanesidir. Geçici kavramının kullanılması yabancı düşmanlığına karşı sosyal patlamaları hafifletse de yine de yüz yüze kalınacak bir olgudur. Türkiye'de ev sahiplerinin Suriyelilere fazla ücretle evleri kiralaması ve Suriyeli işçileri ucuza çalıştırmaları, Türkiye'deki konut fiyatlarındaki artışlara sebep olmasından ve yerli işçi istihdamını zorlaştırmasından dolayı Suriyelilere yönelik ayrıştırma çabaları oluşmaktadır. Sosyal patlamalar oluşmadan daha adil bir politikaların belirlenmesi ve sosyal ayrışmanın önüne geçilmesi gerekmektedir. Örneğin, Bolu Belediyesi başkanı Tanju Özcan, yabancıların su faturalarına %10 zam

yapacağını ve nikah ücretlerinin 100 bin TL olacağını bildirmiştir[2]. Segregasyon hem baskın kültürün hem de azınlık kültürün birbirinden tamamıyla kopması anlamına gelmektedir. Bundan dolayı yabancılara yönelik entegrasyon politikaları benimsenerek ortak bir kültür bilinci oluşturulması gerekmektedir.

2.1.7.5. Asimilasyon

Asimilasyon kavramı benzetme anlamına gelmektedir ve 17. yüzyıldan günümüze genişlemeye başlamıştır (Bauman, 2003: 137). İngilizliğe uygunluk (Anglo-comformity) ve eritme potası (melting pot) asimilasyon ile ilgili olarak bilinen klasik kuramlar arasındadır. Birinci kuramın temel amacı Amerika'daki İngiliz kültürünü muhafaza etmek ve bunu genel topluma benimsettirmektedir. Böylelikle göçmenlerin egemen kültüre uyum sağlamaları beklenmektedir. İkinci kuramın temel amacı ise göçmenler arasındaki kültürel farklılıkları eriterek yok edilmesini içeren eritme potası yaklaşımıdır (Yalçın, 2002: 46).

Asimilasyonda göçmenlerin dil, değer, gelenek ve davranışlarını değiştirme potansiyeli bulunmaktadır. Grup tüm geleneksel davranışlarını tamamen bırakmasa da sosyal anlamda baskın kültürden ayırt edilemez hale gelmesine neden olmaktadır. Asimilasyon kültürel uyumun en aşırı şeklini yansıtmaktadır (Perruchoud & Redpath, 2013: 10). Asimilasyon kavramı literatürde bazı durumlarda benzeşme veya bütünleşme olarak da geçmekte ve göçmen grupların baksın kültüre uyması, onların kültürel davranışlarını benimsemesi ve kendi grup kimliğinden vaz geçmesi anlamına gelmektedir (Sirkeci, Yüceşahin & Şeker, 2016: 2). Asimile olmak demek yabancı olma özelliğinin yok olması anlamına gelir ve kimliğin ve kökenin yok olmasına neden olur. Bundan dolayı kültürel çoğulculuk ve demokrasi anlayışına da ters düşen bir durumdur. Her zaman baskın kültürün lehine olacak şekilde sonuçlanmaktadır (Kastoryano, 2002: 30). Bir göçmen grubunun asimile olması demek kendi kimliğini tamamıyla yok sayması ve var olan baskın kültürü ön koşulsuz kabul etmesi anlamına gelmektedir. Fakat bir göçmen kültürünün bir anda baskın kültürün içinde yok olması oldukça zor bir süreci de beraberinde getirmektedir. Bu politikayı benimseyen ülkelerin çoğu tam

---

[2] Sözcü Gazetesi: Sığınmacı kardeşlerimiz rahatsız olduysa Şam'da su daha ucuz. https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/tanju-ozcan-siginmaci-kardeslerimiz-rahatsiz-olduysa-samda-su-daha-ucuz-6785274/ Erişim Tarihi: 25.11.2021.

anlamıyla başarılı olamamıştır. Bu politikada başarılı olamayan ülkeler, kültürel çoğulculuğu öne çıkarmaya başlamıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru ise çokkültürlülük yaklaşımlarının popülerlik kazanmasını sağlamıştır (Karataş, 2006: 54). Vasta'nın yapmış olduğu araştırmaya göre, asimilasyon politikalarının uygulanması daha fazla toplumsal bölünmeye yol açacağını göstermektedir (2007: 713). Görüldüğü gibi bilinçli bir şekilde asimilasyon politikalarının uygulanması, azınlık grubunun kendi kültürünü korumaya ve ana akım toplumsal yapıdan daha da uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Gordon'a göre, Amerika'da Eritme Potası modeli çok fazla uygulanamamıştır. Azınlıklar kendi etnik, kültürel ve dinsel kimliklerini kaybetmek yerine, yaratılan psikolojik ve yapısal baskılarla birlikte, geleneksel kimliklerine daha da bağlı hale gelmişlerdir. Artan etno-kültürel ve dinsel kimliklerle birlikte çokkültürlülük politikası 1960'lardan sonra uygulanılmaya çalışılmıştır (Kaya, 2014: 13).

Klasik anlamda asimilasyon türlerini yedi bileşen altında değerlendirmek mümkündür. Birincisi *kültürel asimilasyon* (bazı durumlarda kültürleşme olarak da adlandırılabilmektedir) olarak bilinen ve bireylerin davranış kalıplarının değişmesine yol açan durumdur. Bu asimilasyon türü dil, giyim, yemek ve tüketim gibi birçok alışkanlığın değişmesine neden olmaktadır. Asimilasyon sürecinin ikinci bileşeni, baskın kültürün üyelerinden oluşan organizasyonlar, meslekler ve klüpler gibi birincil grupların içerisine girebilmeyi temsil etmekte olup *yapısal asimilasyon* olarak nitelendirilmektedir. Asimilasyon sürecinin üçüncü bileşeni, kültürel ve yapısal asimilasyon gerçekleştikten sonra başlar ve bu durum *evlilik asimilasyonudur*. Göçmenler ve baskın kültüre sahip olan üyeler arasındaki evliliği ifade etmektedir. Asimilasyonun bundan sonraki dört bileşeni ise göçmenlerin ve ev sahibi toplum üyeleri açısından hem tutum hem de davranış değişikliklerini içermektedir. Beşinci bileşen *kimlik asimilasyonudur*. Göçmenlerin yalnızca ev sahibi topluma dayanan bir kimlik algısı geliştiğinde ortaya çıkmaktadır. Ev sahibi toplumun üyeleri göçmen grubun üyelerine karşı önyargılı olmadığında *tutum kabullenme asimilasyonu (attitude receptional assimilation)* ortaya çıkar. Ev sahibi toplumun üyeleri göçmen grubun üyelerine karşı ayrımcılık yapmadığında *davranış kabullenme asimilasyonu* gerçekleşir. Son olarak *sivil asimilasyon* ise ev sahibi toplumun üyeleri ile göçmen grubunun üyeleri arasında değer ve güç çatışmalarının olmaması anlamına gelmektedir. Tüm bileşenleri kapsayan asimilasyonun gerçekleşebilmesi için birkaç nesli kapsayan bir sürecin geçmesi gerekmektedir (Wallendorf &Reilly, 1983: 293).

Somersan asimilasyonu zorunlu uyum olarak tanımlamaktadır (2004: 87). Asimilasyon ve entegrasyon kavramlarının bölgesel olarak farklı algılanmasının temel nedeni de aslında budur. Asimilasyon da bir uyum süreci olarak algılamaktadır. Yine Somersan'a göre, uygulanan bazı politikaların entegrasyon mu yoksa asimilasyon mu olduğunu anlamak oldukça güçtür. Ayrıca dezavantajlı konumda olan grupların özgür bir seçim haklarının olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır (2004: 92). Kültürel değişikliklerin doğrudan asimilasyon olarak algılanması da doğru değildir. Çünkü kültürler ve onunla ilişkili olarak davranış kalıpları zaman içinde değişiklikler göstermektedir. Kültür uyarlanabilen bir yapı içerisindedir. Bir kültür farklı koşullarla karşı karşıya kaldıkça kültürel olarak uyum da geliştirir (Wallendorf &Reilly, 1983: 292). Baumann'a göre kültür, kültürel değişimin kendisidir (2006:33). Asimilasyonda önemli olan uyumun zorunlu bir şekilde gerçekleştirilmesi ve kültürel farklılıkları ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalarıdır. Bundan dolayı kültürel uyum ile asimilasyonun birbirine kesinlikle karıştırılmaması gerekmektedir. Asimilasyon ev sahibi ülkenin hâkim dünya görüşünü göçmenler üzerine yerleştirmesi olarak kabul görürken uyum, bireyin dünya görüşünün ev sahibi ülkenin davranış biçimleri ve değerlerini içerecek şekilde genişlemesi anlamına gelmektedir (Bennett, 1998: 16). Asimilasyon tamamıyla yeni bir birey ortaya çıkarırken, uyum çokkültürlü bir birey ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı kültürel uyum bireylerin geleneksel kültürlerini ve değerlerini kaybetme bedeli ödemeden yeni perspektif ve değer kazanılmalarını ifade etmelidir (Aksoy, 2012: 300).

2.2. YAŞLILIK

Yaşlılık kavramı genel olarak endüstriyel ve gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülse de Türkiye'deki sağlık alanında yapılan çalışmalar ve yaşam standartlarının artırılması sonucu ortalama yaşam süresi oldukça artmıştır. İnsanlık tarihine bakıldığında yaşlı sayısının toplam nüfusa oranının yıldan yıla artarak zirve yaptığı görülmektedir. Artan sağlık koşulları, yaşam kalitesinin iyileşmesi gibi birçok faktör gelişmiş ülkelerdeki yaşam süresini uzatmaktadır. Dolayısıyla bu süreç toplumlarda birçok sosyal, psikolojik ve politik sorunları da beraberinde getirmeye başlamıştır. Kalkan'a göre, daha önceleri yaşlılığın edebi, felsefi ve kültürel olarak belirli anlamları üzerinde durulurken artan yaşlı nüfusuyla birlikte daha bilimsel çalışmalarla yaşlı sorunları üzerine eğilim artmaya başlamıştır (2008: 1).

Yaşlılık kavramı toplumsal, kültürel ve perspektiflere göre toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Toplumların tarihsel gelişimleri, yaşamlarını sürdürme biçimleri ve toplumsal değişim gibi sosyal dinamikler yaşlılığın tanımlanmasında etkili olmaktadır (Korkut, 2019: 148). Yaşlılık olgusu toplumsal birçok hareketten etkilenen bir yapıya sahiptir. Göç ve kentleşme gibi sosyal olaylar yaşlının toplum içerisindeki konumunu oldukça etkileyen süreçlerdir. Önceleri hem manevi hem ekonomik anlamda aile içerisinde söz sahibi olan yaşlılar kentleşmenin getirdiği zorluklarla beraber yük olarak görülmeye başlanmıştır. Ekonomik şartların daha da düşük olduğu ailelerde bu durum daha da göze çarpmaktadır. Bundan dolayı günümüzde yaşlılar kent içindeki aile yaşam modelinde birçok zorluk yaşamaktadır (Konak & Çiğdem, 2005: 37).

İnsan hayatında gerçekleşen çocukluk, gençlik ve yetişkinlik evrelerinden sonra gelen yaşlılık dönemi biyolojik, sosyolojik ve psikolojik birçok faktörden etkilenmektedir. İnsan yaşlanıyor olma gerçekliğini kabul etmede oldukça zorluk yaşayabilmektedir (Erçetin, 2007: 1). Özellikle modern anlamda gençlik, genç görünmek ve güzellik gibi yükselen popüler değerler, yaşlılığın var olan bilgelik ve yaşam tecrübesi gibi önem atfedilen değerlerini geride bırakmıştır. Böylelikle yaşlılık kavramı toplumsal yapı içerisinde ontolojik olarak değişikliğe uğramaktadır. Yaşlılığın kabullenilmesi ve yeni toplumdaki yeri oldukça değişiklik göstermeye başlamıştır (Danış, 2009: 68). Yaşlanmaya karşı geliştirilen birçok sağlık teknolojisi mevcuttur. Bunlar arasında; dişlerin daha kaliteli bir şekilde yeniden yapılması, kırışıkların giderilmesi, saçların güçlendirilmesi ve renklendirilmesi, vitamin ve hormonlu hapların alınması, ameliyat ve lazer tedavileri vb. birçok sağlık alanı yer almaktadır. Herkes için olmasa da yaşlanmaya karşı ön yargının varlığı yaşlılığa karşı tıbbi bir savaş başlatmıştır (Erden Aki, 2020: 309). Bununla beraber geleneksel aile yapısının azalması ve çekirdek aile yapısındaki yükseliş yaşlı, çocuk ve kadının kent yaşamı içinde rol ve görevlerinde değişikliklere sebep olmuştur (Artan, 1996: 1-2). Ayrıca hem bilimsel ve teknolojik gelişmeler hem ölüm ve doğurganlık oranlarındaki düşüş hem de göç ve aile yapılarındaki değişimler yaşlılık olgusunu etkileyen faktörler olmuştur (Akçay, 2015: 20).

Yaşlılık hem bireysel hem de toplumsal birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yaşlılık döneminde yaşlılar barınma, hastalık, statü kaybı, yetersiz beslenme, ihmal ve istismar, ayrımcılık, ekonomik (Birinci, 2018: 68), soyutlanma,

yalnızlık, değişime karşı olma, bağımlılık, unutkanlık ve toplumsal imaj gibi birçok bireysel sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Akçay, 2015: 95). Aynı zamanda bu sorunlar sosyal devletin sorumluluğunda olan sağlık, bakım hizmetleri ve sosyal güvenlik gibi kurum ve kuruluşlara mali yükleri de beraberinde getirmesinden dolayı yaşlılığın hem toplumsal hem de politik çıktıları da bulunmaktadır (Ceylan, 2015: 12). Emekli maaşları ve bakım ücretleri gibi devletin sırtına yük olarak görülen yaşlılık, aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşlanma gibi pratiklerle devlet üzerindeki yükleri de hafifletilmeye çalışılmaktadır. Fakat tüm bu aktif ve sağlıklı yaşlanma söylemleri yine bireylerin sorumluluğuna bırakılmış bir yüktür. Sağlıklı beslenme imkânlarına ulaşabilmek için belirli bir gelirin olması şarttır. Etkinliklere katılmak için para ve boş zaman gereklidir. Ulaşım, yeme içme ve hobiler birçok kişi için masraflı olabilmektedir. Tüm gençlik ve orta yaşını düşük ücretlerle ve sağlıksız koşullarda çalışan kişilerin sağlıklı beslenmesi ve sosyal olanaklardan yararlanması pek mümkün olmamaktadır. Bunlardan dolayı ileri yaşlara sağlıksız girdikleri için de suçlanabilmektedirler (Erden Aki, 2020: 309). Dünya nüfusundaki artan yaşlanma oranları ve bununla birlikte ortaya çıkan sorunlar hem artmaktadır hem de değişikliğe uğramaktadır. Aşağıda yaşlılıkla ilgili olarak kuramsal ve kavramsal çerçeveler, sınıflamalar ve istatistiksel veriler verilerek yaşlılık olgusunun hem dünyada hem Türkiye'de daha detaylı incelemesi yapılmaktadır.

2.2.1. Yaşlı, Yaşlılık ve Yaşlanma Kavramları

Endüstrileşme ile yaşlılık genel olarak yaşa bağlı bir dönem olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bundan dolayı yaşlı olmak emeklilik ve sigorta gibi araçlarla güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Gelişmiş ülkelerde yaşlanma süreci oldukça uzun sürmüştür. Aynı zamanda bu durum gelişmiş ülkelerde belirli bir ekonomik refaha ulaştıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerdeki yaşlılara yönelik düzenlemeler çok daha hızlı gelmiş ve ülkelerin ekonomilerine çok fazla yük oluşturmamıştır. Fakat gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik refaha ulaşmadan çok daha önce yaşlanma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Erden Aki, 2020: 310). Fransa'nın 115, İsviçre'nin 85 yılda gerçekleştirdiği yaşlanma sürecini Türkiye 15-20 yıl içerisinde yakalayacağı görülmektedir (Arun, 2008: 313-314, National Research Council, 2001: 30). 2001 yılında ortaya atılan bu iddia henüz tam olarak gerçekleşmemiş bile olsa Türkiye'deki yaşlı artış hızının son beş yılda %22,5 olduğu göz önüne alındığında yakın bir gelecekte bu süreci geçireceği görülmektedir.

Yaşlılık toplumdan topluma ve zamandan zamana tanımlaması değişebilmektedir. Aynı zamanda cinsiyet, eğitim, gelir ve yaşam alanlarına bağlı olarak toplumsal ve kültürel birçok faktörden de etkilenebilmektedir. Buradan hareketle yaşlılığın biyolojik, kronolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere 4 farklı süreçten meydana geldiği söylenilebilir (Yıldız, 212: 1). Farklı boyutları bulunan yaşlılığa genel bir tanım ve sınır koymak oldukça zor bir durumdur. Fakat yine de yaşlılığın belirlenmesinde ortak olarak kabul edilen kronolojik yaşlanma olduğu görülmektedir. Bu durumda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 65 yaş olarak belirlerken, Birleşmiş Milletler (BM) 60 yaş olarak belirlemiştir. Gelişmiş ülkelerde genel olarak 65 yaşını dolduran herkes yaşlı olarak değerlendirilmektedir. Yaşlı oranları %4-7 arasında olan ülkelerde genel olarak yaşlılık dönemi 60 yaşından sonra başlamaktadır (Emiroğlu, 1992: 31-35). Yaşlanmanın tam olarak algılanabilmesi için bireysel yaşlanma, genel nüfus yaşlanması ve yaşlılık döneminin niteliksel değişmelerinin incelenmesi gerekmektedir (Timonen, 2008: 4). Bireysel ve toplumsal bazda yaşlanmalarda farklılıklar görülebilmektedir. Aynı zamanda yaşlılık dönemindeki niteliksel değişikliklere göre de yaşlanma biçimleri değişebilmektedir.

Yaşlı ile çalışan disiplinlere bakıldığında genel olarak yaşlı, yaşlanma ve yaşlılık kavramlarının birbirine yakın olacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yaşlı bir durumu ve niteliği belirlemesinden dolayı bir sıfat olarak kullanılırken, yaşlanma belirli bir zaman sürecinin geçmesine karşılık gelmektedir. Yaşlılık ise belirlenen bir yaştan sonra başladığı kabul edilen bir dönemin adıdır (Baran, 2005: 24). Örneğin, 4 yaşındaki bir çocuk 5 yaşına geldiğinde bir miktar *yaşlanmış* olmakla birlikte *yaşlılık* dönemine girmemektedir (Şentürk, 2018: 22). Yaşlanma sadece yaş almanın da ilerisinde bireyin zaman içinde sosyal çevresine uyumunu zorlaştıran psikolojik, sosyolojik ve fiziksel bazı özelliklerde kopmalara neden olan ve her insanda farklı olacak biçimde etkileyen bir sürece işaret etmektedir (Buz, Koçak & Gözen, 2018: 389). Aslında yaşlanma yaşlılık döneminden önce başlayan bir süreci ifade ettiği görülmektedir (Akçay, 2011: 12). Yaşlanma 60 ve 65 yaşına gelmeden önce yaşlılık dönemine hazırlayan zamansal sürece karşılık gelen bir durumdur.

Yaşlanma kişiden kişiye toplumdan topluma hızlarında değişiklik gösterebilmektedir. Yeme içme alışkanlıkları, stres, uzun ve kötü çalışma koşulları, engellilik gibi problemler yaşlanma süreçlerini hızlandırabilmektedir (Zastrow & Kirst-

Ashman, 2015: 310). Bireylerin uyum sağlama yetilerindeki yavaşlama hızı aslında bir anlamda yaşlanma hızını da belirlemektedir. Yaşlanma ve uyum sağlama arasında doğrusal bir ilişki vardır (Büken & Büken, 2003: 76). Toplum yaşlanması denilen süreç ise yıllara göre toplumların ortalama yaşam sürelerinin uzaması ve yaşlı olarak belirlenen dönemin genel nüfus içerisindeki payının her geçen gün artmasına karşılık gelmektedir.

2.2.2. Yaşlanma Türleri

Genel olarak dünya çapında kabul gören yaşlı tanımı, yaş üzerinden kronolojik olarak değerlendirilmektedir. Aslında psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve sosyal yaşlanma türlerinin de önemsenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer yaşlılık tanımlaması biyolojik olsaydı, yaşlı hastalıklarına sahip olan bireylerin de yaşlı gibi değerlendirilmesi gerekebilirdi. Daha erken yaşta yaşlılık dönemine ait hastalıkları deneyimlemek kişinin yaşlı olduğu anlamına gelebilirdi. Fakat yaşlılık için biyolojik yaşlanma referans alındığında hangi hastalıkların ve kaç tane hastalığın bireyde olması gerektiği gibi sorunlarla karşılaşılacağı için belirsizleşecektir. Bundan dolayı kronolojik yaş üzerinden tanımlamak daha net sonuca ulaştırmaktadır. Her ne kadar kronolojik yaşlılık en net yaşlı ayrım faktörü olarak görülse de diğer yaşlanma türlerinin de birey üzerindeki etkileri görmezden gelinmemelidir.

Kronolojik yaşlanma insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden zamansal bir süreyi ifade etmektedir. Geçen her süre bireyin kronolojik olarak yaşlandığını göstermektedir. Doğada var olan canlı cansız bütün varlıklar belirli bir süre geçtikten sonra ilk dönemki özelliklerini kaybederler. Bu süreç var olan her canlıda takvimsel olarak yaşlanmaya karşılık gelmektedir (Şentürk, 2018: 25). Kronolojik olarak yaşlı yaşının belirlenmesi aynı zamanda kişilerin o yaşa geldiklerinde ortak belirli özellikler göstereceğini varsaymaktadır (Gönüllü Taşkesen, 2017: 8). Yaşlı olarak nitelendirilen yaş hem 60 hem de 65 yaş ve üstü için kullanılmaktadır. Yaşlanmanın niteliğini belirlemedeki en kolay yöntem, belirli bir yaş belirlemektir. Böylelikle nüfusun yaşlanmasının çeşitli göstergelerini ölçmek ve izlemek açısından basit, net ve kolayca tekrarlanabilmesini sağlamaktadır (UN DESA, 2019: iii.). Birleşmiş Milletler tüm dünyayı referans alarak yaşlı kişiyi 60 yaş üzeri olarak tanımlamaktadır (UNHCR, 2022: 1). Genel olarak kronolojik yaşlanmaya bakıldığında zamansal ve yıl bazında değerlendirildiği görülmektedir.

Fiziksel yaşlanma; bireylerin saçlarının beyazlaması ve dökülmesi, derilerinin yıpranması, bağışıklık sistemlerinin zayıflaması, görme, işitme ve koku alma gibi his kayıplarının yaşanması dış görünüşlerine yönelik yaşlanma belirtileridir (Morgan & Kunkel, 2007: 3). Fiziksel yaşlanma aynı zamanda *biyolojik yaşlanma* olarak da nitelendirilmektedir. Vücudun temel fonksiyonlarındaki gerilemelerle ortaya çıkan değişimler olarak görülmektedir (Gilleard & Higgs, 2013: 21). Aslında biyolojik yaşlanma bir anlamda bireylerin beden ve organlarının sağlık durumlarıyla ilintili bir durumdur (Akçay, 2011: 13). Kalp rahatsızlıkları, uyku problemi, bilişsel işlevselliğin azalması, kas ve eklem ağrılarındaki artışlar yaşlanmayla ortaya çıkan sağlık problemleridir (Arking, 1991: 118). Yaşlanmayla birlikte bireylerin moleküler ve hücresel temelli yıpranmaların sürekli artması hem hastalığa yakalanma risklerini artırmakta hem de bireysel kapasitelerin düşmesine neden olmaktadır (WHO, 2015: 25).

Psikolojik yaşlanma; zihinsel fonksiyonların, kişilik özelliklerinin ve yetişkinlik yıllarına özgü benlik algılarındaki değişimleri içermektedir (Morgan & Kunkel, 2007: 4). Kişinin fiziksel yaşlanmasına paralel bir uyumu içeren bir süreçtir. Bireyin kendisini hissettiği yaş ile de ilgili bir durumdur (Akçay, 2011: 14). Yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan ölümden korkma, bedensel güç ve statü kaybı, emeklilikle birlikte ekonomik anlamada gerileme ve saygınlığın azalması gibi etkenler psikolojik yaşanmayı daha da hızlandıran süreçlerdir (Üçok, 2018: 9). Ayrıca kişinin yaşlanmayı kabullenebilmesi psikolojik anlamda olumsuz etkilerden de korumasını sağlamaktadır (Ceylan, 2015: 35). Yaşlanmanın psikolojik boyutu genel olarak bilişsel ve ruhsal davranışların bir bütünüdür. Bilişsel beceriler zekâ, öğrenme, bellek, dikkat, dil, akıl yürütme, görme yetileri ve bilişsel esneklik gibi alanlarda görülen değişmelerdir. Ruhsal davranış ise baş etme becerileri, güdülenimler ve duygu durumu gibi alanlarda görülen değişimleri göstermektedir. Hangi kişilik türü olursa olsun her birey yaşlandığında psikolojik birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Böylelikle yaşlanan bireyler ruh sağlığındaki bozulmalarla uyum güçlüğü yaşayabilmektedir (Eyüboğlu, Şişli & Kartal, 2016: 20). Fiziksel ve psikolojik semptomlar ile düşük moral arasında bir korelasyon bulunmaktadır (Nagatamo vd., 1997: 599). Özellikle yaşlılarda yalnızlık, morallerinin (morale) düşmesine neden olmaktadır. Kuruma yerleşen ve mahalleden ayrılan yaşlının yaşayabileceği dostluk kaybını kurum personelleri dolduramamaktadır. Yaşlıların kendi konutlarında mümkün olduğunca uzun süre yaşaması morallerine olan etkisinden dolayı önemlidir (von Heideken Wågert vd., 2005: 253). Buradan hareketle yaşlıların

psikolojik iyilik hallerinin aslında sosyal yaşamlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu görülmekte ve sosyal yaşlanmanın da önemini ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal yaşlanma; toplumda her yaş grubundan kendisinden beklenen davranışları sergilemesi ve toplumun yaşlıya verdiği değerler bütünü yaşlanmanın sosyal boyutunu oluşturmaktadır (Er, 2009: 142). Örneğin; toplum, büyükanne ve büyükbaba rollerine özgü belirli davranış kalıpları geliştirir ve yaşlıların buna uyması beklenir (Timonen, 2008: 8). Aynı şekilde yaşlılığa yönelik söylenen "hissettiğiniz yaştasınız" gibi ifadeler yaşlılığın, sadece biyolojik bir kategori olmadığını, toplumsal ve kültürel bir inşa olduğunu da göstermektedir (Nazlı, 2016: 4). Yaşlıların sosyal yaşamdan rol almaları bilişsel işlevlerin gelişmesine yardımcı olarak aktif yaşlanmaya destek olmaktadır (Greaves & Farbus, 2006: 135). Benzer şekilde anlamlı sosyal rollerin geliştirilmesi ve yerel topluluklara aktif katılım, yaşlı insanların yaşam kalitesi ve sağlığı üzerinde olumlu etkiler göstermiştir (Andersson, 1985: 358). Görüldüğü gibi yaşlanmanın tüm parametreleri aslında birbiri ile iç içe geçmiş durumdadır. Sosyal statü hem bireyin psikolojisi üzerinde hem sosyal yaşamı üzerinde ve dolaylı olarak birçok yaşam koşullarını etkilemektedir. Bireyin yaşlanma olgusunu tek bir pencereden bakmak yerine bütünlükçü bir perspektifle ele alınması gerekmektedir.

2.2.3. Temel Yaşlanma Kuramları

Yaşlılık gerontoloji, geriatri, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve sosyal hizmet gibi birçok disiplin tarafından araştırılan bir olgudur. Her disiplin kendi kuramsal çerçevesinden incelemesinden dolayı kuramların sayısı da oldukça artmıştır. Çok fazla kuram ortaya çıkınca da kuramları sınıflandırmak için birçok görüş de ortaya atılmıştır (Şentürk, 2018: 115). Örneğin Quadagno (1999) kuramları makro ve mikro olacak şekilde iki kategoriye ayırmıştır. Geri çekilme, aktivite, süreklilik, toplumsal değiş tokuş, alt kültür, sosyal yapılandırmacılık gibi kuramlar *mikro* olarak ele alınırken; modernleşme, feminist, yaş tabakalaşması ve ekonomi-politik kuramları *makro* olarak kabul edilmiştir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Sosyolojik olarak bakıldığında yaşlılık kuramları *yapısal işlevselcilik, çatışmacı ve sembolik etkileşimcilik* olarak üç ana başlık etrafında toplanmıştır. Yapısal işlevselci yaklaşım birinci kuşak yaşlılık kuramlarının gelişmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Yapısal işlevselci yaklaşım içerisindeki ilk kuramlardan bir tanesi aktivite kuramıdır ve 1950 ile 1960 yılları arasında çok etkili olmuştur. Bu dönemki çalışmalar yaşlıların yaşam

memnuniyeti ile sosyal yaşama katılımı arasındaki ilişkileri ölçmeye çalışmaktadır. İkinci kuşak yaşlılık kuramları ise 1970 ile 1980'li yıllarda artan yaşlı nüfusunun ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Son kuşak yaşlılık kuramları ise yaşlanmayı daha küresel bir boyuttan ele almış ve yaşlılığın bir sosyal inşa olduğu üzerine durmaktadır (Kurtkapan, 2018: 250-251).

Yaşlanmayı toplumsal perspektif üzerinden inceleyen kuramların psikolojik ve sosyolojik olarak ikiye ayrıldıklarının söylenmesi de mümkündür. Psikolojik yaklaşım; yaşlanmanın düşünce ve davranış değişimlerine odaklanırken sosyolojik yaklaşımlar; yaşlanmanın, toplumsal rol ve statülerin farklılaşmasına, çevresel ve kurumsal yapılarla olan ilişkisine odaklanmaktadır. Psiko-sosyolojik kuramlarla ilgili olarak en temel üç kuramdan söz edilmektedir: Geri çekilme kuramı, aktivite kuramı ve süreklilik kuramı (Durak, 2012: 278). Bu çalışmada yapısal işlevselci yaklaşımdan bu üç temel kuram üzerinde durulacaktır. Hem ilk dönem kuramlar olmasıyla yaşlanma kuramlarının temelini oluşturması hem de sosyal ve psikolojik etkileri kapsamasından dolayı bu üç kuram temel olarak görülmektedir.

Geri çekilme kuramı (disengagement); bu kuram ilişki kesme veya kopma gibi farklı isimlerle de kullanılmaktadır. William Henry ve Elaine Cumming Kansas City'de yetişkinlerle yaptıkları saha çalışmasıyla birlikte sosyo-psikolojik bir kuram olan geri çekilme kuramının temellerini atmışlardır (Cumming & Henry, 1961: ix). Yaşlanan bireyler kendilerini toplumdan ve sosyal süreçlerden geri çekerek daha içe kapanık bir hayata yönelmektedir. Bu geri çekilme hem yaşlının kendisi tarafından hem de toplum tarafından pekiştirilen bir durumdur (Durak, 2012: 278). Bu kuram en temelde üç olgu üzerinden şekillenmektedir. 1) geri çekilmenin yaşam boyunca devam ettiği durumdur. 2) yaşlı bireylerde rol kaybı kaçınılmaz bir durumdur. 3) yaşlıların sosyal hayattan çekilmesi toplum için de yararlı olduğudur (Powell, 2006: 47-50). İşlevselci bir perspektifle yaşlılığa yaklaşan bu kuram yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerinin zayıfladığını, yaşlının toplumdan uzaklaştığını ve toplumun da yaşlıyı azaklaşırmak zorunda bıraktığı bir süreç olarak yorumlamaktadır. Böylelikle yaşlılar için toplumsal bir izolasyon süreci oluşmaktadır. Sosyal yapılar, kültürel dinamikler ve kişisel özelliklere göre bu durum farklılık gösterebilmektedir. Kurama göre yaşlının izole bir yaşam sürmesi yaşlıların mutluluğunu ve refahını artıracağı iddiası etik olarak

eleştirilmiş ve bu şekilde olmadığı farklı araştırmalarla da kanıtlanmıştır (Kaygusuz, 2008: 233).

Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan sanayileşme, uzmanlaşma, teknolojik gelişmeler ve kentleşme yaşlıların toplum içerisindeki pozisyonunu değiştirmekle kalmamış sosyal hayattan da dışlanmasına neden olmuştur (Victor, 2005: 18). Aynı zamanda sosyal sistemin süreç içerisinde aksamaması adına hem bireyi hem toplumu buna hazırlamak adına yaşlının kademeli olarak geri çekilmesi sağlanmaktadır (Quadagno, 2014: 50). Bundan dolayı yaşlının toplumsal yaşam içerisinde ortaya çıkan rol kayıplarına işlevselciler "rolsüzlük rolü" olarak tanımlamaktadır (Powell, 2006: 48). Ancak bu duruma yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Emeklilikten sonra tekrar bir işe başlama ve yeniden evlenme gibi birçok süreç yaşlıların tamamen geri çekildiğine yönelik açıklamaların tam olarak doğru olmadığını göstermektedir (Victor, 2005: 19). Bu kuram yaşlılara yönelik olumsuz tepkileri ve düşük kalitede hizmet verme gibi politik uygulamaların önünü de açmıştır. Bundan dolayı bu kuram araştırmacılar tarafından tam olarak desteklenmese de politik alandaki etkilerinin devam ettiği söylenebilmektedir (Estes, 2001: 25).

Aktivite (activity) kuramı; geri çekilme kuramıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Yaşlının toplumsal hayattan kopması ve rollerinin kaybolması gibi damgalayıcı anlayışa karşıt olarak ortaya çıkmıştır (Kurtkapan, 2018: 258). Bu kuram Robert Havinghurst (1963) tarafından geliştirilmiştir. Kurama göre, yaşlıların toplumdan geri çekilmesi biyolojik ve fiziksel koşullara bağlıdır ve doğal bir süreci yansıtmamaktadır. Bundan dolayı bedensel sağlığı yerinde olan kişiler ileri yaşlarda dahi sosyal yönden aktif olabilmektedir (Cockerham, 1991: 53). Bu kurama ait iki temel varsayım bulunmaktadır. Birincisi; sosyal bütünleşme, toplumsal ağlara yüksek katılım (*sosyal sermaye*) yaşam doyumu ve manevi güç ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla toplumsal bütünleşmesi ve etkinlikleri yüksek olan yaşlıların daha fazla doyum sağlayacağı öngörülmektedir. İkincisi; emeklilik veya dulluk gibi toplumsal rol kayıpları yaşlıların yaşam doyumlarıyla ters orantılıdır. Bu kayıpların yerine farklı etkinliklerle doldurarak dengelenmesi gerekmektedir (Victor, 2005: 21-22). Kişilerin ileri yaşlarda dahi koruduğu sosyal ilişkiler ve etkinlikler hem bedensel hem zihinsel yaşlanmaya karşı önemli direnç görevi görmektedir (Gilleard & Higgs, 2013: 22). Bundan dolayı yaşlıların toplumsal hayattan geri çekilmesi yerine sosyal aktivitelerinin artırılması

vurgulanmaktadır (Tufan, Zengin & Köse, 2017: 76). Diğer bir ifadeyle, aktiflik ile başarılı yaşlanma birbirine denk kavramlar olarak görülmektedir (Şentürk, 2018: 127).

Geri çekilme kuramı yaşlıların toplumsal hayattan çekilmesinin onların huzur ve yaşam doyumu için daha iyi olacağını vurgularken aktivite kuramı, iyi bir yaşlanma için sosyal aktivitelerin zorunluluğu üzerinde durmaktadır. Bunun yanı sıra aktivite kuramı geri çekilme kuramını yaşlı ayrımcılığı yapmakla ve pozitif yaşlanmaya teşvik etmemekle suçlamaktadır (Powell, 2006: 49). Aktivite kuramının haklılığını destekleyecek bazı araştırmalar yapılmıştır. Örneğin Danimarka'da yapılan bir araştırmada, 90'lı yaşlarda olan kişilerin %30 ile %40'ında herhangi bir hafıza kaybına rastlanmamış ve psikolojik canlılıklarını korudukları görülmüştür (Smith & Ryan, 2016: 303). Her ne kadar aktivite kuramı iyimser bir tablo çizmiş olsa da bu kurama yönelik de oldukça fazla eleştiri yapılmıştır. Yaşlıların yaşam doyumlarında ve başarılı yaşlanmalarında yaş aralığı, cinsiyet, sağlık imkânları, sosyo-ekonomik durum, kişisel özellikler, aile içinde var olan önceki ve mevcut ilişki düzeyleri gibi birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bundan dolayı sadece yaşlının aktif olmasıyla başarılı ve huzurlu yaşlanacağının iddia edilmesinin yüzeysel kaldığı söylenmektedir (Kaygusuz, 2008: 235). Aynı zamanda kültürden kültüre farklılık gösterse de aktif yaşlanma imgesi her zaman olumlu bir şekilde değerlendirilmemektedir. Örneğin yaşlıların bazı durumda gençler gibi davranmaları yadırganan bir durum olmuştur. Özellikle yaşlı kadınlar yeniden evlenmek istediklerinde üzerlerindeki toplumsal baskı oldukça artmaktadır (Funk, 2006: 3).

Süreklilik (continuity) kuramı, Robert Atchley ve George L. Maddox'un çalışmalarıyla tanınan bir kuramdır. Aktivite kuramı gibi geri çekilme kuramına karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, kişiler yetişkinlik döneminde elde ettikleri alışkanlıklarını, zorluklarla başa çıkma yöntemlerini, karakter özelliklerini ve sosyal tercihlerini yaşlılık boyunca da devam ettirmektedir (Durak, 2012: 281). Aslında kuramın temel düşüncesi, kişilerin kişisel özelliklerinin bir kısmının hayat boyu devam ettiğini varsaymaktadır (Baran, 2012: 146). Kurama göre; başarılı yaşlanma, orta yaşlarda edinilen deneyimlerin ve yaşam biçimlerinin ileri yaşlara doğru da devam ettirilmesinin sağlanmasıdır (Dillaway & Byrnes, 2014: 271). Dolayısıyla kuramın geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurduğunu söylemek mümkündür. İnsan yaşamının çocukluktan yetişkinliğe ve sonrasında ileri yaşlara kadar bir bütünlük

içerisinde devamlılık gösterdiğini savunulmaktadır (Kurtkapan, 2018: 261). Bu durum, hayatın önceki dönemleri ile yaşlılık arasında bir bağı öne çıkarmasından dolayı daha kişi merkezli bir kuram olduğunu göstermektedir (Victor, 2005: 23).

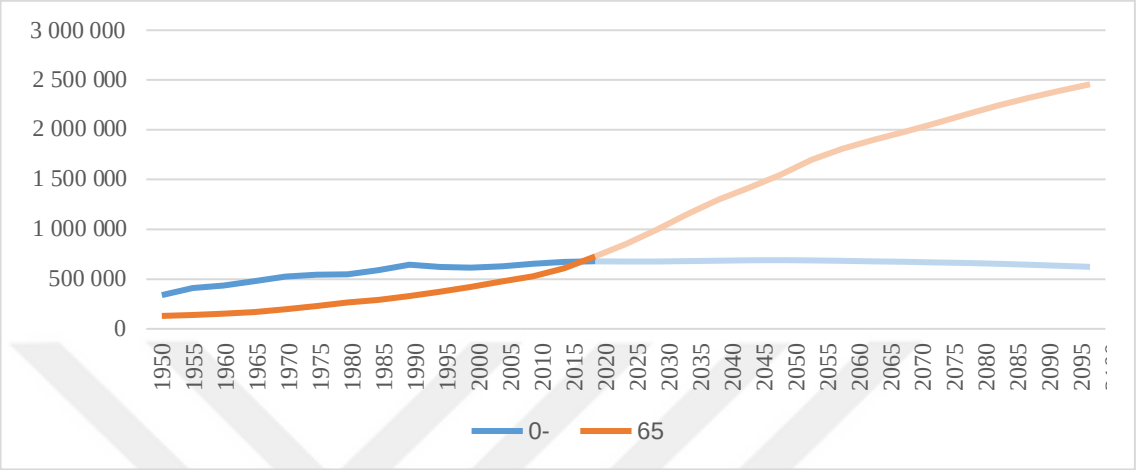
Süreklilik kuramına göre, yaşlıların orta yaşlarda sahip olduğu aktiviteleri devam ettirebilmesi sosyal, psikolojik ve fiziksel kayıpları olabildiğince hafifletmektedir (Kurtkapan, 2018: 261). Bu duruma paralel olarak, yaşlıların orta yaşlarda elde ettiği deneyimleri sürdürebilmesi yaşam memnuniyetinin de sağlamasında yardımcı olmaktadır (Atchley, 1999: 99). Bu kuramdan hareketle göçmen ve mülteci yaşlıların düşünüldüğünde, sürekliliğin neredeyse sona erdiği söylenebilmektedir. Mülteci yaşlıların sahip olduğu alışkanlıklar, sosyal çevre, dil, kültür, sosyal yapı ve aktiviteler neredeyse tamamen değişmektedir. Bu kuram özelinde düşünüldüğünde mülteci veya yerinden edilmiş yaşlıların sosyal, psikolojik ve fiziksel olarak olumsuz etkileneceği ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerinin düşeceği söylenilebilir.

2.2.4. Dünya'da ve Türkiye'de Yaşlanma

Yaşlılık tüm dünyada hızlıca artan bir olgudur. Dünyada 2020 yılında 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusu 727 milyondur. Bu nüfus 2050 yılında 1.5 milyar ile iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Böylelikle bu yüzyılın ortalarına doğru her 6 kişiden bir kişinin yaşlı olacağı tahmin edilmektedir (UN DESA, 2020a: 1). Ayrıca dünyada 1950'den bu yana ilk kez 2018 yılında 65 yaş ve üzeri nüfus 4 yaş altı nüfusu geçmiştir. Aşağıdaki şekle bakıldığında aslında yaşlı nüfusunun artmasının doğurganlığın azalmasıyla ilgili olmadığı görülmektedir. Yaşlı nüfusunun artması ortalama yaşam süresinin uzamasıyla ilgilidir. Kadın başına düşen çocuk sayısı 2.1'in altında kaldığında düşük doğurganlık olarak kabul edilmektedir. 1975 ve 1980 yılları arasında kadın başına 2.1'den daha az çocuğa sahip olanlar %21 iken, 2010-2015 yılları arasında %46'ya yükselmiştir. İleriye doğru projeksiyona bakıldığında ise 2045-2055 yılları arasında bu oranın %69 olması beklenmektedir. Görüldüğü gibi düşük doğurganlık oranı dünya da her geçen gün daha da artmaktadır. Kadının iş yaşamına katılmasıyla birlikte çekirdek aile oranları artmıştır. Sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle insanlar daha az çocuk doğurma eğilimine girmiştir. Çocuklar artık eskisi gibi bir *ekonomik değer* olarak görülmek yerine *duygusal ve psikolojik değerleri* ön plana çıkmıştır. Doğum kontrol yöntemlerinin çeşitlenmesi ve kullanımının yaygınlaşması aynı zamanda çocuk sayısını düşüren olgulardandır. Evlenmek ve aile kurmak modern ve

eğitimli insan yaşantısında eskisi kadar ön plana çıkmamaktadır. Bu gibi sebeplerden dolayı çocuk ve genç sayısı azalırken, diğer yandan insanların daha uzun yaşam koşullarına sahip olmasıyla yaşlılık oranları artmaktadır (Şentürk, 2018: 2).

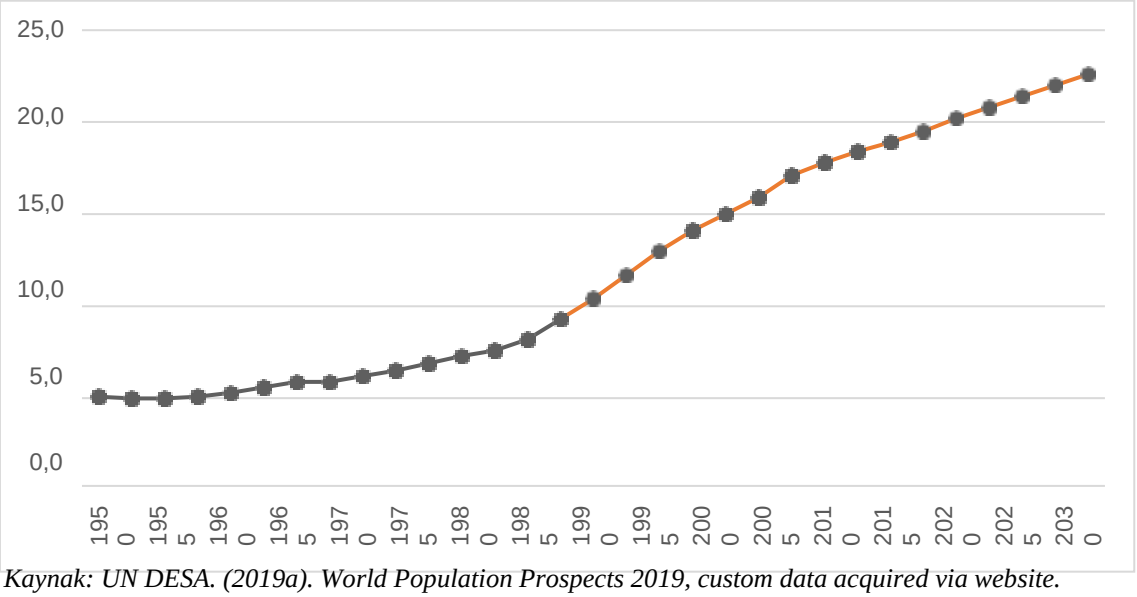
Şekil 12: Yıllara Göre Dünyadaki 65 Yaş Üstü ve 4 Yaş Altı Nüfus

Kaynak: UN DESA. (2019a). World Population Prospects 2019, custom data acquired via website.

Yaşlıların genel dünya nüfusuna oranı 2020 yılında %9,3 iken 2050 yılında bu oranın %16,0 olacağı öngörülmektedir. Bu oran OECD ülkelerinde %16,8 iken Avrupa Birliği ülkelerinde %19,8'dir. Aşağıdaki şekilde yıllara göre dünyadaki yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranları verilmiştir. 2022 yılı ve sonrası için yapılan tahminlerde de yaşlı nüfusunun hızlı bir şekilde artacağı görülmektedir.

Şekil 13: Yıllara Göre Dünyadaki Yaşlı Nüfus Oranı

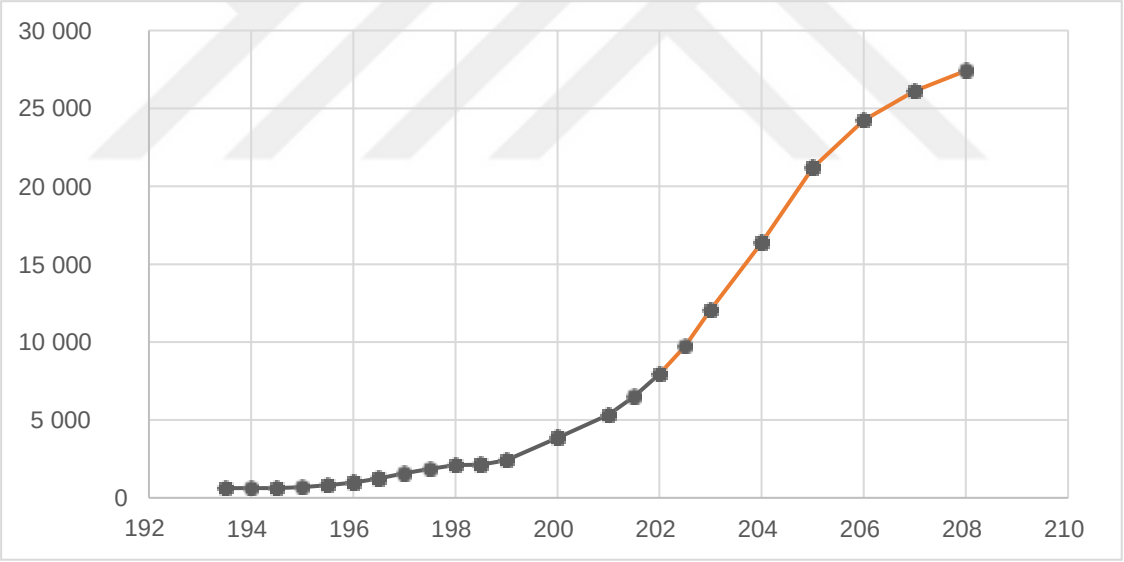

Kaynak: UN DESA. (2019a). World Population Prospects 2019, custom data acquired via website.

Türkiye'de 65 yaşına gelmiş bireyin ortalama yaşam süresi 18 yıl olmuştur. Toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranı %10'u geçmesi nüfusun yaşlanmasının bir

göstergesi olarak bilinmektedir. Türkiye'de şu anda yaşlı nüfus oranı %9,5'tir ve bu oran 7 milyon 953 bin 555 kişiye karşılık gelmektedir. Fakat yaşlı nüfusu diğer yaş gruplarına göre yüksek bir artış hızına sahiptir. Bundan dolayı 2023 yılında yaşlı nüfus oranının %10,2 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin doğurganlık (fertility) ve ölümlülük (mortality) hızlarındaki azalmanın yanı sıra refah düzeyi ve beklenen yaşam süresinin uzaması Türkiye'nin demografik nüfus yapısını değiştirmektedir. Türkiye'nin dünya istatistikleri ile benzerlikler gösterdiğini söylenebilmektedir. Türkiye'de 1960 ile 2002 yılları arasında toplam ülke nüfusu %25 artmıştır. Diğer taraftan yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki artışı %628, kendi içindeki artışı ise %240 düzeylerine yükselmiştir (Arun, 2008: 314). Türkiye'de yaşlı nüfusu son beş yılda ise %22,5 artış göstermiştir. 2015 yılında ülkemizdeki yaşlı nüfusu 6 milyon 495 bin 239 kişi iken 2020 yılında bu rakam 7 milyon 953 bin 555'e yükselmiştir (TÜİK, 2020). Aşağıdaki şekilde yıllara göre yaşlı nüfus oranları ve 2022 yılı sonrası için projeksiyon verilmiştir.

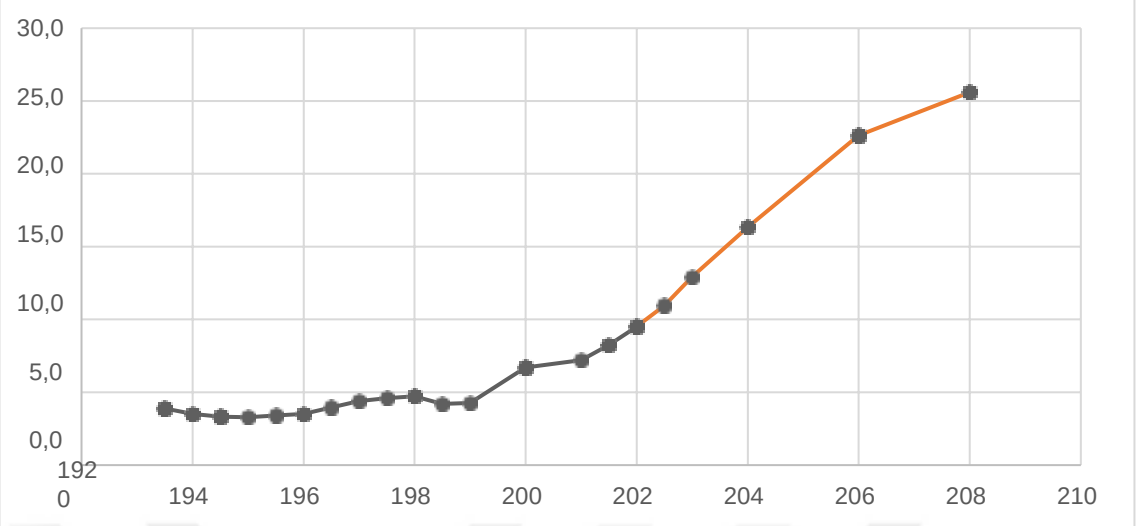
Şekil 14: Yıllara Göre Türkiye'deki Yaşlı Nüfus

Kaynak: TÜİK. (2020).

Yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ise %8,2'den %9,6'ya yükselmiştir. Bu oranların 2025 yılında %11, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6'ya ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2020). Aşağıdaki şekilde toplam nüfusa göre yaşlıların oranları verilmiştir. Türkiye'nin uzun yıllar sonrasında yaşlı nüfus oranının hızla artmaya başladığı bir trende girdiği görülmektedir. 2022 yılı ve sonrası için yapılan tahminlere bakıldığında da bu artış hızının devam edeceği görülmektedir.

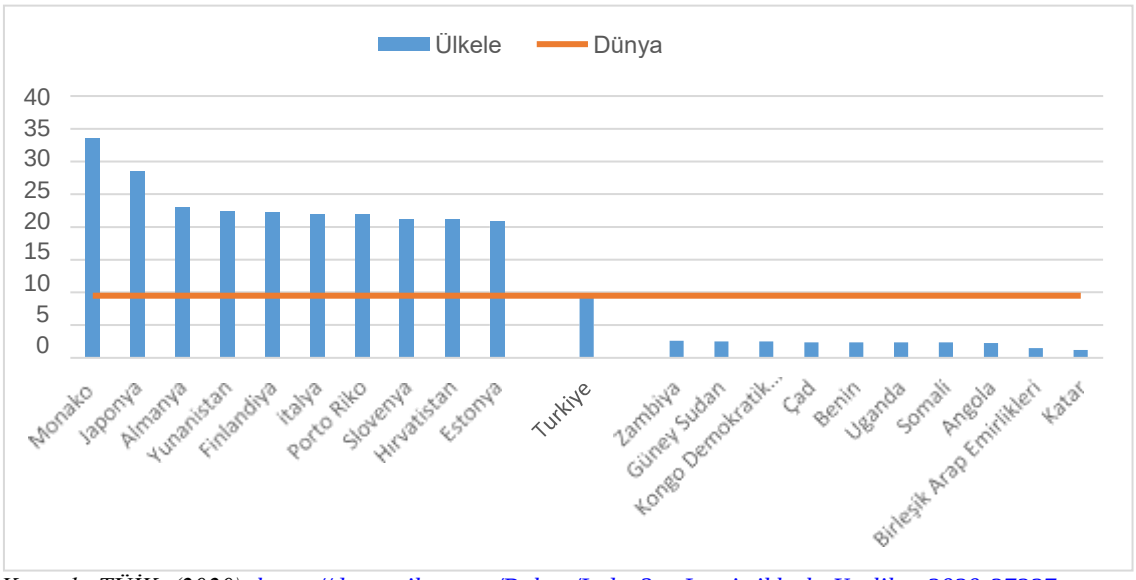
Şekil 15: Yıllara Göre Türkiye'deki Yaşlı Nüfus Oranı

Kaynak: TÜİK. (2020).

Dünyadaki yaşlı nüfus oranlarına bakıldığında en fazla oran %33,5 ile Monako, %28,5 ile Japonya, %22,9 ile Almanya'nın ilk sıralarda yer aldığını görülmektedir. En düşük yaşlı nüfusuna sahip ülkeler ise %2,3 ile Angola, %1,5 ile Birleşik Arap Emirlikleri, %1,2 ile Katar'ın son sıralarda olduğunu görülmektedir. Aşağıdaki şekilde yaşlı nüfusunun ülke nüfusuna oranlarına göre ilk on ülke, son on ülke ve Türkiye verilmiştir. Dünya ortalamasının ise %9,5 olduğu ve Türkiye'deki oranla eşit olduğu görülmektedir. Türkiye'deki yaşlı nüfus oranı dünya ortalamasıyla aynı olduğu görülmektedir. Ayrıca 167 ülke arasından Türkiye yaşlı nüfus oranında 66. sırada yer almaktadır.

Şekil 16: Yaşlı Nüfus Oranının En Yüksek ve En Düşük Olduğu 10 Ülke

Kaynak: TÜİK. (2020). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227

Yaşlı bağımlılık oranına bakıldığında dünya 2020 dünya ortalamasının %14,2 olduğu görülmektedir (Ritchie & Roser, 2019). Türkiye'ye baktığımızda 2020 yılında bu oran %14,1'dir. Yaşlı nüfus oranına benzer şekilde yaşlı bağımlılık oranında da Türkiye dünya ortalamasıyla benzerlik göstermektedir (TÜİK, 2020).

Yaşlıların aile yanında kalması, huzurevinde kalması, tek yaşaması gibi yaşlıların yaşam alanlarını belirleyen süreçler yaşlıların sahip oldukları ekonomik durumu, fiziksel ve psiko-sosyal sağlıkları ile ilişkilidir. Aynı zamanda yaşlılarda bireysel yaşam alanları ile ölüm riskleri arasında da bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, yalnız yaşayan veya herhangi bir kurumda kalan yaşlılar, eşiyle veya diğer aile üyeleriyle birlikte kalanlara göre çok daha yüksek ölüm riskiyle karşılaşmaktadır. Yaşam alanlarının etkisini ve rolünü iyi anlayabilmek sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin de (Sustainable Development Goals) bir parçasıdır. Her yaşta sağlıklı yaşamın sağlanması ve refahın desteklenmesi (SDG 3) sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasını oluşturmaktadır. Yaşam alanları çerçevesinde bakıldığında, dünya genelinde yalnız yaşayan ya da sadece eşi ile birlikte yaşayan yaşlıların oranı hızla artarken, geniş aile ortamının yaygınlıkları oldukça azalmaya başlamıştır (UN DESA, 2020a: 1). 2020 verilerine göre, Türkiye'de 1 milyon 478 bin 346 yaşlının tek başına yaşadığı bilinmektedir. Yalnız yaşayanlar oranına bakıldığında %75,3'nü yaşlı kadınlar oluştururken %24,7'sini yaşlı erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'de en az bir yaşlı fert bulunan hane halkı %24 olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de her 4 haneden birinde yaşlı bir fert olduğu söylenilebilmektedir (TÜİK, 2020).

Ülkemizde yaşlılığa yönelik yapılan sosyal politikalar incelendiğinde son yıllarda bakıldığında yaşlı ve muhtaç kişilere aylık bağlanması ve evde bakım hizmeti gibi hizmetlerin verildiği görülmektedir. 2022 sayılı kanuna bakıldığında "65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması" ibaresinden anlaşılan, yaşlı bakımının öncelikli olarak aileye verildiği görülmektedir. Yaşlıya evde bakmak isteyenlerin aylık hanedeki kişi başına düşen gelirinin 1219 TL'den az olması gerekmektedir. Yaşlının bakımını komşular üstlenirse bu ödeme yapılmamaktadır. Yaşlıya yönelik sunulan hizmetlerde bürokratik işlemlerin fazla ve karmaşık olması ve yaşlıya yardımcı olacak aile üyelerinin yokluğu durumunda oldukça zor bir sürece dönüşmektedir. Türkiye'de genel olarak yaşlılara özel bakım ve sigorta hizmetlerinin olmaması, yaşlı bireyleri aile üyelerinin vicdan ve sorumluluklarına

bırakılması ve kamusal alan içinde bağımsız bir birey olarak yaşamalarına engel teşkil etmektedir. Uzun süreli bakım kuruluşlarına yönelik var olan ön yargılar, geleneksel olarak aile üyelerinin yaşlıya bakmakla yükümlü olmasına dair sorumluluk rollerine biçilen roller, aile üyelerinin bağımsızlığını ve sosyal yaşama katılımlarını kısıtlayabilmektedir. Böylelikle ortaya çıkartılmak istenen sıcak aile ortamı farklı bir boyuttan zedelenebilmektedir (Erden Aki, 2020: 311). Onat'a göre, kırdan kente göçle birlikte değişen toplumsal ve kentsel yapı içerisinde aileler de dönüşmüş ve aileler artık yaşlılar için bir güvence olmaktan çıkmıştır (2002: 268). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde aile kavramına daha fazla vurgu yapılarak, yaşlıların devlete olan yüklerini ailelere devretme eğilimi içerisinde olduğu söylenilebilir. Fakat diğer taraftan bakıldığında dünyada yerinden yaşlanma, toplum içinde bakım gibi yaşlının içinde bulunduğu ve alışık olduğu ev ortamında yaşlanmasının sağlanması pek çok ülke tarafından benimsenmektedir. Buradaki amaç, yaşlıların psikolojik ve sosyal olarak daha mutlu yaşam sürmeleri ve toplumdan uzaklaşmadan sosyal yaşamlarına devam edebilmelerini sağlamaktır. Ayrıca kuşaklar arası iletişimle birlikte yaşlıların bilgi ve deneyimlerini gençlerle paylaşabilmesi diğer taraftan toplumsal değişimleri ve teknolojik gelişmeleri yaşlıların gençlerden öğrenmeleri yaşlıya olumlu katkıları olmaktadır. Bundan dolayı huzurevlerine erken başvuruların önlenmeye çalışılması toplum temelli bakım hizmetinin bir parçası olarak görülmektedir (Gökçe Kutsal, 2011: 2). Modern dönem yaşayış biçimi olarak yaşlıların kuruma yerleştirilmesi çekirdek aileler tarafından daha çok tercih edilse de diğer taraftan toplum temelli ve aile içerisinde yaşlanma yaşlıların refahı açısından daha olumlu sonuçları bulunmaktadır.

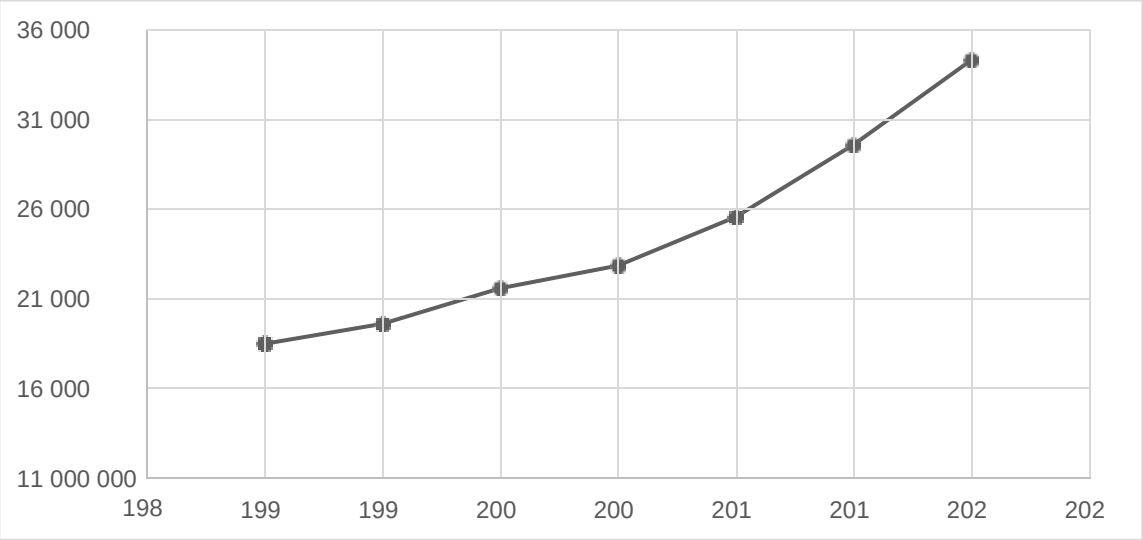
2.2.5. Göç ve Yaşlılık

Mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler, hem yetersiz beslenme ve hastalığa daha fazla maruz kalma gibi travmatik deneyimlerle hem de psikolojik ve psiko-sosyal etkilerle yerleşik nüfusa göre daha hızlı yaşlanmaktadır. Dolayısıyla 60 yaşın altındaki mültecilerde ve yerinden edilmiş kişilerde yaşlılıkla ilintili birçok sorun görülmesi muhtemeldir (UNHCR, 2022: 1). Mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler için kronolojik yaşlanma yaşının 60 yaş olarak belirlenmesinin daha doğru olduğu görülse de uluslararası verilerin büyük bir kısmı bu durumu karşılamadığından dolayı 65 yaş, ortalama olarak referans gösterilmektedir.

Yaşlılık ve göç olgusunun aslında iki temel üzerinden okunması gerekmektedir. Birincisi, yaşlıların bizzat kendilerinin de katıldığı göçlerdir. İkincisi ise, aile bireylerinin yaptığı ve yaşlının geride kaldığı göçlerdir. Her iki durumda da yaşlılar göçten olumsuz etkilenmektedir. Genellikle ekonomik anlamda gelişmemiş bölgeler ve ülkeler dış göç vermektedir. Göç esnasında yaşlılar maliyet oluşturmasından dolayı geride bırakılabilmektedir. Böylelikle ekonomik olarak geri kalmış bazı bölgelerde yaşlı nüfusu artarken genç nüfus azalmaktadır. Bazı durumlarda gelişmemiş bölgelerin yaşlı nüfus oranı bu durumdan kaynaklı olarak gelişmiş ülkelerdeki oranlara yaklaşmaktadır. Hindistan'ın eyaleti olan Kerala bölgesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Orta ve genç nüfus iş için dışarıya göç etmiş ve yaşlılarını beraberinde götürmemiştir. Bundan dolayı eyalette yalnız kalan yaşlıların oranı %1,86 iken, bunun %10,35'i çocuklarının göçü nedeniyle yalnız yaşamaktadır (Rajasenan, Jayakumar & Abraham, 2016: 52). Çocukların göçmesiyle geride kalan yaşlıların sorunları oldukça fazladır fakat bu çalışmada daha çok göç eden yaşlıların sorunları üzerinde durulacaktır.

Dünyada göçmen nüfuslarının artmasına paralel olarak göçmen yaşlı nüfusunda da ciddi artışlar gözlenmektedir. 2020 yılının verilerine göre dünyada 65 yaş üzeri göçmen nüfusunun 35 milyon civarında olduğu bilinmektedir. 2000 ve 2010 yılları arasında 5 milyona yakın bir artış gözlemlenirken, 2010 ve 2020 yılları arasında 10 milyona yakın bir artış göstermiştir. Aşağıdaki şekilde dünyadaki yaşlı göçmen nüfuslarının beş yıllık periyodlara göre artışı gösterilmektedir.

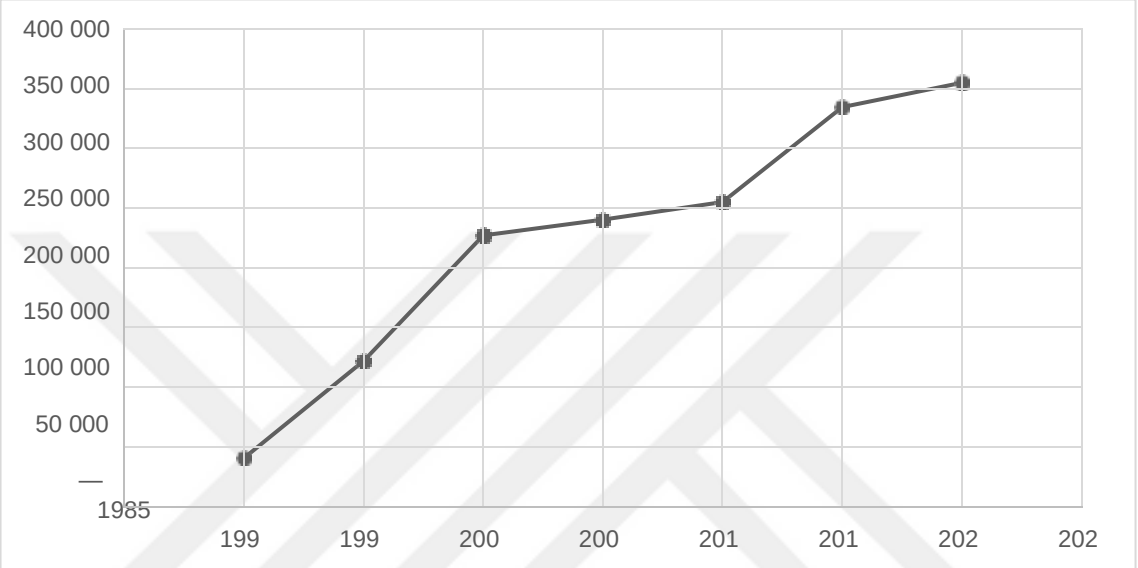
Şekil 17: Dünyada Yıllara Göre 65 Yaş Üstü Göçmen Nüfusu

Kaynak: UN DESA. (2020b). Populatioan Division. International Migrant Stock 2020

Türkiye'de de göçmen yaşlıların artışı dünya ile benzerlik göstermektedir. Türkiye'deki göçmenler olarak kabul edilen nüfusun içerisine geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler de dahil edilmiştir. 2011 yılından sonra Suriyelilerin gelmesiyle birlikte 65 yaş üstü göçmen sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Aşağıdaki şekilde yıllara göre Türkiye'deki 65 yaş üstü göçmen nüfusu verilmektedir.

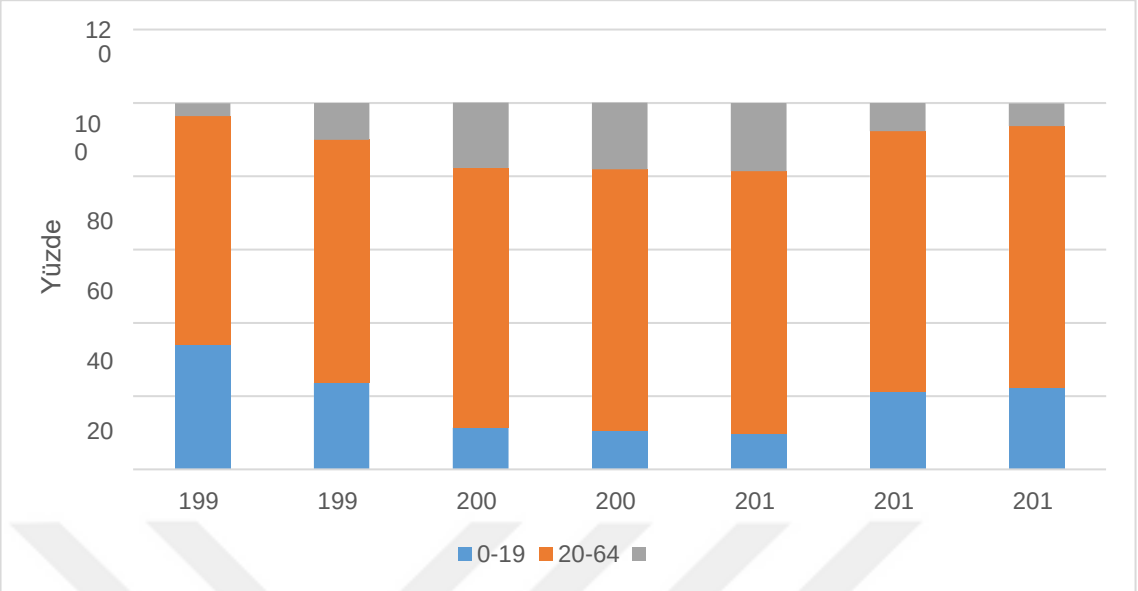
Şekil 18: Türkiye'de Yıllara Göre 65 Yaş Üstü Göçmen Nüfusu

Kaynak: UN DESA. (2020). Populatioan Division. International Migrant Stock 2020

Göçmen yaşlıların nüfusları artsa da göçmenler arasındaki toplam payı küçülmüştür. Bu durum aslında gelen göçmenlerin genç nüfusa sahip olduğunu belki de göç ederken yaşlıları geride bıraktığını da göstermektedir. 2010 yılında Türkiye'deki 65 yaş üstü uluslararası göçmenlerin oranı %18,6 iken, Suriyelilerin gelmesiyle birlikte bu oran 2019 yılında %6,2'lere gerilemiştir. Fakat yine de nüfus olarak yaşlı göçmenlerin sayısı artmıştır. Aşağıdaki şekilde yıllara göre Türkiye'deki uluslararası göçmenlerin yaş gruplarına göre dağılımı verilmiştir.

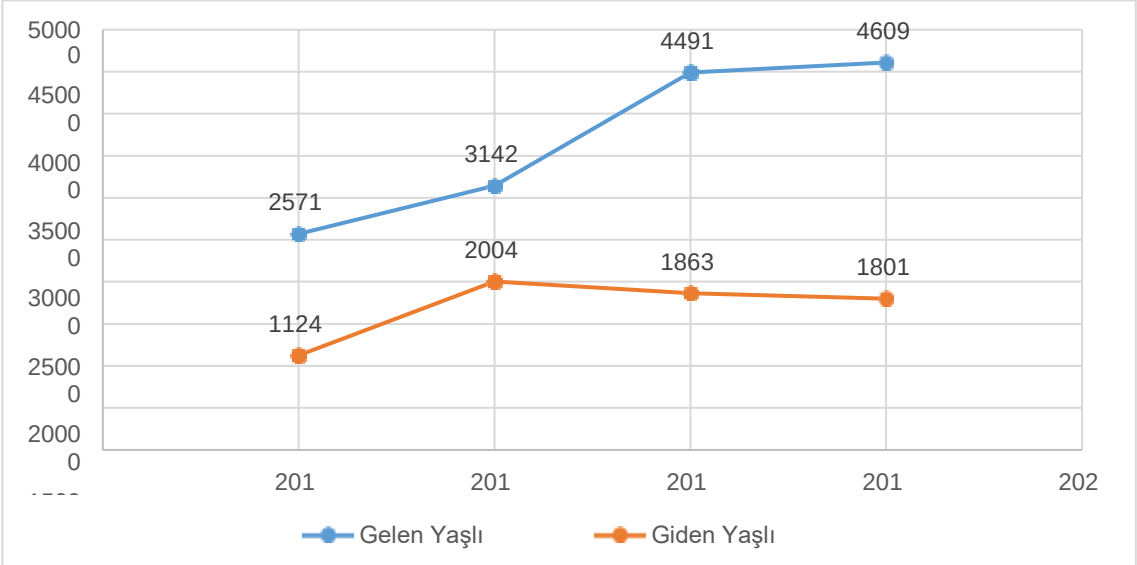
Şekil 19: Türkiye'deki Uluslararası Göçmenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: UN DESA. (2019b). International migration stock 2019: Turkey. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp

Türkiye'de göçmen nüfuslar arasında geri dönenler ya da üçüncü bir ülkeye yerleşmek için geçici olarak ikamet edenler bulunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden yaşlı göçmenlerin istatistiğine bakıldığında gelen yaşlı göçmenlerin arttığını ve giden yaşlı göçmenlerin ise azaldığını söylemek mümkündür. Bu durum yaşlı göçmen nüfusunu artıracak bir etkendir. TÜİK Türkiye'ye gelen ve giden göçmen nüfus verilerini sadece 2016'dan 2019 yılına kadar tutmuştur. Bundan dolayı aşağıdaki şekilde Türkiye'deki gelen ve giden yaşlı göçmen sayıları belirtilen yıllara göre verilmiştir.

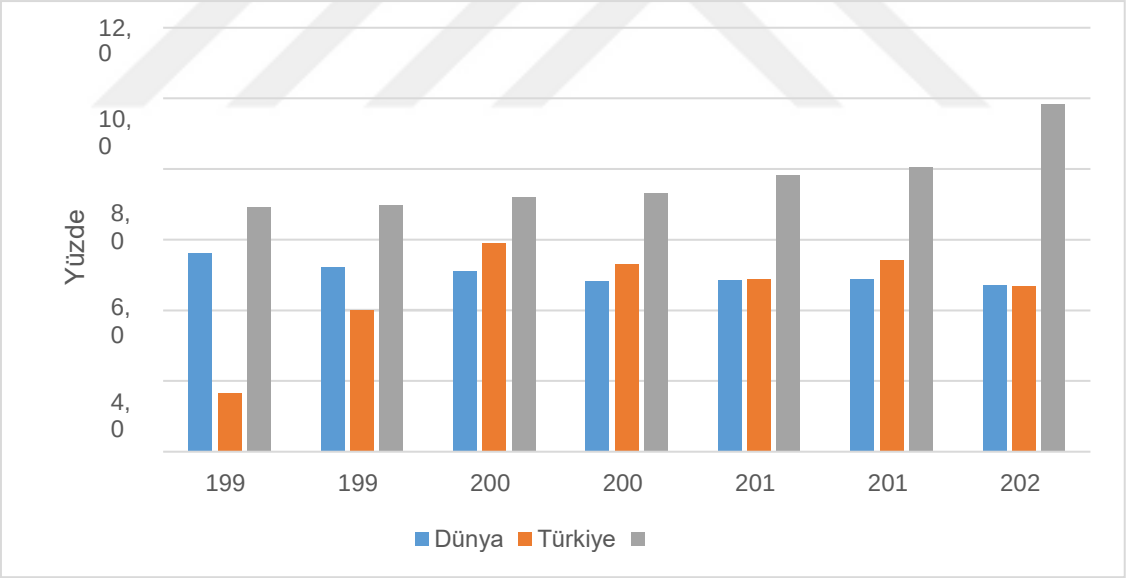
Şekil 20: Türkiye'de 60 Yaş Üstü Gelen ve Giden Göçmen Sayısı

Kaynak: TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2018-30711

Yaşlı göçmenlerin sayısı artmasına rağmen, Türkiye'deki toplam yaşlı grubuna oranları azalmaktadır. 65 yaş ve üzeri yaşlı göçmenlerin toplam yaşlı nüfusuna oranına bakıldığında, dünyada genel olarak azaldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Dünyadaki yaşlanma hızının da artmasına bağlı olarak bu durum yaşlılar arasındaki göçmen payını düşürmektedir. Türkiye'deki yaşlanan nüfus da aynı şekilde artan göçmen yaşlı nüfusundan fazladır. Fakat bu durum Avrupa için geçerli değildir. Avrupa'da göçmen yaşlı nüfusun toplam yaşlı nüfus içindeki payı da artmaktadır. Avrupa, özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda yoğun olarak göçmen işçi almıştır ve bu işçilerin günümüzde giderek yaşlanmasıyla birlikte yaşlı göçmenler Avrupa'da bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır (Yüksel & Hiçdurmaz, 2019: 216). 2020 yılının verilerine göre Avrupa'daki yaşlı göçmenlerin toplam yaşlı nüfusuna oranı %9,8'lere çıkmıştır. Neredeyse her 10 yaşlıdan birinin göçmen olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıdaki şekilde hem Türkiye'deki hem Avrupa'daki hem de dünyadaki yaşlı göçmenlerin toplam yaşlı nüfusuna oranları verilmektedir.

Şekil 21: 65 Yaş ve Üzeri Yaşlı Göçmenlerin Toplam Yaşlı Nüfuslarına Oranı

Kaynak: UN DESA. (2020). Populatioan Division. International Migrant Stock 2020

Yaşlı nüfusunun artması ve doğum oranlarındaki düşüş ile birlikte yaşlı bağımlılık oranları artmaktadır. Avrupa ülkelerinin yaşlı bağımlılık ortalaması son on yılda %4,7 artarak %29,9'a kadar çıkmıştır (Eurostat, 2018). Türkiye'de ise 2015 yılında %12,2 iken, 2020 yılında %14,1'e çıkmıştır. Projeksiyona göre, 2030 yılında %19,6, 2040 yılında ise %25,3, 2060 yılında ise %37,5 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2020). Yaşlı bağımlılık oranlarının artması refah devletlerinin mali yüklerini de

artırmakta ve yaşlı toplumsal bağlamda bir sorun olarak algılanmaya başlamaktadır. Böyle bir durumda yaşlı göçmen olmak toplum tarafından daha da dışlayıcı bir konuma dönüşebilmektedir. Göçmenler toplum içerisinde zaten dezavantajlı bir konuma sahiptir. Bir de bu grup içerisinde yaşlı olmak, yaşanan sorunları nüfusun geri kalanına göre çok daha fazla artırmaktadır (Plard, Martineau & Fleuret, 2015: 34). Özellikle Avrupa toplumlarında yaşlı göçmenlik ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Berger ve Mohr (1975), "Yedinci Adam" kitabında; batılı toplumlardaki göçmenleri tarif ederken, "onlar doğmazlar, büyümezler, yaşlanmazlar, ölmezler ve değiştirilebilirler. Onların tek görevi çalışmaktır" şeklinde bir tanımlamada bulunmuştur (Yüksel & Hiçdurmaz, 2019: 221). Göçmenlerin batılı toplumlarda sadece işçi olarak görülmesi yaşlanmayla birlikte farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Mülteci veya zorla yerinden edilmiş göçmelere bakıldığında durum daha da ağırlaşmaktadır. Dünyada 2019 sonu verilerine göre 80 milyonun üzerinde zorla yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır. Bu grubun yaklaşık olarak %4'ünü yaşlılar oluşturmaktadır (UNHCR, 2022: 5). Göçmen işçi olarak bir ülkede bulunmak ve orada yaşlanmak ile yaşlı olarak bir ülkeye göç etmek arasında oldukça büyük farklar ve zorluklar vardır. Mültecilerin hedef ülkenin diline ve kültürüne yabancı olması sosyal adaptasyonu azaltmaktadır. Bu durum ise yaşlıların herhangi bir işini yapabilmesi için aile üyelerine daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Ayrıca bu bağımlılık mülteci yaşlıların, sosyal hayattan daha da izole olmasına ve aile içerisindeki saygınlık ve otoritelerini yitirmesine neden olmaktadır. Yaşlı mültecilerin gençlere göre dil öğrenmede güçlük çekmeleri onları sosyal ilişkilerden uzaklaştıran en önemli etkenlerden bir tanesi olmuştur (Chenoweth & Burdick, 2001: 21-22). Mülteci yaşlıların yaşadıkları travmalar ve kötü yaşam koşulları daha fazla sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Ayrıca sağlık hizmetlerine erişiminde dil engelinin olması da ayrı bir dezavantaj yaratmakta ve yaşam kalitesini de düşürmektedir. Mülteciler arasında genç nüfusun fazla olması yaşlıları iş sahasından ve sosyal yaşamdan uzaklaştırmış aynı zamanda sağlık, dil ve sosyo-kültürel sebeplerle sorunlarını artırmıştır. Bu nedenlerle yaşlı mülteciler diğer yaş gruplarına göre daha fazla kırılgan bir grup olup sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kalmaktadır (Korkmaz Yaylagül & Aslan, 2020: 418-419). Genel olarak mülteci yaşlıların yaşadığı temel problemler; dil, düşük gelir, yalnızlık, sosyal ağ eksikliği ve statü kaybı olarak sıralanmaktadır (Chenoweth & Burdick, 2001: 23).

Yaşlı bireyler gençlere göre, göçe karar vermede daha fazla çekincelidirler. İçinde bulunduğu topluma duygusal bağlılık, güvenlik, bağımsızlık duyguları gibi nedenlerden dolayı göçe karar vermek yaşlılar için zor bir süreçtir (Wiles vd., 2011: 357). Fakat Suriye özelinde olduğu gibi savaş gibi sebeplerden dolayı zorunlu olarak göç etmek zorunda kalan yaşlılar şiddet ve yaşam şartları tamamen kötüleşene kadar beklemiş ve en son göç eden grup olmuştur (Chahda vd., 2013: 33). Yaşlılar zorla yerinden edilmek zorunda kalsalar da ayrılmak istemeyebilirler, her şeye yeniden başlama ihtimali karşısında korkuya kapılabilirler. Ancak kalmayı göze alırlarsa şiddet, aile ve arkadaşların yokluğu, sağlık, barınma, elektrik ve su kaynakları gibi hizmetlerin kaybıyla karşı karşıya kalabilirler (UNHCR, 2022: 5). Aktif yaşlanma kuramında olduğu gibi yaşlıların orta yaşta elde ettikleri deneyimleri ve aktiviteleri devam ettirmesi yaşlıların yaşam kalitesi için oldukça önem arz etmektedir. Mülteci ve zorunlu göçe maruz kalan yaşlılar sosyal çevrelerinden kopmasıyla birlikte yeni travmalar ile karşı karşıya kalarak çok daha fazla maddi, psikolojik ve sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır. Önceden karar verip göç eden kişilerin bulundukları ülkelerde yaşlanması ile yaşlı olarak göç eden bireylerin yaşam deneyimleri oldukça farklılık göstermektedir. Yaşlıların sosyal dışlanması ve kaynak ülkedeki sosyal sermayelerini kaybetmiş olmaları yaşam kalitelerini oldukça olumsuz etkileyen bir duruma dönüşebilmektedir.

2.2.6. Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi

Başarılı yaşlanmayla ilgili birçok model ortaya atılmıştır. Bu bileşenleri şu şekilde sıralayabiliriz; yaşam uzunluğu, biyolojik sağlık, bilişsel yeterlilik, ruhsal sağlık, sosyal yeterlilik ve üretkenlik, bireysel kontrol ve yaşam memnuniyeti (Baltes & Baltes, 1993: 5). Günümüzde eskiye göre yaşam sürelerinin hızlıca artmasıyla beraber yaşam kalitesi de artıyorsa yaşlanmak bir anlam ifade etmektedir. Genel yaş gruplarında sağlık beklentisi yaşam beklentisinden de önce gelmektedir. Bundan dolayı genç nüfusta tıbbın amacı daha çok tedaviye yönelikken yaşlı nüfusunda yaşam kalitesinin korunmasına yöneliktir (Gökçe Kutsal, 2011: 1). Sağlık alanı yaşlıların yaşam kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesini oluşturmaktadır (Bowling ve Gabriel, 2004: 4). Xavier ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmaya göre, yaşlıların çoğunluğu yaşam kalitesini yüksek olarak değerlendirirken, yaşam kalitesini düşük olarak değerlendiren yaşlıların bu durumun temel sebebinin sağlık olduğunu beyan etmiştir (Xavier, 2003: 31). Sağlık haricinde bilişsel ve fiziksel bileşenler de yaşam kalitesinde ve başarılı yaşlanmada

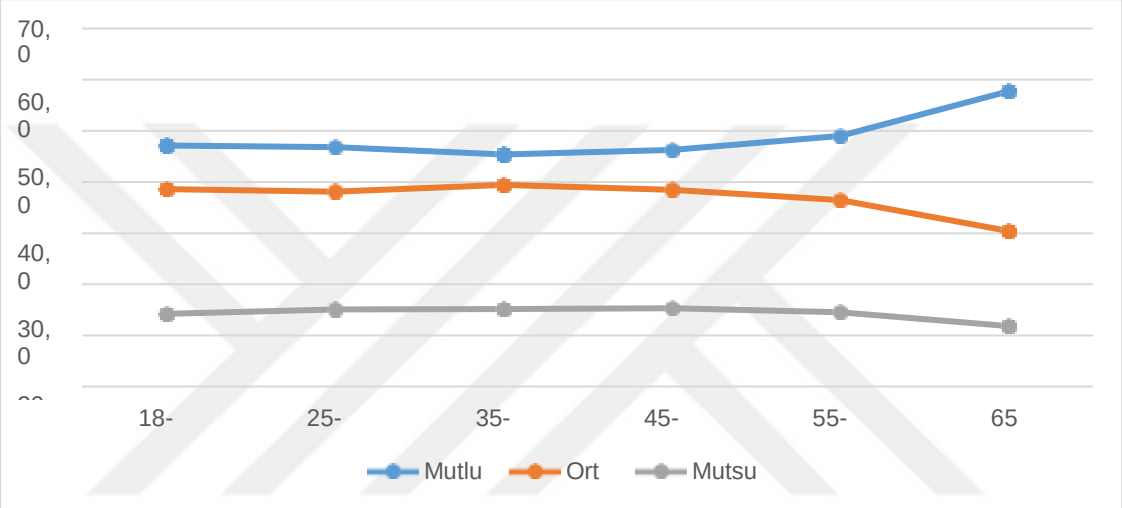
önemli faktörlerdir. Eğitim ile bilişsel aktivite arasında doğru orantı vardır. Yaşlıların eğitimlere katılabilmeleri bilişsel faktörlerini olumlu etkileyecektir. Fiziksel işlevsellik ise günlük aktivitelerin yerine getirilebilmesiyle ilgilidir. Fiziksel işlevsellik aynı zamanda yaşlıların sosyo-ekonomik ve sağlık durumlarıyla da doğrudan ilişkileri bulunmaktadır. Fiziksel işlevselliği düşük olan yaşlıların gelir düzeylerinin de düşük olduğu görülmüştür. Sağlık, bilişsel ve fiziksel bileşenlerin haricinde sosyal ilişkiler ve üretkenlik de başarılı ve kaliteli yaşlanmada önemli rol oynamaktadır. Bireylerin başkalarıyla kurmuş olduğu duygusal bağlar ve bilgi paylaşımı gibi etkinlikler yaşlıları izole bir yaşamın risklerinden korumaktadır. Ayrıca üretken olan yaşlılar kendilerini yaşlılığın vermiş olduğu olumsuz etkilerden korumakta ve yaşlılığı bir âcizlik olarak görmemektedir (Rowe & Kahn, 1997: 437). Yaşlıları yaratıcı faaliyetlere, sosyal ağlara ve yerel topluluklara dahil etmek yaşlıların psikolojik ve fiziksel sağlıklarını iyileştirmenin bir yolu olabilir (Greaves & Farbus, 2006: 141). Dolayısıyla yaşlıların yaşam kalitesinde ve başarılı bir şekilde yaşlanmasında sağlığın, fiziksel-bilişsel işlevselliklerin ve sosyal ilişkilerin-üretkenliğin önemli rol oynadığı görülmektedir.

Yaşlılarda yaşam memnuniyeti de yaşam kalitesine yakın bir anlam içermektedir. Yaşam memnuniyeti bireylerin tüm yaşam kalitesini genel anlamda duygusal ve yargısal olarak değerlendirmesini ifade etmektedir (Bowling,1997: 114). Yaşam kalitesinden memnuniyetin akıl, beden ve ruh arasındaki ilişkinin dengesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Bowling ve Gabriel, 2004: 4). Türkiye'de yaşlılarda yaşam memnuniyeti üzerine yapılan bir çalışmada birçok faktör ile olan ilişkisi değerlendirilmiş. Fiziksel sağlık, ruhsal sağlık, yaşam alanı olarak yakın çevre ve yaşanılan ülke ve hane geliri değişkenlerinin yaşam memnuniyeti ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan yaşam memnuniyetin sosyal ilişkiler, medeni hal ve eğitim durumuyla bir ilişkisinin olmadığı ortaya koyulmuştur (Arun, 2008: 323). Fakat sosyal aktiviteler düzenlemek yaşlıların moralini düzeltecek etkinliklerden bir tanesidir (von Heideken Wågert vd., 2005: 253). Yaşlılara yönelik etkili bir şekilde yapılan sosyal destek ve sağlık hizmetleri yaşlıların yaşam kalitesini artırmakta ve yaşlılarda cinsiyet eşitsizliğini de azalttığı görülmektedir (Dhar, 2001: 1012).

28 Avrupa ülkesinde yapılan bir çalışmada, "*genel olarak hayatınızı düşündüğünüzde bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?*" diye soru sorulduğunda, genç nesillerin en çok memnun olduğu, orta yaşlı bireylerin en az

memnun olduğu ve daha sonraki yaşlarda tekrar yükselerek "U şeklinde" bir grafik oluşturduğu vurgulanmıştır (Eurofond, 2019: 14). TÜİK'in 2020 yılı yaşam memnuniyeti araştırmasında, yaşlara göre mutluluk düzeyleri ölçülmüştür. Yüksek mutluluk seviyesi olan kişilerin yaşlanmasıyla mutluluk düzeyinin arttığı, orta mutluluk seviyesinde olan kişilerin ise yaşlanmaya başladıkça azaldığı, düşük mutluluk seviyesinde olan kişilerin ise yaşa bağlı olarak çok değişmediği görülmektedir. Aşağıdaki şekilde yaşlara göre mutluluk düzeyleri verilmektedir.

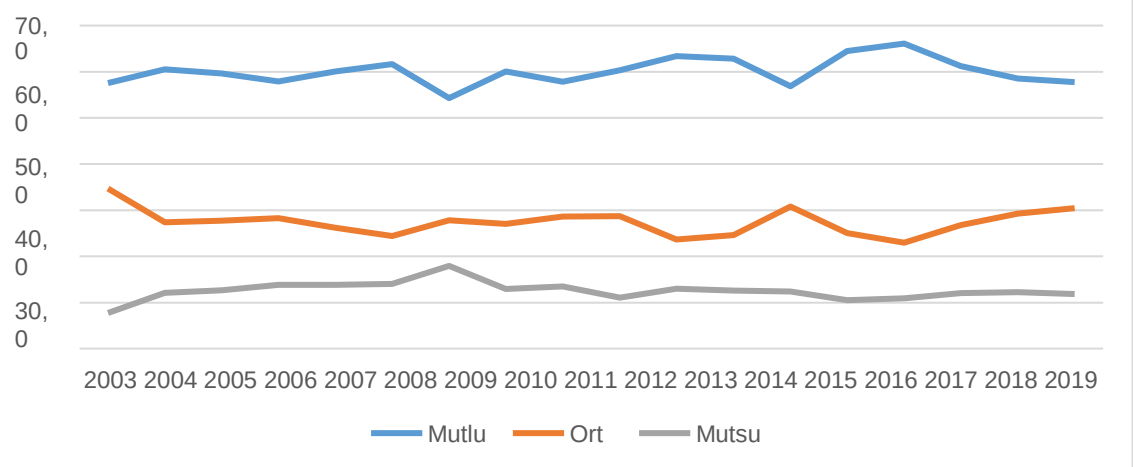
Şekil 22: Yaşlara Göre Mutluluk Düzeyleri

Kaynak: TÜİK. (2020). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209

TÜİK'in 2013 yılından 2020 yılına kadar yapmış olduğu yaşam memnuniyeti çalışmasındaki 65 yaş ve üzeri için mutluluk düzeyleri belirlenmiştir. 65 yaş ve üzeri kişilerin mutluluk düzeylerinde yıllara göre çok ciddi bir değişiklik olmamıştır.

Şekil 23: Türkiye'de Yıllara Göre Yaşlıların Mutluluk Düzeyleri

Kaynak: TÜİK. (2020). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209

Özellikle yaşlılığa yönelik doğru ve tutarlı politika ve planlama geliştirilmesi açısından araştırmacılar yaşam memnuniyetini belirleyen faktörlerin neler olduğu noktasında çalışmalar yapmaktadır. Genel olarak bu çalışmalar biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak üç ana tema üzerinden işlenmeye çalışılmaktadır. Biyolojik faktörler; yaş, cinsiyet, fiziksel sağlığı incelerken psikolojik faktörler; algılanan refahı, mutluluğu, iyi olmayı, korkuyu ve stresi incelemekte, sosyolojik faktörler ise; gelir, medeni durum, sosyal ilişkiler ve ev sahipliği değişkenleri incelemektedir (Arun, 2008: 326). Türkiye'de ise 1990'lardan sonra 4 ana başlık üzerinde durulmaktadır;

- Sosyal politikalar ve sosyal hizmetler,
- Mekân, aile, demografi, sosyal çevre, kuşaklar arası dayanışma, çatışma,
- Sağlık, giyim, beslenme,
- Psikolojik ve psikiyatrik sorunlar (Kalaycıoğlu & vd., 2003: 21).

Yaşlıların daha iyi düzeyde bir yaşam memnuniyetiyle yaşlanabilmeleri için sadece yaşlandıklarında sağlık hizmeti vererek, emekli maaşlarını artırarak, daha fazla huzurevi yaparak, yaşam süresini uzatacak programlar geliştirerek, genç ve dinamik nüfusa sahip olmakla övünerek gerçekçi ve kapsayıcı çalışmalar yapılamamaktadır. Bunların ötesinde yaşlılara yönelik sosyal, kültürel ve eğitim imkânları sunarak, yeterli düzeyde gelir (Onat, 2002: 271), kapsayıcı bakım ve sağlık hizmetleri, toplumsal ve sosyal olaylarda karar alma ve uygulayabilme imkânı, özgürce seçim yapabilme hakkı ve toplumsal yaşamın ihtiyaçlarından faydalanmasında engelleyici olmayan politikalardan oluşmalıdır. Böylelikle kaliteli bir yaşlanma pratiği, toplum tarafından yaşlılığın bir sorun olarak tanımlanmaktan ziyade bir imkân olarak görülmesi ve bu düzlemde örgütlenebilecek bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir (Arun, 2008: 327). Yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması için yaşlıların kendisini bağımsız hissettiği, yeterli gelire ve istediğinde bakım imkânlarına ulaşabildiği bir yaşlılık dönemi oluşturulmalıdır. Yaşlılık dönemimin devletler ve insanlar için bir sorun ve ekonomik bir yük olma anlayışından uzaklaşarak, yeni deneyimlerin edinildiği, kendini yeniden gerçekleştirdiği ve hayallerini gerçekleştirme imkânı buldukları bir fırsat olarak yeniden tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bu şartlar sağlandıktan sonra yaşlılık dönemini daha kaliteli geçirebilmek için ruh sağlığının iyiliği, yaşlıların yeterli düzeyde sosyal güvenlik haklarına sahip olması, barınma olanaklarından yararlanabilmeleri, sağlıklı

beslenebilmeleri, sağlık hizmetlerinden ücretsiz ve kolay bir şekilde faydalanabilmeleri oldukça önemlidir. Tüm bunların da ötesinde iyi bir gençlik ve yaşlılık dönemi geçirebilmek için sorumlu vatandaş olabilmek ve her yaşta eşit yaşam hakları için mücadele vermek gerekmektedir (Erden Aki, 2020: 311-312).

Genel olarak yaşam kalitesi, bir bireyin yaşı, sosyoekonomik durumu, refahı, istihdamı ve dini inançları gibi yaşamın çeşitli yönlerini kapsayan çok boyutlu bir kavramdır (Shalock, 1996). Birçok araştırma yaşlıların yaşam alanlarının yaşam kalitelerini etkilediğine dair de çalışmalar ortaya koymuştur (Henning-Smith, 2016: 3; Sereny, 2011: 197). Genel olarak yaşlıların yaşam alanları dağılımı üç şekilde sınıflandırılmaktadır: yalnız yaşamak, sadece eşiyle birlikte yaşamak ve diğerleriyle birlikte yaşamak (çocuk, akraba, ücretli bakıcı, vb.) (Henning-Smith, 2016: 3). Eşle birlikte yaşamak yaşlıların yaşam alanları içerisindeki en iyi durumlardan biridir (Greenfield ve Russel, 2011: 531). Orta yaş üstü kişilerin yaşam kalitesinde etnik köken, cinsiyet, yaş ve göçmenlik statüsü gibi birçok demografik özellikler etkili olmaktadır (Davis, Murphy, Neuhaus, Gee ve Quiroga, 2000: 2262). Hem yaşlı hem de göçmen olma durumu, yaşlı göçmenleri daha düşük sosyal destek yaşamasının yanında sosyal izolasyon ve depresyon gibi süreçleri de deneyimlemesine sebep olmaktadır (Kim, Chen, Lee & Xu, 2019: 379). Yaşlılık da yaşam kalitesini etkileyen birçok faktör vardır. Yaşlının, göçmen ya da mülteci olduğu durumlarda, etkinliklere ve topluma katılım gibi durumlar yaşlının yaşam kalitesini artırmada önem arz etmektedir. Mülteci yaşlıların toplumsal uyumunun, katılımının ve sosyal sermayesinin yaşam kalitesi üzerindeki değerlendirmeleri de sosyal sermaye başlığı altında incelenecektir.

2.3. SOSYAL SERMAYE

2.3.1. Sosyal Sermaye Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar

Kelime anlamıyla sermaye Latince "*capitalis*" kavramından türemiş ve *baş, şef, ilk* gibi anlamları ifade etmektedir (Donald, 1872: 57). Yine başka bir iddiaya göre, Latince kökenli "*capitale*" kavramından türeyen sermaye, taşınabilir malları ifade eden at, sığır vb. çiftlik hayvanlarına karşılık gelmektedir. Daha sonraları bu kavram para ve yatırım aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Wolf, 2004: 75). Finansal anlamıyla bu kavram ilk kez 1600'lerde *servet, mülkiyet* ve *faiz* anlamına gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılar tarafından ise *stok* anlamına gelecek şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Feter, 1977:

158). Sermaye kavramı, 18. yy. sonlarına doğru hem sanayinin hem makine, taşımacılık ve finansal örgütlenmelerinin etkisiyle birlikte daha çok *yatırım* olarak algılanmaya başlanmıştır. Liberal iktisatçı J.S. Mill ise sermaye kavramını *işgücü üretiminin birikmiş stoku* olarak kullanmıştır. 1890'lar de ise J.B. Clark sermaye kavramını, malların fiziki halini ifade eden *sermaye malları* ve parasal değerini ifade eden *pür sermaye* olarak ikiye ayırmıştır (Fetter, 1977: 38). Böylelikle sermaye kavramı ilk kez sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Clark'ın ortaya attığı iki kavram bugünkü literatürde fiziksel ve finansal sermayeye karşılık gelmektedir. 1960'lara gelindiğinde Schultz (1961) ve sonrasında Becker (1964) finansal ve fiziksel sermayenin ötesinde beşerî sermayeden (human capital) ilk kez bahsederek klasik iktisattan bağımsız yeni bir sermaye anlayışını ortaya atmıştır (Woolcock, 2001: 12). Beşerî sermaye, eğitimle birlikte nitelikli insan gücünü oluşturmaktır. Dolaysıyla emek; eğitim ve sağlıkla birlikte daha verimli olabilir anlayışı gelişmiştir (Becker, 1993: 15). Böylelikle parayla eşitlenen sermaye kavramının aslında paraya bağlı olmadan da oluşabileceğine yönelik bir algı oluşmuştur (Ostrom, 2000: 174). Kişilerin bilgi ve tecrübeleri beşerî sermayeyi oluştururken sosyal ilişkileri de sosyal sermayeyi oluşturmaktadır (Meyerson, 2000: 289). 1988 yılında Coleman beşerî sermaye ile sosyal sermayenin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söyleyerek sosyal teoriyle ekonomik teoriyi birleştirmiştir (Coleman 1988: 109). Ayrıca OECD de sosyal sermaye ve beşerî sermaye arasında güçlü bir tamamlayıcılığın olduğunu savunmuştur (OECD, 2001: 13). Dolayısıyla sermayenin anlamı, sanayi toplumunda "neye sahipsin" sorusuyla (*fiziksel ve finansal sermaye*), bilgi toplumunda "ne biliyorsun" sorusuyla (*beşerî sermaye*), iletişim toplumunda ise "kimi tanıyorsun" sorusuyla (*sosyal sermaye*) anlam bulmaktadır (Woolcock, 2001: 13).

Sermaye kavramının geçirmiş olduğu dönüşüme bakıldığında son olarak sosyal sermayenin eklemlendiği ve anlam bulduğu görülmektedir. Sosyal sermayenin kavramsallaştırılmasına yardımcı olan birçok düşünür olmuştur fakat bunların hiçbiri sosyal sermaye kavramını doğrudan ele alan kuramcılar olmamıştır. Kavramın sosyolojik altyapısı Tocqueville, Durkheim, Marks, Weber ve Tönnies'den etkilenirken iktisadi altyapısı ise Adam Smith, Marshall, Hume ve Hicks'den etkilenmiştir (Tülüoğlu, 2006: 21). Sosyal sermaye kavramı ilk olarak bir eğitimci olan Lyda Judson Hanifa'nın 1916 yılındaki *The Rural School Community Center* adlı makalesiyle fikirleştirilmiştir (Putnam, 2000b: 19). Bu çalışmayla Hanifan, Batı Virgina bölgesinin

kırsal kesiminde bulunan öğrencilerin okul başarısını artırmaya yönelik toplumsal katılımın önemini ortaya koymuştur. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin, ortak eğlencelerin, pikniklerin, arkadaşlıkların ve diğer organizasyonlarla sosyal sermayenin artacağına vurgu yapmıştır. Bu sosyal sermaye yeterince biriktiğinde ve yetenekli bir lider eşliğinde yönlendirildiğinde topluluğun genel refahına ve mutluluğuna olumlu katkılarının olacağını söylemiştir (Hanifan, 1916: 131). Ayrıca Hanifa'dan sonra da sosyal sermaye kavramına atıfta bulunan çalışmalar yapılmıştır fakat bugünkü anlama en yakın kullanan kişi Jane Jacobs'un 1961 yılında kaleme aldığı *The Death and Life of Great American Cities* çalışmasıdır. Bu çalışmada Jacobs sosyal sermaye kavramını, şehirlerdeki komşuluk ilişkilerinde var olan güven, iş birliği ve kolektif eylem üzerinden tanımlamıştır (Harriss & De Renzio, 2010: 10). Fakat Hanifa'nın sosyal sermayeyi kavramsallaştırmasından neredeyse 50 yıl sonra diğer sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Sonrasında ise sosyal sermaye; sosyoloji, siyaset bilimi, eğitim, ekonomi, sağlık, psikoloji ve ilahiyat gibi birçok disiplinin dikkatini çekmiştir. Ayrıca kamusal hayatın kalitesi, ekonomik kalkınma ve demokratik yaşamın pekişmesi gibi birçok alan uygulamalarında etkili olmuştur. Böylelikle Dünya Bankası, OECD ve IMF gibi uluslararası örgütler de sosyal sorunların çözümü için sosyal sermayeyi kaçınılmaz olarak görmüştür (Kılınç, 2020: vi).

Sosyal sermayenin nasıl hızlı bir şekilde popülerlik kazandığını anlamak için Fransız yazar Alexis de Tocqueville (1832) ile siyaset bilimci Robert D. Putnam'ın çalışmalarının karşılaştırılması gerekmektedir. Tocqueville 1935 yılında yayınladığı *Democracy in America* adlı eserinde, Amerikan toplumunun sivil düzeyde örgütlenebilme özelliğinden bahsetmektedir. Gönüllü kuruluşlardaki etkileşim ve paylaşılan değerler, Amerika toplumunu bütünleştiren ve demokrasisini gelişmesine büyük katkısı olan bir unsur olarak ele alınmıştır (Tocqueville, 1994: 33). Putnam ise 2000 yılında yayınladığı *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* adlı yapıtıyla Amerikan toplumunun sosyal sermayesinin çöktüğünü ve sivil katılımın ise sürekli olarak azaldığını iddia etmiştir. Birçok yazar Amerika'daki örgütsel katılımlarla ilgili veriler açıklayarak bu görüşe karşı çıkmıştır. Fakat Putnam derneklerdeki sivil katılımın nicel artışı olmasına rağmen niteliksel olarak aktivizmin azaldığını ve bu derneklerin sosyal sermayelerinin düştüğünü savunmuştur (Roberts, 2004: 471). Amerikan toplumundaki sosyal sermayenin çöküşünü tek başına bowling oynayan insanlar üzerinden anlatılması konunun ilgi çekiciliğinde oldukça etkili

olmuştur. İnsanların kamusal alandan koptuklarını resmetmiştir. Putnam'a göre, sosyal sermayenin çöküşündeki önemli nedenler arasında televizyon, arabalar, vaktin boşa harcanması, savaşlara ve buhranlara tanıklık eden eski kuşağın yaşlanması vardır (Field, 2008: 6). Batı demokrasisinin çağdaş sorunlarına yönelik sosyal sermaye, Tocqueville'nin tanımladığı kolektif ruhun yeniden inşası için bir çözüm olmuştur (Whittington, 2001: 22). Görüldüğü gibi Putnam'la birlikte Tocqueville'nin tezi ortadan kalkmış ve Amerika'yı hem demokratik hem de ekonomik anlamda kalkındıran sosyal sermayenin çökmeye başladığı gösterilmiştir. Böylelikle var olan fakat görünmeyen bir olgu olarak sosyal sermaye bilimsel ve politik birçok tartışmanın merkezine girmiştir.

Sosyal sermayenin öneminin ve popülerliğinin anlaşılabilmesi için bir diğer bakış açısı da liberal ve modern bakış açısına getirilen eleştiri kabul edilebilir. Öncelikle Huntington gelişmekte olan ülkelerin siyasi kurumsallaşmalarını gerçekleştirmeden modernleşme çabalarının başarısız olacağını, siyasi istikrarsızlığın, toplumsal çürümenin ve otoriter rejimlerin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Huntington aslında gelişmiş ülkelerin değil gelişmekte olan ülkelerin modernleşme sorunlarından bahsetmektedir. Fakat Putnam *Making Democracy Work* (1993) ve *Bowling Alone* (2000) çalışmalarıyla Huntington'ın tersine Batılı ve kurumsallaşmayı sağlamış modern toplumların yabancılaşma, çekirdek ailelerin çökmesi, boşanmanın artması, bireycilik ve aşırı tüketim, uyuşturucu kullanımı, şiddetin ve suçun artması, yurttaşlık bilincinin kaybolması, bireyler arası güven ve toplumsal iş birliklerinin gittikçe yok olması, toplumsal konulara kayıtsızlık gibi yaygın sosyal problemleri ele almıştır (Kılınç, 2020: 14). Batı kendi içerisindeki kalkınmayı etkin bir şekilde gerçekleştirememesinin yanında Batı-dışı toplumların da bu kalkınma modelini birebir uygulamasına rağmen Batının gerçekleştirdiği oranda başarılı olmaması Batı modelini tekrardan sorgulama sürecine sokmuştur (Şan & Şimşek, 2011: 89). Ayrıca 1980'lerden sonra yaygınlaşan neo-liberal politikalar yoksulluğu önleyememiş, sorunlar yerelden küresele derinleşmiş ve siyasal katılım azalmıştır. Piyasanın ortaya çıkardığı bu toplumsal sorunların sosyal sermaye ile insanlar tarafından çözülebileceğine dair inançlar artmaya başlamıştır (Roberts, 2004: 483). Sosyal sermayenin küresel anlamda yoksulluğu azaltabilecek bir kaynak olarak görülmesi yaygınlaşmıştır (Saxton & Benson, 2005: 27). Bireysellik ve ortaya çıkan tüm bu toplumsal problemlerden dolayı liberalizm suçlanmaktadır (Etzioni, 2001: 359). Böyle bir dönemde bireyciliğin merkeze alınmasının alternatifi olarak totalitarizm görülürken, cemaatçilik (*communitarianism*) teorisiyle birlikte yeni bir

bakış açısı ortaya koyulmuştur. Cemaatçilik anlayışına göre, ancak ortak bir moral anlayış geliştirilebildiği takdirde liberal toplumun yıpratıcı etkisinden kurtulmak mümkündü. Aslında ahlaki temelde bir dayanışmanın ve bütünlüğün oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Fakat günümüz toplumunda gelinen bu noktadan ne geriye dönüş tam anlamıyla mümkündür ne de çokkültürlü bir anlayış içerisinden ortak ahlaki değerlerin yaratılması mümkündür. Liberal yapının bozulmasına cemaatçilerin yaklaşımı daha soyut kalırken sosyal sermaye yaklaşımı daha somut öneriler sunmaktadır. Sosyal sermaye geleneksel kalıpların, kurumların ve ilişkilerin modern toplum içerisine uyarlanarak konulabileceğini iddia etmektedir. Bu iddia baskıcı ve muhafazakâr değildir. Aynı zamanda liberal sistem içerisinde de olabileceğini göstermektedir. Böylelikle sosyal sermaye cemaatçi yaklaşımdan daha makul ve gerçekçi çözüm önerisi sunmaktadır (Kılınç, 2020: 78-82). Özetle modernleşmenin ve liberal sistemin ortaya çıkarmış olduğu insan yaşamı, olumlu beklentilere rağmen, hüsranla sonuçlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte daha da katlanarak artan sorunların çözümü için sosyal sermayenin olumlu yanları vurgulanmaya ve kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar sosyal sermaye toplumsal sorunlara yönelik somut öneriler getirmeye çalışsa da hâlâ tam olarak tanımlanması ve ölçülmesi oldukça karmaşık bir olgudur.

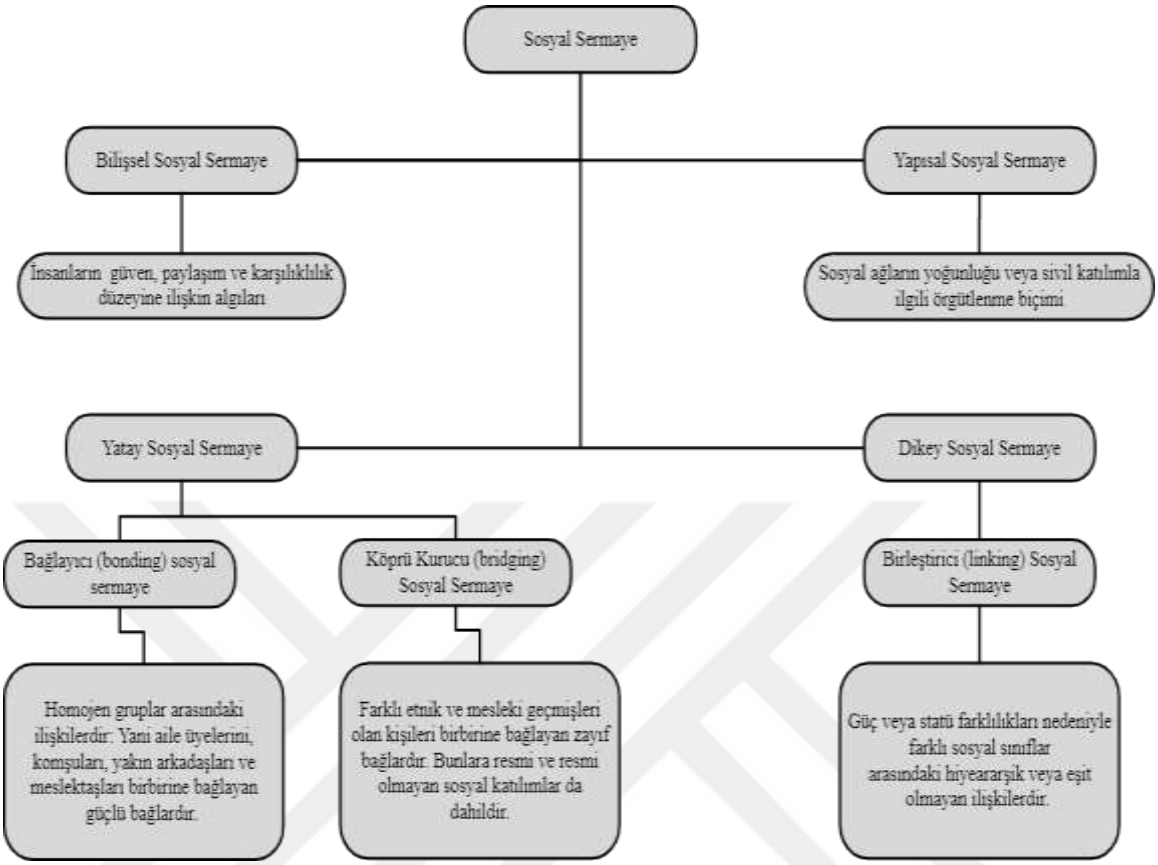
Sosyal sermayenin en basit açıklaması "*ilişkiler önemlidir*" tanımıdır. Ne kadar çok insan tanıyor ve onlarla ne kadar ortak değerleri paylaşıyorsanız sosyal sermayeniz o kadar yüksek olacaktır. Örneğin; bir iş ararken, arabanın bakımını ya da beyaz eşyanın tamirini yaptırırken, ev taşırken, en iyi okulu veya doktoru ararken sosyal sermayenin faydaları ortaya çıkmaktadır. Resmi prosedürleri takip etmek her zaman en iyi sonuç vermeyecektir. Bu gibi sorunlarla karşılaşıldığında güvenilir arkadaşlara, aileye ve tanıdıklara sormak her zaman resmi yollarla uğraşmaktan daha kolay, daha hızlı, daha az stresli ve daha iyi sonuçlar vermektedir (Field, 2008: 1-3). Sosyal sermaye kavramı daha da basit ifade edilecek olursa, bireyin sosyal çevresinin niceliği ve niteliğiyle alakalı bir durumdur. Popüler bir deyimle söylenecek olursa "ne bildiğiniz değil kimi tanıdığınız önemlidir" (Woolcock, 2003: 1258). İletişim ağlarına üyelik, ortak değerler (Field, 2008: 4), samimiyet, karşılıklılık ve güven sosyal sermayenin merkezinde duran temel kavramlardır (Luhmann, 2000: 99).

Sosyal sermayenin kuramsal alt yapısının oluşması temelde üç kuramcı üzerinden ilerlediği söylenilebilir. Bu yaklaşımlar sırasıyla; Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam tarafından geliştirilmiştir. Bu teorisyenlerin sosyal sermaye literatürünü birbirinden farklı üç kola ayırdığı söylenilebilir (Foley & Edwards, 1999: 142). Genel olarak bakıldığında Pierre Bourdieu, Marksist düşünceyi temel olarak sosyal sermaye kavramını eşitsizlik ve iktidarın sürdürülmesi sorunsalı üzerinden değerlendirmiştir. James Coleman, insanların kendi çıkarlarını devam ettirebilmek için rasyonel davranış teorisine uygun olacak şekilde hareket ettiğini savunmuş ve sosyal sermaye kavramını ekonomi ile birleştirmeye çalışmıştır. Robert Putnam ise, kavramın popülerleşmesinde ve halkın ilgisini çekmede önemli eserler ortaya koymuştur. Putnam sosyal sermayeyi; dernek ve toplumsal faaliyetler üzerinden ele alarak toplumsal bütünleşmenin ve refahın temeli olduğunu iddia etmiştir. Tüm bu farklılıklara rağmen üç kuramcı da iletişim ağının önemini vurgulamaktadır (Field, 2008: 17-18). Elbette bu üç kuramcılardan önce de sosyal sermaye ile ilgili çalışmalar kaleme alınmıştır fakat kavramın kuramsallaşması noktasında daha eksik kalmıştır. Örneğin; 1961 yılında Jane Jacop *The Death and Life of Great American Cities* adlı çalışmasında, sosyal sermaye kavramını komşuluk ilişkileri üzerinden güven, iş bilirliği ve ortak eylemler olarak tanımlamıştır. Ivan Light ise 1972 yılında yayınladığı *Ethnic Enterprise in America* adlı çalışmasında, Afro-Amerikalıların Asyalılara göre daha az iş kurma oranına sahip olmasını sosyal sermayelerindeki eksiklikle ilişkilendirmiştir (Fukuyama, 2002: 33). Benzer şekilde Gleen C. Loury'nin 1977 yılında yayınladığı *A Dynamic Theory of Racial Income Differences* adlı yapıtında, ırksal toplulukların birbirinden farklı gelir dağılımına sahip olmasını beşerî sermaye ile ilişkilendirmiş fakat beşeri sermayenin gelişmesini ise sosyal sermayeye bağlamıştır (Loury, 1976: 176). Görüldüğü gibi bahsedilen üç kuramcıdan önce de sosyal sermaye kavramı farklı sorunları açıklamak için kullanılmış fakat hiçbiri doğrudan kavramın kendisi üzerinde durulan çalışmalar olmamıştır. Bugünkü anlamıyla sosyal sermaye kavramını ilk kez açıkça veya üstü kapalı bir şekilde kimin tanıttığı açık olmamakla birlikte Loury ve Bourdieu'dan sonra kavramın daha da geliştiği ve değiştirildiği açıktır. Coleman, Putnam ve Portes gibi yazarlardan sonra farklı disiplinlerde de yaygınlaşmaya başlamıştır (Islam vd., 2006: 4).

Sosyal sermaye bilişsel ve yapısal olarak iki farklı biçime veya bileşene ayrılabilmektedir (Harpham, Grant & Thomas, 2002: 106). Bilişsel sosyal sermaye; normları, değerleri, tutumları ve inançları içerirken, yapısal sosyal sermaye; sosyal

ağların yoğunluğu veya sivil katılım kalıpları gibi sosyal organizasyonun dışarıdan gözlemlenebilir yönlerine atıfta bulunmaktadır. Bilişsel sosyal sermaye genellikle mikro seviyede ele alınırken yapısal sosyal sermaye makro boyutta ele alınmaktadır (Islam vd., 2006). Putnam sosyal sermayenin boyutunu veya türünü bağlayıcı (bonding) ve köprü kurucu (bridging) sosyal sermaye olarak ikiye ayırmıştır. Bağlayıcı sosyal sermaye, yakın arkadaşlar veya aile ilişkilerini temsil eden güçlü bağlara karşılık gelirken; köprü kurucu sosyal sermaye ise mesafeli veya iş arkadaşı gibi daha zayıf bağlara karşılık gelmektedir. Woolcock ise, farklı sosyal sınıf veya güç düzeyine sahip kişiler arasında kurulan ilişkilere birleştirici (linking) sosyal sermaye olarak tanımlamıştır. Hiyerarşik bağlamda farklı grupları bir araya getirmesinden dolayı birleştirici özelliği vurgulanmıştır (Field, 2008: 45; Woolcock & Narayan, 2010: 289). Sosyal sermaye birçok disiplin tarafından çalışıldığından dolayı her disiplin kendi amaçları doğrultusunda sosyal sermayenin yapısal ve işlevsel yönlerini belirleyerek sosyal sermaye türü ve sınıflandırması oluşturabilmektedir. Yukarıda bahsedilenlerin haricinde; dayanışmacı ve aracı sosyal sermaye, idari ve sivil sosyal sermaye, yapısal ve ilişkisel sosyal sermaye, katı ve yumuşak sosyal sermaye, örgüt içi ve örgüt dışı sosyal sermaye vb. birçok sosyal sermaye türünden de bahsedilmesi mümkündür (Şan & Şimşek, 2011: 97-99). Aşağıdaki şekilde görülen sosyal sermaye sınıflaması 42 farklı deneysel araştırma incelenerek ortaya çıkarılmıştır. Elbette sosyal sermayenin sınıflaması aşağıdaki şekilden çok daha geniş bir yapıya sahiptir. Fakat sosyal sermayenin çok genişlemesi ve farklı yorumlar içermesinden dolayı sınıflandırması da oldukça zorluk içermektedir. Bundan dolayı aşağıdaki şekil daha deneysel düzlemde gerçekleştirilen sosyal sermaye sınıflamasının en temel hatlarını gösterdiği söylenebilir.

Şekil 24: Sosyal Sermayenin Biçimleri ve Boyutları

Kaynak: Islam, M.K., Merlo, J., Kawachi, I. et al. Social capital and health: Does egalitarianism matter? A literature review. Int J Equity Health 5, 3 (2006). https://doi.org/10.1186/1475-9276-5-3

Sosyal sermaye hem bireye hem de topluma katkısı olan bir olgudur. Bireylerin sosyal yaşam içerisinde dayanışma, yardımlaşma ve kurumsallaşmasını artırmakla beraber devlet ve birey arasındaki sorunları sivil topluluklar üzerinden gerçekleştirerek demokratik yapının eksikliklerini gidermektedir. Ayrıca sosyal sermaye bireyin bilgiye kolayca ulaşılmasında, kendini yetkinleştirmesinde, yaşadığı topluma katma değer üretmesinde, yaşadığı çevreyle ilgili sorumluluk almasında ve karar alma süreçlerine katılmasında birçok kolaylık sağlamaktadır. Böylelikle birey hem kendine hem de topluma siyasi, sosyal ve ekonomik olarak fayda sağlamaktadır (Akkaş & Tekir, 2013: 58). İnsanlar belirledikleri hedeflere ulaşabilmek için sosyal bağlılık ve kolektif eylemlerle hareket etmesi gerekmektedir (Field, 2008: 16). Başka bir deyişle sosyal sermaye iki veya daha fazla insanın bir araya gelmesiyle oluşturulan enformel bir norm sistemidir (Fukuyama, 2001: 7). Sosyal sermayenin tanımlamasında hem ekonomik hem

sosyal anlamdaki çıktıları oldukça farklılık barındırmaktadır. Bundan dolayı sosyal sermayenin çok fazla ve farklı bireysel tanımlamalarından ziyade temel kuramcılar üzerinden anlaşılmaya çalışılması daha faydalı olacaktır.

2.3.1.1. Pierre Bourdieu (1930-2002)

Bourdieu sosyal sermayenin metafordan kavrama dönüşmesi noktasında en önemli adımı atan kişi olmuştur (Field, 2008: 27). Sosyal sermaye kavramının ilk olarak, kuramsal çerçeve içinde, sosyolojik analizini yapan kişi Bourdieu olmuştur. Bourdieu, *Distinction* adlı eserinde sosyal sermaye kavramını kültürel farklılıklar ve sosyal tabakalaşma üzerinden ele almıştır. Ayrıca ekonomik sermayenin karşısına ekonomik-olmayan sermaye kategorisini oluşturmuş ve bu kategori içerisinde kültürel ve sembolik sermaye kavramlarını ekleyerek sosyal sermayeyi bu kategori üzerinden ele almıştır (Fine, 2011: 97-100). Sosyal sermaye kavramının kuramsal olarak kurucusu kabul edilen Bourdieu sonraki çalışmalarda göz ardı edilmeye başlanmıştır. Bunun sebebi olarak Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramını, soyut ve kültür kuramcısı olarak ele alması ve bunun yanı sıra kavramı iktidar ilişkileri üzerinden değerlendirmesi gösterilmektedir (Fine, 2011: 98-99). Bourdieu sosyal sermaye kavramını imtiyazlı kişilerin bir sermayesi ve serveti olarak görmekte ve bu grubun üstünlüklerini devam ettirebilmek adına kullandıkları bir araç olarak görmektedir (Field, 2008: 27). Örneğin, Bach'ın müziğinden zevk almak insanın yaratılışından kaynaklı bir üstünlük olmamasına rağmen belirli bir sosyal grubun diğer gruplar üzerindeki üstünlüklerini devam ettirebilmek adına kullandıkları bir kültürel sermayenin ürünüdür (Field, 2008: 19). Bunun haricinde Bourdieu'nun Fransız orta sınıfı üzerinden ele aldığı bir araştırmasında, golf kulüplerine üyeliğin iş yaşamını kolaylaştırmasında etkili olduğuna dair sonuçlara ulaşarak sosyal sermaye ve kültürel sermayenin sınıfsal etkilerine odaklanmıştır (Bourdieu, 1984: 291). Aslında Bourdieu sosyal sermaye kavramını kültürel sermayenin bir boyutu veya kültürel sermayeye bir ek olarak tanımlamaktadır (Robbins, 2000: 36). Yukarıdaki örneklerle de görüldüğü gibi Bourdieu kültürel sermaye üzerinden sosyal sermayeyi ve güç ilişkilerini Marksist bir paradigma üzerinden okumaktadır.

Karl Marx'ın ortaya attığı tarihsel materyalizm kuramı sosyal sermaye ile çok fazla ilişkisi olmadığı bilinmektedir fakat kapitalizmi bir sorun olarak gören Marx dayanışmayı egemenler üzerinden değil de ezilenler üzerinden sağlamaya çalışması

(Field, 2008: 8) sosyal sermayeye giden bir kapı aralamaktadır. Marksizmin sosyal sermaye kuramına etkisi Boudieu üzerinden okunmaktadır. Bourdieu sosyal sermaye anlayışını sınıf rekabeti içerisinde ele almış ve sermayedar sınıfın devamlılığının sağlanması için sosyal sermayeyi bir araç olarak görmüştür (Şan & Şimşek, 2011: 91). Bourdieu sosyal hiyerarşiyi bir sorun olarak görmekte ve sosyal sermayeyi de bu perspektif üzerinden değerlendirmektedir. Marksist sosyolojiden çok fazla etkilenen Bourdieu ekonomik sermayenin diğer tüm sermaye türlerinden üstün olduğunu kabul etmekle beraber (Bourdieu, 1986: 252) diğer sermaye türlerinin bu eşitsizliği yaratmada ve yeniden üretilmesinde önemli roller oynadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca kültürel ve sosyal sermayeyi birikmiş emek üretiminin birer sembolü olarak görmüştür (Field, 2008: 21). Bourdieu'nun sosyal sermaye yaklaşımı kimi akademisyenlere göre en tutarlı ve en ikna edici kavramsallaştırma olmasına rağmen (Warde & Tampubolon, 2002: 157) yine de Marksist eleştirinin karşısında çok etkili olamamıştır. Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, yalnızca elitlerin sahip olduğu ve onların üstünlüklerini devam ettirebilmek için kullandıkları bir araç olmuştur. Onun haricinde daha az imtiyazlı olan grupların sosyal bağlardan yararlanamayacağını düşünmektedir (Field, 2008: 24-27). Sosyal Sermaye güçlülerin kullanabildiği ve istismar edebildiği bir nitelik olarak tanımlanmıştır. Bourdieu, avukat veya doktora gibi meslek elemanlarının sosyal sermayeyi müşterilerinin *güvenini* kazanabilmek veya siyaset kariyeri yapabilmek için istismar ettiğine örnekler vererek (Bourdieu, 1984: 122) sosyal sermayenin yaratabildiği toplumsal etkilerden bahsetmektedir. Güven kavramına da değinen Bourdieu sosyal sermayenin bir güven yaratmasından dolayı araçsallaştırılarak kötüye kullanılabileceğini göstermiştir.

Sosyal ağlara üye olarak karşılıklı faydaların sağlanabileceğini vurgulayan Bourdieu, sosyal sermayenin karşılıklı fayda birikimi ve ekonomi sağladığının altını çizmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye kapitalist toplumlarda önemli bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır (Winter, 2000: 2). Ekonomik çıkarların haricinde eğitim hayatını da inceleyen Bourdieu, farklı toplumsal sınıflara üye olan çocukların akademik performanslarını incelemiş ve öğrenciler arasındaki eşitsizliğin sosyal sermayedeki farklılaşmadan kaynaklandığını ileri sürmüştür (Bourdieu, 1986: 244-246). En basit ifadeyle sosyal sermaye; bireylerin veya grupların karşılıklı ilişkilerinden doğan, az ya da çok kurumsallaşmış ve uzunca bir süre devam eden iletişim ağlarına karşılık gelmektedir. Bu ilişkilerle birlikte bireyler saygınlık ve onur kazanabilmekte ve bu

özellikler sosyal sermayenin temelini oluşturmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 1992: 119). Bahsedilen iletişim veya sosyal ağlar yoğun ve dayanıklı olması oldukça önemlidir. Sosyal sermaye ancak uzun süreli bir iletişim ağı sayesinde gerçek ve potansiyel kaynaklarını oluşturabilmektedir. Bourdieu sahip olunan bu sosyal bağların değerini (sosyal sermayenin büyüklüğünü) hem niceliksel hem de niteliksel olarak görmektedir. Niceliği iletişim ağında gerçekleşen bağlantı sayısı olarak görürken, niteliği her bir bağlantının sahip olduğu kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin büyüklüğü olarak görmektedir (Bourdieu, 1980: 248-249). Genel olarak Bourdieu'nun sosyal sermaye yaklaşımına bakıldığında hem sosyal sermayenin ilk kuramsal analizi yapması açısından hem sermaye türlerini sınıflaması açısından hem de kavramı sınıfsal bir hiyerarşi içinde değerlendirerek eşitsizliklere vurgu yapması açısından oldukça değerli olduğu görülmektedir.

2.3.1.2. James S. Coleman (1926-1995)

Coleman da Bourdieu gibi sosyal sermaye kavramını sosyal eşitsizlik üzerinden anlamaya çalışmış ve okullardaki akademik başarısızlıklarla ilgili olarak çalışmalar yayınlamıştır. Fakat Coleman sosyal sermaye kavramını Bourdieu gibi yalnızca güçlülerin faydalanabileceği bir olgu olarak değil aynı zamanda yoksul ve dışlanmış topluluklarda da önemli faydalarının olduğunu göstermiştir. Coleman'a göre, bireyin sosyal iletişimi içerisinde hem karşılıklılık (*mütekabiliyet-reciprocity*) beklentisinin olması hem de güven ve ortak değerlerin bulunması gerekmektedir. Böylelikle sosyal sermaye bir iletişim ağının da ötesine geçmektedir (Field, 2008: 28). Coleman Bourdieu'dan sonra sosyal sermayenin kuramsal olarak gelişmesinde önemli çalışmalar kaleme almıştır (Vermaak, 2006: 19).

Coleman'a göre sosyal sermaye, iktisadın temel ilkelerinden olan rasyonel tercih (veya davranış) kuramı[3] ile çatışan bir konumda değildir. Her bir birey bazı çıkarlarını ve kaynaklarını kontrol altına almak ister. Sosyal sermaye ise bireylerin bu kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Coleman, 1988: 98). Rasyonel tercih kuramı aşırı bireyselliği içermesinden dolayı sosyal sermaye ile uyuşmadığı iddia edilse de Coleman

[3] Kişilerin kendi faydalarını maksimize etmeye yönelik tercihler yaptığını ifade eden klasik iktisat düşüncesinin temel ilkelerindendir.

ile birlikte rasyonel eylem paradigması çerçevesinde aslında farklı bir şey olmadığı ortaya koyulmuştur (Akkaş & Tekir, 2013: 94). Coleman, insanların kendi çıkarını korumak için en iyi yolun rekabet etmek olduğunu bildiğinde bile neden iş birliği yolunu tercih ettiğini sosyal sermaye kavramı ile açıklamıştır. Coleman'a göre aslında sosyal sermaye bir anlamda klasik iktisat kuramındaki piyasanın "görünmez eli" olarak tanımlanan kavram ile de uyum içerisindedir (Field, 2008: 31). Coleman sosyolojik bağlamda bireysel davranışların ancak toplumsal normlar, kurallar ve sorumluluklar içerisinde ele alınabileceğini savunmaktadır. Yani bireysel davranışlar ancak toplumsal bağlamda ele alınmalıdır. İktisadi bağlamda ise bireyler amaçlarını gerçekleştirmek için toplumla ilişki içerisinde olmalı ve iş birliği yapmalıdır. Bu iki yaklaşım birleştirildiğinde, bireylerin rasyonel davranışları toplumsal bağlam (normlar, kurumlar, gelenek) içinde bir örgütlenme yoluyla sürdürebileceği ortaya çıkmaktadır (Coleman, 2010: 77-79). Böylelikle Coleman sosyal sermaye kavramını sosyoloji ve iktisadı temel alarak disiplinler arası bir yaklaşımla geliştirmiştir (Field, 2008: 28).

Coleman sosyal sermayenin oluşmasında normların, bilgi kaynaklarının ve toplumsal ağların önemine vurgu yapmaktadır (Coleman, 2010: 95-100). Toplumsal normlar, bireylerin sosyal ilişkileri etkileyen ve belirleyen bir güce sahiptir. Toplumsal normlarla birlikte bireyler hem cezalandırılarak hem ödüllendirilerek sosyal sapmaların önüne geçilmektedir (Morris, 2008: 9-10). Ödül ve ceza sisteminden dolayı sosyal sermaye bazı durumlarda kolaylaştırıcı bazı durumlarda da engelleyici olabilmektedir (Coleman, 1988: 98). Sosyal sermayede bilgi kaynağına bakıldığında ise; iş arayan bir kişinin sürekli ilanlara bakması yerine *tanıdığı* sayesinde doğru yeri bulması ve başvuru yapmasında yardımcı olabilmektedir (Coleman, 1988: 106).

Hanifan gibi Coleman da eğitim ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiye yönelik çalışma yürütmüştür. "Coleman Raporu" olarak da bilinen bu çalışma 1966 yılında altı farklı etnik gruptan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada her ne kadar sosyal sermaye geçmemiş olsa da öğrencilerin akademik başarılarında aile ve toplumsal etkilerin okulun niteliklerinden daha önemli olduğunu ortaya koyarak aslında dile getirilmemiş bir sosyal sermayeden bahsedilmektedir (Coleman, vd., 1966: 22). Coleman aslında bu çalışmalarla birlikte yavaşça kendisini sosyal sermaye anlayışına doğru yöneltmiştir. Coleman eğitsel başarılarda sosyal sermayenin önemini göstermek için Asyalı olan ve Asyalı olmayan göçmen çocuklar arasında bir çalışma yapmıştır.

Asyalı göçmenlerde var olan güçlü aile bağları, ailedeki sosyal sermayeyi artırmakta ve çocukların eğitim başarılarını olumlu şekilde etkilediği fark edilmiştir. Bazı Asyalı ailelerin okul kitaplarından ikişer tane aldıkları görülmüştür. Çocuklardaki eğitim başarısını artırabilmek ve onlara yardım edebilmek adına kitaplardan birini anneler okumaktadır. Dolayısıyla ebeveynlerin beşerî sermayeleri yüksek olmasa bile aile içi sosyal sermayelerinin yüksek olmasından dolayı çocukların beşerî sermayesine katkıda bulunabilmektedirler (Coleman, 1987: 35-36). Bu durum sosyal sermayenin beşerî sermayeye olumlu etkisini göstermekle birlikte Bourdieu'nun "elitlerin sahip olduğu beşerî sermayeden dolayı eğitimin devamlı eşitsizliği beslediği düşüncesine" de ters düşmektedir. Ayrıca Coleman devlet ve Katolik okullarında okuyan öğrencilerin başarı ve okulu bırakma durumlarını incelemiştir. Araştırmasına göre, Katolik okuluna giden öğrencilerin hem başarıları daha yüksek hem de okulu bırakma oranları devlet okullarına göre 5 kat daha düşük çıkmıştır (Schuler, Baron & Field, 2000: 5). Böylelikle hem aile içi hem de cemaat gibi aile dışı oluşturulan sosyal yapıların ve normların sosyal sermayeyi üretme biçimleri ortaya koyulmaktadır (Aydemir, 2011: 49).

Coleman'ın sosyal sermaye ile ilgili olarak en çok atıf yapılan makalesi *Social Capital in the Creation of Human Capital* olmuştur ve bu çalışmayla beşerî sermaye ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinden yararlanarak açıklamaya çalışmıştır. Coleman birbirinden ayrı bu iki olgu arasında farkları ve bağlantıları görmeye çalışsa da sosyal sermaye ile beşerî sermayenin birbirini tamamladığını ve birbirine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Coleman, 1994: 304). Ayrıca Coleman fiziksel, ekonomik ve beşerî sermayenin ancak sosyal sermaye ile kullanılabileceğini ve toplumsal anlam kazanacağını ifade etmektedir (Akkaş & Tekir, 2013: 97). Böylelikle sosyal sermayesi düşük olan toplumların diğer sermayeleri de düşmektedir (Coleman, 2010: 115). Coleman fiziksel, beşerî ve sosyal sermayeyi birbirinden iyi bir şekilde ayırmakla birlikte sermaye türlerinin kaynağının sosyal sermaye olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Bourdieu'nun kültürel sermaye tanımı ile Coleman'ın beşerî sermaye tanımı oldukça benzerlik taşımaktadır (Akkaş & Tekir, 2013: 119-120).

Coleman 1992 yılında kaleme aldığı *The Rational Reconstruction of Society* adlı makalesinde toplumsal organizasyon dönüşmesini üç boyutta ele almıştır: Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesi, üretimlerden dolayı tarım toplumunun

şehirlere göç etmesi ve teknolojik gelişmelerle birlikte mekânsal sınırlılıkların ortadan kalkması. Bu üç değişimden dolayı ilkel sosyal organizasyon biçimlerinin çöktüğünü ve daha sistemli ve kurumsal sosyal organizasyonların ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Coleman, 1992: 2). Buradan da anlaşılacağı gibi Coleman'ın sosyal sermaye perspektifi geleneksel anlamdan çok daha kurumsal bir eğilim içerisinde olduğu görülmektedir. Benzer şekilde tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yapan nüfusun yaşadığı kayıplardan dolayı aileler çocuk yetiştirmede yeterli bir sosyal sermaye üretememektedir. Coleman hem aile içi normlar, ağlar ve ilişkilerden hem de toplumsal düzlemde geliştirilen normlar, ağlar ve ilişkilerden bahsetmektedir (Coleman, 1987: 36). Ayrıca Coleman'a göre sosyal sermaye sürekli yenilenmeyi gerektirmektedir. Sosyal ilişkiler sürdürülmezse bir süre sonra bitecek, beklentiler ve yükümlülükler yok olacak ve düzenli bir ilişki olmadığı sürece normlar varlığını sürdüremeyecektir (Ester, 2006: 6).

Coleman'ın sosyal sermaye kuramı makaleler şeklinde parça parça verilmesinden dolayı bazı noktalarda kopukluklar yaratmasının haricinde sosyal sermayeye yönelik fazlaca iyimser tutum sergilediği de söylenilebilir. Coleman'ın sosyal sermayeyi toplumun bir kaynağı olarak görmesi ve her kesimin ondan faydalanabileceğini söylemesi fazlaca iyimserdir. Toplumun sınıfsal ve hiyerarşik yapısından kaynaklı eşitsizlikler doğmakta ve herkes sosyal sermayeden yararlanamamaktadır. Ayrıca Coleman'ın bireyin rasyonel eyleminin sosyal yapı içerisinde gerçekleştiğini söylemesi ve sosyal sermaye ile çatışmadığını iddia etmesi çelişkilidir. Çünkü rasyonel tercih kuramı, bireylerin tercihlerinin toplumsal normlar tarafından sınırlandırılmasına temelde karşı çıkmaktadır. Coleman sosyal sermayenin kamusal yarar sağladığını ve sosyal yapının vaz geçilmez bileşeni olduğunu iddia etmesi fazlaca değer atfetmek olmuştur. Bireylerin gerçekleştirdiği sosyal ilişkiler her zaman kamu yararına dönüşmemektedir. Örneğin suç örgütleri de normlar temelinde sosyal sermayelerini geliştirmekte ve kamusal alana zarar vermektedirler (Akkaş & Tekir, 2013: 101-103; Fukuyama, 2010: 144-148).

2.3.1.3. Robert D. Putnam (1941-)

Coleman'dan hemen hemen on yıl sonra Putnam 1993 yılında İtalya üzerine kaleme aldığı *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* adlı makalesinde sosyal sermayenin bireysellikten kurumsal yapıya geçişini ve toplumların

kalkınması üzerine etkilerini vurgulamıştır (Harris & De Renzi, 2010: 13). Bu eserde Putnam İtalya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki farklılığın sebebini açıklarken kuzey bölgesinin başarısının hükümet ile sivil katılım arasındaki ilişkiden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Böylelikle Putnam sosyal sermayenin toplumların kalkınmasındaki önemli yerini doldurmaya çalışmıştır. 1995 yılında kaleme aldığı *Bowling Alone: America's Declining Social Capital* adlı eseriyle birlikte sosyal sermayenin bugünkü anlamıyla popülerlik kazanmasını sağlamıştır (Field, 2008: 40). Putnam, Tocqueville'nin öne sürdüğü Amerikan kalkınmasının ve demokrasisinin temel başarısı olan sivil katılımın son çeyrek asırda artık azaldığını ve sosyal sermayesinin düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Amerika'da sosyal güven ortamının hızlı bir şekilde erozyona uğradığına değinmiştir (Putnam, 2000a: 223). Putnam insanların giderek daha az bir şekilde dernek, cemaat ve siyasi örgütlere katılım gösterdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Amerika başta olmak üzere Batı ülkelerindeki sosyal sermayenin düşmesinin sebebini ise birbirini tanımayan ve güvenmeyen komşuların olması, siyasetçi ve seçmen arasındaki bağın kopması, şirketler ile çalışanlar arasındaki ilişkinin azalması, iki işte birden çalışma, ev ve iş arasındaki mesafenin uzaması ve son olarak da sosyal etkileşimin yerini televizyonun aldığından bahsetmiştir (Başak & Öztaş, 2010: 35). Putnam'a göre toplumun bu kadar hızlı bir şekilde dönüşmesi ve sosyal sermayesinin düşmesi, kendisini nasıl değiştireceğini daha bilemeden çevresini hızlıca değiştirmesinden kaynaklanmaktadır (Putnam, 2000b: 402).

Coleman için sosyal sermaye, yapılar içinde meydana gelir ve yapılar bireylerin belirli eylemlerini kolaylaştıran bir unsura sahiptir (Coleman, 1990: 302). Putnam için ise sosyal sermaye, ortak eylemleri kolaylaştırarak toplumun verimliliğini artırabilen güven, normlar ve ağlar gibi sosyal organizasyonların özelliklerini ifade etmektedir (Putnam, Leonardi & Nanetti, 1993: 167). Putnam için güven ve derneklere üyelik toplumun sosyal sermayesini yansıtan önemli ölçülerdir. 1991 yılında 35 ülkede yapılan Dünya Değerler Araştırmasına (Worl Value Survey) göre, sosyal güven ile sivil katılım arasında önemli bir korelasyon bulunmuştur. Bir toplumda dernek üyeliğinin yoğunluğu ne kadar fazlaysa toplumun vatandaşlarına güveni de o kadar fazladır. Güven ve katılım (engagement-bağlılık) sosyal sermayenin iki yüzüdür (Putnam, 2000a: 230-231). Sosyal sermaye bireyler arasındaki ağlar ve iletişimden ortaya çıkan karşılıklılık (reciprocity-mütekabiliyet) ve güvenirlilik normları gibi bağlantıları tanımlamaktadır. Daha basit ve net bir şekilde söylenecek olursa sosyal sermaye sosyal iletişim ağlarının bir değeri

olduğunu göstermektir. Bu sosyal bağlar bireylerin ve grupların birçok anlamda verimliliğini artırmaktadır (Putnam, 2000b: 18-19). Kimi yazarlara göre; güven, normlar ve karşılıklılık gibi soyut kavramlarla sosyal sermayeyi açıklamaya çalışmak yanıltıcı olabilmektedir. Örneğin, Putnam'ın Amerika sosyal sermayesini tanımlarken oy oranının düşmesini sivil katılımdaki azalmaya bağlaması yanıltıcı olabilir. Çünkü sivil katılım sosyal sermayeyi artırmada yardımcı olabilir fakat demokratik siyaset üzerinde olumlu etkiler yapacağını söylemek sosyal sermaye için fazlaca iyimser bir tutum olacaktır. Bazı toplumlarda sivil katılım demokratik yapıyı güçlendirirken bazı toplumlarda da zayıflamasına neden olmaktadır (Novotny, 2000: 5-7).

Putnam kendisinden önce gelen Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermaye tanımlamalarını temel alarak ekonomik ve politik alanda daha makro açıklamalar ortaya koyduğu söylenilebilir (Winter, 2000: 3). Hatta Dünya Bankası sosyal sermayeyi Putnam ekolü üzerinden değerlendirerek mikro ve makro seviyede sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru olarak tanımlamaktadır (Adam & Rončević, 2003: 170). Coleman'un aksine Putnam sosyal sermayenin olumsuz taraflarına değinmiştir. Tıpkı diğer sermaye biçimlerinin kötüye kullanabileceği gibi sosyal sermayenin de kötüye kullanabileceğinin altını çizmiştir. Putnam güven, karşılıklı destek, kurumsal etkinlik, birliktelik vb. faydalı olguların sosyal sermaye ile geliştirilebildiğini söylediği gibi mezhepçilik, yozlaşma, etnosentrizm vb. zararlı çıktıların da oluşabileceğini ifade etmiştir (Putnam, 2000b: 22). Her nasıl sosyal sermaye ile kayırmacılık veya mezhepçilik gibi kötü çıktılar ortaya çıkabiliyorsa, bilgiyi temsil eden beşerî sermaye ve teknolojiyi temsil eden fiziki sermaye için de bu durum geçerlidir. Atom bombası gibi kimyasal içerikli silahların da üretilmesinde bu sermaye türleri kullanılmaktadır. Genel olarak bakıldığında Coleman modern araştırmalarla kavrama önderlik etmiş olsa da Putnam sosyal sermayenin yalnızca olumlu sonuçlar verebileceğine inanan Coleman'ın düşüncesinden keskin bir şekilde ayrılmıştır (Szreter & Woolcock, 2004: 654).

Putnam ilk kez sistematik bir şekilde sosyal sermaye kavramını bağlayıcı (bonding) ve köprü kuran (bridging) sosyal sermaye türleri olarak sınıflayan kişi olmuştur (Putnam, 2000b: 22). Bağlayıcı sosyal sermaye homojen gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Başka bir deyişle aile üyelerini, komşuları, yakın arkadaşları ve meslektaşları birbirine bağlayan güçlü bağlardır. Buna karşılık köprü kuran sosyal sermaye ise daha heterojendir. Farklı etnik ve mesleki geçmişleri birbirine bağlayan

daha zayıf bağlardır (Putnam, 2000b: 23). Bağlayıcı sosyal sermaye ortak sosyal kimliği paylaşan ve kendilerine benzeyen kişilere karşı güven ve iş birliğine dayalı bir sermaye biçimidir. Köprü kuran sosyal sermaye ise aynı sosyo-demografik veya sosyal kimliğe (yaş, etnik grup, sınıf vb.) ait olmayan ve birbirlerine benzer olmayan grupların arasındaki saygı ve karşılıklılık ilişkisidir (Szreter & Woolcock, 2004: 654-655).

Putnam, fiziksel sermayenin nesnelere karşılık geldiğini, beşerî sermayenin bireysel özelliğe karşılık geldiğini, sosyal sermayenin ise bireyler arasındaki bağa (connection) karşılık geldiğini söyleyerek sosyal ağların (networking), karşılıklılığın ve güvenilirliğin bireyler arasındaki bu bağlardan meydana geldiğini belirtmiştir. Ayrıca sosyal sermayenin *sivil erdem* (civic virtue) denilen kavram ile çok yakın bir ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. Karşılıklı sosyal ilişki ağları ne kadar yoğun olursa sivil erdem de o derece güçlü olacaktır. Fakat toplumda birçok erdemli birey olmasına rağmen toplumdan izole bir şekilde yaşıyorsa sosyal sermaye açısından hiç de zengin değil demektir (Putnam: 2000: 19). Putnam burada sivil erdemin önemini göstermekle beraber, sosyal sermaye olmadığı takdirde sivil iradenin tek tek bireyler üzerinden bir anlam ifade etmeyeceğini vurgulamaktadır. Hem erdemli bireylerin artması hem de karşılıklı sosyal ilişki ağlarının artmasıyla iyi bir sosyal sermayenin oluşabileceği ifade etmektedir.

Sosyal sermaye ile ilgili olarak tüm kuramcılara bakıldığında hâlâ bulanık bir kavramsallaştırma olduğu söylenebilir. Soysal sermaye tartışmalarında önemli katkısı olan Alejandro Portes, sosyal sermayenin çok fazla alana uygulanmasının onun var olan anlamından uzaklaşmasına neden olduğunu belirtmektedir (Portes, 1998: 2). Coleman sosyal sermayeyi bireylerin kaynağı olarak görürken Putnam toplulukların hatta ulusların kaynağı olarak görerek daha makro bir perspektif sunmuştur. Sosyal sermaye Putnam için toplumun amaçlarına ulaşmasında, Bourdieu için rekabetin ve eşitsizliğin artmasında, Coleman için bireyin kazançlarının artmasında önemli rol oynamıştır. Bourdieu, sosyal sermayenin güç ve statüyü devam ettirerek olumsuzluklar ve eşitsizlikler yarattığını vurgulamıştır. Coleman, sosyal sermayeyi herkesin yararlanabileceği ortak ve kamusal bir kaynak olarak görmektedir. Böylelikle toplumun kurumsallaşmasına, uyumuna ve toplumsal gelişimine katkı sağlamaktadır. Putnam, güvene dayalı karşılıklılık ve sivil katılımının oluşturduğu sosyal sermayenin ulusal birliğe, toplumsal kalkınmaya ve demokrasinin sürdürülmesine önemli katkılarının

olduğunu vurgulamıştır (Akkaş & Tekir, 2013: 118-119). Bu üç temel kuramcıya yapılan üç temel eleştiri de bulunmaktadır. İlk olarak, sosyal sermayeyi farklılaştırmadan geliştirdikleri, homojenleştirdikleri ve olumsuz yanlarına değinmeyerek biraz romantik yaklaştıkları yönündedir. İkinci olarak, sosyal sermayenin kurucu yaklaşımları artık tarih-dışı kalmıştır. Her ne kadar Coleman ve Putnam değişime izin vermiş olsalar da yine de yetersiz kalmıştır. Son olarak da bu üç kuramcının sosyal sermayenin farklı türlerini birbirinden ayırmamaktadır. Bunların haricinde her üç kişi de sosyal sermayeyi farklı bir biçimde ele aldığı söylenebilir. Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramsallaştırması Coleman ve Putnama'a göre çok dar kalmasına rağmen sosyal sermaye ve iktidar ilişkisini inceleyerek Coleman ve Putnam'ın açığını kapatmasına ve bu ilişkinin fark edilmesine yardımcı olmuştur (Field, 2008: 58-60).

2.3.2. Sosyal Sermayenin Olumsuz Yönleri

Sosyal sermayenin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için bazı soruların cevaplanması gerekmektedir. Örneğin, herhangi bir birey bir derneğe gönüllü olarak katılması ile sosyal bir ağ içinde yer alması arasında güven ve karşılıklılık düzeyi ne olur? Bir derneğe çıkar amaçlı başvurmak ile gönüllü olarak başvurmak arasında bir fark var mıdır? Dernek ve ağlar yoluyla değer ve normlar nasıl yaratılacaktır? Irkçı örgütler ile diğer örgütler arasında sosyal sermaye açısından bir fark var mıdır? Suç çeteleri de kendi aralarında iyi bir sosyal sermaye geliştirirse buradaki sosyal sermayenin diğerlerinden farkı nasıl ayırt edilebilir? (Newton, 1999: 8-9). Bu ve benzeri sorular sosyal sermayenin tam olarak nasıl bir yapısının olduğunu anlamaya yönelik sorulardır. Literatürde sosyal sermayenin hem birey için hem de toplum için sunduğu yararlara ve kolaylıklara odaklanmak kavrama yönelik şüpheleri de artırmıştır (Yarcı, 2011: 132).

Toplumsal dayanışma ile bireysel özgürlük arasında yıllar boyu devam eden bir dilemma vardır. Grup veya topluluk katılımları zorunlu olarak birbirine benzeyiş ve çoğunluğa uyma taleplerini doğurabilir. Küçük bir kasabada veya köyde tüm komşular birbirini tanımasından dolayı bakkallardan veresiye alışveriş yapılabilir ve çocuklar diğer yetişkinlerin gözetimi altında rahat ve özgürce oynayabilir. Bu tür ortamlarda sosyal kontrol düzeyi oldukça yüksektir ve doğal olarak bireysel özgürlükler de oldukça düşüktür. Gençlerin ve daha bağımsız olmak isteyenlerin bu tarz toplumlardan

uzaklaşmak istemesinin sebebi de buna bağlanabilir. Bu ikilemde George Simmel gibi birçok düşünür bireysel özerkliği ve sorumluluğu tercih etmişlerdi fakat şu anda bu durum tekrardan yer değiştirerek güçlü topluluk ağlarına ve normlara yeniden geri dönülmesi gerektiği vurgulanıyor. Fakat yeniden oluşturulmaya çalışılan bu sosyal sermayenin dezavantajlı durumları da akılda tutulması gerekmektedir (Portes, 1988: 16-17). Özellikle bağlayıcı sosyal sermaye bağlamında düşünüldüğünde bireyler topluluk için ya kendini feda etmek zorundadır ya da topluluktan dışlanmak zorunda kalabilir (Akkaş & Tekir, 2013: 75). Modern toplumun ortaya çıkardığı yalnızlaşma, anomi ve yabancılaşma gibi sorunlar toplumları, sosyal sermayenin avantajlarına yöneltmiştir. Dolayısıyla modern toplumun önemsemediği hatta dışladığı geleneksel değerler, ilişkiler ve ağlar, yeniden çözüm üretilmesi noktasında gündeme alınmıştır (Şan, 2007: 282). Akbaş'ın ifade ettiği gibi, neo-liberalizmin şekillendirdiği toplumsallık anlayışı, refah devletinin aşınmasına koşut olarak, dayanışmacı ilişkilerle beslenmektedir (Akbaş, 2012: 336). Her ne kadar Coleman ve Putnam bu dönüşümü geleneksel değerlerden arındırılmış yani sosyal kontrol mekanizmasının olmadığı bir sosyal sermaye anlayışı inşa etmeye çalışmış olsalar da aslında bu konudaki açıklık devam etmektedir. Coleman'ın rasyonel eylem kuramıyla sosyal sermayenin çelişmediğini söylemesi de aslında bununla ilişkilidir. Hem rasyonel bireyselliğin ve çıkarların korunması hem de bunu yaparken toplumsal ve kamusal faydaların ortaya çıkması gibi bir düşünce oldukça çelişkili görünmektedir.

Coleman eğitsel başarılarda sosyal sermayenin önemini göstermek için göçmenlerle çalışmış ve aile bağları daha güçlü olan göçmen çocuklarının daha başarılı olduğuna yönelik sonuçlar elde etmiştir (Coleman, 1987: 35-36). Fakat Rumbaut 1977 yılında yeni göçmenlerle yaptığı bir çalışmasında, yeni göçmenlerde görülen yüksek aile bağlarının öğrencilerin okul başarılarına olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Yazara göre, aile bağları birleştirici olduğu gibi bazı durumlarda hedeflere ulaşmak için kolaylaştırmaktan çok kısıtlayıcı olabilmektedir (Rumbaut, 1977: 39). Ayrıca Coleman dini kurumların daha fazla sosyal sermayeye sahip olduğunu vurgulamıştır (Coleman, 1990: 336). Buradan hareketle Katolik okullarına giden çocukların sosyal sermayeden dolayı başarılarının daha yüksek ve okulu bırakma eğilimlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Schuler, Baron & Field, 2000: 5). Coleman dini kurumların ve yapıların sosyal kontrol mekanizmalarını göz ardı ederek sosyal sermayelerinin olumlu sonuçları üzerine eğilmektedir.

Sosyal sermaye ile ilgili araştırma literatürü, sosyal sermayenin olumlu sonuçlarını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Bu durum aslında biraz sosyolojik bir yanlı duruştan kaynaklı olarak, sosyallikten ortaya çıkan şeyleri iyi görme eğilimi içerisindedir. Olumsuz sonuçları ise *homo economicus*'un davranışıyla ilişkilendirilmektedir. Sosyal sermayeden kaynaklanan olumsuz yönleri Portes dört başlık altında sınıflandırmıştır. Bunlar sırasıyla; gruba dahil olmayanları dışlama, grup üyeleri üzerinde aşırı taleplerin oluşması, bireysel özgürlüğün sınırlandırılması ve oluşan norm kalitesinin düşmesi (Portes, 1998: 15). Villalonga-Olives ve Kawachi sosyal sermayenin negatif özelliklerini inceleyebilmek için 3530 adet çalışma içerisinden titizlikle seçtikleri 44 makaleyi incelemişler ve Portes'in ortaya koymuş olduğu dört negatif özelliğe iki tane daha eklemişlerdir. Bunlar; *sosyal bulaşma* (social contagion) ve *zıt etkileşim* (cross-level interaction) olmak üzere iki farklı olumsuzluktur. *Sosyal bulaşma* ile sağlıksız davranışların sosyal olarak bulaşabilme risklerinden bahsedilmektedir. Sigara, alkol ve madde kullanımı gibi davranışlar bu gruba örnek verilebilir ve sosyal sermayenin sağlık anındaki olumsuz etkisini göstermektedir (Villalonga-Olives & Kawachi, 2017: 106). *Zıt etkileşim* ise, insanların sahip olduğu bireysel karakterlerinin birbirinden farklı olmasından dolayı aynı sosyal sermaye düzeyinin içerisinde bulunmalarına rağmen farklı şekillerde etkilenebilmesi durumudur. Örneğin toplumsal güven ile bireysel güven düzeylerinin birbirinden faklı olduğu durumlarda, birey bu durumdan dezavantajlı çıkmaktadır. Güven düzeyi yüksek olan bireyler güven düzeyi düşük toplumlarda yaşıyorlarsa ya da güven düzeyi düşük bireyler güven düzeyi yüksek toplumlarda yaşıyorsa daha kötü sağlık durumları ortaya çıkabilmektedir. Bu durum sosyal sermayenin yüksek olduğu toplumlarda tüm bireylere eşit bir katkısının olmadığı görülmektedir (Villalonga-Olives & Kawachi, 2017: 125). Sosyal sermayenin bağlılık, güven ve sadakat gibi olumlu olarak gördüğü bazı özellikler gruba dahil bireyleri, toplumlumun kötü veya anormal kabul ettiği, bazı normlara zorlayabilmektedir (Cohen & Prusak, 2001: 34).

Her ne kadar Putnam da sosyal sermayenin olumsuz tarafını fark etmiş olsa da karşılaştırıldığında genel olarak iyi olduğu sonucuna varmaktadır (Putnam, 200: 414). Sosyal sermayenin eğitim, sağlık, suçta azalma, güvenlik, bireysel mutluluk ve refah gibi alanlarla olumlu ilişkiler içerisinde olduğu söylenmektedir (Field, 2008: 102). Fakat diğer yandan ekonomik verimliliği düşüren, toplumsal kabulü engelleyen, suça yönelimi kolaylaştıran, birleştirmekten ziyade ayrıştıran ve sağlığa zararları olan bir

yapıya da dönüşebilmektedir (Aldridge vd., 2002: 13). Sosyal sermaye diğer sermaye türlerinde olduğu gibi aynı konu bağlamında hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda kullanılabilmektedir. Fukuyama'nın da ifade ettiği gibi, silah da bir fiziki sermaye olabilir ve hükümetler resmi işkence eğitimleriyle beşerî sermayesini artırabilir (Fukuyama, 2001: 8). Aynı şekilde Karl Marx'ın 19. yüzyılda yazdıkları ekonomik sermeyenin olumsuz taraflarını gösterebilme amacını taşıyordu (Field, 2008: 102). Ayrıca sosyal sermayenin ekonomik anlamda kullanılan sermayeyi kapsayıp kapsamadığı da tartışılan bir konu olmaktadır (Gerni, 2013: 44). Bu konuyu destekleyecek bir örnek verilecek olursa; İtalya ve Çin gibi ülkeler güven ve örgütlenme noktasında sosyal sermayeleri oldukça düşük olmasına rağmen ekonomik anlamda oldukça gelişmektedirler. Almanya ve Japonya gibi yüksek düzeyde güvene sahip toplumlar küreselleşen kapitalizmin esnekliğine ayak uydurmada ciddi problemler yaşamaktadır (Misztal, 1996: 117).

Field sosyal sermayenin olumsuz çıktılarını iki bölüme ayırmaktadır. Birincisi, sosyal sermayenin eşitsizliği daha da artırması; ikincisi ise, bireyleri anti-sosyal davranış rollerini teşvik etmesidir (Field, 2008: 102). Eşitsizlik üzerine Marksist bir yaklaşım ile en çok Bourdieu'nun üzerine durduğu söylenilebilir. Ona göre, sosyal sermayesi yüksek olan topluluklar ile düşük olan topluluklar arasındaki eşitsizlik nesiller boyu devam edecektir (Bourdieu, 2010: 63). Ayrıca ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan kişilerin daha fazla sosyal sermaye oluşturma potansiyeli vardır (Field, 2008: 106). Aynı zamanda varlıklı ve kültürlü insanların hem sosyal ağları fazla olmakta hem de sahip olduğu ağların daha nitelikli olmasından dolayı eşitsizliği beslemektedir (Stanton-Salazar & Dornbusch, 1995: 119). Bunun haricinde eşitsizliği ortaya çıkaran sebeplerden birisi de aslında insanların grup içi dayanışmasını grup dışı düşmanlık olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır (Fukuyama, 2001: 8). Buradan hareketle özellikle yoksul toplumlarda sosyal sermaye bazı grupların örgüt kurma, şiddet ve mafya gibi yasa dışı örgütlenmelerine yardımcı olabilmektedir (McIlwaine & Moser, 2001: 968). Bu ve benzeri sosyal sermayenin kötü veya negatif yanları olmuş olsa da diğer bütün sermaye türlerinin kullanılış biçiminde olduğu ve Portes'in de ifade ettiği gibi sosyallik iki ucu keskin bir bıçak gibidir (Portes, 1998: 18).

2.3.3. Sosyal Dışlanma ve Yaşam Kalitesi Bağlamında Sosyal Sermaye

Sosyal sermayeyi ilk kez kavramsallaştıran Hanifan, sosyal sermayenin bireyin sosyal ihtiyaçlarını doğrudan tatmin etmesinin yanı sıra tüm topluluğun yaşam standartlarını önemli derecede iyileştirmeye yetecek sosyal bir potansiyel olduğunu belirtmiştir (Hanifan, 1916: 130-131). Putnam da benzer şekilde sosyal sermayenin toplumsal mutluluk ve toplumsal hayatın kalitesi ile pozitif bir ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. Hatta İtalya üzerine yaptığı ilk çalışmasında, Güney bölgesindeki insanların kurumsal ve siyasal hayattan memnuniyetsizliklerini sosyal sermaye faktörü ile açıklamıştır (Kılınç, 2020: 28-29). Dolayısıyla sosyal sermayeyle birlikte toplumsal anlamda güven ve karşılıklılık ortamı doğmaktadır. Güven ve karşılıklılık kavramları soyut anlamlarının ötesinde yaşamı daha zevkli ve güvenli hale getiren unsurlardır (Field, 2008: vii). Görüldüğü gibi sosyal sermayenin hem bireyin hem toplumun yaşam standartlarını ve kalitesini artırmasından önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Sosyal sermaye, yaşam alanları ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin ilk temel kavramsallaştırması Durkheim (1951)'a kadar uzanmaktadır. Durkheim sosyal uyum eksikliğini, bireylerin hem beden hem ruh sağlığında olumsuz etkilere yol açtığını vurgulamıştır. Günlük yaşam içerisinde karşılaşılan hastalık, hareket kabiliyetinin sınırlandırılması ve ayrılık gibi birçok etken strese bağlı olarak yaşam kalitesinin azalmasında etkili olmaktadır (Brown & Harris, 1978). Yaşam içerisinde ortaya çıkan bu stresörlerle karşılaşıldığında kişinin ailesi ve sosyal ağları tarafından gelen sosyal destekler bireyin iyiliğinin artmasına yardımcı olmaktadır (Hao & Johnson, 2000: 65).

Toplumlar, bireylerden ziyade grupların birleşmesiyle oluşmaktadır. Ayrıca toplumun ve bireyin yetenekleri arasında bir gerilim bulunmaktadır. Bu gerilim daha fazla sivil katılıma yol açtığı gibi sosyal dışlanmaya da yol açabilmektedir (Fine, 2011: 280). Toplumun yapısına bakıldığında özellikle göçmenlerin ve yerel halkın iyilik hallerinde birçok noktada farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Hatta göçmen gruplar arasında dahi farklılıklar görülebilmektedir. Bu farklılıklar; ekonomik statü, demografik ve sağlık koşulları, kültürel ve dini kimlikler, aile yapıları ve akraba bağları gibi birçok olgudan kaynaklanabilmektedir (Hao & Johnson, 2000: 600). Her ne kadar birçok farklılık olsa da sosyal sermaye, sosyal dışlanma ve yaşam kalitesi arasında bir ilişkinin var olduğu yazarlarca iddia edilmektedir. Her geçen gün artan sosyal dışlanmayla mücadele edebilmek adına sosyal sermaye ön plana çıkarılmıştır. Aile, arkadaş, meslek

grupları, yardım kuruluşları gibi yapılar geliştirilerek, toplumsal sorunların çözümünde, sivil katılım etkili hale getirilmeye çalışılmaktadır (Roberts, 2004: 483-484). Ayrıca sosyal sermaye, modern toplumda ortaya çıkan şiddet, uyuşturucu, ayrımcılık ve eğitim gibi birçok toplumsal alandaki sorunlara çözüm olarak sunulmuştur. Buradan hareketle Putnam, sosyal sermayesi yüksek olan devletlerin hem toplumsal istikrarı tayin etmede hem de toplumsal hayatın kalitesini ve mutluluğunu artırmada etkili olduğunu vurgulamıştır (Kılınç, 2020: 15).

Özellikle göçmenler diğer grupların yaşamadığı derecede kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda kaynaklara ulaşımda sıkıntılar yaşamaktadır. Fakat etnik olarak homojen dağılmış gruplarda göçmenlere karşı ayrımcılık yaklaşımı daha koruyucu olabilmektedir. Ayrıca gruplar arası iletişim arttıkça önyargı ve ayrımcılık deneyimleri azalabilmektedir. Yeni göçmenler genellikle daha düşük kira fiyatlarının olduğu ve kendisi gibi göçmenlerin yoğun olduğu bölgeyi tercih etmektedirler. Bu durum yeni göçmenlere hem kültürel, sosyal ve duygusal destek sağlamakta hem de sosyal sermayelerini artırmaktadır (Carter vd., 2011: 1-3). Fakat genel toplum yapısı ile kıyaslandığında göçmenlerin sosyal sermayeleri azalmaktadır. Böylelikle ayrımcılık düzeyleri artmakta ve toplumun geneline olan güvenleri azalmaktadır. Toplumun geneline olan güven azaldığında ve ayrımcılığa maruz kalındığında da psikolojik sağlık oldukça kötü etkilenmektedir. Ayrıca ayrımcılık yalnızca etkilenen azınlıkların değil aynı zamanda tüm toplumun ruh sağlığı üzerine olumsuz etkileri bulunmaktadır (Lindström, 2008: 1). Amerika'da azınlıklar üzerine yapılan bir çalışmada, lise son veya üniversite birinci sınıf öğrencilerinin sahip olduğu sosyal sermayenin üniversiteden 6 yılda mezun olabilme oranlarında olumlu etkisi olmuştur. Bu durum aslında azınlık olan ve üniversite okuyan öğrencilerin üniversiteyi bitirememesindeki önemli bir faktörü açıklamaktadır (Wagner, 2013: 188).

Stres, benlik saygısı ve sosyal ilişkiler gibi farklı durumların sosyal çıktıları artık sağlık üzerindeki en önemli etkiler olduğu bilinmektedir (Wilkinson, 1992: 168). Buradaki sosyal ilişkiler vurgusu sosyal sermayenin sağlık üzerindeki etkisini göstermektedir. Aynı zamanda gelir eşitsizliği de sosyal sermayenin azalmasına neden olabilmektedir. Gelir eşitsizliğinin yaşandığı yerde toplumsal güvenin ve sivil katılımın azaldığı görülmüştür. Ayrıca gelir eşitsizliği ve ölüm oranı arasındaki ilişkide sosyal sermayenin önemli bir aracı değişken olduğu sonucuna varılmıştır (Kawachi vd., 1997:

1494; Lynch & Kaplan, 1997: 297). Ayrımcılık, sosyal sermayenin azalmasına neden olduğu gibi azalmış sosyal sermaye de yaşam kalitesini ve sağlığı olumsuz etkilemektedir. Yaşam kalitesi genel olarak ruhsal ve fiziksel boyutlarıyla birlikte ölçülmektedir. Sosyal sermayenin yaşam kalitesinin ruhsal boyutuyla doğrudan ilişkisi olduğu ve fiziksel sağlığı geliştirmede de etkili bir rolü olduğu görülmüştür (Gao vd., 2018: 1). İran'da yaşlılar üzerine yapılan bir çalışmaya göre; eğitim, ekonomik durum, medeni durum ve sağlığın yaşam kalitesi üzerine etkisi olduğu gibi sosyal sermayenin de yaşam kalitesiyle pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur (Barzanjeh Atri vd., 2020: 212). Birçok hastalığın tedavisinde ve hastalıklardan korunmada yaşam kalitesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Hastalar arasında yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin önemli etkilerden birisi de sosyal sermayedir. Sosyal sermaye ayrıca yüksek riskli sağlık davranışlarının azaltılmasında da etkili olduğu araştırmalarla kanıtlanmıştır. Psikolojik bozukluklar, ölüm oranı ve suçlu davranışlarında da etkili olan sosyal sermaye arttıkça yaşam kalitesi de artmaktadır. Ayrıca sosyal sermayenin obezite ve diyabet hastalıklarına karşı da önleyici rol oynadığı araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra sosyal sermaye, eğitim seviyesi düşük hastaların öz bakım kapasiteleri ile bilgi desteği arasında güçlü bir ilişki olurken, eğitim seviyesi yüksek hastaların öz bakım kapasiteleri ile duygusal desteği arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Keyvanara, Afshari & Dezfoulian, 2018: 1).

En basit tanımıyla yaşam kalitesi bireyin içinde bulunduğu yaşam durumu ile hayalini kurduğu yaşam biçimi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Hem insani değerler hem de kültürel yapı yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde etkilidir. Yaşam kalitesi; konut, istihdam, gelir, ahlaki tutumlar, kişisel ve aile yaşamı, sosyal güvenlik, işte ve sosyal yaşamda var olan stres ve krizler, sağlık kalitesi, çalışma koşulları, beslenme, eğitim koşulları, çevre ile ilgili ekolojik faktörler vb. birçok durumdan etkilenebilmektedir. Sosyal sermaye yaşam kalitesinin bileşenlerinden birini yani sosyal yaşam kalitesini doğrudan etkilerken, yaşam kalitesinin diğer bileşenlerini de dolaylı olarak etkilemektedir (Sarkiunaite vd., 2012: 144). Putnam'a göre, yatay düzlemde var olan ağlar veya sosyal ilişkiler kamu yararına ve toplum refahına ve dolayısıyla yaşam kalitesine fayda sağladığından dolayı en fazla etkili olan sosyal sermayedir. Bu tür ağlar genel olarak resmi gönüllü derneklerle ilişkilidir. Kamu kuruluşlarının çokluğu ve aktifliği eğitimin artmasında, sağlığın gelişmesinde, işsizliğin ve suç oranının azalmasında olumlu yararları bulunmaktadır (Sarkiunaite vd., 2012: 145). Sosyal

sermayenin tüm olumlu tarafları aslında hem makro hem de mikro ölçekte bireylerin yaşam kalitesi üzerinde etkisi bulunmaktadır. Sosyal sermayenin bir bileşeni olarak yaşam kalitesi her ne kadar kişisel, kültürel ve zamana bağlı olsa da sosyal yönü olan bir olgudur. Sosyal sermayenin bazı çıktıları doğrudan yaşam kalitesine etki ederken bazı çıktıları da aracı bir değişken olarak etki etmektedir.

Sosyal sermayeyle ilgili çalışmalar genellikle ayrımcılık gibi yapısal faktörleri göz ardı etmektedir. Afro-Amerikalılarla yapılan bir çalışmaya göre, sosyal sermaye ve ayrımcılığın konut istikrarsızlığıyla doğrudan ilişkisi olduğu görülmüştür. Konut istikrarsızlığı; sık sık taşınma, haciz, dönemsel evsizlik, konut maliyetini karşılayamama gibi pek çok sebeplerle açıklanmaktadır. Bu durum aslında ırk ve cinsiyet ayrımcılığının yüksek değere sahip sosyal sermayeyi kısıtlamasıyla, ücret ve meslek edinmede bireylerin sahip olabileceği kaynakların kısıtlamasından ileri gelmektedir (Priester, Foster & Shaw, 2016: 120-123). Ayrıca ırkçılık; hem yüksek düzeyde algılanan stres ve düşük düzeyde sosyal sermaye ile hem de yüksek düzeyde azınlık kimliği ve düşük düzeyde çoğunluk kimliği ile ilişkilendirilmektedir (Heim, Hunter & Jones, 2010: 1145). Irkçılık, sosyal sermayenin bir bileşeni olarak akran ilişkilerini zedelemekte ve böylelikle bireylerin sosyal ve fiziksel refahlarını olumsuz etkilemektedir. Sınıf arkadaşı ya da iş arkadaşı olsun akranlar birbirleriyle entelektüel iletişim, bilgi ve beceri paylaşımı, ekonomik fırsat yaratan sosyal bağlar saylayabilirler. Ayrıca akranlar romantik bir partner, arkadaş ve komşu olarak aidiyet ihtiyacını karşılamanın yanı sıra fiziksel ve psikolojik sağlığın yaratılmasında da önemli etkileri bulunmaktadır (Brondolo vd., 2012: 358-359). Özellikle akranlar olmak üzere bireyler aidiyet duygularına ihtiyaç duymaktadır. Sosyal dışlanma ya da etnik ayrımcılık gibi sebeplerden dolayı bireylerin kurdukları iletişim son derece sınırlanarak sosyal sermayeleri düşmektedir. Sosyal sermayenin eksikliği ise iş yaşamından romantik partnere kadar duygusal, sosyal, ruhsal, fiziksel ve ekonomik birçok zorluk yaratarak bireyin dışlanmasını tekrar neden olarak kısır bir döngüye dönüştürmüş olur. Aslında ayrımcılık sosyal sermayenin azalmasına neden olduğu gibi, Bourdieu'ya referansla, sosyal sermayenin azalması da ayrımcılığa yol açabilmektedir.

2.3.4. Göçmen ve Mültecilerde Sosyal Sermaye

Göç ve sosyal sermaye arasındaki ilk ilişki aslında göçün nedeni ve göçün sürekliliğini anlama noktasında geliştirilen *ilişkiler ağı kuramı* ile ortaya koyulmaya

çalışılmıştır. Ekonomik ve beşerî sermayenin haricinde sosyal sermayenin göçü teşvik etmede ve göçü kolaylaştırmada önemli katkıları bulunmaktadır (De Haas, 2014: 20). Göç eden kişilerin sahip olduğu ağlar aynı zamanda yurt dışında çalışmak isteyenler için kullanabilecekleri bir sosyal sermayedir (Massey & vd., 1993: 448). Bir başka ifadeyle "göç eden bireyler değil, ağlardır" (Tilly, 1990: 79). Dolayısıyla bu durum yeni göçmenlerle kurulan sosyal sermayenin ekonomik sermayeye dönüştürmesi anlamına gelmektedir (Bourdieu, 1986: 242). Sosyal sermaye göç kararı alınmasında ve hedef ülkeye uyum sağlanmasında önemli bir role sahiptir (Massey & vd., 1998: 254). Fakat buradaki uyum yerel halkla olan sosyal uyumu değil, önceki göçmenlerin deneyimleriyle, yeni göçmenlerin yaşadıkları zorlukları (ev kiralama, iş başvurusu, ulaşım vb.) giderecek bir uyumdur. İlk göçmenler genellikle geldikleri ülkelerdeki akrabalarına, arkadaşlarına ve diğer gruplara sosyal sermaye sağladıkları için göçmenler gittikleri ülkelerde hem kolayca iş bulabilmekte hem minimum riskle karşı karşıya kalmakta hem de zaman içerisinde göçmen sayılarındaki artışa sebep olabilmektedir (Jennisen, 2004: 40). Türkiye'de Suriyelilerle yapılan bir çalışmaya göre, Suriyelilerin kurmuş oldukları formel ağlar ve sosyal sermaye mültecilerin eğitim, barınma, sağlık ve iş bulma gibi sorunlarına çözüm olduğu görülmüştür. Böylelikle göç ile ortaya çıkan riskler ve maliyetler hafifletilmektedir (Yaman, 2016: 122). Göç için gerekli olan tüm bilgilerin sağlaması açısından sosyal sermaye her zaman önemli olmaktadır.

Putnam sosyal sermayesi yüksek olan devletlerin etnik olarak daha homojen bir yapıda olduğunu dile getirmiştir. Ülkeler bazında bakıldığında sosyal sermayesi en yüksek olan altı ülkeden dört tanesinin İskandinav olduğu görülürken, Brezilya gibi heterojen yapıya sahip ülkelerin ve devletlerin sosyal sermayesi daha düşük olma eğilimindedir (Glaeser, 2001: 392). Bu durum etnik ve genetik bakış açısından çok güven ile alakalı bir durumdur. İnsanlar kendilerine benzeyenlerin içinde kendilerini daha rahat ve güvende hissedebilmektedir (Misztal, 1996: 135-137). Etnik gruplar ya da azınlıklar toplumun diğer üyelerine göre güven eğilimleri daha düşüktür. Fakat aileye, arkadaşlara ve akrabalara yönelik belirli bir sosyal güven durumunda, göçmenler kendi grup üyelerine dış grup üyelerden daha fazla güvenme eğilimindedir. Politik güven söz konusu olduğunda ise göçmenlerin hükümete güveni yerli halktan daha fazla olduğu görülmektedir (Wilkes & Wu, 2019: 1).

Etnik temelli bir güven, toplumdaki egemen sınıfın içerisinde olduğu gibi mülteci ve göçmenler arasında da olmaktadır. Göçmen ve mülteci gibi zor durumlarla karşılaşan bireyler sosyal sermayeyi faydalı bir kaynak olarak görebilmektedir. Sosyal sermaye, bireylerin yaşadığı tehlike ve dışlanmalara karşı bağları güçlendirerek sosyal dayanışmayı artırmaktadır (Field, 2008: 121-122). Engelli ve mülteci gibi dezavantajlı konumda olan bireyler toplumun diğer kesimleri tarafından etiketlenebilmektedir. Bu insanlar diğer insanlara göre daha az işe alındığından dolayı sosyal yardımlara daha bağımlı hale gelebilmektedir. Bu insanların ayrımcılığa uğramasından dolayı grup dışı sosyal sermayeleri azalmaktadır. Dolayısıyla bu gruplarda sosyal sermayenin olmaması muhtemelen toplum diğer kesiminin sahip olduğu ön yargının sonucundur (Heenan, 2002: 385-387). Benzer durum yaşlı göçmenler için de geçerli olabilmektedir. Örneğin İsviçre'de yapılan bir araştırmaya göre, yerli halk ile kıyaslandığında yaşlı göçmenlerin kültürel sermayeleri ve ekonomik imkânları düşük olmasından dolayı kaynak ülkeye geri dönmek zorunda kalabilmekte veya aile üyelerinin yardımına ihtiyaç duyabilmektedir (White, 2006: 1298). İşçi göçmenler içinde bulundukları toplumda yasal hakları bulunmasına rağmen, başta dil yetersizliği olmak üzere, sosyal ve kültürel sermayelerinin düşük olmasından dolayı haklarını yeterli ölçüde kullanamamaktadır (Yüksek & Hiçdurmaz, 2019: 226).

Literatüre bakıldığında sosyal sermayenin çeşitli bağlamlarda uygulanabilen üç temel işlevi bulunduğu görülmektedir: a) bir sosyal kontrol kaynağı olarak; b) aile desteği kaynağı olarak; c) aile dışı ağlar aracılığıyla bir fayda kaynağı olarak (Portes, 1998: 9). Göçmen ve mültecilere bakıldığında aslında aile dışı bağlarının düzensiz ve güçsüz olduğu görülürken, aile desteği ve sosyal kontrol mekanizması olarak güçlü olduğu görülmektedir. Aile desteği ve sosyal kontrol bir anlamda göçmenlerin yaşamlarını kolaylaştırsa da bir anlamda da onları kısıtlayan bir süreç olmaktadır. Portes'e göre göçmenler, içinde bulundukları toplumdan ayrılarak kurulu bağlarını yok ettiğinden dolayı belirli bir sosyal sermayeden mahrum kalmaktadırlar. Böylelikle bu kaybı telafi edebilmek adına aileler çocuklarıyla daha yakın ilişkiler geliştirebilmektedir. Ebeveyn desteği, göçmenler arasındaki topluluk kaybını telafi ederek hem doğrudan hem dolaylı olarak daha yüksek eğitim başarısına yol açabilmektedir (Portes, 1998: 11). Göçmenler içinde bulunduğu toplumdan ayrılarak yeni bir topluluk inşa etmektedir. Buradaki azınlık olma duygusu iç grup ve aile bağlarını daha da artmasına neden olmaktadır. Literatür incelendiğinde kimi yazarlara

göre bu durum, göçmenler için çoğunlukla olumlu katkılar sağladığı düşünülse de kimi yazarlara göre de sosyal kontrol mekanizmalarından dolayı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Buradan hareketle göçmenler arasında grup içi sosyal dayanışmayı gösteren *bağlayıcı* (bonding) sosyal sermayenin arttığını ve grup dışı sosyal dayanışmayı gösteren *köprü kuran* (bridging) sosyal sermayenin ise azaldığı söylenebilmektedir. Kesler ve Bloemraad'ın 19 ülkeyi karşılaştırdığı çalışmasında, göç kaynaklı toplumsal çeşitliliğin sosyal sermayenin temelini oluşturan toplumsal güveni, sivil örgütlere üyeliği ve politik katılımı zayıflattığı görülmüştür (Kesler & Bloemraad, 2010: 333). Böylelikle göç bir anlamda toplumsal yapıyı bozmakta ve toplumun sosyal sermayesini düşürmektedir. Bu konuya paralel olarak Teke Lloyd ve Türk (2021) Türkiye'de düzensiz göçün artmasıyla birlikte göçün ülkedeki sosyal sermaye yapısına etkisini ölçmüştür. Bu araştırmaya göre, Türkiye'de yabancı nüfus yoğunluğu ile *bağlayıcı sosyal sermaye* arasında pozitif ilişki çıkarken *köprü kuran sosyal sermaye* ile negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Ayrıca Suriyeli göçünün artmasıyla beraber toplumsal hayata katılımda ve insanların birbirine duydukları güvende azalma olduğu görülmüştür. Dolayısıyla artan yabancı nüfusla beraber *bağlayıcı sosyal sermaye* grup içi dayanışmayı artırırken gruplar arası kutuplaşmaya da neden olmaktadır (Teke Lloyd & Türk, 2021: 87).

Göçle birlikte toplum yapısındaki çeşitliliğin ve farklılığın artmasına ve sosyal sermayenin azalmasına yönelik çalışmalar son yıllarda oldukça artmıştır (Teke Lloyd & Türk, 2021: 72). Göçün toplum içindeki yapısının anlaşılabilmesi için sosyal sermaye ile ilişkinin de anlaşılması gerekmektedir. Diğer sermaye türlerinden farklı olarak sosyal sermaye hem mekâna özgüdür hem de göç ile aktarılması pek mümkün değildir. Fakat zincirleme ya da kitlesel göçlerde belli bir düzeye kadar sosyal sermayenin de aktarılması mümkün olabilmektedir (Faist, 2003: 46). Başta Coleman, Putnam ve diğer birçok yazar etnik kimlik üzerinden yaptıkları çalışmalarla sosyal sermayeyi kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Aslında sosyal sermaye ve göçmen arasındaki ilişki her zaman önemini korumuştur (Portes & Sensenbrenner, 1993: 1322). Bir grup fenotipik veya kültürel özellikler açısından nüfusun geri kalanından ne kadar farklıysa, bu özelliklerle ilişkili olarak önyargı ve dışlanma düzeyleri de o kadar yüksek olmaktadır. Bu durumdan kurtulma olasılığı ne kadar düşükse, üyeler arasındaki grup içi dayanışma duyguları ve sosyal sermaye düzeyleri de o kadar yüksek olmaktadır (Portes & Sensenbrenner, 1993: 1329). Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta

ise, hedef ülkelerde ekonomik güvensizlik veya kriz olduğunda yerli halk göç tarafından daha fazla tehdit edildiğini hissetmekte ve toplu yaşamdan daha fazla çekilmektedir (Kesler & Bloemraad, 2010: 333). Toplumların içinde bulunduğu ekonomik durum, göçün türü ve büyüklüğü de toplumsal bütünleşmeyi ve doğal olarak sosyal sermayeyi etkilemektedir. Sonuç olarak toplumun genelinden farklı olan mülteci ve göçmen gruplar ayrımcılığa maruz kaldıklarında grup içi dayanışmayı daha da artırmaktadır. Aynı şekilde yerel halk arasında da yeni bir dayanışma biçimi ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla göç farklı sosyal sermayelerin oluşmasını sağlasa da genele bakıldığında toplumsal yapıyı kutuplaştırabilen bir özelliğe sahip olabilmektedir. Grup içi sosyal sermayenin yerine gruplar arası sosyal sermayenin artırılması daha önemli bir konudur. Göç alan toplumlar sahip oldukları sosyal sermayeyi azaltmamak adına entegrasyon politikalarını daha iyi uygulaması gerekmektedir.

2.4. SOSYAL DIŞLANMA VE AYRIMCILIK

2.4.1. Sosyal Dışlanma Kavramı

Sanayileşmenin etkileriyle beraber köyden kente göçler artmış ve kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Köy insanlarının kent yaşamına uyum sağlayamaması yalnızlaşma ve toplumsal kopukluklar ortaya çıkarmıştır. Böylelikle sosyal dışlanma kentleşmeyle birlikte pratik hayatta karşılığını bulmaya başlamıştır. Kırdan kente göçlerin artması kent hayatında işsizlik, yoksulluk, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi yapısal problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu sorunların ortaya çıkmasına paralel olarak ötekileştirme kavramı da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplumla uyum sağlayamayan, birbirinden kopuk ve sosyal olarak dışlanan bir grup ortaya çıkmıştır (Ören, Öztürk & Darıyemez, 2012: 485). Kentleşme ve toplum nüfusunun artmasıyla birlikte işsizlik ve ekonomik zorluklar artmaya başlamıştır. Hem bireyin çalışma hakkının elinden alınması hem de bireylerin eğitim, hukuk, sağlık ve siyaset gibi vatandaşlık haklarından uzaklaştırılmaları sosyal dışlanmayı pekiştirmektedir (Saraceno, 2002: 4). Del Castillo sosyal dışlanmayı, kişilerin sosyal yaşama katılamayacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olma durumları olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu durumdan kurtulabilmek adına haklarını koruyabilecek ve onları destekleyebilecek herhangi bir kurum ve sosyal destekten de mahrum olmaları dışlanmayı daha da artırmaktadır (Del Castillo, 1994: 613).

Sosyal dışlanma olgusunu sadece kentleşme sorununa indirgemek doğru bir yaklaşım değildir. Örneğin; işçi ve işveren, beyazlar ve siyahlar, başörtülü ve başörtüsüz, liberaller ve demokratlar gibi birçok farklı şekilde de şekillenebilen kutuplaşmalar mevcuttur. Bu kutuplaştırmalar toplumsal ayrışmaların ve dışlanmaların zeminini hazırlamaktadır (Yüksel, 2014: 348). Sosyal dışlanma kavramı daha da genişletilecek olursa işsizlik, yaşlılık, eğitimsizlik, yoksulluk, engellilik, göçmenlik veya mültecilik gibi nedenlerden dolayı bireylerin ya da grupların toplumsal imkânlardan faydalanamamaları ve sosyal uyum olarak toplumun geri kalanından farklılaşması durumudur. Bu farklılaşma ne kadar büyürse sosyal dışlanmanın boyutu da o derecede büyümektedir.

Fransa'da Chirac hükümeti (1995-2007) döneminde dışlanma, toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde sosyal işlerden sorumlu bakan Lenoir sosyal dışlanma kavramını dikkat çekici şekilde kullanan ilk kişi olmuş ve şu şekilde tanımlamıştır; fiziksel-zihinsel engelliler, yaşlılar, hastalar, intihar eğilimi olanlar, istismara uğrayan çocuklar, çok sorunlu haneler, suçlular, madde bağımlılığı, yalnız ebeveynler, toplumsal olarak uyumsuz ve marjinal bireylere karşılık gelmektedir. Sonradan yaşanan toplumsal eşitsizlik ve ekonomik krizlerle birlikte sosyal dışlanma kavramı daha da popülerlik kazanmıştır (Silver, 1994: 532). Sosyal dışlanma, toplumla bütünleşmeyi, uyum içerisinde olmayı ve toplum tarafından kabullenmeyi gösteren sosyal içermenin tam tersi bir durumdur. Birey ve toplum arasındaki tüm sosyal bağların kültürel ve ahlaki anlamda ayrışmasını ifade etmektedir (De Haan, 2000: 27). Sosyal bağların haricinde ekonomik ve ruhsal olarak da toplumdan kopmak birey ile toplum arasındaki uçurumun artmasına neden olmaktadır. Bauman'a göre, sosyal dışlanmayı en yoğun yaşayan grubun yoksullar olduğunu belirtmiştir (Yusufoğlu & Kızmaz, 2016: 32). İnsanların sosyo-ekonomik yaşantıları artık modern öncesi döneme kıyasla oldukça farklılık göstermektedir. Bu durum yoksulluğun anlamını da yıllar içerisinde oldukça değiştirmiştir. Yoksulluk artık sadece herhangi bir maddi yoksunluğun karşılığı olmaktan çıkarak ötekileştirmenin, sosyal tecridin, itibarsızlığın, özgüven ve benlik saygısının olumsuz etkilendiği bir şiddete dönüşmektedir (İlhan, 2013: 216). Ayrıca yoksulluğun var olduğu bir yerde dışlanmanın görülmeyebileceği gibi yoksulluğun var olmadığı bir yerde de dışlanma görülebilir (Adaman & Keyder, 2006: 8). Renê Lenoir (1974) sosyal dışlanmanın yoksulluğun çok ötesinde bir kavram

olduğunu vurgulayarak hem sosyal hem ekonomik anlamda aynı anda değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Sen, 2000: 1).

Sosyal dışlanma kavramı *ostrasizm* olarak da kullanılmaktadır. Ostrasizm ilkel ve modern toplumsal yapıların ve kültürlerin içerisinde; askeri akademilerden okul ve üniversitelere, iş yaşamından insanlar arası ilişkilere ve dini gruplara kadar birçok yerde kendisini gösterebilmektedir (Williams, Cheung & Choi, 2000: 748). Sosyal politika literatürü incelendiğinde 15 farklı sosyal dışlanmaya rastlanmaktadır: sosyal marjinalleşme, demokratik haklardan dışlanma, yeni yoksulluk, maddi olmayan dezavantaj, ırk ve cinsiyet odaklı dışlanmalar dahil olmak üzere kültürel dışlanma, yaşam tarzına göre dışlanma, refah devletinden dışlanma, uzun vadeli yoksulluk, aile ve topluluktan dışlanma, ana akım politika ve ekonomiden dışlanma, yoksulluk durumu, işten ayrılma ilişkileri, iş gücünden dışlanma ve ekonomiden dışlanma (Peace, 2001: 22). Sosyal dışlanmanın türleri ana başlıklar haline getirilip daha da kısaltılacak olursa 5 başlık altında toplandığı görülebilmektedir: mekânsal dışlanma, ekonomik dışlanma, kültürel dışlanma, siyasi dışlanma ve sosyal dışlanma (Tartanoğlu, 2014: 271-272). Burada sayılan sosyal dışlanma türlerinin boyutlarında farklılıkların olduğu da düşünülmelidir. Katz'a göre, damgalanmış ya da toplumdan dışlanmış olmak her durumda mahrum olmayı gerektiren bir durum değildir. Bazı durumlarda bazı gruplar ezilenlere karşı duygusal olarak sempati geliştirebilmektedir. Sosyal olarak dışlananların bu durumdan kurtulma mücadelesinde toplumsa olarak saygı görebilmektedir. Bu tarz ülkelerde daha güçlü toplumsal normlar bulunmaktadır. Bu normlar kamu, özel ve sivil toplumun yardımlarıyla daha geniş bir sosyal ağa dönüşebilmektedir. Bundan dolayı sosyal olarak dışlananlar toplumsal mahrumiyet ile karşılaşsa da her durum aynı boyutta şekillenmemektedir (Katz, 1981: 4). Örneğin, bazı toplumlarda kadının sosyal hayattan dışlanmasına, bazı toplumlarda göçmenlerin kimlik mücadelesine, bazı toplumlarda LGBTİ+ hareketlerine, bazı toplumlarda yoksulluğa yönelik toplumsal bir hak arayışına dönüşebilmektedir. Böylelikle sosyal olarak dışlanan grupların yanında o grubu destekleyen ve mücadelelerine destek olan gruplar oluşabilmektedir. Fakat böyle bir toplumsal yapının ortaya çıkabilmesi için toplumun birçok boyutta uyumlu ve bütünleşmesi önemli bir adım olmaktadır. Önyargıların fazla olduğu, ülke ekonomik durumunun ve demokratik yapının kötü olduğu durumlarda dezavantajlılara ve dışlanmışlara yönelik savunuculuk rolleri azalabilmektedir.

2.4.2. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri ve Sonuçları

Sosyal dışlanmanın nedeni olarak en önemli faktör yoksulluk olarak gösterilse de eğitim, sağlık, konut alanlarındaki eşitsiz paylaşılan haklara da karşılık gelmektedir. Ayrıca tüm dezavantajlı gruplar ve herhangi bir sebepten dolayı ayrımcılığa uğramış kişiler de sosyal dışlanmanın etkisini hissedebilmektedir (Europen Communities, 1992: 9). Bu dışlanma çok ileri boyutlara ulaştığında toplumsal huzuru tehdit etmenin ötesinde toplumsal bölünmeye veya sosyal patlamaya doğru sürüklenebilmektedir (Özgökçeler & Bıçkı, 2010: 220). Toplumsal huzur tehdit etmemiş olsa dahi ostrasizm ya da sosyal dışlanmaya maruz kalan kişiler, her zaman fiziksel ya da sözel herhangi bir tepki ile karşılaşmasa dahi bireyler için hissedilebilir ve acı verici bir durumdur (Akın, Uysal & Akın, 2015: 896). Toplumsal bağdan ve bütünlükten kopan bireyler kişisel hedeflerine ulaşmak için benlik saygılarını kaybetmekte, kişisel becerileri azalmakta, kaynaklara ve bilgiye erişimi sınırlandırılmakta, toplumsal yaşama katılımı engellenmekte, tanınması ve kimlik haklarının kullanması inkâr edilmektedir (Silver, 2007: 1). Görüldüğü gibi sosyal dışlanmanın sonuçlarının ve etkenlerinin çok boyutlu bir yapısı bulunmaktadır. Siyasi açıdan dışlanma; bireylerin politik karar alma konusunda dışlanmasını içerirken, sosyo-kültürel anlamda dışlanma; kültürel iletişim ve sosyal uyum sürecinin dışında kalmayı içermektedir. Ekonomik dışlanma ise; gelir dağılımındaki adaletsizliği ve eşitsizliği kapsamaktadır (Madanipour, 2003: 187). Bundan dolayı sosyal dışlanma toplum içerisinde bireyin bütünleşmesini destekleyen sosyal, kültürel, politik ve ekonomik sistemlerin tümünden ya da bir kısmından mahrum olma sürecini ifade etmektedir (Özlem, 2002: 84).

Sosyal dışlanmanın çıktılarından biri de marjinalleşme olarak ortaya çıkabilmektedir. Marjinalleşen bireyler veya gruplar toplumdan kopuşu ve gereksiz muhalefeti beraberinde getirmektedir (Tabulasi, 2009: 119). Dışlandığı için marjinalleşen ya da marjinalleştiği için dışlanan gruplar ortaya çıkmaktadır. Marjinal olmayan gruplarda da insanın dışlanması için birçok sebep ortaya atılmaktadır. Bryne'a göre, bireyler toplumsal yapı içerisinde alt sınıfa dahil olmalarından dolayı dışlanabilmektedirler (Bryne, 2005: 23). Bireyin marjinalleşmesi ya da alt gruba dahil olması ve yeteneksiz olmasından dolayı dışlanması gibi bireye yüklenen etkenler yapısalcı yaklaşım öncesi daha çok vurgulanmaktadır. Hem yapısalcı hem de sistem kuramının etkisiyle birlikte sosyal dışlanmanın bireyin kendi etken iradesi ile olmadığı yapısal ve sosyal birçok olgudan etkilendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tümtaş'a

göre, sosyal dışlanma doğrudan kapitalist ekonomik yapının ürettiği, küreselleşmeyle birlikte neo-liberal politikaların derinleştirdiği yapısal bir problemdir (Tümtaş, 2020: 74).

Sosyal dışlanma aslında sadece modern dönemin ya da kapitalist ekonomik modelin ürettiği bir olgu değildir. Ayrımcılık, dışlanma ve damgalanma her toplumda her zaman görülebilen bir sosyal olgudur. Bu durumun yüzyıllardan bu yana değişmeden devam etmesinin nedeni toplumun ve bireyin kendi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını korumak istemesinden kaynaklanmaktadır. Toplumun kültürel yapısına göre; huzursuzluk çıkartan, düzen ve sosyal yaşantı için risk oluşturan bireyler, toplumsal anlamda korku oluşturmasından dolayı sosyal yapıdan uzaklaştırılmaktadır (Taşkın, 2004: 5). Kurzban ve Leary, sosyal dışlanmayı evrimsel damgalama perspektifiyle ele alarak farklı bir bakış açısı ortaya atmıştır. Damgalanan kişinin sosyal olarak dışlaması tüm kültürlerde hatta insan olmayan canlılarda dahi mevcuttur. İnsanın evrimsel sürecinde, sosyal kazancı olacağı partnerleri yanına çekmekte, içinde bulunduğu gurubu korumakta, alt gruptakileri sömürmekte ve bulaşıcı hastalıklardan kendini korumaya çalışmaktadır (Kurzban & Leary, 2001: 189). Görüldüğü gibi sosyal dışlanmanın nedeni sosyal ve kültürel boyutunun ötesinde insanın ve canlının evrimsel bir süreci olarak görüldüğü yorumlar da bulunmaktadır. Baskın ve egemen kimlik veya çoğunluk kendi konumunu koruyabilmek adına bir diğerini *öteki* yaparak var olan kısıtlı kaynaklara karşı önlem almaya çalışmaktadır.

Literatürde sosyal dışlanmanın nedenleri arasında 4 boyut ön plana çıkmaktadır: küreselleşme ve emeğin dönüşümü, sosyal korumanın eksikliği, gelir adaletsizliği ve göç (Yüksek, 2014: 354). Sanayi devriminden bu yana var olan eşitsizlik ve yoksulluk 1970'lerden sonra neo-liberal politikaların da etkisiyle beraber sosyal dışlanma kavramı altında toplanmaya başlanmıştır. Ekonomide bilginin öneminin ön plana çıkmasıyla birlikte emek piyasası belirli bir grubun aleyhine dönmüş ve beşerî sermayesi düşük olanlar ekonomik olarak dışlanmaya maruz kalmıştır. Küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikalarının etkisiyle emek piyasası dönüşmüş ve sosyal refahın önlenmesine neden olmuştur (Buğra, 2005: 9; Bozkurt, 2012: 1). Bu durum gelir dağılımındaki eşitsizliği de artırmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ne kadar büyürse sosyal dışlanmanın etkisi de o kadar büyük olacaktır. Sosyal korumadaki eksiklik ise yoksullaşan ve dezavantajlı konumda bulunan kişilerin devlet mekanizmalarıyla

güçlendirilmesinde ve desteklenmesinde yaşanan aksaklıkları ifade etmektedir. Son olarak göç olgusu dışlanmanın önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Göçmenlerin göç ettiği yeni topluma uyum sağlaması hem sosyal hem psikolojik anlamda oldukça zor bir durumdur. Göçmenlerin hem düşük gelirle çalışmaları hem şehir merkezinden uzak yaşam alanlarına taşınmaları hem de belediye hizmetlerinden tam olarak yararlanamamaları sosyal dışlanmayı artıran durumlar arasındadır (Şahin, 2009: 63-69).

Sosyal dışlanma bireylerin yaşam kalitesini düşürmekte ve toplum içerisinde yalnızlaşmasına neden olmaktadır (Jones & Rowbottom, 2010: 54). Sosyal dışlanmanın sonuçlarının birey ve toplum için oldukça zarar verici olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında; işe ve eğitime ulaşımda yaşanan sıkıntılar, çatışma, çocuk yoksunluğu, iletişimsizlik ve boşanma, sağlık imkânlarındaki eşitsizlik, yaşlıların aktif yaşama katılamaması, çarpık kentleşme, suç korkusu, yoksulluk, yetersiz beslenme ve ayrımcılık gibi birçok noktada toplumsal barışın önüne geçen ve eşitsizliği artıran bir konuma sahiptir (Pierson, 2010: 23). Sosyal dışlanmanın bireysel sonuçlarına bakıldığında; sosyal katılımda zorlanan ve yoksunluk çeken bireylere maddi ve duygusal destek verilse dahi ruhsal olarak tam iyilik halini koruyamadıkları görülmüştür (Whelan, 1993: 97). Sosyal dışlanmanın toplumsal etkilerine bakıldığında ise bireylerin sosyal düzene olan güveni sarsılarak, sosyal patlamalara ve isyanlara sürüklenebilme potansiyeli bulunmaktadır (Sen, 1997: 163). Kişilerin içinde yaşadığı toplumun temel etkinliklerine katılamaması böyle bir sonucu doğuracaktır (Burchardt vd., 2002: 30). Toplumun tüm bireylerini etkileyebilecek sosyal dışlanmanın önlenmesi için sosyal içerme politikalarının, sosyal devlet araçlarının ve sosyal hizmet programlarının artırılması gerekmektedir. Sosyal dışlanmanın yaşandığı grubun kendisine özel yapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla sorunların çözümü de belirli bir gruba ve alana özgün olması gerekmektedir.

2.4.3. Ayrımcılık Kavramı

Ayrımcılık, en basit anlamıyla ayırt etmek amaçlı kullanılan bir kavramdır. Bu ayırt etme özellikleri dil, din, cinsiyet, ırk, renk veya etnik köken gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu özelliklerden dolayı bir kişinin diğerlerinden daha farklı muamele görmesi ayrımcılığı yansıtmaktadır. Kişilerin işe alımlarından okullara kabul edilmesine, ücret alımlarından kamu hizmetlerinden yararlanmaya kadar birçok alanda

kendisini gösterebilmektedir (Demir & Acar, 2002: 54). Ayrımcılık bireylerin sahip olduğu ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet vb. özelliklerinden dolayı toplum tarafından geliştirilen olumsuz davranışlar ve önyargıların bütününü oluşturmaktadır (Barker, 1995: 85). 1940 ile 1970'li yıllarda hak, özgürlük ve eşitlik kavramlarının çok yaygın olarak benimsenmesi ayrımcılık kavramını da ön plana çıkarmıştır (Erdemir, 2007: 5). Bu dönemde insan onurunu ve özgürlüğünü koruyabilmek adına ayrımcılığa karşı yasak da uygulamaya alınmıştır. Ayrımcılığın adalet ve adil düzen anlayışını yok ettiği vurgulanmıştır. Hak ve fırsatlar bağlamında hiçbir insanın bir diğerinden daha az yararlanmamalı anlayışı gelişmiştir (Palaz, 2005: 273). Dolayısıyla ayrımcılık insanın en temelde sahip olduğuna inanılan tüm haklarına karşı yapılan adaletsizliği temsil etmektedir. Ayrımcılık, bir diğerini öteki yapan haksız bir davranış iken sosyal dışlanma *öteki* olanı uzak tutma çabasıdır.

Sosyal dışlanma, bireylerin ve grupların toplumun normatif faaliyetlerine katılımına bir engel oluşturmaktadır (Power & Wilson, 2000: 1). Böylelikle sosyal dışlanmanın ayrımcılığın yapısal bir boyutu olduğu söylenilebilir (Silver, 2007: 9). Diğer bir ifadeyle sosyal dışlanma ayrımcılığın bir sonucudur (Pascoe & Richman, 2009: 531). Örneğin, cinsiyet özelinde düşünüldüğünde, kültürel olarak toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı yapıldığında, kadın toplumsal faaliyetlerden ve imkânlardan uzaklaştırılırsa kadına yönelik sosyal dışlanma gerçekleşmiş olur. Herhangi bir gruba yönelik önyargılar toplumsal olarak kabul edildiğinde ayrımcılığa dönüşürken, ayrımcılığın toplumsal olarak kabul edilmeye başlanması ise sosyal dışlanmaya dönüşmektedir. Dolayısıyla önyargı bir tutumu, ayrımcılık bir davranışı, sosyal dışlanma ise bir olguyu yansıtmaktadır.

Allport "Önyargının Doğası" adlı kitabında ayrımcılığı, bireylerin ya da grupların eşit muamele görmemesi ve haksız davranışlara maruz kalması olarak yorumlamaktadır (Allport, 1954: 51). İnsanlık tarihi boyunca bir grubun diğerine yaşama hakkı tanımayacak boyutta ayrımcılık yaptığına çok kez şahit olunmuştur. Bireylerin, diğerlerinden farklı bir dünya görüşüne, ideolojiye ve cinsel yönelime sahip olması veya belirli bir dinin ya da ırkın üyesi olması ayrımcılık için temel sebep olabilmiştir. Bu durumlardan en kötüsü de ırkçılık temelinde yapılan kölecilik, sömürgecilik ve soykırım olmuştur (Çelenk, 2010: 211). Allport ayrımcılığın toplumları soykırıma kadar götürebilecek bir fenomen olarak tanımlamaktadır (Allport, 2016).

Genel olarak bakıldığında ise literatürde en sık geçen ayrımcılık türlerinin ırk ve cinsiyet temelli ayrımcılık olduğu söylenmektedir (Çolak & Altan, 2003: 203).

Ayrımcılık türleri oldukça farklılık göstermektedir ve değişen yaşam koşullarıyla birlikte yeni ayrımcılık türleri de zamana ve yere göre çeşitlenebilmektedir. En temelde ayrımcılık türlerinin dörde ayrıldığı söylenilebilir; doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı ve pozitif ayrımcılık (Yüksel, 2014: 294). Hamile bir kadının işe alınmaması ya da işten çıkartılması doğrudan ayrımcılık olurken (Yıldırım, 2014: 285), iş alımlarında çalışma yılı sınırının getirilmesi dolaylı ayrımcılık olarak gösterilebilir. Kadının evlilik ve çocuk büyütme gibi nedenlerden dolayı iş hayatına geç atılmasına sebep olması da dolaylı bir ayrımcılık yaratmaktadır (Kayaalp, 1998: 24). Günümüzde açıktan veya doğrudan yapılan ayrımcılıklarda azalmalar görülmesine rağmen örtülü olarak yapılan dolaylı ayrımcılıklar artmaktadır (Pascoe & Richman, 2009: 531). Çalışma yaşamında kadınların erkeklere göre üçte bir oranında olması cinsiyete yönelik bir ayrımcılığın olduğunu göstermektedir (Karataş, 2006: 42). Daha önceden bazı gruplara yönelik gerçekleşen adaletsizce tutum ve davranışlardan dolayı bu gruplara eşitsiz bir ortam yaratılmıştır ve bu eşitsizliğin giderilmesi için de pozitif ayrımcılık benimsenmiştir (Çetinkaya Hukuk Bürosu Booklet, 2014: 9). Fakat pozitif ayrımcılığın en önemli noktası geçici olmasıdır. Pozitif ayrımcılığın ne zaman bitmesi gerektiği tarafsız şekilde belirlenmelidir. Diğer taraftan pozitif ayrımcılık ile bir grubun eşitsizliği telafi edilirken diğer taraftan genel grup sistematik olarak ayrımcılığa uğramış olmaktadır. Bu durumda da ters yönde ayrımcılık (*reverse discrimination*) ortaya çıkmakta ve azınlık grubun değil baskın grubun ayrımcılığa uğraması söz konusu olmaktadır (Yıldırım, 2014: 289). Genel olarak hem türlerine göre hem uygulanış biçimlerine göre ayrımcılık oldukça farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Ayrımcılık insanlık tarihinden beri var olan bir davranış problemi olarak görülebilir. Fakat ayrımcılık insanlar tarafından olumsuz olarak görülse de ayrımcılık her zaman rasyonel, dini veya evrimsel temellerle işlenerek meşrulaştırılması sağlanmıştır. Kimi zaman bilimsel olarak yapılan ırkçılık, kimi zaman diğer dinlere ya da dinsizlere yönelik dinsel ayrımcılık, kimi zaman da insanın hayatta kalması için diğerini ezmesi gerektiğine inanılan evrimsel anlayışlı ayrımcılık benimsenmiştir. Sınıflı toplum yapısı formel anlamda bitmiş olsa da aslında toplum her zaman kategorik olarak ayrılmaya devam etmiştir. Din, dil, cinsiyet, ırk-etnik köken, yaşlı, engelli, göçmen veya mülteci fark etmeksizin birçok kategori oluşmaktadır. Herhangi bir kategoriye yönelen önyargı ve

damgalama belirli bir süre sonra ayrımcılığa dönüşmektedir. Bu ayrımcılık sadece belirli eşitlik ve özgürlük hakların çiğnenmesinin ötesinde soykırıma kadar uzanabilmesinden dolayı ulusal ve uluslararası komisyonlarca yasaklanan davranış olarak hukuksallaştırılmıştır.

2.4.4. Ayrımcılığın Nedenleri ve Sonuçları

Ayrımcılık, belirli bir gruba yönelik olarak sosyal hakların eşit olarak dağılmaması ve ihlal edilmesidir. Böylelikle ayrımcılığa maruz kalan grup güç, sağlık, zenginlik gibi birçok alandan uzak tutularak sosyal olarak dışlanması durumudur (Goosey, 2019: 539). Dışlanma ayrımcılığın bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Böylelikle ayrımcılığa uğrayan ve dışlanan grubun sosyal uyumu engellenerek anomiye dönüşme ihtimali artmaktadır.

Ayrımcılığın sonuçları sadece bireyin toplumdan kopması ve belirli haklara ulaşamaması olarak ele alınmaması gerekir. Ayrımcılığın bireyler üzerindeki sonuçları, birçok sağlık sorunlarına yol açacak kadar da etkili bir olgudur. Algılanmış ayrımcılığın; hipertansiyon, sağlıksız hissetme, meme kanseri, obezite, kan basıncının artması ve madde kullanımı gibi birçok sağlık sorunlarına yol açtığı araştırmalarla bilinmektedir (Pascoe & Richman, 2009: 531). Bunların yanı sıra Amerika Psikoloji Derneği (APA) ayrımcılığın; istihdam, ilişkiler, stres ve genel sağlık üzerinde önemli etkilerinin olduğunu vurgulamıştır (APA, 2016: 6). Görüldüğü gibi ayrımcılık, bireysel psikolojiden iş olanaklarından yararlanmaya, insanlar arası ilişkilerden sağlık ve sosyal sorunlara kadar birçok alanda kendisini göstermektedir.

Uluslararası alanda da ayrımcılık ile ilgili birçok hukuki düzenleme ve yasak getirilmiş olsa da ayrımcılığın hızlıca artarak devam eden toplumsal sorunlardan bir tanesi olduğunu ortaya koyan birçok araştırma mevcuttur (Çayır, 2018: 8). Bu sorunun daha iyi anlaşılabilmesi gerektiği görülmektedir. Ayrımcılığın en önemli nedenlerinden birinin önyargı olduğu birçok araştırmacı tarafından iddia edilmektedir. Önyargının ise oluşma ve ortaya çıkma süreçleri derece derece değişmektedir. Allport önyargıyı oluşturan davranışları beş kategori altında değerlendirmektedir:

- *Yabancı karşıtlığı*: yabancılara karşı düşmanca fikirlerin olması ve bunun başkalarıyla paylaşılması.

- *Çekinmek, uzak durmak*: Hedef grup üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur ama onlara yaklaşmaktan çekinir ve uzak durur.
- *Ayrımcılık*: Artık aktif bir şekilde hedef gruba yönelik dışlayıcı tavırlarda bulunur ve zarar verici ayrımlar yapabilir.
- *Fiziksel saldırı*: Önyargının gittikçe artmasıyla birlikte ayrımcılık boyutundan şidet boyutuna geçmeye başlar.
- *İmha*: Artık ön yargının son noktasıdır ve hedef grup tamamen ortadan kaldırılmak istenir. Soykırım ve katliamlar örnek verilebilir (Allport, 200: 25-26).

Ayrımclığın nedenlerinin kuramsal boyutu düşünüldüğünde ise sosyal baskınlık kuramı, sosyal kimlik kuramı, otoriter ve önyargılı kişilik kuramı örnek olarak verilebilir (Şahyar Akdemir, 2015: 19). Genel olarak bu kuramlar bireyin kendisini bir diğerine karşı daha üstün görmesi ve içinde bulunduğu kendi aidiyetini daha da güçlendirmesi olarak özetlenebilir. Kuramlardan da anlaşılacağı gibi ayrımcılığın sosyal ve bireysel kişilik özellikleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ayrımcılığın politik ve ekonomik nedenleri de bulunmaktadır. Bir ülkeye fazla göç geldiğinde emek arzı fazla olmasından dolayı emek ücretleri düşecek ve böyle durumda hem politik olarak hem de sosyal olarak yabancı ayrımcılığı daha ön plana çıkacaktır. Politik bağlamda milliyetçi, liberal ve çokkültürcü bakış açıları yabancı ayrımcılığını belirlemede önemli etkileri olduğu görülebilmektedir.

İnsanın neden diğer bireylere karşı ayrımcı tutumlar izlediğine bakıldığında aslında her bireyin bir diğerini ve nesneleri kategorilere ayırmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu durum oldukça normal bir bilişsel davranış biçimidir. Fakat ayrımcılık bu durumun biraz daha ilerisine taşındığında ortaya çıkmaktadır. Araştırmalara göre, ayrımcılık yapan kişilerin tutumları sosyo-kültürel, ekonomik, tarihsel, sosyolojik eğilimler, topluluk ve aile inançları gibi birçok karmaşık faktörden etkilenmektedir. Belirli bir grup üzerinde köklü ve yıkıcı genellemeler yaparak ayrımcı bir tutum ve davranış benimsenmesi oldukça zarar verici boyutları ulaşabilmektedir. İnsanlar bu gruplar hakkında gerçekçi olmayan ve küçük düşürücü inançlar benimserken aynı zamanda kendi grupları hakkında ahlaki ve entelektüel üstünlük hislerini de korumak isterler. Bireyler bu gruplara yönelik yapmış oldukları olumsuz

tutum ve davranışlarının da bilinçli olarak farkındadırlar (Keita, 2016). Aslında yapılan ayrımcılıkların her ne kadar sosyal öğrenme ve sosyal inşa boyutu olsa da bilinçli farkındalık yönü de bulunmaktadır. İnsanlar kategorileştirme yaparken birçok olumsuz genellemeler ve yanlış çıkarımlarda bulunabilmektedir. Bu durumların artması sonucunda ayrımcılık artık bireysel bir yanlış genellemenin ötesinde kalıcı bir toplumsal soruna dönüşebilmektedir.

Eşitsizliğin sürdüğü modern toplumlarda bazı gruplar her zaman diğerine göre daha güçlü ve baskın konumdadır. Bu gruplar alt sınıfta bulunan (madun) grupları tanımlar, damgalar, etiketler ve ayrıştırır. Ayrıca bu gruplara yönelik kalıp yargılar gelişir ve bunlar bireysel niteliklerden bağımsız bir şekilde tüm gruba ait özellikler olarak kabul edilir. Damgalanan bu gruplar eğer kendilerine biçilen kalıp yargılara uygun davranırsa, ayrımcılık sorunu ile karşı karşıya kalmazlar. Örneğin, Türkiye'de eşcinsel bir birey şarkıcı veya modacı olabilir veya bir Roman sokakta çiçek satabilir ve müzisyenlik yapabilir. Fakat bu gruplar siyasetçi olmak istediklerinde o zaman kalıp yargıların dışına çıktıklarında problemlerle karşılaşmaya başlarlar (Çakır, 2018: 11-12). Aslında ayrımcılık, kişilerin bireysel özelliklerine göre değil içinde bulunduğu gruba yönelik olarak gerçekleştirilir (Göregenli, 2018: 21). Buradan anlaşılacağı gibi damgalanmış gruplara ve bireylere verilen özgürlük alanları toplum tarafından görünmez bir sınır ile çizilmiştir. Bu sınır geçilmediğinde ayrımcılık doğrudan ortaya çıkmasa da hâkim kültürün belirlediği sınırlar aşıldığında ayrımcılığın farklı dereceleri ile karşı karşıya kalınacaktır. Allport'un yukarıda farklı derecelerle önyargıyı sınıflandırdığı gibi toplumlar da kendisinden olmayana yönelik ayrımcılığı bazı durumlarda artırmakta bazı durumlarda hafifletmektedir.

2.4.5. Bir Dışlanma Türü Olarak Yaşçılık ve Yaşlı Ayrımcılığı

Tarihsel olarak yaşlı ayrımcılığı incelendiğinde bazı eski toplumların yaşlılarını kutsadığını ve onları bilge olarak gördüğünü bazı toplumların da yaşlılarını dışlayarak hayatta kalmaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, bazı göçebe toplumlarda yaşlılar göç yollarında grubun tamamına uyum sağlayamadığı için göç yollarında, yanına yemek bırakılarak, terk edilirdi (Karataş, İçli & Çamur Karataş, 2014: 19). Bu süreç aynı zamanda kutsal kabul edilerek insani anlamlar da yüklenilirdi. Böylelikle üretimden uzaklaşan ve sadece tüketime bağlı olan yaşlı toplumdan uzaklaştırılmış olurdu (Çağlar, 2014: 147). Aynı şekilde modern dönemde de genç ve orta nüfus iş bulmak için göç

ederken yaşlıları dışlamakta ve geride bırakmaktadır. Bundan dolayı yalnız yaşayan yaşlı nüfusu ekonomik anlamda gelişmemiş yerlerde göçten kaynaklı olarak artmaktadır (Rajasenan, Jayakumar & Abraham, 2016: 52). Savaş gibi sebeplerden dolayı zorla yerinden edilmiş toplumlarda da yaşlılar kaçmak için çok zayıf olabilecekleri için genellikle geride bırakılırlar (UNHCR, 2022: 1). Bu durum bir anlamda göçebe toplumlarda dışlanan yaşlıların modern bir izdüşümünü göstermektedir.

Yaşçılık (yaş ayrımcılığı – ageism) kavramı ilk kez 1969 yılında Butler tarafından, yaşından dolayı sistematik ayrımcılığa ve önyargıya maruz kalanlara yönelik olarak kullanılmıştır (Butler, 1969: 243). Yaş ayrımcılığı diğer ayrımcılık türlerinden temelde hiçbir farklı yoktur ve hafife alınmamalıdır (Goosey, 2019, 533). Yaşçılık herhangi bir yaş grubuna yönelik olabilmektedir. Belirli yaş grubuna yönelik *önyargılar* (yaşlıların güçsüz ve pasif olması), olumlu veya olumsuz *kalıp yargılar* (yaşlının bilgelik ve nezaket sahibi olması veya hasta, depresyonda ve yalnız olması) (Nussbaum, vd., 2005: 287-289), yaş gruplarına yönelik *olumsuz tutumlar* (yaşamın en kötü döneminin yaşlanma evresi olması), son olarak da yaş grubuna yönelik olarak olumsuz davranışların sergilenmesi ise *ayrımcılık* olarak (zorunlu emeklilik yasası gibi) adlandırılmaktadır (Palmore, 1999: 3). Ayrıca yaşlılara yönelik ayrımcılık düzeylerine göre mikro, mezzo ve makro olarak da ayrıştırılabilmektedir. Mikro düzeyde ayrımcılıklar, bireyin yaşından dolayı iş yerinde, sokakta, markette ve yaşamın herhangi bir yerinde yaştan dolayı karşılaşılan ayrımcılıktır. Mezzo ayrımcılık ise yaşa göre ayrıştırılan dernekler, komşuluk ilişkileri ve kurumsal üyeliklerdir. Makro düzeyde yaş ayrımcılığı ise kültürel olarak ayrımcılıkları ortaya koymaktadır ve dil, edebiyat, sanat, şarkı, yazılı ve görsel basın gibi birçok alanda kendisini gösterebilmektedir (Solem, 2015: 4).

Yaşlılığa yönelik olarak olumsuz duygular besleyen ve yaşlanma kaygısı olan kişiler yaşlılara yardım etme istekleri oldukça azalmaktadır (Blain & Brenchley, 2017: 180). Yaşlılarla günlük yaşamda kurulan iletişim biçimlerine göre de ayrımcılıklar ortaya çıkabilmektedir. Yaşlılara yönelik tepeden bakan bir dil ile konuşmak (patronizing language) yaşlıların küçümsendiğini göstermektedir. Yaşlılara karşı fazlaca kibar, yüksek ses tonuyla ve kısa cümlelerle konuşmak (overaccomandation) ya da bebek gibi konuşmak (baby talk) örnek gösterilebilir. Bu durum yaşlıların bilişsel kayıp ve işitme problemi yaşadığının bir kalıp yargısını oluşturmaktadır. Fakat yaşlılara

yönelik bu tarz konuşma tarzını hem beğenenlerin hem de beğenmeyenlerin olduğuna yönelik araştırmalar mevcuttur (Nelson, 2005: 209). Ayrıca yaşlılara yönelik yapılan bu çocukça muamele, kendi kehanetini gerçekleştirme (self-fulfilling prophency) prensibiyle, yaşlılar kendisinin artık pasif ve bağımlı olacağını kabul etmesine ve inanmasına yol açmaktadır (Arluke & Levin, 1984). Yaşlanmayla birlikte yavaş yavaş bu rollerin kabullenilmesi ve benlik saygısındaki düşüşler yaşlıların toplum tarafından gizliden veya açıkça çocukça muameleye maruz kalmasına neden olmaktadır (Ansello, 1978: 120).

Yaşlılar hakkında klişelere ve önyargılara sahip olma olasılığı en düşük olan biri varsa o da yaşlı insanlara yardım etmek için çalışan kişiler olduğu düşünülebilir. Fakat araştırmalara göre danışmanların, eğitimcilerin ve diğer sağlık profesyonellerinin yaşlı insanlara karşı diğer bireyler kadar önyargılı olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermiştir (Nelson, 2005: 209; Troll & Schlossberg, 1971: 7). Yaşlılık kavramı ve ona yönelik algılar daha okul öncesi dönemden oluştuğundan dolayı ileri yaşlarda çok bir değişikliğe uğramamaktadır. Genel olarak yetişkinlerde yaş ile kısıtlayıcı tavırlar arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Yaş arttıkça yaşa yönelik olarak kısıtlayıcı tavırların arttığı gözlemlenmiştir. Yaşlılığa yönelik olarak bireylere eğitim verildiğinde ayrıştırıcı ve kısıtlayıcı tavırların azalacağı düşünülebilmektedir. Fakat yapılan araştırmalara göre, verilen eğitimlerden sonra yaşlılara yönelik kısıtlayıcı tutumların daha da arttığı gözlemlenmiştir (Troll & Novak, 1976: 42-43). Ayrıca yaşlanmayla ilgili kalıp yargılar ve önyargılar yaşlılara yönelik davranışları etkilediği gibi kişisel yaşlanma deneyimlerini de olumsuz etkilemektedir. Yaşlıların kendilerine yönelik olarak geliştirdikleri olumsuz kendilik algısı hem depresyonun artmasına hem de öz yeterliliğin azalmasına neden olmaktadır (Mendoza-Núñez vd., 2018: 9).

Toprağa bağlı üretim biçimlerinin olduğu döneme bakıldığında, toplum tarafında yaşlılığa yüksek bir statü atfedildiği bilinen bir gerçektir. Yaşlıların üretim süreçleriyle alakalı bilgi ve tecrübelerini paylaşması üretimin verimliliği açısından oldukça değerli bilgilerdir. Sanayileşmenin etkisi ile üretim biçimlerinin değişmesi ve teknolojinin artmasıyla birlikte deneyime duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu durumun da ötesinde yaşlıların hızla artan teknolojik değişikliklere ayak uyduramaması, yeni şeyler öğrenemeyen ve uyum sağlayamayan yaşlıları üretim ağının dışına sürüklemiştir (Erden Aki, 2020: 310). Yaşlılığın geleneksel statüsünü kaybetmesine ve sosyal bir sorun

olarak görülmesine sebep olan temel neden aslında modernleşme süreci olmuştur. Palmore'a göre bu süreç 6 madde ile açıklanmaktadır:

- Hem doğum hem ölüm oranlarının azalması, yaş ortalamasını fazlasıyla artırmıştır.
- Teknolojik imkânların ve otomasyonun artması, yaşlı çalışanlara yönelik talebi azaltmıştır.
- Değişen teknoloji ve yenilenen iş alanları, yaşlıların uyum sağlama becerilerini azaltmıştır.
- Emekli sayısının artması, gelir ve statü kayıplarına yol açmıştır.
- Sosyal değişimlerdeki hızlanma ve çocuk merkezli eğitim anlayışı yaşlıların imajını düşürmüştür.
- Kentleşmeyle birlikte yaşlılar statü ve prestij kaybına uğramıştır (1999: 68-69).

Simone de Beauvoir "Yaşlılık" adlı eserinde, insanların gelecek kavramını yaşlılıkla yaşlılık kavramını da ölümle ilişkilendirdiğini söylemektedir. Böylelikle yaşlılık bir çöküş veya son olarak algılanmasına neden olmuş ve yaşlılık üzerinde konuşulması ve kaçınılması gereken bir olguya dönüşmüştür. Bunun yanı sıra kapitalizmle birlikte modern yaşam düşüncesi çalışma hayatı içerisinde yaşlılığı hem bir yük hem de konforlu yaşama yönelik bir engel olarak görülmesine neden olmuştur. Bu önyargıyla birlikte yaşlılık; üretim gücünden yoksun olmak, işe yaramaz ve pratikte hiçbir yararı olmayan bir evre olarak algılanmasına neden olmuştur (Duva Kaya, 2020: 1503). Bu algılayış ve önyargı biçimi yaşlıları iş veya eğlence etkinliklerine özgürce katılmaktan caydırmakta ve yaşlıların sosyal izolasyonuna neden olabilmektedir. Aynı zamanda topluma olumlu katkıda bulunma yeteneklerini kısıtlayabildiği gibi bireyler üzerindeki yaşlanma korkusunu da devam ettirmektedir (Donizetti, 2019: 1330). Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta da yaşlıların da kendi içerisinde kronolojik olarak alt tiplerinin olması ve bu tipler arasında farklılıkların olduğu iddiasıdır. Neugarten 1974 yılında 55-75 yaş arasını *genç-yaşlı* (young-old), 75 ve üzerini ise *yaşlı-yaşlı* (old-old) olarak iki kategoride sınıflandırmıştır. Naugarten göre, toplumda yaşlılara yönelik olarak geliştirilen birçok olumsuz kalıp yargıların (fakir, hasta olma, yavaş, zavallı, huysuz ve cinsiyetsiz) aslında *yaşlı-yaşlılara* yönelik olduğunu fakat bu durumun *genç-*

yaşlılara yönelik olarak aşırı genelleştirme yapıldığı iddia edilmektedir (Neugarten, 1974: 191). Daha sonra Hummert 1994 yılında 65-74 yaş arasına *orta-yaşlı* (middle-old) diyerek üçüncü bir yaş grubu daha ortaya atmış ve üniversite öğrencileriyle bir çalışma yürütmüştür. Üniversite öğrencilerine bu yaş gruplarına ait fotoğraflar gösterilmiş ve öğrencilerin *genç-yaşlılara* yönelik daha olumlu kalıp yargılar oluşturduğunu ve *yaşlı-yaşlılara* yönelik daha olumsuz kalıp yargılar içerisinde olduğu görülmüştür (Hummert, 1994:14-15).

Yaşlının üretim ve istihdam alanlarından uzaklaşması ve emekli maaşlarının düşmesiyle birlikte yaşlılar yoksullaşmaya başlamıştır. Buna ek olarak yaşlının hastalık ve güçsüzlükle birlikte birine bağımlı olması yaşlılığa yönelik olarak zayıflık, muhtaçlık, bağımlılık gibi birtakım dışlayıcı ve ayrıştırıcı sıfatlarla anılmasına neden olmuştur. Ayrıca dünyada yaşlılar genel olarak yoksullukla mücadele politikaları kapsamının dışında tutulmaktadırlar. Hayatı boyunca düşük ücret ve kayıt dışı çalışan kadınlar, eşlerinin kaybıyla birlikte bu süreçte daha fazla yoksullaşmaktadır. Yaşlı kadınların aynı zamanda torunlara bakma, çalışan çocuklarının evinde temizlik ve yemek yapma gibi işlerin yanı sıra kendi evini ve yaşıyorsa eşinin bakımlarını da üstlenmesinden dolayı üzerlerindeki yük artmaktadır. Eş kaybı yaşayan kadınlar, daha önce tecrübe etmedikleri ev dışı işleri de yürütme görevi üstlenmekte ve birçok yeni sorunla karşılaşmaktadır. Böylelikle toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklerin ileri yaşlarda da devam ettiği görülmektedir (Erden Aki, 2020: 310-311).

Yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik bilgi eksikliği ve yanlış yorumlamalar, toplumsal düzeyde yaşlılığa yönelik olumsuz algılara neden olmaktadır. Yaşlılığa yönelik olumsuz bakış açısının temelinde yatan en önemli problemlerden bir tanesi yaşlılığın genel olarak tıbbi bir sorun olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında toplumların yaşlılık hakkında doğru bir şekilde bilgilendirilmesi yaşlıların kişilik ve kendilik algılarının da güçlenmesinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Akçay, 2015: 100). Ayrıca herhangi bir gruba yönelik olarak yapılan olumsuz algıların gerçeği yansıtması da ayrımcılığın yapılmasını meşru kılmaz. Örneğin, yaşlıların yavaş hareket etmesi ve algılama yetilerinin yavaşlaması birçok yaşlıda görülmektedir. Fakat bu durum her ne kadar olumsuz görülen bir algı veya gerçeklik olsa da yaşlılara bu özelliklerinden dolayı diğer insanlardan farklı ve tahammülsüze davranmak doğrudan ayrımcılıktır (Göregenli, 2018: 21-22).

Becker sapkınlığın en basit tanımının istatistikle ilgili olduğunu belirtmiştir. İnsanlar az olanı daha sapkın ve marjinal görme eğilimi içerisindedir (Becker, 1963: 24). Yaşlıların uzun yıllar boyunca toplum içerisindeki oranının az olması onun dışlanması yönünde etkili olduğu düşünülebilir. Fakat ilerleyen yüzyıl içerisinde yaşlı oranın artması ve yaşlılığın toplum içerisinde bir azınlık olmaktan çıkması, yaşlılığa yönelik toplumsal algıyı da değiştirebileceği düşünülebilir. Aynı zamanda yaşlı ayrımcılığı diğer ayrımcılık türlerinden farklılaşmaktadır. Erden Aki'ye göre, diğer tüm ayrımcılık türleri ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi özellikler değişmez özelliklerdir. Fakat yaşlılık öyle bir durum değildir. Herkes gerektiği kadar uzun yaşarsa bu süreci yaşayacağını bilir ve bir gün yaşlı ayrımcılığına uğrama potansiyelini içinde barındırır. Bu gerçekliğe rağmen insanlar yaşlılık olgusuna ilişkin kaygılarını temennilerle geçiştirme eğilimindedir ve bu durumu görmezden gelmek isterler (2020: 311). İnsan bir gün kendisinin de yaşlanacağını bile bile yaşlılığa yönelik dışlayıcı bir tavır geliştirebilmesi hem toplumsal dayatmalardan hem modern dönemin anı yaşama dürtülerinden hem de konfor alanının bozulması korkusundan kaynaklandığı söylenilebilir.

2.4.6. Göçmen ve Mülteci Ayrımcılığı

Modernleşme döneminde herkese karşı eşitlik ve özgürlük hakları savunulmuş olsa da ulus-devlet anlayışı ve ulusal eğitim mekanizmaları hâkim kimliklerin haklarını korurken azınlıkların haklarını çiğnemekte, dışlamakta ve asimile edici politikalar geliştirmektedir. Avrupa'da bu sürecin kaynağını ulus aşırı göçler oluşturmaktadır. Göçlerle birlikte Avrupa'daki homojen kültür göçlerle bölünmüş ve heterojen bir yapıya bürünmüştür. Her ne kadar başlangıçta Avrupa toplumu göç olgusunu geçici olarak görse de kalıcı olduğunu kabul etmeye başladıkça yabancı ayrımcılığına yönelik politikaları da artırmaya başlamıştır. Finlandiya'da "Gerçek Finliler"in, Hollanda'da "Özgürlük Partisi"nin seçimlerde önemli başarılar elde etmesi ve İsveç'te göçmen karşıtlığı yapan partinin ilk kez meclise girmeyi başarması ayrımcılık olgusunun son dönemlerde demokratik Avrupa'da bile ne derece büyük bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Çayır, 2018: 8-9). Hatta 20. yüzyıl ortalarından itibaren genellikle etnik kavramı Avrupa ülkelerinde bulunan göçmenleri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır (Sağır Öztoprak & Akıllı, 2004: 5). Daha eskilere bakıldığında da aslında toplumların, göçmenlere bir diğer ifadeyle yabancılara karşı olumsuz yaklaşımlarının

var olduğu bilinmektedir. Bu durumun sadece günümüz göç algısıyla ve kapitalist yaklaşımla ilgili olmadığı bilinmektedir. Yerli halkın inanç ve değerlerinin dışında kalan yabancılar yerel halk ile aynı hak ve yetkinlikleri pek paylaşmamıştır. Örneğin, kadim Atine kent devletinin olduğu dönemlerde yabancılar *Metoikos* şeklinde anılmakta ve yerel toplumdan ayrı bir sınıf oluşturduğu bilinmektedir. *Metoikos'lar* özgür olarak yaşayabilmekte fakat temel yurttaşlık haklarından mahrumdurlar (Watson, 2010: 265). Yabancılar ve göçmenler her ne kadar eskiden beri yerel halklar tarafından ayrımcılıklara maruz kalmış olsalar da modern dönemde yaşanan ayrımcılık ve dışlanma türlerinde farklılıklar oluşmuştur.

Dünyanın artık birbirine daha fazla bağlanmasıyla birlikte uluslararası göç ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunlarını içeren karmaşık bir olgu haline gelmeye başlamıştır. Uluslararası göçmenler hem bir ülkeye yerleşirken hem de transit geçiş yaparken birçok zorluklarla karşılaşmaktadır. Birçok göçmen, insan hakları ihlallerinin bulunduğu kayıt dışı işlerde çalışmakta, düşük ücretler almakta ve sömürülmektedir. Aynı zamanda birçoğu düşük kaliteli ve aşırı kalabalık evlerde ikamet etmektedir. Sağlık erişimleri yerli halka göre daha kısıtlıdır ve birçoğu sağlık sistemini kullanmaktan korkmaktadır. Ayrıca ev sahipliği yapan ülkeye ya da topluma uyum sağlamaya çalışırken çeşitli ayrımcılık türleri ile de karşılaşmaktadırlar (Mougenot vd., 2021: 2). Bunun yanı sıra dilsel ve kültürel engeller, sosyo-ekonomik kısıtlamalar ve günlük yaşama uyum sağlayabilme stresleri göçmen ve mültecilerin katıldıkları yeni toplumla bütünleşmesinde ve genel sağlık durumlarında birçok olumsuz etki bırakmaktadır (Szaflarski & Bauldry, 2019: 174).

Sosyal dışlanma ve ayrımcılık önceleri ana akım toplumsal yapıdan uzaklaşmayı, sosyal yardım ve sosyal güvencelerden mahrum kalmayı ifade eden bir olguyken günümüzde tanım daha da genişleyerek işsizler, vasıfsız işçiler, diplomasız gençler, kadınlar, engelliler, göçmenler, etnik-kültürel azınlıklar ve sosyal yardım alanları da kapsar hale gelmiştir (Silver, 1995: 72). Burada göçmenlere karşı yapılan ayrımcılık etno-kültürel, kimliksel, ırksal ve inançsal olarak görülmekte olup toplumsal katılımdan ve siyasal haklardan mahrum olmayı ifade etmektedir (Tümtaş, 2020: 71). Aynı zamanda göçmenlerin ayrımcılığa maruz kalmasının onların göçmen statüsünden mi yoksa ırkından mı olduğuna dair tam olarak bir araştırma yapılmamıştır. Çoğu durumda sadece bir göçmen olarak değil aynı zamanda ırksal bir azınlık olarak da

görülmektedirler (Wilkes & Wu, 2019: 1-2). Bu durum ırkçılık ile göçmenliğin birleştiği bir noktaya doğru gitmektedir. Diğer taraftan göçmenlerin ve mültecilerin yeni ülkeye uyum sağlayamaması ve var olan kaynaklardan dışlanmasıyla birlikte mülteciler arasında dayanışma ağları daha da güçlenmektedir. Fakat bu sosyal dayanışma grupları sosyal dışlanmanın da yeniden yaratılmasına neden olmaktadır (Silver, 1994: 552). Böylelikle göçmenlerin kendi aralarındaki dayanışma her ne kadar hak savunuculuğu için önemli olsa da aslında dışlanmayı daha da artırdığı söylenebilmektedir. Aslında göçmen, yabancı veya azınlık kendi haklarını arasa da aramasa da ayrımcılık ile yüz yüze gelebilmektedir.

Göçmenler zaten dezavantajlı bir konuma sahiptir. Bir de bu grup içerisinde yaşlı olmak, dezavantajlı durumu çok daha fazla artırmaktadır (Plard, Martineau & Fleuret, 2015: 34). Suriyeli yaşlı mültecilere yönelik var olan ayrımcılık hem yaşlı ayrımcılığına hem de ksenofobi olarak bilinen yabancı ayrımcılığına girmektedir. Bu duruma ek olarak yaşlıların engellilik, dini veya dilsel azınlığa mensup ya da cinsel yöneliminde farklılıkların olması artı bir ayrımcılık, damgalanma ve taciz katmanlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (UNHCR, 2022: 6). Bu durum kesişimsel (*intersectionality*) ayrımcılık kavramı ile özetlenmektedir. Kesişimsel ayrımcılık, birden fazla var olan ayrımcılık türlerinin aynı anda yansımasını ifade etmektedir. Kavrama göre ırk, sınıf, cinsiyet, engellilik, yaş, vb. kategorilerini birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek, bu kategorilerin kesişiminde bulunan kişilerin öznel deneyimlerinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir (Crenshaw, 1991, 1244-1245). Örneğin; yapılan bir araştırmaya göre, tek bir yönden ayrımcılığa uğrayan bireylerle birden çok nedenden dolayı ayrımcılığa uğrayan bireyler arasında psikolojik iyi oluş ve depresyon düzeylerinde farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur. Birden çok ayrımcılığı aynı anda yaşayanların psikolojik olarak daha olumsuz etkilendiği görülmektedir (Gayman & Barragan, 2013: 215). Fakat burada bir ayrıntının da belirtilmesi gerekir ki, ayrımcılığı doğrudan gözlemlemek ve ölçmek genellikle zordur. İnsanlar ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarını ve hangi gerekçelerle ayrımcılığa uğradıklarını her zaman anlamazlar. Başkalarına karşı ayrımcılık yapanlar, ayrımcılığın yasa dışı olup olmadığı bilmezler veya bilinçsizce ayrımcılık yaptıkları için çoğu zaman bunu kabul etmezler (Fernández-Reino, 2021: 2).

Toplumun alt gruplarında yer alan ve damgalanan bireyler içinde bulundukları durumdan kurtulabilmek adına birçok strateji geliştirmektedir. Bu strateji damganın görünür olup olmamasına göre değişmektedir. Eğer damga görünür değilse (eşcinsel, Alevi olma, işsiz vb.), azınlık grupta yer alan kişiler kendilerini saklayarak ikili bir hayat yaşayabilmektedirler (Çayır, 2018: 13). Bu durum göçmenler ve mülteci azınlıklar üzerinde düşünüldüğünde öznel bir yer tutmaktadır. Beyazların bulunduğu bir yerde siyahi olarak göç edildiğinde veya Hristiyan bir topluma başörtülü olarak göç edildiğinde damga gizlenemeyecek ve ayrımcılık ortaya daha kolay çıkabilecektir. Göçmenlerin ve mültecilerin göç ettiği yere göre damgalanma durumları da bu nedenden kaynaklı olarak farklılık gösterecektir. Azınlıklar ve göçmenler görünen damgalarını sakladığı gibi aynı zamanda birçok hakkı ve imkânları elde etme noktasında daha çekimserdirler. Rothstein ve Uslaner'e göre, ayrımcılığa uğradığını hisseden azınlıklar, toplumun nimetlerinden pay alma beklentileri konusunda daha az iyimser olacaklardır (Rothstein & Uslaner, 2005: 51).

Küreselleşmeyle birlikte gelişmemiş ülkelerden sanayileşmiş ve sermayesi bol ülkelere doğru emek göçü artmıştır. Emek göçünün olduğu yerde ise iş gücünün ücretleri düşmektedir. Bundan dolayı ücret seviyesinin yüksek olduğu bazı bölgelerde göçmenlere karşı düşmanlıklar gelişmeye başlamıştır. Göçmenlerin arttığı yerde gelir yoksulluğu artmakta, yeni işsizler ortaya çıkmakta ve gelir dağılımındaki adaletsizlik derinleşmektedir (Lewis, 1954: 177). Aynı zamanda göçmen ve mültecilerin düşük ücretlere çalışması sermaye karlılığını artıran bir araç olarak da görülmektedir (Tümtaş, 2020: 91). Sermaye sahipleri için göç ve ucuz işçilik iyi gibi görünse de sosyal refahı bozduğu ve toplumsal eşitsizliği artırdığından dolayı yerel halk ile göçmenler arasında dengeyi bozmaktadır.

Göçle bir ülkeye ilk yerleşen grup belirli bir süre sonra kendisini yerel toplum olarak görebilmekte ve sonrasında gelen göçmen grubunu dışlayabilmektedir. Bu durum *nöbetleşe dışlanma* kavramı olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram, aslında Işık ve Pınarcıklıoğlu (2003: 49)'nun geliştirmiş olduğu *nöbetleşe yoksulluk* kavramının Tümtaş tarafından göç perspektifine uyarlanması olmuştur. Nöbetleşe dışlanma, eski göçmen ile yeni göçmen arasındaki dışlayıcı tutumları ve dinamikleri ifade etmektedir (Tümtaş, 2020: 75). Böylelikle göçmenlerde sosyal dışlanmanın iç grup-dış grup farkı oluşmaktadır. Aslında bu durum her grubun kendisinden daha aşağı olduğuna inandığı

bir diğer grubu dışlamasıyla yakından ilgilidir. Dışlananlar farklı konumlarda dışlayana dönüşebilmektedir. Bundan dolayı dışlananlar ve dışlayanlar yere ve zamana göre görecelilik göstermektedir.

Dışlanma ve ayrımcılığın, bireylerin yaşamları üzerindeki olumsuz etkileri önceki başlıkta ortaya koyulmuştur. Ayrımcılığa uğrayan göçmenler de bu olumsuz sonuçlardan etkilenmektedir. Mülteciler ve göçmenler dışlanmayla birlikte sosyal hayata katılımları azalmakta ve yaşam kaliteleri düşmektedir. Almanya'da göçmenlerle yapılan araştırmaya göre, yaşam tatmini ile sosyal dışlanma arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Haisken-DeNew & Sinning, 2007: 18). Yerli gruplar ile göçmen gruplar arasındaki genel ayrımcılık seviyeleri aynı değildir. Bunun yanı sıra toplum içerisindeki her göçmen grubunun yaşadığı ayrımcılık düzeyi de aynı olmayabilir (Wilkes & Wu, 2019: 1). Özellikle mültecilerin genel göçmen nüfuslarına göre daha zor koşullarda olduğu bilinmektedir. Mültecilerin ortak sorunlarının kötü ruh sağlığı, yetersiz beslenme, ağrı ve teşhis edilmemiş sağlık problemleri olduğu araştırmalarla ortaya konulmuştur (Szaflarski & Bauldry, 2019: 174). Göçmenler ve ayrımcılık üzerine yapılan araştırmalar oldukça farklılık göstermekte ve birçok ayrımcılık türü tek başına ya da kesişimsel olarak aynı anda yaşanabilmektedir. Göçmenlerin kimlikleri, yaşları, hedef ve kaynak ülke arasındaki kültürel farklılıklar, hedef ülkenin politik, ekonomik ve eski göç deneyimleri ayrımcılığın yaşanması üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Örneğin Fernández-Reino'nun İngiltere'de yaptığı bir çalışmasına göre, Avrupa dışından gelen göçmenler Avrupalı göçmenlere göre iki kat daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır. Ayrıca algılanmış ayrımcılığı çocuk göçmenler yetişkinlere göre daha fazla hissetmektedirler (Fernández-Reino, 2021: 2). Göçmenlerin yurt dışı doğumlu (foreign-born) olmasıyla hedef ülke doğumlu olması da ayrımcılıkta önemli faktör olarak gösterilebilir (Gee, Ryan, Laflamme & Holt, 2006: 1821). Bunun haricinde hem göçün türüne hem büyüklüğüne hem de göçmenlerin kalma süresine göre de göçmenlerin yaşadığı ayrımcılıklar ve toplumsal yapı içerisindeki konumları değişiklik gösterecektir.

2.4.7. Göç, Yaşlılık ve Ayrımcılık Bağlamında Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumun refahını inceleyen ve destekleyen akademik bir disiplindir. Sosyal hizmet; insan ve toplum gelişimini, sosyal, politik ve psikolojik faktörlerle birlikte bilginin bütünlüğü içerisinde anlamaya ve

olumlu anlamda değişmesine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Sosyal hizmet disiplini ve mesleği ülkelerin dış politikalarından bağımsız olarak mültecilerin ve sığınmacıların yaşam kalitesini iyileştirme noktasında etik sorumluluğu bulunmaktadır (Bekarca Şen, 2019: 67). Sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle belirlenen kaliteli yaşamın artırılması, eşitsizliğin azaltılması, barış ve adalet temaları sosyal hizmetin refahın iyileştirilmesi, farklılıklara saygı, insan hakları, sosyal adalet, bireyi ve toplumu güçlendirme hedefleriyle uyum içerisindedir (Marry, 2008: 15). Ayrıca her yaşta sağlıklı yaşamın sağlanması ve refahın desteklenmesi (SDG 3) sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasını oluşturmaktadır. Dünyada hızlıca artan göç ve yaşlı göçmen sorunu kültürlerarası duyarlılık gerektiren sosyal hizmetin önemli alanlarından bir tanesi olmuştur. Bu durum farklı insani ihtiyaçları ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunları görmezden gelerek toplumsal bir kalkınmanın gerçekleşemeyeceği de oldukça açık bir olgudur (Güllüpınar, 2016: 13). Yenilikçi ve insani ihtiyaçlarla şekillenen sosyal hizmet müdahaleleri, göçten kaynaklanan sorunların giderilmesinde önemlidir. Yaşlı göçmenlerin göç nedenleri, göç edilen ülkedeki uyum süreci, sosyal dışlanma, sosyal adalet, fırsat eşitliği, insan hakları gibi sosyal hizmetin temel felsefesi ve amaçları doğrultusunda müdahaleler yapılmalıdır (Cox & Geisen, 2014: 160).

Göçmenlere yönelik politikalar göçmenlere sahip çıkma perspektifi üzerinden değerlendirilmekte ve üç başlık altında incelenmektedir: zihinsel kodlama, hukukî zemin ve kurumsal yapı. *Zihinsel kodlama* ile kastedilen göçmenlerin veya mültecilerin öteki olarak algılanmaması gerektiği üzerine durmaktadır. *Hukukî zemin*, dışlanma politikalarıyla mücadele ve vatandaşlık haklarını kapsamaktadır. *Kurumsal yapı* ise, sosyal kurumların göçmenleri de içine alacak şekilde çeşitlenmesini sağlayabilmeyi ifade etmektedir (Taşçı, 2018: 62-63). Göçmenlere yönelik doğru bir entegrasyon politikasının ortaya koyulması, kurum ve kuruluşlarla desteklenmesi oldukça önem arz etmektedir. İyi bir hukukî alt yapının hazırlanmadığı durumda, yerel halk ile göçmen arasındaki hukuksal yapı farklılaştığında *tabakalı yurttaşlık* (civic stratification) hiyerarşisi ortaya çıkabilmektedir (Lockwood, 1996: 532). Bu durum sonrasında ayrımcılıkla güçlenerek toplumsal yapıyı bozabilmektedir. Göçmenlere yönelik dışlayıcı ve ayrıştırıcı tutumların sergilenmemesi uluslararası hukuk kapsamında belirtilmiştir. Bundan dolayı sosyal hizmet uzmanları ve kurumlar göçmenlerle çalışırken dezavantajlı konumda bulunan göçmenlere yönelik farkındalığını artırması gerekmektedir.

Yaşlıların insan onuruna uygun bir şekilde yaşlanma hakkı sadece devlet sorumluluğunu değil aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilincini de beraberinde getirmesi gerekmektedir (Altan, 2006: 272). Özellikle zorunlu göçmenleri dezavantajlı grup olarak değil de potansiyel bir tehdit olarak algılanması toplumsal ayrışmayı, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı boyuta getirebilmektedir (Sakarya & Çetinkaya Büyükbodur, 2021: 275). Sosyal hizmet uzmanları yaşlı göçmenlerle çalışırken eşlerinin, çocuklarının, torunlarının, akrabalarının, arkadaşlarının ve komşularının aile ve sosyal çevrelerini yaşlı destek sistemine dahil etmelidirler. Yaşlıların barınma ve beslenmeleri başta olmak üzere temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar düzenlenmelidir. Ardından temel ihtiyaçları karşılanan yaşlı bireye psikososyal müdahaleler yapılmalıdır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları savunuculuk rolleri üstlenmeli ve yaşlı göçmenlerin haklarını savunmalı, arabuluculuk rolü üstlenerek kaynaklar ve kurumlarla tanışmalarına yardımcı olmalıdır (Lotfi & Erkoç, 2020: 143). Göçmen yaşlıların sosyal saygılarını artırmak ve güçlendirmenin yapılabilmesi adına önemli yaklaşımlardan bir tanesi de baskı karşıtı uygulamalarıdır (Lai & Bai, 2017: 356). Bu uygulama yapısal eşitsizlikleri ve sosyal hiyerarşileri ele alarak savunmasız veya marjinalleştirilmiş bireyleri ve grupları güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Dominelli, 1996: 155). Farklı koşullar altında göçmen yaşlılar etnik statü, kötü sağlık, yoksulluk, sosyal izolasyon, hizmet engelleri yaş ve yabancı ayrımcılığı nedeniyle marjinalleştirilebilir veya tamamen güçsüzleştirilebilir. Bundan dolayı güçlendirme yaklaşımları, dayanıklılığa ve üretken yaşlanmaya odaklanır ve yaşlıların karşılaştığı klişelere meydan okur. Yaşlı göçmenlerin hizmet, gelir ve barınma politikalarına yönelik hak savunuculuğunu gerçekleştirmesi ve yapısal baskılara meydan okuması göçmen yaşlıların yaşam statülerini, kontrollerini ve öz yeterliliklerini sağlamasına yardımcı olmaktadır (Chapin & Cox, 2002: 178).

Sosyal hizmet bireyin refahını artıma noktasında insan haklarını, sosyal adalet, eşitlik ve sosyal işlevsellik kavramlarını referans alarak ırk, etnik köken, inanç, kültür, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim fark etmeksizin toplumun her bireyi ile çalışma yürütmektedir (Sheafor & Horejisi, 2016: 22). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesine göre, bireylerin yaşlılık sürecinde de tam iyilik hallerinin ve sağlığının korunması insani kalitede bir yaşam hakkıdır. Yaşlılar etnik kökenine bakılmaksızın sosyal hizmet ve sosyal güvenlik haklarına sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Önal-Dölek, 2013: 282). Göçmen yaşlıların dil öğrenme

zorluğundan dolayı sosyal izolasyon yaşaması ve çocukların sınıfta *yabancı* olarak etiketlenmesi çocukluktan yaşlılığa göçmenleri birçok alanda yıpratıcı süreci yaşamasına neden olmaktadır. Ülkelerinden zorla yerinden edilen göçmen aileler ve bireyler yaşadığı travmatik süreçleri de dikkate alındığında depresyon, anksiyete, stres, zihinsel ve fiziksel sağlık sorunları yaşayabilmektedir (Leon & Dziegielewski, 1999: 73). Bu fiziksel ve ruhsal sorunlar göz önüne alındığında sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarına hem mikro düzlemde hem makro düzlemde oldukça fazla sorumluluk düşmektedir. Özellikle yaşlı göçmenlerin biyo-psikososyal sağlığı için gerekli sosyal hizmet faaliyetleri yapılandırılmalıdır (Yaylacı & Sirkeci, 2019: 5). Yaşlı göçmenlere yönelik hizmetler, sosyal güvenlik ve bakım hizmetleri olarak ikiye ayrılmakta ve bakım hizmetleri Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmet uzmanları tarafından verilmektedir. Bakım hizmetleri, evde bakım hizmetleri ve kurum bakım hizmetleri olmak üzere iki farklı yöntemle yürütülmeye çalışmaktadır (Yerli, 2017: 1285).

Göçmen yaşlılarla çalışırken sosyal hizmet müdahaleleri mikro, mezzo ve makro olmak üzere üç boyut üzerinden ele alınmaktadır.

- *Mikro boyut*, yaşlı göçmenler için bireysel çalışmaları ifade eder. Bu çalışmaların amacı, göçmen yaşlıların kendi ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamak, sorunlarla baş etme kapasitelerini artırmak ve kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlamaktır. Mikro boyut, birey, barınma ve beslenme gibi temel sorunları çözmeye çalışır.
- *Mezzo boyut*, her türlü psikososyal iyilik halini sağlamayı amaçlar ve bu amaçla grup çalışmaları yapılır. Mezzo düzeyde ise ailelere yönelik bilgilendirme ve destek faaliyetleri, kendi kendine destek grupları vb. uygulamalar yürütülmektedir. Bu süreçte kültürel farklılıklar konusunda bilgi sahibi olmak ve yaşlı göçmenlerin dil sorunlarını çözmek için faaliyetlerin yürütülmesi önemlidir.
- *Makro boyut*, yaşlı göçmenler konusunda çok boyutlu araştırmalar yapmak ve bu bağlamda gerekli politika ve düzenlemelerin yapılmasını içermektedir. Makro uygulamaların güçlendirilmesi ve ayrımcılığa yönelik politikaların düzenlenmesini içermektedir (Lotfi & Erkoç, 2020: 143).

Sosyal hizmet uzmanları göçmen sağlığı merkezlerinde, yeniden yerleştirme hizmetlerinde, göç ve sınır yönetiminde (Diaconu, Racovita-Szilagyi & Byran, 2016: 3) göçmen kamplarında, sağlık hizmetlerinde, kabul ve barınma merkezlerinde çalışarak refakatsiz çocuklardan kimsesiz yaşlılara, okulu terk eden çocuklardan kaçak olarak çalışmalara kadar birçok konuda yerel yönetim, sivil toplum ve devlet kurumlarıyla koordinatörlük yürüterek sosyal adaletin sağlanması noktasında çalışmalar yürütmelidir. Ayrıca Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 96. maddesi uyarınca göçmenlere yönelik ülkenin siyasi yapısı, hukuki sistemi, kültürü, tarihi ve dili hakkında kurslar organize edilmesi ve göçmenlerin ulusal ve uluslararası haklarının anlatıldığı programların gerçekleştirilmesi ayrımcılığın önlenmesi, sosyal hayata katılımın ve uyumun sağlanabilmesi noktasında oldukça önemli adımlar olacaktır. Türkiye'de göçmen alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada katılımcılardan bir tanesi "sosyal hizmet uzmanları yabancıları koruduğu için Türk vatandaşlarının düşmanlık beslediğini, göçmenler ise tam olarak yardımcı olunmadığını düşünüp düşmanlık beslediğini" dile getirmiştir (Ertürk, 2020: 74). Buradan da anlaşıldığı gibi göçmenlerle toplumsal uyumun sağlanması başlı başına sadece bir meslek dalına atfedilebilecek bir durumun olmadığı bu durumun toplumun siyasi, hukuki, politik ve ekonomik çok katmanlı boyutlarının olduğu görülmektedir. Dolayısıyla göç ve uyum alanına yönelik multidisipliner yaklaşımlar oldukça önem arz etmektedir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada model seçimi araştırma probleminin yapısıyla doğrudan ilişkili bir durumdur. Sayısal veriler kullanıldığında ve evrene ilişkin genellemeler yapılmak istenildiğinde nicel modelin kullanılması gerekmektedir. Nicel araştırmalar tarama ve deneme modelleri olarak kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Deneme modellerinde bağımsız değişken manipüle edilerek neden sonuç ilişkisi ortaya koyulurken tarama modellerinde araştırmacının örneklem üzerinde herhangi bir müdahalesi bulunmamaktadır. Tarama modelinde var olan tüm ilişkiler olduğu gibi aktarılmaktadır. Tarama modelleri genel tarama ve örnek olay tarama olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel tarama modeli evren hakkında çıkarımda bulunabilmek için daha geniş örneklemlerle çalışırken örnek olay tarama modeli genel tarama modelinin aksine daha sınırlı bir örneklemle derinlikli çalışmayı içermektedir. Genel tarama modeli ise tekil tarama ve ilişkisel tarama modeli olarak iki gruba ayrılmaktadır. Tekil tarama tek bir değişkene odaklanırken ilişkisel tarama birden çok değişken arasındaki etkileşimi incelemektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiler grup ortalamalarıyla kıyaslanabilmektedir. Ayrıca ilişkisel tarama modelinde ilişkinin yönü ve düzeyi (korelasyon) haricinde neden sonuç ilişkisine yönelik (varyans analizi) karşılaştırmalar da yapılabilmektedir (Şimşek, 2012: 91-96; Neuman, 2010: 395). Böylelikle bu araştırmada nicel araştırma türünün ilişkisel tarama modelinin kullanılması uygun görülmüştür. Ayrıca ilişkisel tarama modelinin kesitsel tarama deseni tercih edilmiştir. Kesitsel tarama (cross-sectional) deseni belirli bir zaman dilimine ait sonuçların ve ona bağlı ilişkilerin anlık durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır (Levin, 2006). Veri toplama aracı olarak anket formları kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Problemi ve Hipotezi

Bu çalışma ile cevabı bulunmaya çalışılan başlıca problem iki tanedir. İlk olarak; *ayrımcılık, damgalanma ve sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerine etkisi var mıdır*? İkinci olarak; *Sosyal sermayenin sosyal dışlanma ve yaşam kalitesi arasında aracı rolü bulunmakta mıdır?* Bu iki problemin cevabını bulmak adına 6 hipotez ileri sürülmüştür. Araştırmanın hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır.

- H1: Suriyeli yaşlıların gündelik ayrımcılık düzeyi ile yaşlılarda yaşam kalitesi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

- H2: Suriyeli yaşlıların sahip olduğu gündelik ayrımcılık ile sosyal sermaye arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

- H3: Suriyeli yaşlıların sahip olduğu sosyal sermaye ile yaşlılarda yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

- H4: Suriyeli yaşlıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma düzeyi ile yaşlılarda yaşam kalitesi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

- H5: Suriyeli yaşlıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ile sosyal sermaye arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

- H6: Gündelik ayrımcılık ile yaşam kalitesi arasında sosyal sermayenin aracı rolü bulunmaktadır.

3.3. Sınırlılıklar ve Varsayımlar

Bu araştırmanın kapsamını İstanbul ilinde ikamet eden Suriyeli yaşlı mülteciler oluşturmaktadır. Araştırmanın zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı tüm ilçelerdeki yaşlı mültecilere ulaşılamamış ve orta düzeyde nüfus yoğunluğuna sahip 4 ilçe ile sınırlandırılmıştır. İstanbul ilçelerindeki Suriyeli nüfusları belirlenirken 2017 yılına ait rapor kullanılmıştır. Onun haricinde ilçe Suriyeli nüfuslarına ait güncel bir verinin bulunmaması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırma aynı zamanda Suriyeli yaşlılarla Türk yaşlılar arasındaki ilişkiyi de ortaya koymayı amaçlamasına rağmen ölçeklerin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışmalarının yapılmamasından dolayı Suriyelilerle sınırlandırılmıştır. Araştırmaya katılanların anket formundaki ifadeleri anladığı ve içten yanıtladıkları kabul edilmektedir. Seçilen araştırma yönteminin araştırmanın amacına ve hipotezlerine uygun olduğu ve örneklemim evreni yeterli düzeyde temsil ettiği varsayılmaktadır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

2021 yılında ülkemizde toplamda 3.738.032 geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunmaktadır. Bu nüfusun içerisinde 60 yaş ve üzeri olan 117 bin 916 kişi bulunmaktadır. İstanbul ili 535.228 kişi ile birinci sırada yer almaktadır. İstanbul ili içerisinde Suriyelilerin %86'sı Avrupa yakasında ikamet ederken, %14'ü Anadolu

yakasında ikamet etmektedir. İstanbul ilçelerinde bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli mültecilerin nüfuslara göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13: Suriyeli mültecilerin nüfusa göre ikamet ettiği İstanbul ilçeleri

Nüfus	İlçeler	İlçe Sayısı
40,000 - 30,000	Küçükçekmece, Bağcılar, Sultangazi, Fatih	4
30,000 - 20,000	Esenyurt, Başakşehir, Zeytinburnu, Esenler, Sultanbeyli	5
20,000 - 10,000	Avcılar, Arnavutköy, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, Şişli Ümraniye, Kağıthane, Güngören, Sancaktepe, Beyoğlu, Bayrampaşa, Eyüp	12
10,000 - 0	Geriye kalan İstanbul ilçeleri	18

Kaynak: Erdoğan, M. (2017). "Kopuş"tan "uyum"a kent mülteciler Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Dünya Sağlık Örgütü yaşlı tanımı için 65 yaş üstü olarak değerlendirmektedir. Fakat, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler, hem yetersiz beslenme ve hastalığa daha fazla maruz kalma gibi travmatik deneyimlerle hem de psikolojik ve psiko-sosyal etkileriyle yerleşik nüfusa göre daha hızlı yaşlanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla 60 yaşın altındaki mültecilerde ve yerinden edilmiş kişilerde yaşlılıkla ilintili birçok sorun görülmesi muhtemeldir (UNHCR, 2022: 1). Bundan dolayı Birleşmiş Milletlerin tanımladığı 60 yaş referans alınmıştır. Ayrıca Türkiye'de huzurevi başvuru kriterleri arasında hâlâ 60 yaş ve üstü kabul edildiği de görülmektedir (Asayesh & Özben, 2019: 853). Böylelikle araştırmanın evrenini İstanbul ilinde yaşayan 60 yaş üzeri Suriyeliler oluşturmaktadır. Yukarıdaki tabloya göre de araştırmanın örneklemi belirlenmiştir. Sınırlılıklarda belirtildiği gibi tüm ilçelerdeki yaşlı nüfusuna ulaşılamamıştır. Bundan dolayı tabloda belirtildiği gibi nüfusa göre 4 kategori oluşturulmuş ve bu kategorilerden 30.000 ile 20.000 arası nüfusa sahip ilçelerin evreni en iyi yansıtacak tabaka olarak görülmüştür. Bu seçimin temel sebebi; yüksek ve düşük mülteci nüfusu, mültecilere karşı tutumları ve sosyal uyumu etkilemesidir. Çok yüksek mülteci nüfusuna sahip yerlerde mültecilere yönelik daha olumsuz davranışları beraberinde getirerek sosyal uyumu düşürmektedir (Coninck, Ogan & d'Haenens, 2021: 217). Bundan dolayı orta derecede nüfusa sahip ilçelerin seçilmesi genel ortalamayı daha iyi yansıtacağı öngörülmüştür.

İkinci kategoride yer alan Esenyurt, Başakşehir, Zeytinburnu, Esenler ve Sultanbeyli'den eşit derecede kişiye ulaşılması planlanmıştır. Eşit derecede kişiye ulaşılmasının sebebi ilçeler arasındaki farkların veya homojenliğin tespit edilmek istenmesidir. Sultanbeyli hem Anadolu yakasında olmasından hem de araştırmacının

ulaşımında engel teşkil ettiği için listeden çıkartılmıştır. Örneklem seçim metodu, olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme ve kolayda örnekleme olarak belirlenmiştir. Çalışmaya gönüllülük esasına göre belirlenen illerden 410 kişi katılmıştır.

3.5. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Suriyeli yaşlılara yönelik huzurevinin olmaması ve kurumlar tarafından Suriyeli yaşlıların kişisel bilgilerin tam olarak kayıtlı olmamasından dolayı kamu alanlarında, parklarda, sokaklarda, alışveriş merkezlerinde bulunan Suriyeli yaşlılarla, gönüllü olmak kaydıyla görüşülerek veriler toplanmıştır.

Araştırmada demografik sorularla birlikte 4 ölçüm aracı kullanılmıştır. Katılımcılara veriler toplanmadan önce Onam Formu okunup ve imza alınmıştır. Tüm ölçüm araçları ve sosyo-demografik sorular Arapça olarak uygulanmıştır. Genç Suriyeliler Türkçeyi bilmelerine rağmen yaşlı Suriyeliler dil öğreniminde zorlanmaktadır. Bundan dolayı verilerin Arapça olarak toplanması uygun bulunmuştur. Araştırmada kullanılan ölçüm araçları sırasıyla: Gündelik Ayrımcılık Ölçeği, Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği (CASP-12), Sosyal Sermaye Ölçeği ve Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği'dir.

3.5.1. Gündelik Ayrımcılık Ölçeği-Kısa Formu (Everday Discrimination Scale-Short Version).

Sosyal dışlanma ölçeği yerine de kullanılabilen gündelik ayrımcılık ölçeği (EDS) 1997 yılında Williams, Yu, Jackson ve Anderson tarafından geliştirilmiş ve 6'lı likert tipinde 9 sorudan oluşmaktadır. Gündelik ayrımcılık ölçeği günlük yaşam içerisinde aralıklı veya uzun dönemli olarak deneyimlediğimiz ayrımcılıkları ölçümlemek için tasarlanmıştır. Ayrımcılığın yapısal ve kurumsal formlarından ziyade kişiler arası yaygın deneyimlere odaklanmaktadır (Kader, Bazzi, Khoja, Hasssan ve de Leon 2020: 439). Güvenirlik ve geçerlik çalışması ise 2004 yılında Taylor, Thomas, Kamarck ve Shiffman tarafından yapılmıştır. Ölçeğin kısa formu ise "Chicago Community Adult Health Study (CCAHS)" tarafından geliştirilmiştir. Kısa formunun güvenirlik geçerlik çalışması 2011 yılında Sternthal, Slopen ve Williams tarafından yapılmış olup Cronbach's Alpha değeri 0,77 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kısa formu 5'li likert tipinde ve 5 sorudan oluşmaktadır. 1 en düşük (asla) 5 ise en yüksektir (hemen hemen her gün). Cevap puanları ise 1=0, 2=1, 3=2, 4=3, 5=4 olarak

girilmektedir. Toplam ölçek puanı 0-20 arasında puanlanmaktadır ve yüksek skor yüksek ayrımcılığı göstermektedir. Gündelik ayrımcılık ölçeğinin Arapça güvenirlik geçerlik çalışmasını 2020 yılında Kader ve diğ. tarafından 279 Amerikalı Araplara uygulanarak yapılmıştır.

3.5.2. Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği-Kısa Formu (Quality of Life Scale in Older People: CASP-12)

Yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ilk olarak Hyde ve arkadaşları tarafından yaşlıların yaşam kalitesini ölçebilmek için 2003 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formu 19 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte, *kontrol, özerklik, kendini gerçekleştirme, memnuniyet* (C=control, A=autonomy, S=self-realisation, P=pleasure) olmak üzere 4 alt faktör bulunmaktadır ve her bir alt boyutunun Cronbach's alfa değerlerinin 0.59-0.77 arasında olduğu bilinmektedir. Ölçeğin kısa formu ise Avrupa'da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması (Survey of Health, Aging and Retirement in Europe-SHARE) kapsamında, Von dem Knesebeck ve arkadaşları tarafından 2005 yılında 12 sorudan oluşan kısa formu hazırlamıştır. CASP-12 ile CASP-19 arasında oldukça yüksek bir korelasyon ortaya çıkmıştır. Ölçekte katılımcılara 4'lü likert tipinde (1=her zaman, 4=hiçbir zaman) bazı duyguları ve durumları ne sıklıkla deneyimledikleri sorulmuştur. Sorulardan 4,7,8,9,10,11 ve 12 ters olarak kodlanmıştır. Ölçeğin toplam skor aralığı 12-48 arasında değişmektedir. Yüksek skor yüksek yaşam kalitesini göstermektedir. Bu skorlar sırasıyla şu şekilde sınıflandırılmıştır: 39-41 çok yüksek yaşam kalitesi, 37-39 yüksek yaşam kalitesi, 35-37 orta yaşam kalitesi, 35 ve daha az skor ise düşük yaşam kalitesi. Ölçek SHARE kapsamında 17 dile çevrilmiş ve uygulanmıştır. Buradan hareketle, bu proje kapsamında hazırlanan ölçeğin Arapça versiyonu kullanılmıştır.

3.5.3. Sosyal Sermaye Ölçeği (Social Capital Scale)

Sosyal sermaye ölçeği 1997 yılında Onyx ve Bullen tarafından özellikle farklı toplulukların sosyal sermayesini ölçümlemek için tasarlanmıştır ve yine aynı kişiler tarafından 2000 yılında sadeleştirilmesi yapılmıştır. Ölçeğin orijinal formunda 8 alt faktör bulunmaktadır. Ölçek faktörlerden bir tanesi çalışanlar için sorulmuştur ve isteğe bağlı olarak ölçekten çıkarılabilmektedir ve bu araştırmada yaşlılarla çalışıldığı için çıkartılmıştır. Araştırmaya göre, şehirde yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlara göre sosyal sermayesinin daha yüksek çıktığı görülmüştür. Bu farklılık faktörler arasında da kendisini göstermektedir. Örneğin, kırsal alanlarda "komşuluk ilişkileri" ve "güvende

hissetme" faktörleri ağır basarken, şehir yaşamında "çeşitliğe karşı hoşgörü" ağır basmaktadır (Onyx ve Bullen, 2000: 38). Arapça güvenirlik geçerlik çalışması Abdulahad, Brownlee, Graham ve Montelpare tarafından 2018 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanlarıyla ilgili sorular hariç, ölçek 4'lü likert tipinde 31 sorudan oluşmaktadır ve Cronbach's alfa değeri 0.971 olarak bulunmuştur. Orijinal ölçekte 8 alt faktör bulunurken ölçeğin Arapça versiyonunda "komşuluk bağları" alt faktörü ile "arkadaşlık bağları" alt faktörü birleştirilmiş ve toplamda 7 faktöre indirilmiştir. Ayrıca Arapça güvenilirlik geçerlik çalışmasında 8 madde faktör yüklerinden dolayı çıkartılmıştır. Bu çalışmada ise "çalışma alanları" kullanılmadığı için 6 alt faktör ve 23 soru bulunmaktadır: "yerel topluluklara katılım" 6 madde, Cronbach's alfa=0.829, "aile/arkadaş ve komşuluk bağları" 5 madde, Cronbach's alfa=0.645, "emniyet ve güven" 5 madde, Cronbach's alfa=0.635, "yaşam değeri" 3 madde, Cronbach's alfa=0.642, "çeşitliğe karşı hoşgörü" 2 madde, Cronbach's alfa=0.691, "sosyal bağlamda proaktiflik" 2 madde, Cronbach's alfa=0.587 olarak bulunmuştur.

3.5.4. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği (Perceptions of Stigmatization by Others for Seeking Help Scale)

Ölçek Vogel, Wade ve Ascheman tarafından 2009 yılında güvenirlik geçerlik çalışması yapılmıştır. 2017 yılında Arapça dahil 11 dile çevrilerek kültürler arası güvenirlik geçerlik çalışması gerçekleştirilmiştir (Vogel ve diğ., 2017: 2). Ölçek değerleri 1 "asla" 5 "oldukça çok" şeklinde 5'li likert tipinde 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek skor bireyin sosyal ağları tarafından yüksek algılanmış damgalanma seviyesini göstermektedir.

3.6. Verilerin Analizi

Çalışmada kullanılan Gündelik Ayrımcılık Ölçeği, Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği, Sosyal Sermaye Ölçeği ve Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği literatürde sıkça kullanılan ölçekler olarak bilinmektedir. Tüm ölçeklerin Arapça güvenilirlik, geçerlilik, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Bu araştırmada da güvenilirlik (iç tutarlılık) ve geçerlik (ayırsama geçerliliği) çalışması ve normallik testi yapılmış olup açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizine gerek duyulmamıştır. Güvenilirlik (reliability), farklı zamanlarda ölçülse dahi benzer sonuçlara ulaşılabileceğini göstermektedir. Aynı konu veya olgu üzerinde tekrarlanan

ölçüm sonuçlarının tutarlı olması, ölçme aracının güvenilirliğini göstermektedir (Carmines & Zeller, 1987: 10-12). Geçerlilik ise ölçülmek istenilen konunun veya olgunun ne kadar doğru ölçüldüğünü göstermektedir (Öner, 2012: 16-17).

Tablo 14: Gündelik Ayrımcılık Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	Soru Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Gündelik Ayrımcılık	5	2.55	1.63

Tablo 14'te gündelik ayrımcılık ölçeğine ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere gündelik ayrımcılık ölçeği 5 sorudan oluşmakta olup; genel ortalaması 2.55'olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar, bu ölçekte yer alan sorulara ilişkin katılım düzeylerini 1 ile 4 arasında belirtmiştir. Bu ölçeğin iç tutarlığı, Cronbach's Alpha katsayısı ile saptanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığını değerlendirmede kullanılan güvenirlilik ölçüsü Cronbach's Alpha sayısı 0 ile 1 arasında bir sayı olmakta ve 0.60 ile 0.70 arasındaki değerler kabul edilebilir güvenirlilik katsayısının alt sınırını oluşturmaktadır.

Tablo 15: Gündelik Ayrımcılık Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha
Gündelik Ayrımcılık	5	0.814

Tablo 15'te görüldüğü gibi araştırmada kullanılan gündelik ayrımcılık ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin 0,814 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ölçeğin güvenir ve iç tutarlılığının olduğu söylenebilmektedir.

Gündelik Ayrımcılık Ölçeği için ayrıca doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Ölçeğin tek faktörlü yapısı ilk defada doğrulanamamıştır. Fakat düzeltme indeksleri ve standardize artık kovaryans değerleri dikkate alınarak analiz tekrardan değerlendirilmiştir. Tekrarlanan analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerinin [$\chi 2$ (N= 410) = 4.826, p > .05, $\chi 2$ /df = 2.413, RMSEA = .059, CFI = .907, SRMR = .013] kabul edilebilir bir seviyede olduğu görülmüştür (Gürbüz & Şahin, 2018).

Tablo 16: Yaşlılarda Yaşam Kalitesine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ölçek	Soru Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Toplam	Yaşam Kalitesi	12	2.74	0.66
Alt Boyut	Kontrol	3	2.53	1.15
	Özerklik	3	3.11	0.72
	Memnuniyet	3	2.90	0.48
	Kendini Gerçekleştirme	3	2.42	1.01

Çalışmada kullanılan diğer bir ölçek yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeğidir. Ölçek tablo 16'da görüldüğü üzere 12 sorudan ve 4 alt boyuttan oluşmakta olup genel ortalaması 2.74'tür. Katılımcılar, bu ölçekte yer alan sorulara ilişkin katılım düzeylerini 1 ile 4 arasında belirtmiştir. Yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeğinin her alt boyutu için 3 soru bulunmaktadır. Alt boyutlarına ait ortalama ve standart sapmaları tabloda verilmiştir.

Tablo 17: Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

	Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha
Toplam	Yaşam Kalitesi	12	0.820
Alt Boyut	Kontrol	3	0.775
	Özerklik	3	0.742
	Memnuniyet	3	0.746
	Kendini Gerçekleştirme	3	0.788

Tablo 17'de görüldüğü gibi yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin 0,820 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ölçeğin güvenir ve iç tutarlılığının olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca ölçeğin alt boyutlarının da Cronbach's Alpha değerlerinin 0,7'den büyük olmasından dolayı güvenilir olduğu görülmektedir.

Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği için ayrıca açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Ölçeğin tek faktörlü yapısı ilk defada doğrulanamamıştır. Fakat düzeltme indeksleri ve standardize artık kovaryans değerleri dikkate alınarak analiz tekrardan değerlendirilmiştir. Faktör analizleri sonucunda ölçek faktörleri 4'ten 3'e düşmüştür. Tekrarlanan analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerinin [$\chi 2$ (N= 410) = 222.901, $p < .05$; $\chi 2$ /df = 6.192, RMSEA = .113, CFI = .928, SRMR = .063] kabul edilebilir bir seviyede olduğu görülmüştür (Gürbüz & Şahin, 2018).

Tablo 18: Sosyal Sermaye Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ölçek	Soru Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Toplam	Sosyal Sermaye	23	2.46	0.99
Alt Boyut	Aile/Arkadaş ve Komşuluk Bağları	5	2.89	0.62
	Yerel Topluluklara Katılım	6	1.37	0.73
	Emniyet ve Güven Hissi	3	1.85	0.78
	Çeşitliğe Karşı Hoşgörü	3	3.33	0.71
	Yaşam Değeri	2	3.39	0.65

Çalışmada kullanılan diğer bir ölçek sosyal sermaye ölçeğidir. Tablo 18'de ölçeğin genel olarak tanımlayıcı istatistikleri bulunmaktadır. Ölçeğin genel ortalaması 2.46'dır. Katılımcılar bu ölçekte yer alan sorulara ilişkin katılım düzeylerini 1 ile 4 arasında belirtmiştir. Ayrıca alt boyutlarına ait tanımlayıcı istatistikler de yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19: Sosyal Sermaye Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

	Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha
Toplam	Sosyal Sermaye	23	0.882
Alt Boyut	Aile/Arkadaş ve Komşuluk Bağları	6	0.765
	Yerel Topluluklara Katılım	5	0.895
	Emniyet ve Güven Hissi	5	0.753
	Çeşitliğe Karşı Hoşgörü	3	0.757
	Yaşam Değeri	2	0.773

Tablo 19'da görüldüğü gibi yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin 0,882 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ölçeğin güvenir ve iç tutarlılığının olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca ölçeğin alt boyutlarının da Cronbach's Alpha değerlerinin 0,7'den büyük olmasından dolayı güvenilir olduğu görülmektedir.

Sosyal Sermaye Ölçeği için ayrıca açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Ölçeğin tek faktörlü yapısı ilk defada doğrulanmıştır. Faktör analizleri sonucunda ölçek faktörleri 6'dan 5'e düşmüştür. Tekrarlanan analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerinin [$\chi 2$ (N= 410) = 387.692, $p < .05$; $\chi 2$ /df = 2.730, RMSEA = .065, CFI = .928, GFI = 908, SRMR = .055] kabul edilebilir bir seviyede olduğu görülmüştür (Gürbüz & Şahin, 2018).

Tablo 20: Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	Soru Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Damgalanma	5	2.93	1.75

Çalışmada kullanılan son ölçek ise yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeğidir. Ölçek tabloda görüldüğü üzere 5 sorudan oluşmakta olup genel ortalaması 2.93'tür. Katılımcılar bu ölçekte yer alan sorulara ilişkin katılım düzeylerini 1 ile 5 arasında belirtmiştir.

Tablo 21: Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha
Damgalanma	5	0.887

Tablo 21'de görüldüğü gibi araştırmada kullanılan yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin 0,887 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ölçeğin güvenir ve iç tutarlılığının olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 22: Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi

Ölçek Adı	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	D	df	p	W	df	p
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	0.125	410	0.000	0.919	410	0.000
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	0.127	410	0.000	0.891	410	0.000
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	0.112	410	0.000	0.947	410	0.000
Sosyal Sermaye Ölçeği	0.062	410	0.001	0.984	410	0.000

Ölçek sorularının dağılımı hakkında bilgi elde edebilmek için Kolmogorov-Smirnov D ve Shapiro-Wilk W testi yapılmıştır. Parametrik veya Parametrik Olmayan testlerden hangisinin uygulanması gerektiği, Tablo 22'de görülmektedir. Tabloya göre, p değerleri $p<0,05$ olduğundan dolayı H0 hipotezleri reddedilmektedir. Buna göre Gündelik Ayrımcılık Ölçeği, Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği, Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği ve Sosyal Sermaye Ölçeği normal dağılım göstermemektedir. Bu nedenle parametrik olmayan testler uygulanması gerekmektedir. Bu testler; Mann Whitney U ve Kruskal Whallis testleridir. Grup sayısı eğer iki ise Mann Whitney U ve Grup sayısı ikiden fazla ise Kruskal Whallis testleri uygulanacaktır.

3.7. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Anket çalışmasına 410 kişi katılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri haricinde içinde bulundukları durumlarla ilgili bazı kategorik sorular sorulmuştur. Katılımcılara ait hem demografik veriler hem de sosyal durumlarına ilişkin tablolar aşağıda verilmektedir.

Tablo 23: Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	182	44,4
	Erkek	228	55,6
Yaş	60-64	245	66,3
	64<	165	33,7
Medeni Durum	Evli	258	62,9
	Eşi vefat etmiş	149	36,3
	Boşanmış	3	0,7
Öğrenim Düzeyi	Okuryazar değil	150	36,6
	Okuryazar	75	18,3
	İlkokul	51	12,4
	Ortaokul	54	13,2
	Lise	52	12,7
	Üniversite ve üstü	28	6,8

Araştırmaya katılan katılımcıların %44'ü (182 kişi) erkeklerden %55,6'sı yani (228 kişi) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımına bakıldığında katılımcıların çoğunluğu %66,3'ü (272 kişi) 60-65 yaş grubundan oluşmaktadır. Diğer %33,7'lik kısmı (138 kişi) ise 66 yaş ve üzerinden oluşmaktadır. Aynı tabloda katılımcıların evlilik durumlarına bakıldığında %62,6'sı (258 kişi) evli ve %37,1'i (152 kişi) eşi vefat etmiş veya boşanmış kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında çoğunluğu %36,6'sının (150 kişi) okuryazar olmadığı görülmektedir. Devamında ise sırasıyla okuryazar, İlkokul, Lise ve Üniversite Üstü mezuniyeti olduğu görülmektedir.

Tablo 24: Türkiye'ye Geliş Yıllarına Göre Dağılımları

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Türkiye Geliş Zamanı	2012	3	0,7
	2013	231	56,3
	2014	52	12,7
	2015	59	14,4
	2016	39	9,5
	2017	24	5,9
	2018	2	0,5

Ankete katılan katılımcıların geliş yıllarına bakıldığında katılımcıların yarısından çoğunun %56,3'nün (231 kişi) 2013 yılında Türkiye'ye geldikleri görülmektedir. Katılımcıların katılanların geri kalanının 2018 yılına kadar ortalama %10'ar dilimler ile Türkiye'ye göç ettikleri görülmektedir.

Tablo 25: Türkiye'deki Mevcut Hukuki Statü Durumu Hakkında Dağılım

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Mevcut Hukuki Statü Durum	Geçici koruma statüsü	345	84,1
	Vatandaşlık aldım	44	10,7
	Kayıt dışı	21	5,1

Ankete katılan katılımcıların Türkiye'deki hukuki statülerine bakıldığında büyük çoğunluğu %84,1'i (345 kişi) geçici koruma statüsünde %10,7'si (44 kişi) vatandaşlık aldığını %5,1'i (21 kişi) kayıt dışı olduğu görülmektedir.

Tablo 26: Türkiye'ye Göç Etmeden Önce Suriye'deki Olaylardan Dolayı Aile Bireylerinden Vefat Eden Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Suriye'deki Olaylarda Vefat Durumu	Hayır	369	91,2
	Evet	41	8,8

Ankete katılan katılımcılara *Türkiye'ye göç etmeden önce Suriye'deki durumlardan dolayı ailenizde vefat edenler oldu mu*? sorusu yönlendirildiğinde katılımcıların %10'nun (41 kişi) vefat ettiği, %90'nın (369 kişi) vefat etmediği cevapları alınmıştır.

Tablo 27: Suriye'deki İş Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Suriye Meslek	İşsiz	35	8,5
	Ev hanımı	163	39,8
	Esnaf	43	10,5
	İşçi	78	19,0
	Memur	36	8,8
	Çiftçi	45	11,0
	Diğer	10	2,4

Araştırmaya katılan katılımcıların Suriye'deki iş durumlarına bakıldığında %39,8'inin (163 kişi) ev hanımı olduğu, %19'unun (78 kişi) işçi olduğu, %8,8'inin (36 kişi) memur olduğu, %8,5'inin (35 kişi) işsiz olduğu ve son olarak %11'inin (45 kişi) çiftçi olduğu görülmüştür.

Tablo 28: Suriye ve Türkiye'deki Maddi Durum

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Suriye'deki Maddi Durum	Kötü	5	1,2
	Orta	62	15,1
	İyi	343	83,7
Türkiye'deki Maddi Durum	Kötü	14	3,4
	Orta	118	28,8
	İyi	278	67,8

Katılımcılara Suriye ve Türkiye'deki maddi durumlarını nasıl buldukları yönünde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların %83,7'sinin (343 kişi) durumunun iyi olduğu, %15,1'inin (62 kişi) orta olduğu ve geri kalan 5 kişinin durumunun kötü olduğu görülmektedir. Türkiye'deki maddi durumlarının nasıl olduğu sorulduğunda, katılımcıların %67,8'inin (278 kişi) durumunun iyi olduğunu, %28,8'inin (118 kişi) orta olduğunu ve geri kalan 14 kişi de kötü olduğunu belirtmiştir. Genel olarak tabloya bakıldığında Suriye'de maddi durumunu iyi olarak nitelendirenlerin sayısının Türkiye'ye geldikten sonra düştüğü, Suriye'de maddi durumunu orta olarak nitelendirenlerin sayısının ise Türkiye'ye geldikten sonra arttığı görülmektedir.

Tablo 29: Türkiye'deki İş ve Gelir Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
İş Durumu	Hayır	361	88,0
	Evet	49	12,0
Gelir Durumu	0-4000	122	29,8
	4001 ve üstü	288	70.2

Araştırmaya katılan katılımcıların Türkiye'de ücretli çalışma durumları ile ilgili soru yöneltildiğinde, katılımcıların %88'inin (361 kişi) çalışmadığı görülmüştür. Katılımcıların gelir durumuna bakıldığında ise %70,2'sinin 4 bin TL ve üzeri hane geliri olduğu görülmektedir.

Tablo 30: Geçim Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Geçim Durumu	Çalışarak Sağlıyorum	48	11,7
	Devlet Desteği	24	5,9
	Kızılay Yardım	310	75,6
	Çocuklarımdan Destek	402	98,0
	Diğer Yardım Kuruluşları	57	13,9

Araştırmaya katılan katılımcıların geçimlerini nasıl sağladıkları çoktan seçmeli olarak sorulduğunda, katılımcıların %98'ninin (402 kişi) çocuklarından destek aldığını, %75,6'sının (310 kişi) Kızılay'dan destek aldığını belirtmiştir. Bunların haricinde geçimini çalışarak sağlayanlar ve tabloda belirtildiği gibi farklı destek alanlar da bulunmaktadır. Fakat katılımcıların neredeyse tamamının çocuklarından destek aldığı görülmektedir.

Tablo 31: Türkiye'ye Geldikten Sonra Aile İçi Saygınlık Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Aile İçi Saygınlık	Saygınlığım azaldı	111	27,1
	Değişmedi	284	69,3
	Saygınlığım arttı	15	3,7

Araştırmaya katılan katılımcıların Türkiye'ye geldikten sonra aile içindeki saygınlında değişim olup olmadığı hakkında soru yöneltildiğinde, %69,3'ünün (284 kişi) değişmediğini, %27,1'inin (111 kişi) saygınlığının azaldığını belirtmiştir.

Tablo 32: Sağlık Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Genel Sağlık Durumu	İyi	202	49,3
	Orta	137	33,4
	Kötü	71	17,3
Suriye'den Ayrıldıktan Sonra Sağlık durumu	İyileşti	26	6,3
	Değişmedi	255	62,2
	Kötüleşti	129	31,5
Sağlık Sorunları	Kalp Hastalığı	78	19
	Kemik ve Eklem Hastalıkları	75	18,3
	Yüksek Tansiyon	63	15,4
	Şeker	61	14,9
	Ruh ve Sinir Hastalıkları	29	7,1
	Kanser	21	5,1
	Göz Hastalıkları	6	1,5
	Böbrek Hastalıkları	4	1
	Şişmanlık	3	0,7
	Kan Hastalıkları	3	0,7
	Obezite	2	0,5
	Cilt Hatalıkları	2	0,5

Katılımcılara genel sağlık durumunu nasıl değerlendirdikleri, Suriye'den geldikten sonra sağlık durumunun nasıl değiştiği ve ne tür bir sağlık sorunu olduğu sorulmuştur. Genel sağlık durumuna bakıldığında, %49,3'ü (202 kişi) iyi olduğunu %33,4'ü (137 kişi) orta olduğunu ve %17,3'ü (71 kişi) kötü olduğunu belirtmiştir. Suriye'den geldikten sonra sağlık durumunun nasıl değiştiğine bakıldığında, %62,2'si (255 kişi) değişmediğini ve %31,5'i (129 kişi) kötüleştiğini belirtmiştir. Katılımcıların hastalıklarının neler olduğuna bakıldığında ağırlıklı olarak 4 hastalıkta yoğunlaştığı görülmüştür. Bunlar sırasıyla kalp (%19), kemik ve eklem (%18,3), yüksek tansiyon (%15,4) ve şeker (14,9) olduğu görülmüştür.

Tablo 33: İlaç Kullanım Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
İlaç Kullanımı Durumu	Hayır	214	52,2
	Evet	196	47,8

Araştırmaya katılan katılımcıların ilaç kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda %52,2'sinin (214 kişi) kullanmadığı, %47,8'inin (196 kişi) kullandığı görülmüştür.

Tablo 34: Sağlık Hizmetleri Alımında Görülen Temel Zorluklar

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmakta Çektiğiniz Temel Zorluklar	Sorun yaşamıyorum	3	0,7
	Maddi yetersizlik	6	1,5
	Bedensel engel	17	4,1
	Ulaşım sorunu	21	5,1
	Sağlık hizmetleri konusundaki bilgi yetersizliği	30	7,3
	Dil sorunu	103	25,1
	Kayıt dışı olmak	68	16,6
	Diğer	162	39,5

Araştırmaya katılan katılımcılara sağlık hizmetlerinden yararlanmakta yaşadıkları temel zorlukların neler olduğu sorulduğunda, %25,1'i (103kişi) dil sorunu yaşadığından, %16,6'sı (68 kişi) kayıt dışı olduğundan, %7,3'ü (30 kişi) sağlık hizmetleri konusundaki bilgi yetersizliğinden ve geri kalanı ise yukarıdaki tabloda belirtilen sebeplerden dolayı sağlık hizmetlerinden yararlanmakta zorluk çektiğini belirtmiştir.

Tablo 35: Türkçe Konuşma ve Anlama Düzeyi

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Türkçe Konuşma Düzeyi	İyi derecede konuşurum	127	31,0
	Orta derecede konuşurum	26	6,3
	Çok az konuşurum	10	2,4
	Hiç konuşamam	247	60,2
Türkçe Anlama Düzeyi	İyi derecede anlarım	125	30,5
	Orta derecede anlarım	26	6,3
	Çok az anlarım	11	2,7
	Hiç anlamam	248	60,5

Katılımcıların Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyleri birbirine oldukça yakındır. İyi derecede Türkçeyi konuşma ve anlama becerisi olanların %30'larda olduğu görülürken, hiç konuşamayan ve anlayamayanların %60'larda olduğu görülmüştür. Bu durum yaşlıların dil sorunu yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 36: Dil Kulanımından Dolayı Sosyal Yardımlar Almadan Yaşanan Sorun

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Dil Kullanımından Dolayı Yaşanan Sorun	Evet	118	28,8
	Hayır	292	71,2

Araştırmaya katılan katılımcıların Türkiye'de kamu kurumlarının sunmuş olduğu yardımlara başvururken dil ve iletişimden dolayı sorun yaşayıp yaşamadığı sorusu yönelttiğinde, %71,2'sinin (292 kişi) sorun yaşamadığı, %28,8'inin (118 kişi) sorun yaşadığını belirtmektedir.

Tablo 37: Yardım Almak İçin Sosyal Hizmetlere Başvuru ve Kızılay Kart Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Sosyal Hizmetlere Başvuru	Evet	183	44,6
	Hayır	227	55,4
Kızılay Kart Durumu	Evet	312	76,1
	Hayır	98	23,9

Araştırmaya katılan katılımcılara Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının sunduğu sosyal hizmetlere başvurup başvurmadığı sorusu yönelttiğinde, %44,6'sı (183 kişi) sosyal hizmetlere başvurduğunu geri kalan %55,4'ü (227 kişi) başvurmadığını belirtmiştir. Kızılay yardım kartına sahip olup olmadığı sorusu yönelttiğinde ise %76,1'inin (312 kişi) sahip olduğu, %23,9'unun (98 kişi) sahip olmadığı görülmüştür.

Tablo 38: Suriye'ye Geri Dönme Durumu

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
Suriye Dönüş Durumu	Evet	84	20,5
	Hayır	326	79,5

Araştırmaya katılan katılımcıların Suriye'ye tekrardan dönmek isteyip istemediklerine yönelik soru sorulduğunda, %79,5'i (327 kişi) dönmek istemediğini, %20,5'i (84 kişi) ise geri dönmek istediğini belirtmiştir.

Tablo 39: Katılımcıların İkamet Ettiği İlçeler

Değişken	Değişken Düzeyleri	Sayı	Yüzde
İlçe	Zeytinburnu	100	24,4
	Esenyurt	100	24,4
	Başakşehir	101	24,6
	Esenler	109	26,6

Araştırmaya katılan katılımcılara hangi ilçede ikamet ettiği sorulduğunda dört ilçeye eşit olarak bölündüğü görülmektedir. Bu ilçeler Başakşehir, Esenler, Esenyurt ve Zeytinburunu'dur.

4. BULGULAR

4.1. Gündelik Ayrımcılığa İlişkin Bulgular

Burada katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine göre Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. Katılımcıya ait bilgiler iki bağımsız grubu oluşturuyorsa Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grubu oluşturuyorsa Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Gündelik Ayrımcılık (GA) ölçeği ile yapılan bu analizler tablolar şeklinde aşağıda verilmektedir.

Tablo 40: Cinsiyetlere Göre GA

Ölçek	Cinsiyet	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Kadın	234.21	15523.00	0.000
	Erkek	182.58		

Tablo 40'ta gündelik ayrımcılık ölçeği ile cinsiyet grupları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Kadın ve erkek grupları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Kadın katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 41: Yaş Grubuna Göre GA

Ölçek	Yaş	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	60-64	173.17	12292.500	0.000
	64<	253.51		

Tablo 41'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile yaş grupları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Yaş grupları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. 65 yaş ve üzeri grubundaki katılımcıların 60-64 yaş arasındaki katılımcılara göre gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 42: Öğrenim Düzeyine Göre GA

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Okuryazar değil	246.32	41.229	5	0.000
	Okuryazar	205.47			
	İlkokul	186.11			
	Ortaokul	200.71			
	Lise	149.22			
	Üniversite ve üstü	135.98			

Tablo 42'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile öğrenim düzeyleri arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Öğrenim düzeyleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Okur-yazar olmayan gruptaki katılımcıların gündelik ayrımcılığa en fazla maruz kalan grup olduğu görülmüştür.

Tablo 43: Medeni Duruma Göre GA

Ölçek	Medeni Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Evli	176.92	12235.000	0.000
	Eşi vefat etmiş veya Boşanmış	254.01		

Tablo 43'te gündelik ayrımcılık ölçeği ile medeni durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Evli ve eşi vefat etmiş katılımcılar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Eşi vefat etmiş veya boşanmış olan grubun gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 44: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre GA

Ölçek	Suriye Meslek	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	İşsiz	268.04	71.522	6	0.000
	Ev hanımı	239.87			
	Esnaf	110.00			
	İşçi	191.08			
	Memur	129.97			
	Çiftçi	222.01			
	Diğer	147.15			

Tablo 44'te gündelik ayrımcılık ölçeği ile Suriye'deki mesleki durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Meslekler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. İşsiz ve ev hanımı olarak kendisini tanımlayan grubun gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 45: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre GA

Ölçek	Türkiye'deki Maddi Durum	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Kötü	281.11	22.104	2	0.000
	Orta	239.25			
	İyi	187.37			

Tablo 45'te gündelik ayrımcılık ölçeği ile katılımcıların Türkiye'deki maddi durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Maddi durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Maddi durumunu

kötü olarak belirten katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 46: Gelir Durumlarına Göre GA

Ölçek	Gelir Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	0-4000	248.13	12367.000	0.000
	4001 ve üstü	187.44		

Tablo 46'da gündelik ayrımcılık ölçeği ile gelir durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Gelir durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Gelir durumu 0-4000 TL arasında olan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür.

Tablo 47: Saygınlık Durumuna Göre GA

Ölçek	Saygınlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Saygınlığım azaldı	262.74	36.096	2	0.000
	Değişmedi	183.90			
	Saygınlığım arttı	190.87			

Katılımcılara Türkiye'ye geldikten sonra saygınlık durumunun değişip değişmediği sorulmuştur. Buna göre Tablo 47'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile saygınlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Saygınlık durumu azalan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 48: Genel Sağlık Durumuna Göre GA

Ölçek	Genel Sağlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	İyi	162.44	62.643	2	0.000
	Orta	229.44			
	Kötü	281.82			

Tablo 48'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile genel sağlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sağlık durumu kötü olan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 49: Suriye'den Ayrıldıktan Sonraki Sağlık Durumuna Göre GA

Ölçek	Suriye'den Sonra Sağlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	İyileşti	183.88	41.757	2	0.000
	Değişmedi	179.69			
	Kötüleşti	260.88			

Katılımcılara Suriye'den ayrıldıktan sonra sağlık durumlarında bir değişme olup olmadığı sorulmuştur. Buna göre Tablo 49'da gündelik ayrımcılık ölçeği ile Suriye'den göç ettikten sonraki sağlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sağlık durumu kötüleşen katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 50: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre GA

Ölçek	Türkçe Konuşma / Anlama Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	İyi derecede konuşurum	157.63	34.086	3	0.000
	Orta derecede konuşurum	191.44			
	Çok az konuşurum	194.20			
	Hiç konuşamam	232.05			
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	İyi derecede anlarım	159.10	32.790	3	0.000
	Orta derecede anlarım	191.44			
	Çok az anlarım	176.09			
	Hiç anlamam	231.67			

Katılımcılara Türkçeyi konuşma ve anlama dereceleri sorulmuştur. Buna göre Tablo 50'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyi arasındaki anlamlılık düzeyine bakılmıştır. Hem konuşma hem anlama düzeylerine göre gündelik ayrımcılık ölçeği ile 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Türkçeyi hiç konuşamayan ve hiç anlamayan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 51: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre GA

Ölçek	Sosyal Hizmet Başvuru	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Evet	216.24	18805.500	0.097
	Hayır	196.84		

Katılımcılara yardım ve destek amaçlı sosyal hizmetlere başvurup vurmadıkları sorulmuştur. Tablo 51'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile sosyal hizmete başvuru durumu

arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Başvuruda bulunanlar ile bulunmayanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 52: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre GA

Ölçek	Kızılay Kart Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Evet	214.32	12537.000	0.007
	Hayır	177.43		

Tablo 52'de gündelik ayrımcılık ölçeği ile Kızılay kartına sahip olma durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Kızılay kartına sahip olan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 53: Geri Dönme İsteğine Göre GA

Ölçek	Geri Dönme Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Evet	242.07	10620.500	0.001
	Hayır	196.08		

Katılımcılara Suriye'ye geri dönmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Buna göre Tablo 53'te gündelik ayrımcılık ölçeği ile geri dönme isteği arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Geri dönme isteği olan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

Tablo 54: İlçelere Göre GA

Ölçek	İkamet Edilen İlçe	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Gündelik Ayrımcılık Ölçeği	Zeytinburnu	172.25	13.729	3	0.003
	Esenyurt	205.90			
	Başakşehir	209.16			
	Esenler	232.25			

Tablo 54'te gündelik ayrımcılık ölçeği ile ilçeler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. İlçeler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Esenler'de yaşayan katılımcıların gündelik ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür.

4.2. Yaşlılarda Yaşam Kalitesine İlişkin Bulgular

Burada katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine göre Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. Katılımcıya ait bilgiler iki bağımsız grubu

oluşturuyorsa Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grubu oluşturuyorsa Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Yaşlılarda Yaşam Kalitesi (YYK) ölçeği ile yapılan bu analizler tablolar şeklinde aşağıda verilmektedir.

Tablo 55: Cinsiyetlere Göre YYK

Ölçek	Cinsiyet	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Kadın	154.06	11385.500	0.000
	Erkek	246.56		

Tablo 55'te yaşlılarda sosyal sermaye ölçeği ile cinsiyetler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Cinsiyetler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre erkek katılımcıların yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 56: Yaş Gruplarına Göre YYK

Ölçek	Cinsiyet	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	60-64	254.70	8159.000	0.000
	64<	132.45		

Tablo 56'da yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile yaş grupları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Yaş grupları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre 65 yaş ve üzeri katılımcıların yaşam kalitesinin daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 57: Öğrenim Düzeylerine Göre YYK

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Okuryazar değil	144.01	118.713	5	0.004
	Okuryazar	174.77			
	İlkokul	257.86			
	Ortaokul	216.84			
	Lise	294.76			
	Üniversite ve üstü	334.21			

Tablo 57'de yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile öğrenim düzeyleri arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Öğrenim düzeyleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre üniversite ve lise mezunu olan katılımcıların yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça yaşam kalitesinin de yükseldiği görülmüştür.

Tablo 58: Medeni Duruma Göre YYK

Ölçek	Medeni Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Evli	242.32	18209.500	0.000
	Eşi vefat etmiş veya Boşanmış	143.00		

Tablo 58'de yaşlılarda yaşam kalitesi ile medeni durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Medeni durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre evli olan katılımcıların yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 59: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre YYK

Ölçek	Suriye Meslek	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	İşsiz	142.01	157.295	6	0.000
	Ev hanımı	139.53			
	Esnaf	332.42			
	İşçi	241.31			
	Memur	314.25			
	Çiftçi	197.97			
	Diğer	320.35			

Tablo 59'da yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile Suriye'deki mesleki durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Sahip olunan meslekler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre işsiz ve ev hanımı olanların yaşam kalitesi düşük olurken memur ve esnaf olanların yaşam kalitelerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 60: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre YYK

Ölçek	Türkiye'deki Maddi Durum	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Kötü	147.29	35.529	2	0.000
	Orta	155.90			
	İyi	229.49			

Tablo 60'ta yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile Türkiye'deki maddi durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Maddi durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre maddi durumu iyi olanların yaşam kalitelerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 61: Gelir Durumuna Göre YYK

Ölçek	Gelir Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	0-4000	150.34	10838.500	0.000
	4001 ve üstü	228.87		

Tablo 61'de yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile gelir durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Gelir durumu arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre gelir seviyesi 4000 TL'den yüksek olanların yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 62: Genel Sağlık Durumuna Göre YYK

Ölçek	Genel Sağlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	İyi	274.59	143.590	2	0.000
	Orta	155.00			
	Kötü	106.37			

Tablo 62'de yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile genel sağlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Genel sağlık durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre sağlık durumunu iyi olarak nitelendirenlerin yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca genel sağlık durumu arttıkça yaşam kalitesi de artmaktadır.

Tablo 63: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre YYK

Ölçek	Türkçe Konuşma Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	İyi derecede konuşurum	280.14	75.089	3	0.000
	Yeterli derecede konuşurum	199.79			
	Çok az konuşurum	190.35			
	Hiç konuşamam	168.34			
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	İyi derecede anlarım	279.50	72.787	3	0.000
	Orta derecede anlarım	200.54			
	Çok az anlarım	204.41			
	Hiç anlamam	168.77			

Tablo 63'te yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyi arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyine göre gruplar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Türkçeyi iyi derecede konuşanların ve anlayanların yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca Türkçeyi konuşma ve anlama seviyesi arttıkça yaşam kalitesi de artmaktadır.

Tablo 64: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre YYK

Ölçek	Sosyal Yardım Başvuru	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Evet	182.70	12.266	0.000
	Hayır	223.88		

Katılımcılara yardım ve destek amaçlı sosyal hizmetlere başvurup vurmadıkları sorulmuştur. Tablo 64'te yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile sosyal hizmetlere başvuru durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Başvuru yapanlar ve yapmayanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre sosyal hizmetlere başvuruda bulunmayan kişilerin yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 65: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre YYK

Ölçek	Kızılay Kart Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Evet	182.60	8142.500	0.000
	Hayır	278.41		

Tablo 65'te yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile Kızılay kartına sahip olma arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Kızılay kartına sahip olanlarla olmayanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Kızılay kartı olmayanların yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 66: Geri Dönme İsteğine Göre YYK

Ölçek	Geri Dönme Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Evet	171.83	10864.000	0.003
	Hayır	214.17		

Katılımcılara Suriye'ye geri dönmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Tablo 66'da yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile geri dönme isteği arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Geri dönmek isteyenlerle istemeyenler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre geri dönmek istemeyenlerin yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Yaşam kalitesi düşük olanlar ise Suriye'ye geri dönmek istemektedir.

Tablo 67: İlçelere Göre YYK

Ölçek	Bölge Yaşam	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeği	Zeytinburnu	201.45	0.266	3	0.966
	Esenyurt	205.75			
	Başakşehir	204.63			
	Esenler	209.79			

Tablo 67'de yaşlılarda yaşam kalitesi ölçeği ile ilçeler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. İlçeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

4.3. Sosyal Sermayeye İlişkin Bulgular

Burada katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine göre Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. Katılımcıya ait bilgiler iki bağımsız grubu oluşturuyorsa Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grubu oluşturuyorsa Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Sosyal Sermaye (SS) ölçeği ile yapılan bu analizler tablolar şeklinde aşağıda verilmektedir.

Tablo 68: Cinsiyetlere Göre SS

Ölçek	Cinsiyet	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Kadın	189.07	17758.500	0.012
	Erkek	218.61		

Tablo 68'de sosyal sermaye ölçeği ile cinsiyetler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Cinsiyetler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre erkek katılımcıların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 69: Yaş Grubuna Göre SS

Ölçek	Yaş	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	60-64	247.95	17758.500	0.000
	64<	142.46		

Tablo 69'da sosyal sermaye ölçeği ile yaş grupları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Yaş grupları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre 60-64 yaş arasındaki katılımcıların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 70: Öğrenim Düzeylerine Göre SS

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Okuryazar değil	165.63	49.995	5	0.000
	Okuryazar	195.45			
	İlkokul	229.16			
	Ortaokul	208.21			
	Lise	251.91			
	Üniversite ve üstü	311.48			

Tablo 70'te sosyal sermaye ölçeği ile öğrenim düzeyleri arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Öğrenim düzeyleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre üniversite ve lise mezunu olan katılımcıların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça sosyal sermayenin de yükseldiği görülmüştür.

Tablo 71: Medeni Duruma Göre SS

Ölçek	Medeni Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Evli	239.20	10914.500	0.000
	Eşi vefat etmiş veya Boşanmış	148.31		

Tablo 71'de sosyal sermaye ile medeni durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Medeni durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre evli olan katılımcıların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 72: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre SS

Ölçek	Suriye Meslek	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	İşsiz	137.14	78.918	6	0.000
	Ev hanımı	175.99			
	Esnaf	295.80			
	İşçi	204.25			
	Memur	298.44			
	Çiftçi	183.00			
	Diğer	313.80			

Tablo 72'de sosyal sermaye ölçeği ile Suriye'deki mesleki durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Sahip olunan meslekler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre işsiz olanların sosyal sermayeleri düşük olurken memur ve esnaf olanların sosyal sermayelerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 73: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre SS

Ölçek	Türkiye'deki Maddi Durum	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Kötü	96.79	32.099	2	0.000
	Orta	168.60			
	İyi	226.64			

Tablo 73'te sosyal sermaye ölçeği ile Türkiye'deki maddi durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Maddi durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre maddi durumu iyi olanların sosyal sermayelerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların maddi durumu arttıkça sosyal sermayeleri de artmaktadır.

Tablo 74: Gelir Durumuna Göre SS

Ölçek	Gelir Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	0-4000	162.48	12319.000	0.001
	4001 ve üstü	223.73		

Tablo 74'te sosyal sermaye ölçeği ile gelir durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Gelir durumu arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre gelir seviyesi 4000 TL'den yüksek olanların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 75: Genel Sağlık Durumuna Göre SS

Ölçek	Genel Sağlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	İyi	260.78	108.889	2	0.000
	Orta	179.66			
	Kötü	98.09			

Tablo 75'de sosyal sermaye ölçeği ile genel sağlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Genel sağlık durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre sağlık durumunu iyi olarak nitelendirenlerin sosyal sermayelerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca genel sağlık durumu arttıkça sosyal sermaye de artmaktadır.

Tablo 76: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre SS

Ölçek	Türkçe Konuşma / Anlama Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	İyi derecede konuşurum	262.04	46.155	3	0.000
	Orta derecede konuşurum	149.19			
	Çok az konuşurum	127.85			
	Hiç konuşamam	185.50			
Sosyal Sermaye Ölçeği	İyi derecede anlarım	261.04	41.397	3	0.000
	Orta derecede anlarım	156.46			
	Çok az anlarım	156.09			
	Hiç anlamam	184.84			

Tablo 76'da sosyal sermaye ölçeği ile Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyi arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyine göre gruplar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Türkçeyi iyi derecede konuşanların ve anlayanların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca Türkçeyi hiç konuşmayan ve anlayamayanların sosyal sermayeleri orta derecede konuşanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 77: Sosyal Hizmetlere Başvurma Durumuna Göre SS

Ölçek	Sosyal Hizmet Başvuru	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Evet	173.04	14831.000	0.000
	Hayır	231.67		

Katılımcılara yardım ve destek amaçlı sosyal hizmetlere başvurup vurmadıkları sorulmuştur. Tablo 77'de sosyal sermaye ölçeği ile sosyal hizmetlere başvuru arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Başvuru yapanlar ve yapmayanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre sosyal hizmetlere başvuruda bulunmayan kişilerin sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 78: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre SS

Ölçek	Kızılay Kart Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Evet	187.81	9768.000	0.000
	Hayır	261.83		

Tablo 78'de sosyal sermaye ölçeği ile Kızılay kartına sahip olma arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Kızılay kartına sahip olanlarla olmayanlar arasında 0,05

anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Kızılay kartı olmayanların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 79: Geri Dönme İsteğine Göre SS

Ölçek	Geri Dönme Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Evet	160.29	9894.000	0.000
	Hayır	217.15		

Katılımcılara Suriye'ye geri dönmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Tablo 79'da sosyal sermaye ölçeği ile geri dönme isteği arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Geri dönmek isteyenlerle istemeyenler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre geri dönmek istemeyenlerin sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 80: İlçelere Göre SS

Ölçek	Bölge Yaşam	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Sosyal Sermaye Ölçeği	Zeytinburnu	250.08	55.359	3	0.000
	Esenyurt	172.96			
	Başakşehir	150.87			
	Esenler	245.07			

Tablo 80'de sosyal sermaye ölçeği ile ilçeler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. İlçeler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Zeytinburnu ve Esenler'de ikamet eden katılımcıların sosyal sermayelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

4.4. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanmaya İlişkin Bulgular

Burada katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine göre Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. Katılımcıya ait bilgiler iki bağımsız grubu oluşturuyorsa Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grubu oluşturuyorsa Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma (YAYAD) ölçeği ile yapılan bu analizler tablolar şeklinde aşağıda verilmektedir.

Tablo 81: Cinsiyetlere Göre YAYAD

Ölçek	Cinsiyet	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Kadın	234.91	15395.500	0.000
	Erkek	182.02		

Tablo 81'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile cinsiyetler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Cinsiyetler arasında 0,05

anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre kadınların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 82: Yaş Grubuna Göre YAYAD

Ölçek	Yaş	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	60-64	179.87	15395.500	0.000
	64<	243.55		

Tablo 82'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile yaş grupları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Yaş grupları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre 60-64 yaş arasındaki katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha az hissettikleri görülmüştür.

Tablo 83: Öğrenim Düzeyine Göre YAYAD

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Okuryazar değil	243.95	40.823	5	0.000
	Okuryazar	214.19			
	İlkokul	176.72			
	Ortaokul	202.14			
	Lise	153.04			
	Üniversite ve üstü	132.55			

Tablo 83'te yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile öğrenim düzeyleri arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Öğrenim düzeyleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre okuryazar olmayan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettikleri görülmüştür.

Tablo 84: Medeni Duruma Göre YAYAD

Ölçek	Medeni Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Evli	181.59	13438.000	0.000
	Eşi vefat etmiş veya Boşanmış	246.09		

Tablo 84'te yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile medeni durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Medeni durum arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre eşi

vefat etmiş veya boşanmış katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 85: Suriye'deki Mesleki Duruma Göre YAYAD

Ölçek	Suriye Meslek	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	İşsiz	258.77	55.266	9	0.000
	Ev hanımı	240.19			
	Esnaf	140.53			
	İşçi	186.31			
	Memur	129.54			
	Çiftçi	209.77			
	Diğer	136.80			

Tablo 85'te yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile Suriye'deki mesleki durumları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Mesleki durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre işsiz ve ev hanımı olan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 86: Türkiye'deki Maddi Duruma Göre YAYAD

Ölçek	Türkiye'deki Maddi Durum	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Kötü	242.00	12.238	2	0.000
	Orta	234.01			
	İyi	191.56			

Tablo 86'da yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile Türkiye'deki maddi durum arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Maddi durumlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre maddi durumunu orta ve kötü olarak nitelendiren grupların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 87: Gelir Durumuna Göre YAYAD

Ölçek	Gelir Durum	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	0-4000	239.20	13457.000	0.000
	4001 ve üstü	191.23		

Tablo 87'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile gelir durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Gelir durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre gelir

seviyesi 4000 TL'nin altında olan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 88: Saygınlık Durumuna Göre YAYAD

Ölçek	Saygınlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Saygınlığım azaldı	260.29	33.273	3	0.000
	Değişmedi	184.65			
	Saygınlığım arttı	194.77			

Katılımcılara Türkiye'ye geldikten sonra saygınlık durumunun değişip değişmediği sorulmuştur. Buna göre Tablo 88'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile saygınlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Aralarında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Saygınlık durumu azalan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 89: Genel Sağlık Durumuna Göre YAYAD

Ölçek	Genel Sağlık Durumu	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	İyi	166.13	53.394	2	0.000
	Orta	226.56			
	Kötü	276.88			

Tablo 89'da yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile genel sağlık durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Genel sağlık durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre genel sağlık durumu kötü olan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 90: Türkçeyi Konuşma ve Anlama Düzeyine Göre YAYAD

Ölçek	Türkçe Konuşma / Anlama Düzeyi	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	İyi derecede konuşurum	162.75	34.540	3	0.000
	Orta derecede konuşurum	174.65			
	Çok az konuşurum	148.95			
	Hiç konuşamam	233.02			
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	İyi derecede anlarım	163.71	33.276	3	0.000
	Orta derecede anlarım	177.19			
	Çok az anlarım	143.91			
	Hiç anlamam	232.26			

Tablo 90'da yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile Türkçeyi konuşma ve anlama seviyeleri arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Hem konuşma hem anlama seviyeleri arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Türkçeyi konuşamayanların ve anlamayanların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettikleri görülmüştür.

Tablo 91: Kızılay Kartına Sahip Olma Durumuna Göre YAYAD

Ölçek	Kızılay Kart Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Evet	211.55	13400.500	0.063
	Hayır	186.24		

Tablo 91'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile Kızılay kartına sahip olma durumu arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Kızılay kartına sahip olma ve olmama durumları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre Kızılay kartı olan katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 92: Geri Dönme Durumuna Göre YAYAD

Ölçek	Geri Dönme Durumu	Mean Rank	Mann-Whitney U	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Evet	232.83	11396.000	0.017
	Hayır	198.46		

Katılımcılara Suriye'ye geri dönmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Tablo 92'de yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile geri dönme isteği durumları arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Geri dönmek isteyen ve istemeyen gruplar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre geri dönmek isteyen katılımcıların yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanmayı daha fazla hissettiği görülmüştür.

Tablo 93: İlçelere Göre YAYAD

Ölçek	Bölge Yaşam	Mean Rank	Ki-Kare	SD	P
Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeği	Zeytinburnu	195.12	6.107	3	0.107
	Esenyurt	199.66			
	Başakşehir	196.05			
	Esenler	229.14			

Tablo 93'te yardım aramaya yönelik algılanmış damgalanma ölçeği ile ilçeler arasındaki anlamlılık düzeyi incelenmiştir. İlçeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

4.5. Katılımcıların Ölçek Puanlarına Göre Korelasyon Analizi

Tablo 94: Ölçekler Arası Korelasyon Matrisi

	Ayrımcılık Ölçeği	Damgalanma Ölçeği	Yaşam Kalitesi Ölçeği	Sosyal Sermaye Ölçeği
Ayrımcılık Ölçeği	1			
Damgalanma Ölçeği	0.85	1		
Yaşam Kalitesi Ölçeği	-0.45	0.41	1	
Sosyal Sermaye Ölçeği	-0.44	-0.32	0.56	1

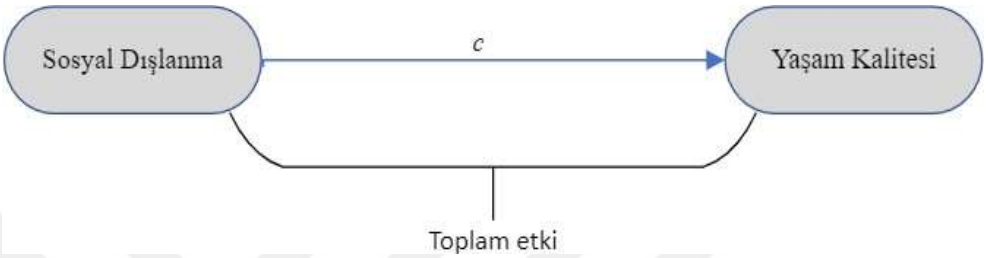
Çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin sonuçlardan hareket ederek korelasyon matrisi hesaplanmıştır. Tabloda 94'te Gündelik Ayrımcılık, Damgalanma, Yaşam Kalitesi ve Sosyal Sermaye ölçekleri arasındaki doğrusal ilişkinin derecesi ve yönünü belirten korelasyon katsayısının değerleri verilmektedir. Damgalama ölçeği ile Ayrımcılık ölçeği arasında (r = 0.85, p <.001) pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Yaşam Kalitesi ölçeğinin Ayrımcılık ve Damgalama ölçekleri arasında sırasıyla (r = -0.45, p <.001) negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ve (r = 0.41, p <.001) pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal Sermaye ölçeğinin Ayrımcılık ölçeği ile arasında (r = -0.44, p <.001) negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal sermaye ölçeğinin Damgalanma ölçeği ile aralarında (r = -0,32, p <.001) negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal Sermaye ölçeğinin yaşam kalitesi ölçeği ile aralarında (r = 0.56 p <.001) pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Damgalanma ölçeğinin Ayrımcılık ölçeği ile arasında .80'den daha fazla bir ilişki bulunması çoklu doğrusallık sorunu yaratacağından dolayı Damgalanma ölçeği aracı değişken modellemesine dahil edilmemiştir.

4.6. Sosyal Sermayenin Aracı Değişken Rolüne Yönelik Bulgular

Bazı çevirilerde müdahaleci değişken olarak da tercüme edilen aracı (mediator) değişken, bağımsız değişkenin etkisini bağımlı değişkene ileten aracı bir değişken özelliğini taşımaktadır (Gürbüz & Şahin, 2018). İki değişken arasında bir aracı

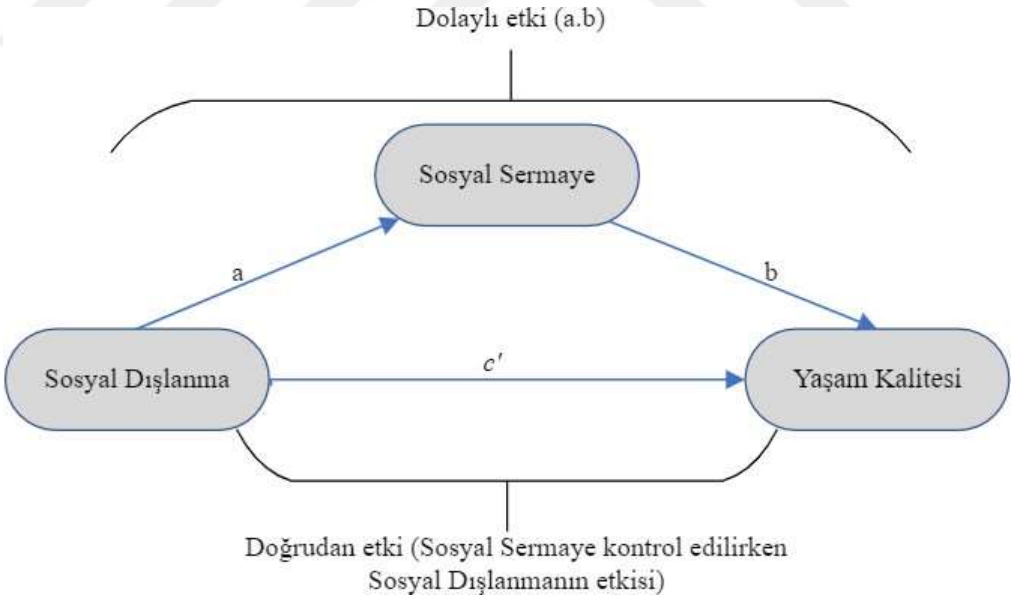
değişkenin olup olmadığının incelenmesi literatürde genel olarak Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen nedensel adımlar yaklaşımı kullanılmıştır. Fakat son araştırmalarda bu yönteme eleştiriler artmıştır. Özellikle bu yöntemin yerine bootstrap yöntemi kullanılarak daha geçerli olduğu araştırmalarla kanıtlanmıştır. Bundan dolayı bu araştırmada bootstrap yöntemi kullanılarak aracı değişken analizi yapılmıştır.

Şekil 25: Basit Etki Modeli

Yukarıdaki şekilde basit etki modeli ile sosyal dışlanmanın yaşam kalitesi üzerindeki toplam etkisi *c* yolu ile gösterilmektedir.

Şekil 26: Aracı Etki Modeli

Yukarıdaki şekilde a, b, c ve *c'* harfleriyle belirtilen yollar standardize edilmemiş regresyon katsayılarını (β) göstermektedir. Yukarıda belirtilen a ve b yollarının çarpımı (a.b) dolaylı etkiyi, *c'* ile belirtilen yolu ise doğrudan etkiyi göstermektedir. Öncelikle sosyal dışlanmanın yaşam kalitesi üzerine (c yolu) toplam etkisi ölçülecektir. Sonrasında sosyal dışlanma ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiye (a yolu) ve sosyal

sermaye ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye (b yolu) bakılacaktır. Son olarak da aracı değişken eklendikten sonra dolaylı etki (a.b yolu) ve doğrudan etki (*c'* yolu) test edilecektir. Bu hipotezle birlikte H6 hipotezi test edilmiş olacaktır. H6 hipotezinin test edilebilmesi için aynı zamanda H1, H2 ve H3 hipotez sonuçları da Tablo 97'de verilmiştir.

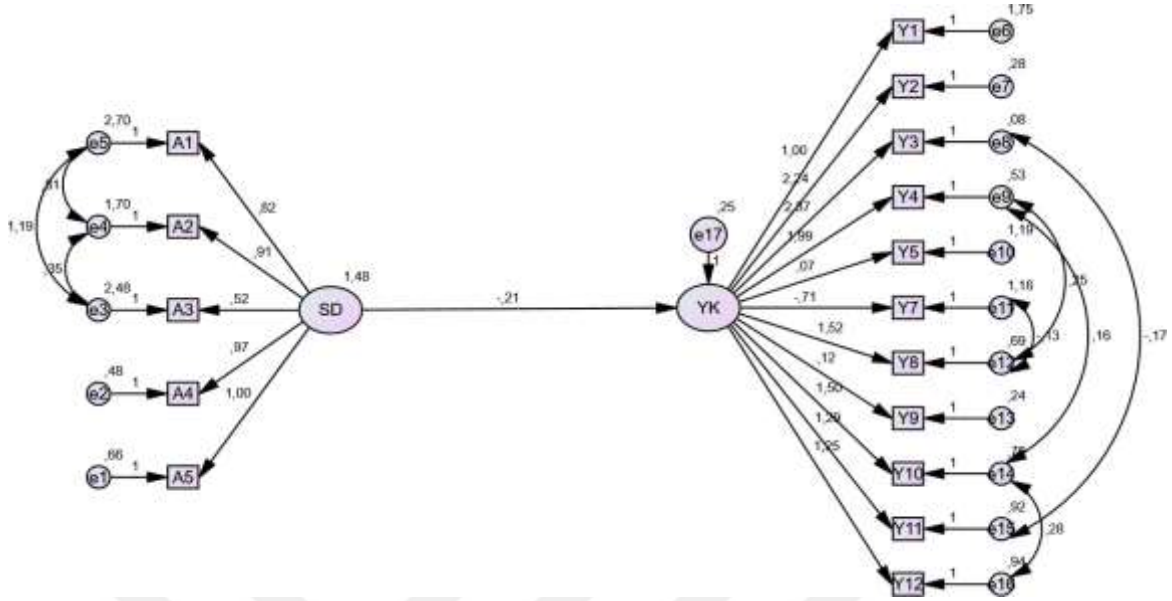
Tablo 95: Örtük Değişkenlerle Aracılı Yapısal Model Analizi

		Sonuç Değişkenleri			
		Sosyal Sermaye		**Yaşam Kalitesi**	
Hipotez	**Tahmin Değişkenleri**	***β***	***SE***	***β***	***SE***
H1	Sosyal Dışlanma (c)			-0.214**	0.35
	R^2			0.211	
H2	Sosyal Dışlanma (a)	-0.270**	0.34		
	R^2	0.299			
	Sosyal Dışlanma (*c'*)			-0.093*	0.31
H3	Sosyal Sermaye (b)			0.638**	0.91
	R^2			0,430	
H6	Dolaylı etki (a.b)			**-0.172****(**-0.237 − -0.121)	

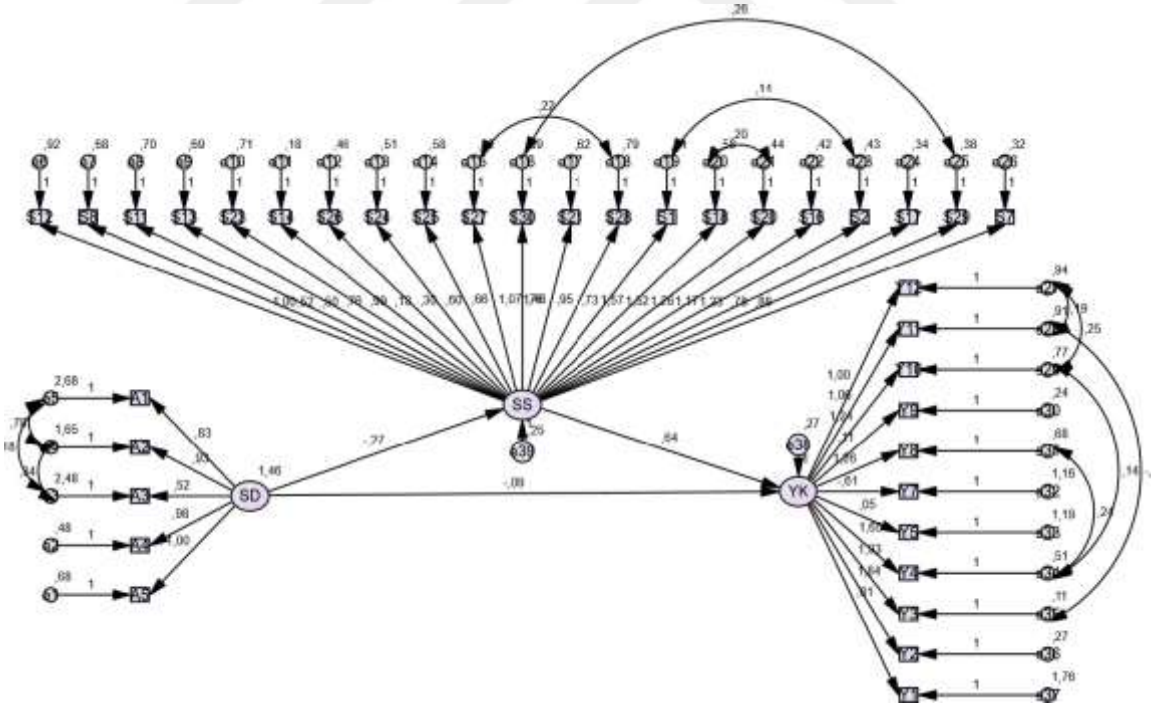
**p <.05; **p<.001, c yolu=H1, a yolu= H2, b yolu=H3, a.b yolu= H6*
SE: Standart hata
†a.b > c'

Sosyal dışlanmanın yaşam kalitesi üzerinde negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğu (β = -0.214; p <.001), sosyal dışlanmanın sosyal sermaye üzerinde negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğu (β = -0.270; p <.001) sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal dışlanma ile yaşam kalitesi arasında sosyal sermayenin dolaylı etkisi -0.172 ve %95 güven aralığında -0.237 − -0.121 olarak elde edilmiştir. Bu aralık 0 değerini içermediği için dolaylı etki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca iki kuyruklu dolaylı etkinin (indirect effect two tailed significance) anlamlılık sonucu p <.001 olmasından dolayı sosyal sermayenin aracı bir değişken olduğu ispatlanmıştır. Aracı etkinin hangi türde olduğuna bakıldığında hem c yolunun hem de *c'* yolunun anlamlı olmasından dolayı kısmi aracılık etkisinin (Collier, 2020) olduğu (partially mediation) görülmüştür.

Şekil 27: Sosyal Dışlanma ve Yaşam Kalitesi Arasında Yapısal Eşitlik Modeli-Amos

Şekil 28: Aracı Değişken ile Yapısal Eşitlik Modeli-Amos

Yukarıdaki Şekil 27 ve Şekil 28'de AMOS programıyla istatistiksel analizi yapılan yapısal eşitlik modellemeleri verilmektedir.

4.7. Yardım Aramaya Yönelik Algılanmış Damgalanma Ölçeğine İlişkin Regresyon Analizi

Damgalanma ölçeğinin yaşam kalitesi ve sosyal sermaye üzerindeki etlilerin ölçümlenmesi için yapısal eşitlik modellemesi yapılmıştır. Böylelikle H4 ve H5 hipotezleri test edilmiştir. Oluşturulan modelin uyum iyiliği değerleri için modifikasyon indeksleri de incelemiş olup Şekil 29'daki gibi önerilen kovaryanslar oluşturulmuştur. Tekrarlanan analiz sonucunda model uyum iyiliği değerleri [$\chi 2$ (N= 410) = 1982.318, p <.05, $\chi 2$ /df = 3.192, RMSEA = .073, CFI = .835, SRMR = .141] olarak bulunmuştur.

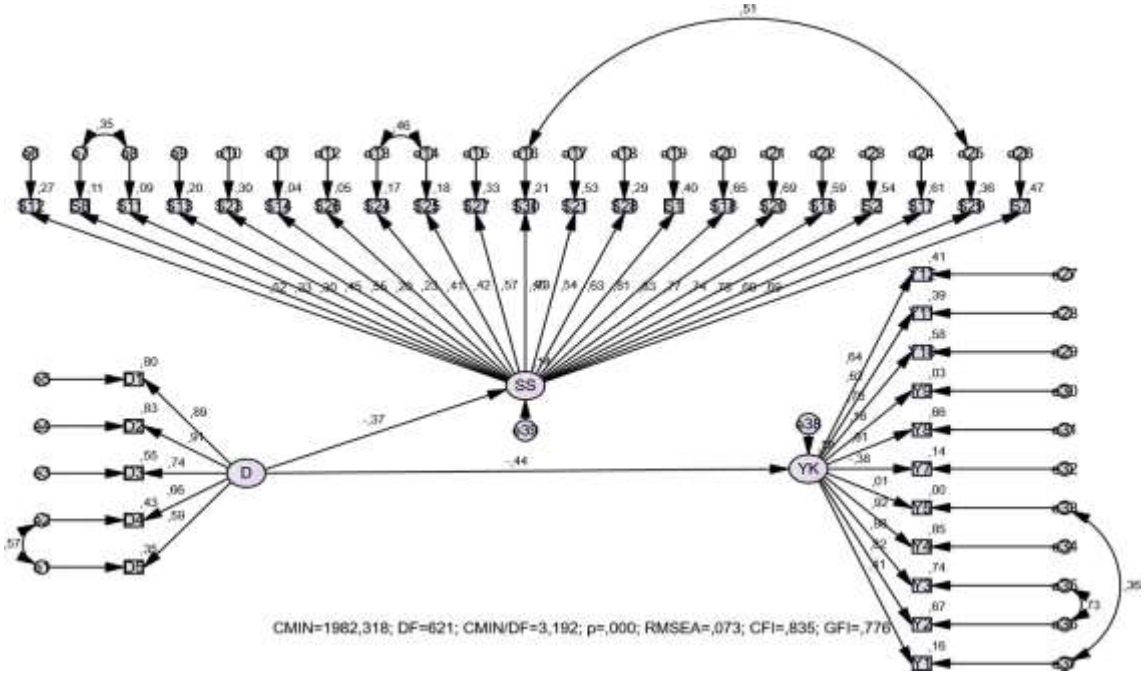
Tablo 96: Damgalanma Ölçeğinin Yaşam Kalitesi ve Sosyal Sermaye Üzerindeki Etkisi

Hipotez				*β1*	*β2*	SE	CR	R^2
H4	YK	<---	Damgalanma	-0.44**	-0.339	0.049	-6.928	0.194
H5	SS	<---	Damgalanma	-0.37**	-0.219	0.038	-5.767	0.138

**p <.05; **p<.001*
β1: Standardize Edilmiş Katsayı, β2: Standardize Edilmemiş Katsayı, SE: Standart hata, CR: Kritik Oran

Damgalanmanın hem yaşam kalitesi üzerinde (β = -0.44; p <.001) hem de sosyal sermaye üzerinde (β = -0.37; p <.001) negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. H4 hipotezinde, bağımlı değişkendeki varyansın %19'unun ($R^2_{adjusted}$= .194) bağımsız değişken tarafından açıklandığı görülmüştür. H5 hipotezinde ise bağımlı değişkendeki varyansın %13'ünün ($R^2_{adjusted}$= .138) bağımsız değişken tarafından açıklandığı görülmüştür. Damgalanmanın yaşam kalitesini daha negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür.

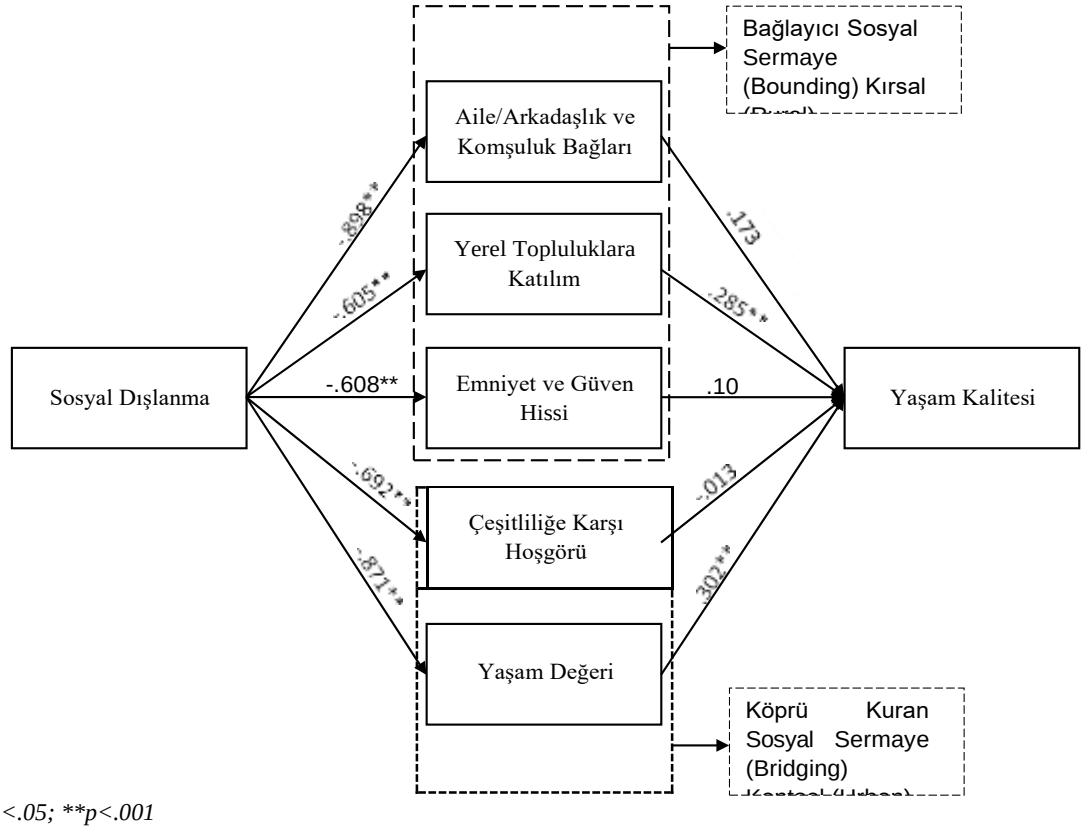
Şekil 29: Damgalanma Ölçeğine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli-Amos

4.8. Sosyal Sermayenin Alt Boyutlarına Göre Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Bağlayıcı ve Köprü Kuran Sosyal Sermayenin İncelenmesi

Sosyal sermaye ölçeği ile doğrulayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra 5 alt faktör olduğu tespit edilmiştir: Aile/Arkadaş ve Komşuluk İlişkileri, Çeşitliliğe Karşı Hoşgörü, Yerel Topluluklara Katılım, Emniyet ve Güven Hissi, Yaşam Değeri. Buradan hareketle sosyal dışlanmanın sosyal sermaye alt boyutlarını nasıl etkilediği yönelik yapısal eşitlik modellemesi kurulmuştur. Oluşturulan modelin uyum iyiliği değerleri için modifikasyon indeksleri de incelemiş olup Şekil 31'daki gibi önerilen kovaryanslar oluşturulmuştur. Tekrarlanan analiz sonucunda model uyum iyiliği değerleri [$\chi 2$ (N= 410) = 638.072, p <.001, $\chi 2$ /df = 2.615, RMSEA = .063, CFI = .909, SRMR = .072] olarak bulunmuştur. Benzer şekilde sosyal sermaye alt boyutlarının de yaşam kalitesini nasıl etkilediğine yönelik yapısal eşitlik modellemesi kurulmuştur. Oluşturulan modelin uyum iyiliği değerleri için modifikasyon indeksleri de incelemiş olup Şekil 31'daki gibi önerilen kovaryanslar oluşturulmuştur. Tekrarlanan analiz sonucunda model uyum iyiliği değerleri [$\chi 2$ (N= 410) = 854.519, p <.001, $\chi 2$ /df = 2.774, RMSEA = .066, CFI = .911, SRMR = .068] olarak bulunmuştur.

Şekil 30: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarının Yapısal Eşitlik Modellemesinin Görseli

**p <.05; **p<.001*

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi sosyal sermaye ölçeğinin alt faktörü olan Aile/Arkadaş ve Komşuluk Bağları (A/AKB), Yerel Topluluklara Katılım (YTK) ve Emniyet ve Güven Hissi (EGH) bağlayıcı sosyal sermaye olarak kullanılmaktadır. Çeşitliliğe Karşı Hoşgörü (ÇKH) ve Yaşam Değeri (YD) faktörleri ise köprü kuran sosyal sermayenin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu faktörlerde yapılan ayrım literatürde var olduğu şekilde ayrıştırılmıştır (Field, 2008: 45; Woolcock & Narayan, 2010: 289; Onyx & Bullen, 2000: 38; Abdulahad, Brownlee, Graham & Montelpare, 2018: 465). Buradan hareketle, göçmen yaşlılar özelinde bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayenin sosyal dışlanmadan nasıl etkilendiği ve yaşam kalitesini nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Tablo 97: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarının Yapısal Eşitlik Modellemesi

Değişken(ler)			***β1***	***β2***	**SE**	**CR**	**P**
A/AKB	<---	Dışlanma	**-0.898**	-0.939	0.099	-9.496	.001
YTK	<---	Dışlanma	**-0.605**	-0.479	0.065	-7.411	.001
EGH	<---	Dışlanma	**-0.608**	-0.433	0.065	-6.66	.001
ÇKH	<---	Dışlanma	**-0.692**	-0.636	0.079	-8.043	.001
YD	<---	Dışlanma	**-0.871**	-0.609	0.069	-8.886	.001
Uyum İyiliği	$\chi2$ (N= 410) = 638.072, p <.001, $\chi2$ /df = 2.615, RMSEA = .063, CFI = .909, SRMR = .072						
Yaşam K.	<---	A/AKB	0.173	0.253	0.134	1.889	0.059
Yaşam K.	<---	YTK	**0.285**	0.557	0.129	4.311	.001
Yaşam K.	<---	EGH	0.109	0.233	0.137	1.696	0.09
Yaşam K.	<---	ÇKH	-0.013	-0.021	0.107	-.197	.884
Yaşam K.	<---	YD	**0.302**	0.661	0.199	3.319	.001
Uyum İyiliği	$\chi2$ (N= 410) = 854.519, p <.001, $\chi2$ /df = 2.774, RMSEA = .066, CFI = .911, SRMR = .068						

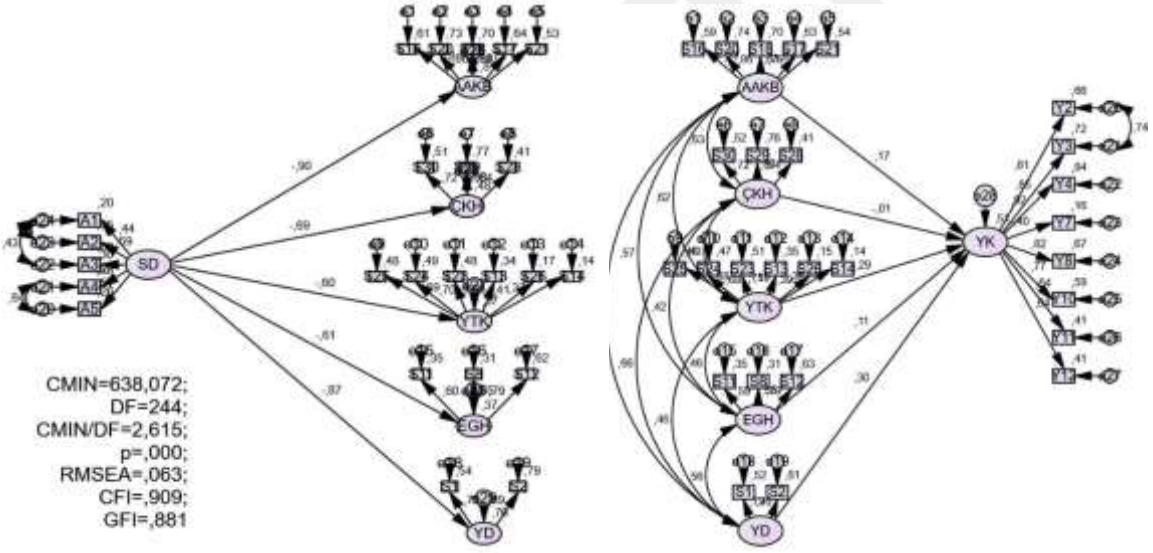
β1: Standardize Edilmiş Katsayı, β2: Standardize Edilmemiş Katsayı, SE: Standart Hata, CR: Kritik Oran
İç: İç Grup Sosyal Sermaye; Dış: Dış Grup Sosyal Sermayeyi ifade etmektedir.

Yukarıdaki analize bakıldığında sosyal dışlanmanın sosyal sermaye alt boyutlarıyla negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal dışlanmanın Aile/Arkadaş ve Komşuluk Bağları üzerinde (β = -0.898; t(308) = -9.496, p <.001, R^2 = .806), Yerel Topluluklara Katılım üzerinde (β = -0.605; t(308) = -7.411, p <.001, R^2 = .366), Emniyet ve Güven Hissinde (β = -0.608; t(308) = -6.660, p <.001, R^2 = .369), Çeşitliliğe Karşı Hoşgörü üzerinde (β = -0.692; t(308) = -8.043, p <.001, R^2 = .479),

Yaşam Değeri üzerinde (β = -0.871; t(308) = -8.886, p <.001, R^2 = .759) negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Sosyal sermaye alt boyutlarının yaşam kalitesi üzerindeki ilişkiye bakıldığında, bağlayıcı sosyal sermaye alt boyutlarının yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir ilişki göstermezken; köprü kuran sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Çeşitliliğe Karşı Hoşgörünün yaşam kalitesi üzerinde (β = 0.285; t(308) = 4.314, p <.001) pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Aynı zamanda Yaşam Değerinin yaşam kalitesi üzerinde (β = 0.302; t(308) = 3.319, p <.001, R^2 Toplam = .512) pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre sosyal dışlanmanın bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayeyi hemen hemen aynı düzeyde etkilediği söylenebilmektedir. Diğer taraftan bağlayıcı sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı; köprü kuran sosyal sermayenin ise yaşam kalitesini anlamlı bir şekilde etkilediği söylenebilmektedir.

Şekil 31: Sosyal Sermaye Alt Boyutlarına Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli-Amos

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyada hızla artan zorla yerinden edilmiş göçmenler ve yaşlılık 21. yüzyılın en önemli problemleri arasında görülmektedir. Dünyadaki toplam göçmen sayısı içerisinde hiç de azımsanmayacak bir derecede olan zorunlu göç türünün sürekli olarak artarak devam etmesi, dünyanın sosyal, politik, ekonomik ve çevresel birçok problemle karşı karşıya kaldığının bir göstergesidir. Zorlayıcı ya da zorunlu göçle birlikte yerinden edilen kişiler çevre ülkelere ve oradan da gelişmiş ülkelere doğru hareket ederek sığınmacı ve mülteci başvurularında bulunmaktadır. Bu kişilerin kendi ülkelerine geri dönemeyeceği belli olsa da olmasa da uyum politikasının uygulanması gerekmektedir. Aksi halde hedef ülke toplumunda bulunan göçmenler devamlı olarak ayrımcılıkla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Özellikle hedef ülke ekonomik zorluklar yaşadığında bu ayrımcılık daha da derinleşecek ve radikal bir boyut kazanacaktır. Hem yerel halkın göçmenlere hem de göçmenlerin yerel halka uyum sağlamaları gerekmektedir. Zorla yerinden edilmiş bireylerin dezavantajlı bir konumda olmasından daha da önemlisi bu grup arasında yer alan dezavantajlı bireylerdir. Göçmenler arasında yer alan engelliler, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar kırılgan bir gruptur.

Yaşlılar kendi ülkelerini en son terk eden grup olarak bilinmektedir. Hatta çoğu durumda hayati bir süreç dahi olsa bulunduğu yeri terk etmemektedir. Yaşlıların yeni bir hayata atılması, yeni kültür ve dil öğrenmesi, yeni alışkanlıklar kazanması genç ve yetişkinlere göre daha yavaştır. Ayrıca yaşlılar birçok göç yolculuğunda geride bırakılan ve istenmeyen kişi konumundadır. Böylelikle yaşlı göçmenler hem kendi toplumu hem de hedef ülkenin toplumu tarafından aynı anda ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Zorunlu göç hem kaynak ülkede yaşanan travmatik sorunlarla baş etmek hem hedef ülkeye yapılan göç yolculuğunda hayati birçok riski göze almak hem de hedef ülke içinde birçok belirsizlik içerisinde kalarak sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlarla baş başa kalmayı ifade etmektedir. Bu sorunlarla baş edebilmek zorla yerinden edilmiş göçmen yaşlılar için oldukça zordur ve bundan dolayı yaşam süreleri toplumun geri kalanına göre daha kısadır.

Suriyeli yaşlıların içinde bulundukları zorlu durumun ortaya konulması adına bu çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada; Suriyeli yaşlıların ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları, sosyal uyumlarının bir göstergesi olan sosyal sermayelerinin ne düzeyde

olduğu ve bu iki olgudan yaşam kalitelerinin ne derece de etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sosyal sermayenin sosyal dışlanma ile yaşam kalitesi arasında aracı bir değişken olup olmadığının araştırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda bu iki problemi analiz edebilmek adına altı hipotez ileri sürülmüş ve hipotezler istatistiksel olarak test edilmiştir. Aşağıda hem hipotezler hem diğer bulgular literatürle kıyaslanarak tartışılacaktır.

Öncelikle gündelik ayrımcılık ile ilgili verilere bakıldığında, istatistik sonuçlarına göre Suriyeli yaşlıların gündelik yaşam içerisinde ayrımcılığa maruz kaldıkça yaşam kalitelerinin düştüğü gözlemlenmiştir. *Bundan dolayı H1 hipotezi doğrulanmıştır*. Literatüre bakıldığında yaşlılara yönelik ayrımcılığın artmasıyla yaşam kalitesinin de düştüğü görülmektedir (Yao, Yang, Han & Li, 2018: 6). Ayrımcılık özellikle bireylerin sosyal ve ruhsal sağlıklarını önemli derecede etkileyen ve yaşam kalitesini düşüren bir özelliğe sahiptir (Gao vd., 2018: 1). Fakat Almanya'da Suriyelilerle yapılan bir araştırmada yaşam kalitesi ile ayrımcılık arasında ($r = -0.069$, $p = 0.464$) anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Viazminsky vd., 2022: 6). Göç Entegrasyon Politikası endeksine göre Almanya'nın ayrımcılıkla mücadele puanının Türkiye'den 20 puan fazla olması (MİPEX, 2020: Germany) bu durumu etkilediği söylenilebilir. Böylelikle literatürde farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Bu durum, ülkelerin göçmenlere yönelik yaklaşımından yaşam standartlarına göre birçok faktörden etkilenebilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmaların doğrudan yaşlılara yönelik olmaması da etkili bir durum olabilmektedir. Ayrımcılık gibi algılanmış damgalanma düzeyinin de yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Tsutsumi & Izutsu, 2020: 3489). Bu araştırmada da algılanmış damgalanma ile yaşam kalitesi arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. *Dolayısıyla H4 hipotezi de doğrulanmış* ve literatürle uygun olduğu görülmüştür.

Suriyeli yaşlılar ayrımcılığa uğradığında sosyal sermayelerinin düştüğü görülmüştür. Ayrımcılık sosyal sermayeyi oldukça olumsuz etkileyen bir olgu olarak gözlemlenmiş ve aralarında doğrudan negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. *Bundan dolayı H2 hipotezi doğrulanmıştır*. Literatüre bakıldığında ayrımcılığın sosyal sermayenin oluşturabileceği avantajları engellediği görülmektedir. Özellikle Hindistan gibi kast sisteminin (veya sosyal hiyerarşinin) olduğu ve insanların dışlandığı toplumsal yapılarda sosyal sermaye oldukça düşmektedir (Kumar & Bhakat, 2022: 1). Sosyal

sermaye bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki önemli kaynaklarından bir tanesidir. Fakat ayrımcılık, bu kaynağa ulaşılmasını önemli derecede engellemektedir (Priester, Foster & Shaw, 2016: 120). Böylelikle H2 hipotezinin literatürle uyumlu bir sonuç verdiği görülmüştür. Suriyeli yaşlıların ayrımcılığa uğramasından kaynaklı olarak sosyal sermayesinin düşmesi sadece tek taraflı bir kaybı yansıtmamaktadır. Aynı zamanda toplumun da bir kaybı olduğu bilinmesi gerekmektedir. Sosyal sermaye karşılıklı olarak var olabilen bir olgudur. Yaşlıların kendi deneyimlerini aktarabilmesi açısından sosyal ağlar önemli rol oynamaktadır. Ayrıca göçmenlere yönelik damgalanma da sosyal sermayeyi olumsuz etkileyen bir durumdur. Özelikle kırsal kesimden gelen göçmenlerin psikolojik, duygusal ve sağlıklarına yönelik savunmasızlığını artırmaktadır (Chen vd., 2011: 29). Bu araştırmada da damgalanma ile sosyal sermaye arasında negatif yönlü anlamlı ilişki gözlemlenmiştir. *Dolayısıyla H5 hipotezi de doğrulanmış* ve literatürle uyumlu olduğu görülmüştür.

Sosyal sermaye ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, sosyal sermayenin yükselmesi durumunda yaşam kalitesi de artmaktadır. Aralarında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. *Böylelikle H3 hipotezi doğrulanmıştır*. Literatüre bakıldığında hem bireysel hem toplumsal bağlamda sosyal sermayenin yaşam kalitesini doğrudan etkilediği gözlemlenmiştir (Nilsson, Rana & Kabir, 2006: 428; Saegert & Carpiano, 2017: 295). Sosyal sermayenin göçmenlerde barınma, iş, bilgi ve duygusal destek sağladığı bilinmektedir (Boyd, 1989: 651). Bu durum sosyal ağların yaşam kalitesini iyileştirdiğinin bir kanıtı olarak görülmektedir. Özellikle göçmenlerde veya yeni göç eden gruplarda sosyal sermaye düştüğünde yaşam kalitesi de önemli ölçüde olumsuz etkilenmektedir.

Genel olarak ilk beş hipoteze bakıldığında ayrımcılığın sosyal sermayeyi etkilediği, sosyal sermayenin de yaşam kalitesini etkilediği gözlemlenmiştir. Böylelikle yapılan yapısal eşitlik modellemesine göre, ayrımcılık ve yaşam kalitesi arasında sosyal sermayenin kısmi aracılık rolü oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Sonuç olarak H6 hipotezi de doğrulanmıştır.* Literatürde sosyal sermaye ölçümlemesi için toplumsallık hissinin de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Yao, Yang, Han ve Li'nin yapmış olduğu çalışmaya göre, ayrımcılığın yaşam kalitesini etkilediği ve toplumsallık hissinin aracı bir değişken olarak rol oynadığı gözlemlenmiştir (Yao, Yang, Han & Li, 2018: 5). Böylelikle kurulan bu modelin literatür ile uyumlu sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Göç

Entegrasyon Politikası endeksine göre, Türkiye'nin ayrımcılık karşıtlığı konusunda (anti-discrimination) oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir (MIPEX, 2020). Fakat bu araştırmaya göre yaşlıların yaşam kalitesini belirleyen temel değişkenin sosyal dışlanmadan ziyade sosyal sermaye olduğu görülmüştür. Aslında bu durum ($a.b > c'$) sosyal sermayenin yaşam kalitesine etkisinin dolaylı olarak daha fazla olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Suriyeli yaşlıların yaşam kalitesini artırma noktasında ayrımcılık karşıtı uygulamalardan çok sosyal kaynaşmayı artıracak etkinliklerin düzenlenmesi daha etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum aynı zamanda göç uyum politikaları düzenlemesinde ayrımcılık karşıtlığına odaklanmakla beraber sosyal etkileşim ve rekreasyon[4] faaliyetlerine odaklanmanın da verimli olacağını göstermektedir. Bu faaliyetlerin yaşlılarda yeni rollerin geliştirmesini sağlayarak yaşamla bütünleşmesini ve yaşama bağlılığını artırdığı bilinmektedir (Hooyman & Kiyak, 1998: 67).

Sosyal Sermaye ölçeğinin alt boyutları bağlayıcı ve köprü kuran sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Aile/Arkadaş ve Komşuluk Bağları (A/AKB), Yerel Topluluklara Katılım (YTK) ve Emniyet ve Güven Hissi (EGH) bağlayıcı sosyal sermayeyi temsil etmekteyken Çeşitliliğe Karşı Hoşgörü ve Yaşam Değeri köprü kuran sosyal sermayeyi temsil etmektedir (Onyx & Bullen, 2000: 38). Yaşlı göçmenler üzerinde bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayenin sosyal dışlanmadan etkilenmesi ve yaşam kalitesini etkilemesi üzerine inceleme yapılmıştır. Bu analiz sonucunda sosyal dışlanmanın hem bağlayıcı hem de köprü kuran sosyal sermayeyi önemli derecede anlamlı şekilde etkilediği görülmüştür. Sosyal sermaye alt boyutlarının yaşam kalitesi üzerine etkisine bakıldığında ise köprü kuran sosyal sermayede yaşam değerinin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisi bulunurken bağlayıcı sosyal sermayeden sadece yerel topluluklara katılımın yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Literatürde özellikle göçmen alanında yapılan bir çalışmada yerel topluluklara katılımın köprü kuran sosyal sermayeyi temsil ettiği görülmüştür (Wagner, 2014: 10). Fakat bu yaklaşım bu çalışmada değerlendirilmemiş genel kabul gören yaklaşım üzerinden

[4] Bireylerin boş zamanlarında aktif veya pasif olarak gerçekleştirdikleri aktivitelerin tamammını içermektedir. Kazanç beklentisi ve devam zorunluluğu olmaksızın gönüllü olarak yapılan ve etkileşimlerin daha fazla armasını sağlayan faaliyetlerdir.

araştırma yapılmıştır. Sosyal dışlanmanın hem bağlayıcı hem de köprü kuran sosyal sermayeyi yakın düzeyde etkilemesi yaşlı göçmenlere yönelik var olan ayrımcılığın hem yakın çevreden hem de toplumdan kaynaklandığı söylenebilir. Diğer taraftan köprü kuran sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisinin olması da göçmen yaşlıların sadece aile/arkadaş ve komşular tarafından değil toplum tarafından değer görülmek istendiğini göstermektedir. Dolayısıyla köprü kuran sosyal sermayeyle birlikte toplumla uyum içerisinde olmanın ve saygı görmenin göçmen yaşlıların yaşam kalitesi üzerinde çok daha anlamlı bir etkiye sahip olduğu söylenilebilir. Literatüre bakıldığında bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayenin yaşam kalitesi üzerine etkisi oldukça az araştırılan durum olduğu görülmektedir. Özellikle ekonomik büyüme için köprü kuran sosyal sermayenin daha önemli olduğu görülürken yaşam kalitesi için ise hem bağlayıcı hem köprü kuran sosyal sermayenin hemen hemen eşit düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Pugno & Verme, 2012: 20). Başka bir çalışmaya göre aile bağları ve güven ilişkisinin yani bağlayıcı sosyal sermayenin yaşam memnuniyeti üzerinde pozitif bir korelasyonun olduğu görülmüştür (Helliwell & Wang, 2010). Bu çalışmada da hem bağlayıcı sosyal sermayeden hem de köprü kuran sosyal sermayeden birer alt boyutun yaşam kalitesiyle anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Ayrıca bağlayıcı sosyal sermaye mezhepsel ya da grup içi çıkarların peşinde koşma nedeniyle farklı topluluklar arasında olumsuz dışsallıklar yaratabilirken, köprü kuran sosyal sermaye yeni fırsatların yaratılması ve kullanılması nedeniyle farklı topluluklar arasında olumlu dışsallıklar üretebilmektedir (Pugno & Verme, 2012: 5). Bundan dolayı göçmelerin köprü kuran sosyal sermayeye daha fazla sahip olmaları toplumsal uyum açısından oldukça önemlidir. Bu araştırmada köprü kuran sosyal sermaye boyutlarının ortalamasının bağlayıcı sosyal sermayeye göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu uyum açısından oldukça önemli bir veriye işaret etmektedir. Fakat diğer yandan mülteci gibi azınlık grupların belirli korkulardan dolayı toplumla daha uyumlu geçinmek istedikleri de bilinmektedir. Bunun yanı sıra göçmenlerde düşük yaşam kalitesi olmasına rağmen yüksek bağlayıcı sosyal sermayenin olduğu bilinmektedir. Özellikle literatürde yaşlı göçmenlerle ilgili bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermaye incelendiğinde, bağlayıcı sosyal sermayenin yaşlı göçmenlerde oldukça yüksek olduğu ve yaşam kalitesini yüksek derecede etkilediği gözlemlenmiştir (Chu, Shen & Yang, 2018: 756).

Araştırmaya göre kadın katılımcıların erkeklere göre daha fazla ayrımcılığa ve damgalanmaya uğradığı görülmüştür. Bunun yanı sıra 65 yaş ve üstü yaşlıların 60-64 yaş arası olan yaşlılara göre daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı gözlemlenmiştir. Almanya'da Suriyeli mültecilerle yapılan bir çalışmaya göre, 18-24 yaş arasındaki grubun 45 yaş ve üstü gruba göre çok daha fazla ayrımcılığa uğradığı görülmüştür (Viazminsky vd., 2022: 6). Gençlerin toplumla daha fazla ilişki içerisinde olması onların ayrımcılıkla daha fazla yüzleşmesine neden olabilmektedir. Gonzales ve arkadaşlarının göçmenlerle yaptığı bir çalışmaya göre, 55-64 yaş arası bireylerin 65 yaş ve üstü bireylere göre daha fazla ayrımcılığa uğradığı sonucuna ulaşmıştır (Gonzales vd., 2016: 55). Türk yaşlılarla yapılan araştırmaya bakıldığında ise 60-74 yaş arasındaki yaşlıların 75-84 yaş arasındaki yaşlılara göre daha az dışlandığı görülmektedir (Genç & Dalkılıç, 2013: 478). Bu durum aslında göçmenlerle kıyaslandığında ters bir ilişkinin olabileceği düşünülmektedir. Göçmenler henüz erken yaşlılık döneminde daha fazla toplumla içe içe olmasından dolayı ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığını ve ileri yaşlılık döneminde ise toplumdan geri çekildikçe ayrımcılığın da azaldığı düşünülmektedir. Fakat yaş ilerledikçe yaşlı ayrımcılığı da göçmen yaşlılarda artmaktadır. Benzer şekilde Türk yaşlılarda da yaşlıların yaşı ilerledikçe topluma karışma sıklıkları düşmekte ve toplumdan geri çekildikçe ayrımcılığı daha fazla hissetmektedir.

Yaşlılarda yaş ilerledikçe yaşam kalitesinin de düştüğü bilinmektedir. Araştırmalara göre, 60-64 ve 65-69 yaşları arasında önemli farklar görülememiştir. Yaşam kalitesinin 75'ten sonra düştüğü görülmüştür (Nilsson, Rana & Kabir, 2006: 428). Yine İngiltere'de yaşlılarla yapılan boylamsal bir araştırmaya göre yaşam kalitesinin 50 yaşından 73 yaşına kadar arttığı ve sonrasında devamlı olarak düşüşe geçtiği görülmüştür (Netuveli, 2006: 361). Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre ise 60-65, 66-74, 75 ve üzeri yaşlardaki yaşlıların yaşam kalitesi arasında önemli bir fark bulunamamıştır (Korkmaz, 2019: 25). Türkiye'deki yaşamdan memnuniyet düzeyine tüm yaş grubuna bakıldığında 19 yaşından 65 yaşına kadar memnuniyetin düştüğü 65-74 yaş arasında memnuniyetin yükseldiği ve sonrasında tekrar düştüğü gözlemlenmiştir (Aysan, 2017: 183). Bu araştırmada ise 65 yaş üstü bireylerin 60-64 yaş arası bireylere göre daha düşük yaşam kalitesine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mültecilerin yaşam sürelerinin genel ortalamaya göre daha düşük olduğu (Aldridge vd., 2018: 2553) da göz önüne alındığında bu sürecin beklenen bir durum olduğu söylenilebilir. Ayrıca

bu çalışmada yeterli sayıda 75 yaş ve üzeri Suriyeliye ulaşılamadığından dolayı ileri yaşlarla ilgili değişim tam olarak incelenememiştir.

Yaşa bağlı diğer bir konu ise sosyal sermayedir. Yaşla birlikte sosyal sermayenin de arttığı düşünülmektedir. McDonald ve Mair bu hipotezi araştırmak için yaşları 22 ile 65 yaş arasında değişen 2.995 kişi ile çalışma yürütmüştür. Araştırma sonucuna göre, günlük sosyal etkileşimler yıllara göre azalmaktadır. Buna rağmen sosyal sermaye yaşla birlikte arttığı gözlemlenmiştir. Fakat sosyal sermayedeki artışın kaynağı olarak mesleki deneyimlerin olduğu, ileri yaşlara gelindiğinde ise sabitlendiği görülmüştür. Sonuç olarak sosyal sermayenin yaşa göre arttığı fakat ileri yaşlarda durağanlaştığı söylenebilmektedir (McDonald & Mair, 2010: 335). Bu çalışmaya göre ise, 60-64 yaş arasındaki yaşlıların sosyal sermayelerinin 65 yaş ve üstü yaşlılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum aslında 60-64 yaş arası grubun toplumla bağlarının daha yüksek olduğu ve daha az dışlandığının da bir kanıtı olarak görülebilir. Ayrıca bu durum yaş artıkça sosyal sermayenin de artacağı düşüncesine ters düşmektedir. Ayrıca 60-65 yaş arası göçmen yaşlıların sosyal sermayelerinin daha yüksek çıkması bağlayıcı (bonding) sosyal sermayeyle ilgisi olduğu da düşünülebilir. Toplumsal bağları güçlendiren köprü kuran sosyal sermayenin (bridging) azalması bireyleri aile, akraba ve yakın çevreyle olan uyumu artırabilmektedir. Böylelikle toplumsal beklenti azaldığında yakın çevreye yönelimi ve homojen gruplar arasındaki ilişkiyi artırarak sosyal sermayenin yükselmesine neden olabilmektedir. Yaş ilerlediğinde ise hem toplum tarafından hem de yakın çevre tarafından dışlanmanın daha fazla deneyimlendiği düşünülebilir. Türkiye'de ise doğrudan yaşlılara yönelik nicel bir sosyal sermaye ölçümlemesi yapılmamıştır. Fakat sosyal sermayenin göstergelerinden olan sosyal katılım ve siyasi katılımlar yaşlılarda değerlendirilerek sosyal sermaye tespiti yapılmaktadır. Araştırmaya göre, Türkiye'deki 65 yaş ve üzeri yaşlıların sosyal katılımı %5 düzeyindeyken siyasi katılımları %3 civarında çıkmıştır (TÜSEV, 2011: 80). Fakat Türkiye'deki yaşlıların son yıllarda kurmuş olduğu derneklerle toplumsal katılımlarının her geçen gün arttığı da söylenebilmektedir. Türkiye Emekliler Birliği, Tazelenme Üniversitesi, Yaşlılık Platformu, Bilge Yaşlılar Derneği vb. kuruluşlar yaşlıların sosyal hayata daha fazla entegre olduğunu göstermektedir (Görgün-Baran & Bereketli, 2020: 87).

Alanyazında yaşlılarla ilgili çalışmalara bakıldığında eğitim seviyesinin artmasının daha fazla ayrımcılığa yol açtığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Gonzales vd., 2016: 55). Daha fazla eğitim seviyesinde olan bireylerin toplum içerisinde daha fazla kişiyle iletişime geçmesini sağlamaktadır. Böylelikle bu durum ayrımcılığa uğrama ihtimalini de artmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesinin artması sosyal adaletsizlikler konusunda (ayrımcılık deneyimleri vb.) kişilerde farkındalık yaratmasından dolayı ayrımcılığa uğradığını daha fazla ifade edebilmektedir (Forman, Williams & Jackson, 1997: 239). Almanya'daki Suriyeli mültecilerle yapılan bir araştırmada da eğitim seviyesinin artmasıyla dışlanmaya maruz kalmanın arttığı gözlemlenmiştir (Viazminsky vd., 2022: 6). Fakat bu çalışmada Suriyeli yaşlılarda eğitim seviyesi arttığında ayrımcılığın düştüğü görülmüştür. Bu durumun anlaşılabilmesi için göçmenler üzerine daha detaylı bir inceleme yapılması gerekmektedir. Ayrıca eğitim seviyesinin yaşam kalitesi üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. Nilsson ve arkadaşlarının yaptığı çalışmaya göre, okuma yazma bilmeyenlerin yaşam kalitesinin diğer eğitim seviyesindeki kişilere göre çok daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Nilsson, Rana & Kabir, 2006: 428). Bu araştırmada da literatürle benzer şekilde okuma yazma bilmeyenlerin en düşük yaşam kalitesine sahip olduğu ve eğitim seviyesi arttıkça yaşam kalitesinin de orantılı olarak arttığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de yaşlılarla yapılan bir çalışmaya göre de eğitim seviyesi yükseldiğinde yaşam kalitesi de yükselmektedir (Korkmaz, 2019: 28). Bu durum birçok literatürde doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Eğitime bağlı diğer bir konu ise sosyal sermayedir. Literatüre göre eğitim seviyesi ile sosyal sermayenin doğru orantılı olduğuna yönelik iddialar ve araştırmalar bulunmaktadır (Helliwell & Putnam, 2007: 2). Bu araştırmada eğitim seviyesi arttıkça sosyal sermayenin de arttığı gözlemlenmiştir. Literatürle uyumlu bir sonuç olduğu görülmektedir.

Suriyeli yaşlıların Türkçeyi kullanabilme durumuna göre de ayrımcılık boyutu değişebilmektedir. Türkçeyi iyi konuşanlar ve anlayanlar daha az ayrımcılığa maruz kalırken, Türkçeyi konuşamayanlar ve anlamayanlar daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı görülmüştür. Literatürde de benzer şekilde, yaşlı mültecilerin gençlere göre dil öğrenmede güçlük çekmeleri onları sosyal ilişkilerden uzaklaştıran en önemli etkenlerden bir tanesi olmuştur (Chenoweth & Burdick, 2001: 21-22). Bu araştırmaya göre, Türkçeyi iyi bilen yaşlıların sosyal sermayelerinin yüksek olması ve Türkçeyi bilmeyen yaşlıların ayrımcılık düzeylerinin artması bu durumu kanıtlamaktadır.

Mülteciler veya sığınmacılar için dil, toplumsal uyum açısından en önemli araçlardan bir tanesidir. Yaşlı bireylerin gençlere göre dil öğrenme kabiliyetlerinin daha düşük olması (Özmete, Pak & Duru, 2022: 100) onları toplumsal yapıdan uzaklaştırmakta ve sosyal sermayelerini düşürmektedir. Türkiye'deki bir araştırmaya göre her dört yaşlı mültecinden üçü dil problemi yaşamaktadır (Özmete, Pak & Duru, 2022: 100). Bu araştırmada ise yaklaşık her üç yaşlıdan ikisinin dil problemi yaşadığı görülmüştür.

Medeni duruma bakıldığında, bu çalışmada evli olanların daha az ayrımcılığa uğradığı, eşi vefat etmiş olan ve yalnız yaşayan bireylerin ise daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Bu durum literatür ile benzer sonuçlar içermektedir. Gonzales ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmaya göre hiç evlenmeyenlerin ve eşinden ayrılanların daha fazla ayrımcılığa uğradığı gözlemlenmiştir (Gonzales vd., 2016: 55). Ayrıca Almanya'da Suriyeli mültecilerle yapılan bir araştırmada da gündelik ayrımcılık ölçeği kullanılmış ve evli olanların diğer gruba göre ayrımcılığa daha az maruz kaldığı görülmüştür (Viazminsky vd., 2022: 6). Eşi kaybetme veya boşanma yalnızlaşmayı ortaya çıkardığı gibi evli olanlar arasında bir statü kaybı olarak görülebilmektedir. Böylelikle bu grup evli olanlara göre daha fazla dışlayıcı tutumlarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca medeni durum ile yaşam kalitesi arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlılarla yapılan bazı çalışmalarda medeni duruma göre yaşam kalitesinin farklılık göstermediği durumlar olmuştur (Nilsson, Rana & Kabir, 2006: 428). Fakat bu çalışmada anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Evli olanların eşi vefat edenlere göre daha yüksek düzeyde yaşam kalitesine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Bazı araştırmalarda ekonomik durum ile algılanmış ayrımcılık arasında da anlamlı bir ilişkinin var olduğu bilinirken (Yao, Yang, Han & Li, 2018: 6), bazı araştırmalarda da ayrımcılık ile ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Gonzales vd., 2016: 55). Bu çalışmaya göre, ekonomik seviye ile ayrımcılık arasında doğru bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Maddi durum kötü olduğunda veya aylık ortalama gelirin 4000TL'nin altına düştüğünde ayrımcılık düzeyinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum yoksulluğa yönelik damgalamanın ve ayrıştırmanın var olduğunu da göstermektedir. Bu duruma benzer şekilde işsiz ve ev hanımı olan kişilerin de ayrımcılığa çok daha fazla maruz kaldığı görülmüştür. Alanyazına bakıldığında da bu duruma benzer bir sonucun ortaya çıktığı

görülebilmektedir (Gonzales vd., 2016: 55). Ayrıca maddi durumdan kaynaklı olarak yaşlıların sosyal hizmetlere başvurması onların ayrımcılığa daha fazla maruz kalmasına yol açmaktadır. Bu durum aslında sosyal hizmetlerden yararlanan bireylerin damgalandığını ve ayrımcılığa uğradığının da bir kanıtı niteliğindedir. Ekonomik durum ile sosyal sermaye ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, yüksek ekonomik durumun sosyal sermayeyi ve yaşam kalitesini artırdığına dair çalışmalar yapılmıştır (Nilsson, Rana & Kabir, 2006: 428-429). Bu araştırmada da benzer şekilde ekonomik durumun yaşam kalitesini ve sosyal sermayeyi olumlu etkilediği gözlemlenmiştir.

Genel sağlık durumunu kötü olarak belirten katılımcıların ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı görülmüştür. Literatüre bakıldığında yaşa dayalı ayrımcılık ile sağlık durumları arasında doğrusal bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. İngiltere'de 6 yıllık boylamasına yapılan araştırmaya bakıldığında, yaşlılara yönelik ayrımcılığın sağlık problemlerindeki artışa yol açtığı görülebilmektedir (Jackson, Hackett & Steptoe, 2019: 200). Bu durum aslında karşılıklı bir ilişki içerisindedir. Ayrımcılığın artması sağlığı etkilemekte, sağlığın kötüleşmesi de ayrımcılığı etkilemektedir. Ayrıca algılanmış ayrımcılığın; hipertansiyon, sağlıksız hissetme, meme kanseri, obezite, kan basıncının artması ve madde kullanımı gibi birçok sağlık sorunlarına yol açtığı araştırmalarla bilinmektedir (Pascoe & Richman, 2009: 531). Bu araştırma kapsamında Suriyeli yaşlıların algıladıkları ayrımcılıktan dolayı sağlık koşullarının da kötü etkilendiği söylenebilmektedir. Ayrıca birçok araştırmaya göre, sağlık durumunun kötüleşmesiyle birlikte bireylerin yaşam kalitesi de düşmektedir. Her ne kadar yaşam kalitesi, kişinin yaşadığı kültür ve değerler sistemi bağlamında beklentileri, standartları ve endişeleriyle ilgili bir durum (WHOQOL, 1998: 1571) olsa da sağlık, yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir durum oluşturmaktadır (Bowling ve Gabriel, 2004: 4). Bu araştırmaya göre, katılımcıların sağlık düzeyi düştükçe yaşam kalitesi de düşmektedir. Bunun yanı sıra sosyal sermaye de sağlıkla ilişki içerisindedir. Sosyal sermaye sağlıklı davranışların (vejetaryen olma, sigara içmeme, aşırı alkol tüketmeme, boş zamanlarda fiziksel aktivite yapma, yeterli uyku süresi vb.) önünü açabilecek bir yapıya sahiptir (Nieminen vd., 2013: 1; Eriksson, 2011: 1). Bu araştırmada da sosyal sermayenin sağlık ile doğrusal bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal sermayesi yüksek olanların sağlık durumlarının daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Suriyelilerin geri dönme konusuna bakıldığında, katılımcıların %70,5'i tekrar Suriye'ye dönmek istemediğini beyan etmiştir. UNHCR'ın Türkiye'de yapmış olduğu çalışmaya göre, Suriye'ye dönmek istemeyenlerin oranı 2017 yılında %16,7, 2019 yılında %51,4 ve 2020 yılında %77,8'e çıkmıştır (Erdoğan, 2020: 226). Geri dönmek istemeyen yaşlıların oranı UNHCR'ın desteklemiş olduğu araştırmayla benzerlik göstermektedir. Geri dönmek isteyen yaşlıların ayrımcılık ve damgalanma düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca geri dönmek isteyenlerin sosyal sermayeleri de düşük çıkmıştır. Bu durum, geri dönmek isteyen katılımcıların toplumsal uyumu tam olarak sağlayamadığını göstermektedir. İçinde bulunan toplumla yeterli bütünleşme sağlanamadığında geri dönme isteği artmakta veya geri dönmek istenildiğinde içinde bulunan topluma uyum sağlanamamaktadır.

5.1. Öneriler

Araştırmacılar;

Sosyal dışlanma ve sosyal sermaye ölçeklerinin Türkçe'ye çevrisi yapılarak aynı modelin Türk yaşlılara da uygulanması ve Suriyeli göçmenlerle karşılaştırılması alana yönelik önemli bir farkındalık sağlayacaktır.

Farklı ülkelerde mültecilerle yapılan çalışmalarda gençlerinde oldukça fazla dışlanmaya maruz kaldığı literatür taramasında görülmüştür. Bundan dolayı araştırma modelinin örneklemi farklı yaş gruplarından seçilerek gerçekleştirildiğinde göçmen yaşlıların durumunun daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlayacaktır.

Yaşlı mülteci veya sığınmacılarla çalışma yapacak olan araştırmacıların yaşlılık sınırını 55 yaş olarak belirlemesi yaş grupları arasında daha önemli kıyaslamalar sağlayacaktır.

Uygulayıcılar;

Göçmen yaşlılara yönelik Türkçe dil eğitimlerinin verilmesi sosyal dışlanmayı azaltacak, sosyal sermayeyi ve yaşam kalitesini de artıracaktır.

Araştırma bulgularına göre yaşam kalitesinin ayrımcılıktan daha çok sosyal sermayeden etkilendiği görülmektedir. Bundan dolayı ayrımcılıkla mücadelenin yanı sıra yaşlı göçmenlere yönelik rekreasyon, sosyal aktiviteler ve etkileşim faaliyetlerinin artırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

3RP. (2021). *Türkiye ülke bölümü 2021-2022*. Bölgese Mülteci ve Dayanıklılık Planı. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/3RP-Turkey-Country-Chapter-2021-2022_TR-opt.pdf Erişim Tarihi: 26.03.2021

Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Abdulahad, R., Brownlee, K., Graham, J. & Montelpare, W. (2018). Measuring social capital: An adaptation and translation into Arabic of the Onyx and Bullen Social Capital Scale for Iraqi-Canadians. *Australian Social Work, 71*(4), 462-477.

Adalı, T. & Türkyılmaz, A.S. (2020). Demographic data on syrians in Turkey: what do we know? *International Migration, 58*(3), 196-219.

Adam F. & Rončević B. (2003). Social capital: Recent debates and research trends. *Social Science Information, 42*(2), 155-183. doi:10.1177/0539018403042002001

Adaman, F. & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Avrupa Komisyonu, Dosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006, İstanbul.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Akbaş, E. (2012), Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların dönüşümü: Göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni misyonu. S.G. Ihlamur-Öner & N.A. Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 335-352). İstanbul: İletişim.

Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramları, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Akçay, C. (2011). *Yaşlılık: Kavramlar ve kuramlar*. 2. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınları.

Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve emeklilik: Kavramlar, kuramlar, sorunlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. & Bay, A. (2002). Zorunlu iç göç: ruhsal ve toplumsal sonuçlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 3*, 97-103.

Akın, A., Uysal, R. & Akın, Ü. (2015). Ergenler için ostrasızm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Derigisi, 34*(2), 895-904.

Akkaş, H.H. & Tekir, O. (2013). *Demokrasinin gelişmesi ve sürdürebilirlikte sosyal*

sermaye. Ankara: Kadim Yayınları.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(20), 292-303.

Aldridge, R.W., Nellums, L.B., Bartlett, S., Barr, A.L., Patel, P., Burns, R., Hargreaves, S., Miranda, J.J., Tollman, S., Friedland, J.S. ve Abubakar, I. (2018). *Global patterns of mortality in international migrants: A systematic review and meta-analysis. The Lancet, 392*(10164), 2553-2566. Doi: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32781-8

Allport, G.W. (1954). *Önyargının doğası*. N. Nirven (Çev.). Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Allport, G.W. (2000). *The nature of prejudice: stereotypes and prejudice*. C. Stangor (Der.). Philadelphia: Psychology Press.

Altan, Ö.Z. (2006). *Sosyal politika*. Sosyal Politika: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Andersson, L. (1985). Intervention against loneliness in a group of elderly women: An impact evaluation. *Social Science & Medicine, 20*(4), 355–364. https://doi.org/10.1016/0277-9536(85)90010-3

Ansello, E.F. (1978). Age-ism: The subtle stereotype. *Childhood Education, 54*(3), 118–122.

APA. (2016). *Stress in America: The impact of discrimination*. Stress in America™ Survey

Appleyard, R.T. (1992). *Migration and Development: A global agenda for the furture. International Migration, 30*(1), 17-31.

Arking, R. (1991). *Biology of aging: Observations and principles*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Arluke, A. & Levin, J. (1984). Another stereotype: Old age as a second childhood. *Aging, 346*, 7–11.

Artan, T. (1996). *Aile içi fiziksel yaşlı istismarı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.

Arun, Ö. (2008). Yaşlı bireyin Türkiye serüveni: Kaliteli yaşlanma imkânı üzerine senaryolar. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 313-330.

Atchley, R.C. (1999). Continuity theory, self, and social structure. C.D. Ryff & V.W. Marshall (Ed.). *The self and society in aging processes* içinde (s. 94–121). New

York: Springer Pub.

Aydemir, M.A. (2011). *Toplumsal ilişkilerin sosyal sermaye değeri (topluluk duygusu ve sosyal sermaye üzerine bir arastırma)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Aydemir, S. & Şahin, M.C. (2018). Zorunlu-kitlesel göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar, 21*(53), 121-148.

Baltes, P.B. & Baltes, M.M. (1993). *Successful aging*. England:Cambridge University Press.

Banting, K., Johnston, R., Kymlicka, W. & Soroka, S. (2007). Do multiculturalism policies erode the welfare state? An empirical analysis. Banting, K. & Kymlicka, W. (Ed.). *Multiculturalism and the welfare state: Recognition and redistribution in contemporary democracies* içinde (s. 47-91). Oxford: Oxford University Press.

Baran, A. G. (2012). *Yaşlılık sosyolojisi, aile sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Baran, A.G. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri araştırması: Ankara örneği*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Barker, L.R. (1995). *The social work dictionary* (3rd ed.). Washington DC: NASWC Press.

Bartram, D., Poros M.V. & Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları.

Barzanjeh Atri, S., Pakpour, V., Farshbaf Khalili, A., Asghari Jafarabadi, M. & Nosrati Kharajo, Z. (2020). Social capital and its predictive role in quality of life among the elderly referring to health centers in Tabriz, Iran: A community-based study. *Journal of Caring Sciences, 9*(4), 212–219. https://doi.org/10.34172/jcs.2020.032

Basch, L.G., Glick Schiller, N. & Blanc-Szanton, C. (1994). *Nations unbound: Transnational projects, post-colonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Langhorne, PA: Gordon and Breach.

Başak, S. & Öztaş, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(1), 27-56.

Baştürk, Ş. (2018). Göçmenlere yönelik sosyal politikalar. Tokol, A. & Alper, Y. (Ed.). *Sosyal politika* içinde (s. 383-413). Bursa: Dora Yayınları.

Bauer, T.K. & Zimmermann, K.F. (1999). Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe. (IZA Research Report No. 3). https://www.iza.org/publications/r/79/assessment-of-possible-migration-pressure-and-its-labour-market-impact-following-eu-enlargement-to-central-and-eastern-europe Erişim Tarihi: 21.09.2021.

Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. Türkmen, İ. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük bilmecesi*. Ankara: Dost Kitabevi

Becker, G.S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, wiht special reference to education*. Chicago: The University of Chicago Press.

Becker, H.S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.

Bekarca Şen, A. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye sığınma deneyimi ve sosyal hizmet müdahalesine yönelik fenomenolojik araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Bennett, M.J. (1998). Intercultural communication: A current perspective. Bennett M.J. (Ed.). *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings* içinde (s. 1-24). Yarmouth, ME: Intercultural Press.

Berry, J. (2016). Multiculturalism and intercultural relations: Regional cases. *Psychology in Russia: State of the Art, 9*(1), 4-23.

Berry, J.W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations, 29*, 697-712.

Best, S. & Kellner, D. (1998). *Postmodern teori*. Küçük M. (Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Biçen Gören, K.B. (2019). Çokkültürlülük bağlamında Türkiye'nin göç politikası. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 21*(1), 3-19.

Bijak, J. (2006). *Forecasting internatıonal migration: Selected theories, models, and methods*. (CEFMR Working Paper, 4/2006). http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2006-04.pdf Erişim Tarihi: 05.10.2021.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.

Bilsborrow, R.E. (2002). Migration, populatin change and the rural environment. Geoffrey, D.D. & vd. (Ed.). *Environmental Change and Security Project Report, 8*, içinde (s. 69-94). Washington: The Woodrow Wilson Center.

Birinci, E. (2018). Yaşlı bireylerle sosyal çalışma. E. Özmete (Der.). *Yaşlılar için sosyal*

hizmet içinde (68-80). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Blain, B.E. & Brenchley, K.J.M. (2017). *Understanding the psychology of diversity*. USA: Sage Publications.

Boal, F.W. (2005). Urban ethnic segregation and the scenarios spectrum. Varady, D.P. (Ed.). *Desegregating the city: Ghettos, enclaves and inequality* içinde (s. 62-78). USA: State University of New York Press.

Borjas, G.J. (1989). Economic theory and international migration review. *Special Silver Anniversary Issue*, *23*(3), 459-474.

Bourdieu, P. & Loic, W. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Londra: Routledge.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J.G. Richardson (Ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (s. 241-58). New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Richardson, G. (Der.). *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (s. 241-258). New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri. M.M. & Ünal, A.Z. (Der.). *Sosyal sermaye kuram uygulama eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Bowling, A. & Gabriel, Z. (2004). An integrational model of quality of life in older age. Results from the ESRC/MRC HSRC Quality of Life Survey in Britain. *Social Indicators Research, 69,* 1–36.

Bowling, A. (1997). *Measuring health: A review of quality of life measurement scale*. 2nd ed. Buckingham: Open University Press.

Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: Recent developments and new agendas, *International Migration Review, 23*(3), 638-70

Bozkurt, V. (2012). *Endüstriyel ve post endüstriyel dönüşüm*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Basım yayın Dağıtım.

Brondolo, E., Libretti, M., Rivera, L. & Walsemann, K.M. (2012). Racism and social capital: The implications for social and physical well-being. *Journal of Social*

Issues, 68(2), 358–384. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2012.01752.x

Brown, G.W. & Harris, T. (1978). *Social origins of depression: A study of psychiatric disorder in women*. New York, NY: The Free Press.

Bryne, D. (2005). *Social exclusion*. Second Edition. England: Open University Press.

Buğra, A. (2005). *Yoksulluklar ve sosyal haklar*. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Danışman Raporu.

Burchardt, T., Le Grand, J. & Pıachaud, D. (2002). Degrees of exclusion: developing a dynamic, multidimensional measure. Hills, J., Le Grand, J. & Piachaud, D. (Der.). *Understanding social exclusion* içinde (s. 30-43). Oxford: Oxford: University Press.

Buz, S., Koçak, Y. & Gözen, Ö. (2018). Türkiye'de yaşlılara sunulan hizmetlerin Birleşmiş Milletler yaşlılık ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(77), 388-410.

Büken, N. & Büken, E. (2003). Yaşlanma olgusu ve tıp etiği. T*ürk Geriatri Dergisi, 6*(2), 75-79.

Büyükuysal, M.Ç. & Öz, İ.İ. (2016). Çoklu doğrusal bağıntı varlığında en küçük karelere alternatif yaklaşım: Ridge regresyon. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6*(2), 110-114.

Carmines, E.G. & Zeller, R.A. (1987). *Reliability and validity assessment*. USA: Sage Publication.

Carter, T.P., Jones, E.C., Sills, S., Jovanovic, S., Davis, R. & Murphy, A. (2011). Social capital and the experience of prejudice, aggression and discrimination among immigrants, US-Born minorities, and Whites in Greensboro, NC. *Sociation Today 9*(2), 1-22. http://www.ncsociology.org/sociationtoday/v92/capital.htm

Castles, S. & Miller, M.J. (1998). *The age of migration: International population movements in the modern world*. London: Macmillan Press.

Castles, S. & Miller, M.J. (2008). *Göçler çağı/modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U. Bal, & İ. Akbulut Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, S. (2010). Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *36*(10), 1565–1586. https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489381

Castles, S., Korac, M., Vasta, E. & Vertovec, S. (2002). *Integration: Mapping the field*. Report of a Project carried out by the University of Oxford Centre for Migration and policy Research and Refugee Studies Centre contracted by the Home Office Immigration Research and Statistics Service. Oxford.

Cenevre Sözleşmesi. (1951). *Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf Erişim Tarihi: 30.03.2021.

Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devleti*. İstanbul: Açılım Kitap.

Ceylan, Y. (2021). Türkiye'de çokkültürlülük örneği olarak Suriyeliler. *Turkish Studies – Social, 16*(1), 113-130. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.47373

Chahda, N., Sayah, H., Strong, J. & Varady, C.J. (2013). *Forgotten voices an insight into older persons among refugees from Syria in Lebanon*. Caritas Lebanon Migrant Center.

Chapin, R. & Cox, E.O. (2002). Changing the paradigm: Strengths-based and empowerment-oriented social work with frail elders. *Journal of Gerontological Social Work, 36*(3–4), 165–179.

Chen, X., Stanton, B., Kaljee, L. M., Fang, X., Xiong, Q., Lin, D., Zhang, L. & Li, X. (2011). Social stigma, social capital reconstruction and rural migrants in urban China: A population health perspective. *Human organization, 70*(1), 22–32. https://doi.org/10.17730/humo.70.1.k76047734m703500

Chenoweth, J. & Burdick, L. (2001). The path to integration: meeting the special needs of refugee elders in resettlement. *Refuge: Canada's Journal on Refugees, 20*(1), 20-29.

Chu, Y., Shen, C. & Yang, J. (2018). Country-level bonding, bridging, and linking social capital and immigrants' life satisfaction. *Applied Research in Quality of Life, Springer;International Society for Quality-of-Life Studies, 13*(3), 745-759.

Cockerham, W.C. (1991). *This aging society*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Cohen, D. & Prusak, L. (2001). Kavrayamadığımız zenginlik, kuruluşların sosyal sermayesi. İstanbul: Mess Yayınları.

Coleman, J.S. (1987). Families and schools. *Educational Researcher, 16*(6), 32-38.

Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal*

of Sociology, 94, 95-120.

Coleman, J.S. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge MA: Belknap Press.

Coleman, J.S. (2001). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology, 94*, 95-120.

Coleman, J.S. (2010). Beşeri sermayenin yaratımında sosyal sermaye. Uzar, F. (Çev.). Şahin, M.M. & Ünal, A.Z. (Der.). *Sosyal sermaye kuram uygulama eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Coleman, J.S., Campell, E.Q., Hobson, C.J., McPartland, J., Mood, A.M., Weinfeld, F.D. & York, R.L. (1966). *Equality of educational opportunity*. Washington: United States Government Printing Office.

Collier, J.E. (2020). *Applied structural equation modeling using AMOS: Basic to advanced techniques*. Routledge.

Corbett, J. (2003). *Ernest George Ravenstein: The laws of migration, 1885*. CSISS Classics. https://escholarship.org/uc/item/3018p230 Erişim Tarihi: 22.06.2021.

Cox, P. & Geisen, T. (2014). Migration perspectives in social work research: Local, nationaland international contexts. *British Journal of Social Work, 44*(1), 157–173.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review, 43*(6), 1241–1299. https://doi.org/10.2307/1229039

Cumming, E. & Henry, W.E. (1961). *Growing old, the process of disengagement*. New York: Basic Books.

Çağlar, T. (2014). Yaşlılık ve sosyal hizmet: Yaşam destek merkezi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 25*(2), 145-162.

Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*, 67-91.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*, 129-142.

Çayır, K. (2018). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. K. Çayır & M. Ayan (Der.). *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve medya. B. Çaplı & H. Tuncel (Ed.). *Televizyon haberciliğinde etik*. Ankara: Fersa Yayınları. http://ilefarsiv.com/etik/wp-

content/uploads/sevilay-celenk-ayrimcilik-ve-medya.pdf

Çelik, F. (2006). İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşımı ile analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27*, 149-170.

Çetinkaya Hukuk Bürosu Booklet. (2014). *Ayrımcılık nedir, ne değildir*? http://www.cetinkaya.av.tr/dosyalar/77631f56-ad58-4ee2-bfde-253dbeed25f1.pdf

Çiftçi, M. (2010). 1995-2000 dönemi iç göç hareketlerinde emeğin varış yerlerindeki çekim türlerine göre mukayeseli duyarlılık düzeyleri. *Çalışma ve Toplum, 1*, 277-292.

Çolak, Ö.F. & Altan, Ş. (2003). Sex discrimination in the banking sector: the case of Turkey. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 7*(2), 1-12.

Danış, M.Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusunun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20*(1), 67-83.

De Haan, A. (2000). Social exclusion: enriching the understanding of deprivation. *Studies in Social and Political Thought, 2*(2), 22-40.

De Haas, H. (2008). *Migration and development. A theoretical perspective*. (International Migration Institute Working Paper No. 9). University of Oxford. https://www.migrationinstitute.org/publications/wp-09-08 Erişim Tarihi: 21.09.2021.

De Haas, H. (2014). *Migration theory quo vadis?* (International Migration Institute Working Paper 100). University of Oxford.

De Tapia, S. (2003). *New patterns of irregular migration in Europe* (Seminar Report). Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Del Caprio, X.V. & Wagner, M. (2015). *The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market*. (Policy Research Working Paper 7402). World Bank Group Social Protection and Labor Global Practice Group.

Del Castillo, Y.I. (1994). A comparative approach to social exclusion: Lessons from France and Belgium. *International Labour Review, 133*(5-6), 613-633.

Deleva, Z. (2010). Conceptualizing migration in Europe: selected theoretical approaches. *IESIR Working Paper, 4*, 3-40.

Demir, Ö. & Acar, M. (2002). *Sosyal bilimler sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.

Derya, H. (2016). 1950 Yılından günümüze kadar almanya'nın göç tarihi ve entegrasyon sorunu. Paksoy, H. M., Yildirimci, E., Sarıçoban, K. & Özkan, Ö. (Ed.). *Ortadoğu'daki çatışmalar bağlamında göç sorunu* içinde (s. 58-86). Ankara: Efil Yayınevi.

Dhar, H.L. (2001) Gender, aging, health and society. *Journal of the Association of Physicians of India, 49,* 1012-1020.

Diaconu, M., Racovita-Szilagyi, L. & Bryan, B. (2016), The social worker's role in the context of forced migration: A global perspective. *Interdisciplinary Journal of Best Practices in Global Development, 2*, 1-14.

Dikmen, A.A. (2002). *Kentleşme göç ve yoksulluk*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmaj Yayınevi.

Dillaway, H.E. & Byrnes, M. (2014). Başarılı yaşlanmayı yeniden değerlendirmek. S. Yazıcı (Çev.). *Küreselleşme ve yaşlılık, eleştirel gerontolojiye giriş* içinde (s. 265-295). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Dominelli, L. (1996). Deprofessionalizing social work: Anti-oppressive practice, competencies and postmodernism. *British Journal of Social Work, 26*(2), 153–75.

Donald, J. (1872). *Chamber's etymological dictionary of the English language*. London: W. & R. Chambers.

Donizetti, A.R. (2019). Ageism in an aging society: The role of knowledge, anxiety about aging, and stereotypes in young people and adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16*, 1329-1340.

Doytcheva, M. (2016). *Çokkültürlülük*. Akıncılar Onmuş, T. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Dönmez Kara, C.Ö. (2016). Türkiye'de yabancıların çalışma hakkı: Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 151-174.

Durak, M. (2012). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi*. H. Bacanlı & Ş. Terzi (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.

Durkheim, E. (1951). *Suicide: A study in sociology* (J. A. Spaulding & G. Simpson, Trans.). New York, NY: Free Press. (Original work published 1897).

Duva Kaya, Ö. (2020). Yaşam ve ölüm arasında bir uğrak olarak yaşlılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(4), 1501-1520.

Ebadi Asayesh, F. & Özben, M. (2019). Huzurevi ve yaşlılık: Ağrı ve İstanbul

örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(2), 849-864.

Ekşi, N. (2015). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku*. İstanbul: Beta.

Emiroğlu, V. (1992). *Sosyal-kültürel yönleri ile sağlıklı yaşlanma*. Ankara: Uluslararası Hemşireler Birliği Teması Sempozyum Kitabı.

Er, D. (2009). Psikolojik açıdan yaşlılık. *Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4*(11), 131-144.

Erbaş, H. & Alioğlu Türker, Ö. (2019). Göç araştırmaları alanında kavramsal sorunlar ve etik/politik sorumluluk. *DTCF Dergisi, 59*(2), 883-911.

Erçetin, Ş. (2007). *Bilgece yaş almak*. I. Ulusal yaşlılık konseyi kongresi kitabı, İstanbul.

Erdemir, A. (2007). Ayrımcılığın kültürel altyapısı: Zihniyet değişimi için yeni yaklaşımlar. C. Korkmaz (Ed.). *Aleviler ayrımcılık ve insan hakları*. Ankara: Hacı Bektaşi Veli Anadolu Kültür Vakfı.

Erden Aki, Ö. (2020). Yaşlılık ve ruh sağlığı. *Toplum ve Hekim, 35*(4), 308-312.

Erder, S. (1995). Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları. *Toplum ve Bilim, 66*, 106-119.

Erder, S. (1998). Köysüz köylü göçü. *Görüş, Şubat-Mart*, 24-26.

Erder, S. (2015). *İstanbul bir kervansaray mı? Göç yazıları*. C. Tüzün (Ed.). N. Uçarlar (Der.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (2017). "*Kopuş"tan "uyum"a kent mültecileri Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Erdoğan, M.M. (2015a). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M.M. (2015b). Türkiye'de kitlesel göçlerde son ve dev dalga: Suriyeliler. M.M. Erdoğan & A. Kaya (Der.). *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* içinde (s. 317-342). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M.M. (2020). *Suriyeliler Barometresi-2020: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Eriksson, M. (2011). Social capital and health--implications for health promotion. *Global Health Action, 4*, 1-11. https://doi.org/10.3402/gha.v4i0.5611

Erman, T. (2002). *Mekansal kümelenme, siyaset ve kimlik, kentleşme, göç ve yoksulluk*. Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (s. 1-17). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Ertürk, Ç. (2020). *Bütünleşme çabalarının göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları gözünden değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

Eurofound (2019). *Age and quality of life: Who are the winners and losers*? Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Communities (1992). *Towards a Europe of solidarity: Intensifying the fight against social exclusion, fostering integration*. Commission of the European Communities Com(92)542, Brüksel.

Eurostat. (2018). Structure et vieillisement de la population. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/fr.

Eyüboğlu, C., Şişli, Z. & Kartal, M. (2016). Yaşam döngüsünde yaşlılığın psikolojik boyutu. *Turkish Family Physician, 3*(1), 18-22.

Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. London: Oxford University Press.

Faist, T. (2003). *Uluslararsı göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. Istanbul: Bağlam Yayınları.

Favell, A. (2014). *Immigration, integration and mobility: new agendas in migration studies, essays 1998-2014*. United Kingdom: Ecpr Press.

Feller, E. (2005). Refugee are not migrants. *Refugee Survey Quarterly*, *24*(4), 27-35.

Fernández-Reino, M. (2021). *Briefing: Migrants and discrimination in the UK*. The Migration Observatory at the University of Oxford. https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migrants-and-discrimination-in-the-uk/

Fetter, F.A. (1977). *Capital, interest, and rent: Essays in the theory of distribution*. Rothbard, M.N. (Ed.). Kansas City: Sheed Andrews and McMeel.

Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* Çelebi, N. (Çev.). 2. Baskı. Ankara: Atilla Kitapevi.

Field, J. (2008). *Sosyal sermaye*. Bilgen, B. & Şen, B. (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fine, B. (2011). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı: Bin yılın eşiğinde ekonomi, politik*

ve sosyal bilimler. Kars, A. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Fitchter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* (Çev. N. Çelebi). Ankara: Atilla Yayıncılık.

Foley, M. & Edwards, B. (1999). Is it time to disinvest in social capital? *Journal of Public Policy, 19*(2), 141-173.

Forman, T.A., Williams, D.R. & Jackson, J.S. (1997). Race, place, and discrimination. C. Gardner (Ed.). *Perspectives on social problems* içinde (s. 231–261). Greenwich, CT: JAI Press

Frisch, M. (1967). *Öffentlichkeit als Partner*. Frankfurt: Suhrkamp.

Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly, 22*(1), 7–20.

Fukuyama, F. (2002). Sosyal sermaye. *Türkiye Günlüğü, 71*, 31-41.

Fukuyama, F. (2010). Sosyal sermaye ve sivil toplum. Tekel, S. (Çev.). Şahin, M.M. & Ünal, A.Z. (Der.). *Sosyal sermaye kuram uygulama eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Funk, L. (2016). *Sociological perspectives on aging*. Ontario: Oxford University Press.

Fussell, E. & Massey, D.S. (2004). The limits to cumulative causation: International migration from Mexican urban areas. *Demography, 41*(1), 151-171.

Gao, B., Yang, S., Liu, X., Ren, X., Liu, D. & Li, N. (2018). Association between social capital and quality of life among urban residents in less developed cities of western China: A cross-sectional study. *Medicine, 97*(4), 1-6. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000009656

Gayman, M.D. & Barragan, J. (2013). Multiple perceived reasons for major discrimination and depression. *Society and Mental Health, 3*(3), 203-220. https://doi.org/10.1177/2156869313496438

Gee G.C., Ryan, A., Laflamme, D.J. & Holt, J. (2006). Self-reported discrimination and mental health status among African descendants, Mexican Americans, and other Latinos in the New Hampshire REACH 2010 Initiative: the added dimension of immigration. *Am J Public Health, 96*(10), 1821-1828. doi: 10.2105/AJPH.2005.080085. PMID: 17008579; PMCID: PMC1586129.

Gelderbom, D. & Adams, W. (2006). The limits and possibilities of migrant networks. P. Kok, D. Gelderblom, J. Oucho & J. Van Zyl (Ed.). *Migration in South and Southern Africa* içinde (s. 227-248). South Africa: HSRC Press.

Gençler, A. (2005). Avrupa Birliği'nin göç politikası. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 49*, 173-197.

Giddens, A. (2010). *Göçmenlerin emek piyasası üzerindeki etkisi*. Ankara: Say Yayınları.

GİGM. (2021). İstatistikler. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 Erişim Tarihi: 10.06.2021.

Gilleard, C. & Higgs, P. (2013). *Ageing, corporeality and embodiment*. New York: Anthem Press.

Glaeser, E.L. (2001). The formation of social capital. Helliwell, J.F. (Der.). *The contribution of human and social capital to sustained economic growth and well-being* içinde (s. 381-393). Ottowa/Paris: Human Resources Development Organisation for Economic Co-operation and Growth.

Gonzales, K.L., Noonan, C., Goins, R.T., Henderson, W.G., Beals, J., Manson, S.M., Acton, K.J. & Roubideaux, Y. (2015). Assessing the everyday discrimination scale among American Indians and Alaska Natives. *Psychol Assess*. *28*(1), 51-58. doi: 10.1037/a0039337. Epub 2015 Jul 6. PMID: 26146948; PMCID: PMC4703564.

Goosey, S. (2019). Is age discrimination a less serious form of discrimination? *Legal Studies, 39*, 533-549.

Göç ve Uyum Raporu. (2018). *İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu.* Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021

Gökçe Kutsal, Y. (2011). *Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları*. Türk Geriatri Derneği. https://www.geriatri.org.tr/SempozyumKitap2011/3.pdf

Gökmen, H. (2020). *Suriyeli göçmen öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon sorunu*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Göktürk, A. (2006). Göç. E. Nalçacı, O. Hamzaoğlu & E. Özalp (Der.). *Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü* içinde, İstanbul: Nazım Kitaplığı.

Gönüllü Taşkesen, C. (2017). *Kırsal ve kentsel alanlarda yaşlanma, yaşlılık ve yaşlılar: Denizli ili örneği.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Göregenli, M. (2018). Temel kavramlar: Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır & M. Ayan (Der.). *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Görgün-Baran, A., Günay, B., Bereketli, B. & Işık, I. (2020). Sosyal sermaye, güven ve yalnızlık açısından yaşlıların yaşam deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 13*(2), 72-89.

Greaves, C.J. & Farbus, L. (2006). Effects of creative and socialactivity on the health and well-being of socially isolatedolder people: outcomes from amulti-method observational study. *The Journal of Royal Society for the Promotion of Health, 126*(3), 134-142.

Greenfield, E.A., & Russell, D. (2011). Identifying living arrangements that heighten risk for loneliness in later life: Evidence from the U.S. national social life, health, and aging project. *Journal of Applied Gerontology, 30*(4), 524–534. https://doi.org/10.1177/0733464810364985

Greenwood, M.J. (2019). The migration legacy of E. G. Ravenstein. *Migration Studies, 7*(2), 269-278. https://academic.oup.com/migration/article-abstract/7/2/269/5289591?redirectedFrom=fulltext Erişim Tarihi: 09.09.2021.

Guilmoto, C.Z. & Sandron, F. (2001). The internal dynamics of migration networks in developing countries. *Population: An English Selection, 13*(2), 135-164.

Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4*, 53-85.

Güllüpınar, F. (2016). Almanya'da göçmen politikaları ve türkiyeli göçmenlerin trajedisi: Yurttaşlık, haklar ve eşitsizlikler üzerine. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(1), 1-16.

Gümüş, S. (2003*). Beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz (1960-2002)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Gürbüz, Ş. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güvenç, B. (2010). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Hagen-Zanker, J. (2008). *Why do people migrate? A review of the theoretical literatüre*. (Working Paper MGSoG/2008/WP002). Maastricht University. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1105657 Erişim Tarihi: 06.10.2021.

Haisken-DeNew, J.P. & Sinning, M. (2007), *Social Deprivation and Exclusion of Immigrants in Germany*, November 2007, IZA Discussion Paper No. 3153

Hammar, T., Brochmann, G., Tamas, K. & Faist, T. (1997). *International migration immobility and development: Multidisciplinary perspectives.* London: Bloomsbury Academic.

Hanifa, L.J. (1916). The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, 67*, 130-138.

Hao, L. & Johnson, R. W. (2000). Economic, cultural and social origins of emotional well-being: Comparisons of immigrants and natives at midlife. *Research on Aging, 22*(6), 599–629. https://doi.org/10.1177/0164027500226002

Harpham T., Grant E. & Thomas E. (2002). Measuring social capital within health surveys: key issues. *Health Policy and Planning, 17*(1), 106-111.

Harriss, J. & De Renzio, P. (2010). Sosyal sermaye kavramı: Kayıp halka mı? Yoksa analitik olarak mı kayıp? Şahin, M.M. & Ünal, A.Z. (Der.). *Sosyal sermaye kuram uygulama eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Heenan, D. (2002). It won't change the world but it turned my life around: Participants's views on the personal adviser scheme in the new deal for disabled people. *Disability and Society, 17*(4), 383-402.

Heim, D., Hunter, S. C. & Jones, R. (2011). Perceived discrimination, identification, social capital, and well-being: Relationships with physical health and psychological distress in a U.K. minority ethnic community sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 42*(7), 1145–1164. https://doi.org/10.1177/0022022110383310.

Helliwell, J.F. & Putnam, R.D. (2007). Education and social capital. *Eastern Economic Journal, 33*(1), 1–19. http://www.jstor.org/stable/20642328

Helliwell J.F. & Wang, S. (2010) *Trust and well-being*. NBER working paper, No. 15911 Henning-Smith, C. (2016). The Role of Living Arrangements. *J Appl Gerontol, 35*(1), 39–61. https://doi.org/10.1177/0733464814530805.Quality

Hoffmann-Nowotny, H.J. (1973). *Soziologie des Fremdabeiterproblem*. Stuttgart.

Hooyman, N. and Kiyak RA. (1998). *Social Gerontology: A Multidisciplinary Perspective*. USA: Allyn and Bacon Inc.

Hummert, M.L. (1994). Physiognomic cues to age and the activation of stereotypes of the elderly in interaction. *Int J Aging Hum Dev, 39*(1):5-19. doi: 10.2190/6EF6-

P8PF-YP6F-VPY4. PMID: 7982736.

Hyde, M., Wiggins, R.D., Higgs, P., & Blane, D.B. (2003). A measure of quality of life in early old age: The theory, development and properties of a needs satisfaction model (CASP-19). *Aging and Mental Health, 7*(3), 186–194. https://doi.org/10.1080/1360786031000101157

International Organization for Migration. (2019). *World migration report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf Erişim Tarihi: 28.04.2021.

Islam, M.K., Merlo, J., Kawachi, I. et al. (2006). Social capital and health: Does egalitarianism matter? A literature review. *International Journal for Equity in Health, 5*(3), 1-18. https://doi.org/10.1186/1475-9276-5-3

İçduygu, A. & Ünalan, T. (1998). *Türkiye'de içgöç: Sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri.* Türkiye'de İçgöç Konferansı. Bildiriler Kitabı. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

İçduygu, A. (2009). *International migration and human development in Turkey* (Human Development Research Paper 2009/52). United Nations Development Programme.

İlhan, S. (2013). Kentsel yoksulluğun anlam dünyası. Ö. Aytaç & S. İlhan (Ed.). *Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek* içinde (s. 169-220). Ankara: Birleşik Kitabevi.

İnce, C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11*(18), 2579-2615.

Jackson, J.A. (1986). *Migration*. New York: Longman Publishing.

Jackson, S.E., Hackett, R.A. & Steptoe, A. (2019). Associations between age discrimination and health and wellbeing: cross-sectional and prospective analysis of the English Longitudinal Study of Ageing. *Lancet Public Health, 4*, 200-208.

Jennissen, R.P.W. (2004). Macro-economic determinants of international migration in Europe. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Kader, F., Bazzi, L., Khoja, L., Hassan, F. & de Leon, C.M. (2020). Perceived Discrimination and Mental Well-being in Arab Americans from Southeast Michigan: a Cross-Sectional Study. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities, 7*(3), 436–445. https://doi.org/10.1007/s40615-019-00672-y

Kalaycıoğlu, S., Tol, U.U., Küçükkural, Ö. & Cengiz, K. (2003). Y*aşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Türkiye Bilimler Akademisi

Raporları, Sayı: 5. Ankara: TÜBİTAK.

Kalkan, M. (2008). Yaşlılık: Tanımı, sınıflandırılması ve genel bilgiler. K. Ersanlı & Kalkan, M. (Ed.). *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* içinde (1-17). Ankara: Pegem Yayınları.

Kanbir, Ö. (2016). *Avrupa göçmen krizinin uluslararası ekonomi politiği*. Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, 102-115. http://iibf.kilis.edu.tr/dosyalar/ikinciOrtadogu/bildiriKitap.pdf Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Karagöz, Y. (2015). *SPSS 22 uygulamalı biyoistatistik*. Güncellenmiş 2. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi.

Karataş, A. (2006). *Almanya'daki Türkiye'li göçmenler özelinde asimilasyon ve entegrasyon*. (Yüsek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Karataş, A. (2006). *Türkiye'de kadın işgücünün durumu: Denizli tekstil sektöründe kadın işgücü örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Karataş, K., İçli, T. & Çamur Karataş, S. (2014). *Engelli hakları ve ayrımcılıkla mücadele*. Ankara: Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı.

Karpat, K. (2015). Önsöz. M.M. Erdoğan & A. Kaya (Der.). *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* içinde (s. xxii-xl). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kastoryano, R. *Negotiating identities states and immigrants in France and Germany*. USA: Princeton Unviersity Press.

Katz, E. & Stark, O. (1986). Labor migration and risk aversion in less developed countries. *Journal of Labor Economics, 4*(1), 134-149.

Kawachi, I., Kennedy, B.P., Lochner, K. & Prothrow-Stith D. (1997). Social capital, income inequality, and mortality. *Am J Public Health, 87*(9), 1491-1498. doi: 10.2105/ajph.87.9.1491. PMID: 9314802; PMCID: PMC1380975.

Kaya, A. & Erdoğan, M.M. (2015). Giriş. M.M. Erdoğan & A. Kaya (Der.). *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* içinde (s. 1-14). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. (2014). Türkiye'de göç ve uyum tartışmaları: Geçmişe dönük bir bakış. *İdealkent, 14*, 11-28.

Kayaalp, F. (1998). *İş hukuku*. Ankara.

Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık kuramları. K. Ersanlı & M. Kalkan (Ed.). *Psikolojik sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Keita, G. (2016). *Discussing discrimination: Gwendolyn Keita, PhD, former executive director of APA's Public Interest Directorate discusses how and why to put discrimination on the conversation agenda*. https://www.apa.org/topics/racism-bias-discrimination/keita Erişim Tarihi: 13.02.2022.

Keyvanara, M., Afshari, M. & Dezfoulian, E. (2018). The relationship between social capital and quality of life among patients referring to diabetes centers in Isfahan, Iran. *Journal of Diabetes Research*, 1-6. https://doi.org/10.1155/2018/9353858

Kılınç, Z.A. (2020). *Sosyal sermaye yazıları*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.

Kim, B.J., Chen, L., Lee, Y. & Xu, L. (2019). Quality of life of elderly Chinese immigrants: focusing on living arrangements and social capital. *Educational Gerontology*, *45*(6), 377–389. https://doi.org/10.1080/03601277.2019.1640973

Kirişçi, K. & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye yönelen kitlesel mülteci akınları. M.M. Erdoğan & A. Kaya (Der.). *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* içinde (s. 295-314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Konak, A. & Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas huzurevi örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(1), 23-63.

Konuralp, E. (2018). Kimliğin etni ve ulus arasında salınımı: çokkültürcülük mü yeniden kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13*(2), 133-146. https://doi.org/10.17153/oguiibf.400350

Koopmans, R. (2003). Good intentions sometimes make bad policy; A comparison of Dutch and German integration policies. R. Cuperus, K.A. Duffek & J. Kandel (Ed.). *The challenge of diversity. European social democracy facing migration, integration, and multiculturalism*. Innsbruck: Studien Verlag.

Korkmaz Yaylagül, N. & Aslan, M. (2020). Yaşlılık, mültecilik ve sosyal dışlanma: Suriyeli yaşlı mültecilerin deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29*(4), 406-422.

Korkut, G. (2019). Yaşlılık ve yaşlılara yönelik sosyal politikalar. U. Yanardağ & M. Zubaroğlu Yanardağ (Ed.). *Yaşlılık ve sosyal hizmet* içinde (147-169). Ankara: Nika Yayınları.

Koser, K. (2001). The smuggling of asylum seekers into Western Europe: contradictions, conundrums, and dilemmas. Kyle, D. & Rey, K. (Ed.). *Global human smuggling* içinde (58-73). London: The John Hopkins University Press.

Koser, K. (2007). *International migration: a very short introduction*. Oxford: Oxford University.

Kumar, Y. & Bhakat, P. (2022). Social capital in old-age and the role of the social marginalisation. *Soc Indic Res* https://doi.org/10.1007/s11205-022-02903-y

Kurekova, L. (2011). Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows. *Interdisciplinary Conference on Migration. Economic Change, Social Challenge*. Londra: University College.

Kurtkapan, H. (2018). Yaşlılık sosyolojisi kuramları için bir çerçeve denemesi. Yamaner, F. & Eyuboğlu, E. (Ed.). *İnsan, toplum ve spor bilimleri araştırma örnekleri* içinde (s. 249-270). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kümbetoğlu, B. (2016). Göç çalışmalarında 'nasıl' sorusu. N. A. Ş. Öner & S. G. I. Öner (Der.). *Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kymlicke, W. (2012). Çok kültürlülük: Başarı, başarısızlık ve gelecek. Öztürk, F. (Çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası, 70*(2), 297-332.

Lai, D.W.L. & Bai, X. (2017). Social work diverse older adults. Yan, M.C. & Anucha, U. (Ed.). *Working with immigrants and refugees: Issues, theories, and approaches for social work and human service practice* içinde (s. 345-372). UK: Oxford University Press.

Lee, E.S. (1966). A theory of migration. *Demography, 3*(1), 47-57.

Leon, A.M. & Dziegielewski, S.F. (1999). The Psychological impact of migration: Practice considerations in working with Hispanic women. *Journal of Social Work Practice,13*(1), 69-82.

Levin, A. K. (2006). Study design III: Cross-sectional studies. *Evidence-Based Dentistry, 7*, 24–25. https://doi.org/10.1038/sj.ebd.6400375

Lewis, W.A. (1954). Economic development wiht unlimited supplies of labour. *Manchester School of Economic and Social Studies, XXII*, 139-191.

Lindström, M. (2008). Social capital, anticipated ethnic discrimination and self-reported psychological health: A population-based study. *Soc Sci Med., 66*(1), 1-13. doi: 10.1016/j.socscimed.2007.07.023.

Lockwood, D. (1996). Civic integration and class formation source. *The British Journal of Sociology*, *47*(3), 531-550.

Lotfi, S. & Erkoç, B. (2020). Problems of old migrants and social work interventions. *Turkish Journal of Applied Social Work, 3*(2), 138-146.

Loury, G. (1976). *A dynamic theory of racial income differences*. No 225, Discussion Papers. USA: Northwestern University, Center for Mathematical Studies in Economics and Management Science.

Luhmann, N. (2000). Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. Gambetta, D. (Ed.) *Trust: Making and breaking cooperative relations* içinde (s. 94-107). United Kingdom: University of Oxford.

Lynch, J. & Kaplan, G. (1997). Understanding How ınequality in the distribution of income affects health. *Journal of Health Psychology 2*(3), 297-314. http://hdl.handle.net/2027.42/66686

Mabogunje, A.L. (1970). Systems approach to a theory of rural-urban migration. *Georgraphical Analysis*, *2*(1), 1-18.

Madanipour, A. (1998). Social exclusion and space. Madanipour, A., Cars, G. & Allen, J. (Ed.). *Social exclusion in European cities: Processes, experiences, responses*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Mary, N.L. (2008). *Social work in a sustainable world*. California: Lyceum Books.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1994). An evaluation of international migration theory: The North American case. *Population and Development Review, 20*(4), 699–751.

Massey, D.S. (1990). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index, 56*(1), 2-26.

Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor J.E. (1998). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Oxford: Clarendon Press

Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J.E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review, 19*(3), 431-466.

McDonald, S. & Mair, C.A. (2010). Social capital across the life course: Age and gendered patterns of network resources. *Sociological Forum, 25*(2), 335–359. http://www.jstor.org/stable/40783397

McIlwaine, J. & Moser, C.O.N. (2001). Violence and social capital in urban poor communities: Perspectives from Colombia and Guatemala. *Journal of International Development, 13*, 965-984.

Mendoza-Núñez, V.M., Sarmiento-Salmorán, E., Marín-Cortés, R., Martínez-Maldonado, M. L. & Ruiz-Ramos, M. (2018). Influence of the Self-Perception of Old Age on the Effect of a Healthy Aging Program. *Journal of clinical medicine, 7*(5), 106. https://doi.org/10.3390/jcm7050106

Meyerson, M.E. (2000). Human capital, social capital and compensation: The relative contribution of social contacts to manager's incomes. Lesser, L.E. (Ed.). *Knowledge and social capital foundations and applications*. Boston: Butterworth-heinemann.

MIPEX. (2020). *The Migrant International Policy Index 2020.* https://www.mipex.eu/turkey Erişim Tarihi: 06.01.2022.

Misztal, B.A. (1996). *Trust in modern societies*. Cambridge: Polity.

Modood, T. (2016). Multiculturalism. Ritzer, G. (Ed.). *The Blackwell encyclopedia of sociology.* John Willey & Sons. https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosm129.pub2

Morgan, L.A. & Kunkel, Z. (2007). *Aging: Society and the life course*. New York: Springer.

Morris, E.C. (2008). *Trust, community and dialogue toward an emergent model of trust*. A Dissertation Submitted to the Faculty of Purdue University, Indiana.

Mougenot, B., Amaya, E., Mezones-Holguin, E., Rodriguez-Morales, A.F. & Cabieses, B. (2021). Immigration, perceived discrimination and mental health: Evidence from Venezuelan population living in Peru. *Global Health, 17*(8), 1-9. https://doi.org/10.1186/s12992-020-00655-3

Mülteciler Derneği. (2021). Türkiye'de Suriyeli sayısı Kasım 2021. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/ Erişim Tarihi: 13.12.2021.

Nagatomo, I., Kita, K., Takigawa, M., Nomaguchi, M. & Sameshima, K. (1007). A study of the quality of life in elderly people using psychological testing. *Int J Geriatr Psychiatry, 12*(6), 599-608. PMID: 9215939.

National Research Council. (2001). *Preparing for an Aging World: The Case for Cross National Research*. Panel on a Research Agenda and New Data for an Aging World, Committee on Population and Committee on National Statistics, Division

of Behavioral and Social Sciences end Education. Washington, DC: National Academy Press.

Nazif, M. & Özerim, G. (2013). Uluslararası göçlerin bir güvenlik konusuna dönüşümü: Avrupa'da radikal sağ partiler ve göçün güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler, 10*(39), 105-130.

Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Tıp Dergisi, 55*, 1-5.

Nelson, T.D. (2005). Ageism: Prejudice against our feared future self. *Journal of Social Issues, 61*(2), 207-221.

Netuveli, G., Wiggins, R.D., Hildon, Z., Montgomery, S.M. & Blane, D. (2006). Quality of life at older ages: evidence from the English longitudinal study of aging (wave 1). *J Epidemiol Community Health, 60*(4), 357-63. doi: 10.1136/jech.2005.040071. PMID: 16537355; PMCID: PMC2566174.

Neugarten, B. (1974). Age groups in American society and the rise of the young-old. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, September*, 187–198.

Newton, K. (1999). Social capital and democracy in modern Europe. Maraffi, M., Newton, K., Deth, J.V. & Whiteley, P. (Ed.). *Social capital and European democracy*. New York: Routledge.

Nieminen, T., Prättälä, R., Martelin, T., Härkänen, T., Hyyppä, M.T., Alanen, E. & Koskinen, S. (2013). Social capital, health behaviours and health: A population-based associational study. *BMC Public Health, 13*, 1-11. https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-613

Nilsson, J., Rana, A.K. & Kabir, Z.N. (2006). Social capital and quality of life in old age: results from a cross-sectional study in rural Bangladesh. *J Aging Health, 18*(3), 419-34. doi: 10.1177/0898264306286198. PMID: 16648394.

Nussbaum, J.F., Pitts, M.J., Huber, F.N., Krieger, J.L. & Ohs, J.E. (2005). Ageism and ageist language across the life span: Intimate relationships and nonintimate interactions. *Journal of Social Issues, 2005, 61*(2) 287-305, USA: Blackwell.

OECD. (2001). *The well-being of nations: The role of human and social capital*. Paris: OECD.

Onat, Ü. (2002). Sosyal politikalar açısından yaşlılık. Kutsal, Y.G. (Der.). *Geriatri* içinde (s. 266-277). Ankara: Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayını.

Oral, B. & Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak göç, tanımı, nedenleri ve göç kuramları. *Türkiye Klinikleri, 3*(1), 1-8.

Osseiran, S. & Güneyli, A. (2020). Bibliographies on Syrian refugees in Turkey: Social integration. *MiReKoc FMRC Series Working Papers.* https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2020/08/MiReKoc-Working-Papers_F%C4%B1nalV1.pdf Erişim Tarihi: 08.11.2021.

Ostrom, E. (2000). Social capital: A fad or a fundamental concept? Dasgupta, P. & Serageldin, I. (Ed.). *Social capital: A multifaced perspective* içinde (s. 172-215). Washington: The World Bank.

Önal-Dölek, B. (2013). Gerontoloji ve geriatrik sosyal hizmet. Acar, H., Negiz, N. & Akman, E. (Ed*.). Sosyal politika ve kamu yönetimi bileşenleri ile sosyal hizmet: Temelleri ve uygulama alanları* içinde (s. 279-297). Ankara: Maya Akademi.

Öner, N. (2012). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testlerden örnekler bir başvuru kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Öner, N.A.Ş. (2016). Göç çalışmalarında temel kavramlar. N. A. Ş. Öner & S. G. I. Öner (Ed.). *Küreselleşme çağında göç, kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 13-27). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Ören, K., Öztürk, M. & Darıyemez, M. (2012). Türkiye'de sosyal dışlanma ekseninde ötekileştirme olgusu. *Prof. Dr. Cihangir Akın'a Armağan*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayını.

Özgökçeler, S. & Bıçkı, D. (2010). *Özürlülerin sosyal dışlanma boyutları: Bursa ve Çanakkale örneklerinden yansıyanlar.* Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu. http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/ozgokcer.pdf

Özlem, Ç. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(3), 83-104.

Özyakışır, D. (2013). *Göç: Kuram ve bölgesel bir uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Palaz, S. (2005). Avrupa Birliği ve cinsiyet temelli ayrımcılığı önleyici politikalar. *Liberal Düşünce, 10*(38-39), 271-282.

Palmore, E.B. (1999). *Ageism: Negative and positive*. New York: Springer Publisher Company.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*. Tanrıseven, B. (Çev.). Phoenix Yayınları.

Pascoe, E.A. & Richman, L.S. (2009). Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin, 135*(4), 531–554. https://doi.org/10.1037/a0016059

Pazarcı, H. (2016*). Uluslararası hukuk*. 15. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.

Pazarlıoğlu, M. V. (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi, 14*(1), 121-135.

Peace, R. (2001). Social exclusion: A concept in need of definition? *Social Policy Journal of New Zealand, 16*, 17-36.

Perruchoud, R. & Redpath, J. (2013). *Göç terimleri sözlüğü*. (Çiçekli B. Çev.) Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

Peterson, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review, 23*(3), 256-266.

Phillimore, J. (2010). Refugee, acculturation strategies, stress and integration. *Journal of Social Policy, 40*(3), 575-593.

Pierson, J. (2010). *Tackling social exclusion*. 2. Edition. New York: Routledge Publication.

Piore, M.J. (1979). *Birds of passage-migrant labor and industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Plard, M., Martienau, A. & Fleuret, S. (2015). Les immigrés au seuil du grand âge. Un questionnement à ancrer dans les territoires de vie. *Hommes et migrations, 1309,* 31-37.

Portes A. & Landolt P. (1996). Unsolved Mysteries: The Tocqueville Files II. *The American Prospect 7*

Portes, A. & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. *American Journal of Sociology 98*(6), 1320-1350.

Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology, 24*, 1–24. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1

Portes, A. (2001). Introduction: the debates and significance of immigrant transnationalism. *Global Networks, 1*(3), 181-193.

Powell, J.L. (2006). *Social theory and aging*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Priester, M.A., Foster, K.A. & Shaw, T.C. (2017). Are discrimination and social capital related to housing instability? *Housing Policy Debate*, *27*(1), 120-136. Doi: 10.1080/10511482.2016.1180311

Pugno, M. & Verme, P. (2012). *Life satisfaction, social capital and bonding-bridging nexus*. Poclicy Research Working Paper, 5945: The Wold Bank.

Putnam R.D. (2000a) Bowling alone: America's declining social capital. Crothers L. & Lockhart C. (Ed.). *Culture and politics* içinde (s. 223-234). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-62397-6_12

Putnam, R.D. (2000b). *Bowling alone: The collapse and revival american community*. New York: Simon And Sch.

Putnam, R.D., Leonardi, R. & Nanetti, R. (1993). *Making democracy work: Civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Quadagno, J.S. (2014). *Aging and the life course: an ıntroduction to social gerontology*. Sixth edition. New York: McGraw-Hill.

Rajasenan, D., Jayakumar, M.S. & Abraham, B.G. (2016). Socio economic and psychological dimensions of migration-induced exclusion of the elderly in Kerala, India: an empirical analysis. International Journal of Migration. *Health and Social Care*, *12*(1), 51-65. Doi: 10.1108/IJMHSC-05-2014-0018

Ravenstein, E.G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London, 48*(2), 167-235.

Ravenstein, E.G. (1889). The laws of migration. *Journal of Statistical Society of London, 52*(2), 167-227.

Ravenstein, E.G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London, 52*(2), 214-301.

Redfield, R., Linton, R. & Herskovits, M. (1936). Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist, 38*, 149–152.

Ritchie, H. & Roser, M. (2019). *Age structure*. Published online at OurWorldInData.org. https://ourworldindata.org/age-structure

Robbins, D. (2000). *Bourdieu and culture*. Londra: Sage.

Roberts, J.M. (2004). What's "social" about "social capital"? *The British Journal of Politics and International Relations, 6*, 471-493.

Robinson, R. (2005). *Beyond the state-bounded immigrant incorporation regime. Transnational migrant communities: Their potential contribution to Canada's*

leadership role and influence in a globalized world. Ottawa: The North-South Institute.

Rothstein, B. & Uslaner, E.M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Polit, 58*, 41–72. doi: 10.1353/wp.2006.0022

Rowe, J.W. & Kahn, R.L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist, 37*(4), 433–440. https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433

Saegert, S. & Carpiano, R. M. (2017). Social support and social capital: A theoretical synthesis using community psychology and community sociology approaches. M. A. Bond, I. Serrano-García, C.B. Keys, & M. Shinn (Ed.). *APA handbook of community psychology: Theoretical foundations, core concepts, and emerging challenges* içinde (s. 295–314). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/14953-014

Sağır Öztoprak, M. & Akıllı, H.S. (2004). Etnisite kuramları ve eleştirisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38*(1), 1-22.

Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları, 3*(5), 33-44.

Sakarya, H. & Çetinkaya Büyükbodur, A. (2021). Göçmenler odağında sosyal hizmet mevzuatı. Başcıllar, M. (Ed.). *Sosyal hizmet mevzuatı* içinde (s. 265-281). Ankara: Nobel.

Samur, H. & Cihangir, M. (2019). Suriye krizi hakkında Suriyelilerin düşünceleri: Aktörler, sorumlular ve çözüm yolları. *Göç Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 216-241.

Saraceno, C. (2002). *Social exclusion: cultural roots and diversities of a popular concept*. Colombia: Colombia University Press.

Sargut, S. (2001). *Kültürlerarası farklılaşma ve yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sarkiunaite, I., Bartkute, R., Jasinskas, E., Dilys, M. & Jurgelenas, S. (2012). Link between social capital and quality of life. *Transformations in Business & Economics, 11*(1), 139-153.

Saxton, D.G. & Benson, A.M. (2005). Social capital and growth of the nonprofit sector. *Social Science Quarterly, 86*(1), 16-27.

Sayın, Y., Usanmaz, A. & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18*(31), 1-13.

Schalock R. L. (1996). Reconsidering the conceptualization and measurement of quality

of life. R.L. Schalock (Ed.). *Quality of life: Volume I: Conceptualization and Measurement* içinde (s. 123-139). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

Schoendhart, A. (2002). *Organised crime and migrant smuggling: Australia and Asia Pacific*. Australia: Australian Institute of Criminology. https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/rpp044.pdf Erişim Tarihi: 12.06.2021.

Schuler, T., Baron, S. & Field, J. (2000). Social capital: A review and critique. S. Baron, J. Field & T. Schuler (Ed.). *Social capital: Critical perspectives*. Oxford: University Press.

Sen, A. (1993). Inequality, unemployment and contemporary Europe. *International Labour Review, 136*(2), 155-171.

Sen, A. (2000). *Social exclusion: Concept, applicaiton, and scrutiny*. Social Development Papers No.1. Manila: Asian Development Bank.

Sereny, M. (2011). Living arrangements of older adults in China: The interplay among preferences, realities, and health. *Research on Aging, 33*(2), 172–204. https://doi.org/10.1177/0164027510392387

Sheafor, B.W. & Horejisi, C.J. (2016). Techniques and guidelines for social work practice. Bilgen, A., Kaynarkaya, B., Gülmez, D., Çiftçi, D.B., Türközü, S.E., Çoban, F., Çelik, G., Özen, H,. Uraz, O., Uraz, T. & Oğuz, Y.S. (Çev.). *sosya hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* içinde (s. 19-34). 3. Baskı, Ankara, Nika Yayınevi.

Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review, 133*, 531-578.

Silver, H. (1995). Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of social exclusion. Gerry, R., Gore, C. & Figueiredo, J.B. (Ed.). *Social exclusion: rhetoric, reality, responses* içinde (s. 57-80). Geneva: UNDP.

Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. & Şeker, B.D. (2016). Uyum çalışmalarına giriş. Şeker, B.D., Sirkeci, İ & Yüceşahin, M.M. (Der.). *Göç ve uyum*. London: Transnational Press.

Social Science Research Council. (1954). Acculturation: An exploratory formulation. *American Anthropologist, 56,* 973–1002 https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/aa.1954.56. 6.02a00030 Erişim Tarihi: 15.11.2021.

Solem, P.E. (2015). Ageism and age discrimination in working life. *Nordic Psychology, 68*(3), 160-175.

Somersan, S. (2004). *Sosyal bilimlerde etnisite ve ırk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Soyupek, Y., Akgül, A. & Özkaya, Ö. (2015). Bir göç politikası olarak segregasyon. Canatan, K., Birinci, M., Çağlar, İ., Kryvenko, Y., Öksüz, S. & Altun, F. (Ed.). *Disiplinlerarası göç ve göç politikaları sempozyumu* içinde (s. 259-270). İstanbul: İZU Yayınları.

Stanton-Salazar, R. & Dornbusch, S. (1995). Social capital and the reproduction of inequality: Information networks among Mexican-origin high school students. *Sociology of Education, 68*(2), 116-135.

Stark, O. & Bloom, D.E. (1985). The new economics of labor migration. *The American Economic Review, 75*(2), 173-178.

Sternthal, M.J., Slopen, N. & Williams, D.R. (2011). Racial disparities in health: How much does stress really matter? *Du Bois Review, 8*(1), 95-113.

Stouffer, S.A. (1940). Intervening Opportunities: A theory relating mobility and distance. *American Sociological Review, 5*(6), 845-867.

Szaflarski, M. & Bauldry, S. (2019). The Effects of perceived discrimination on immigrant and refugee physical and mental health. *Advances in Medical Sociology, 19*, 173–204. https://doi.org/10.1108/S1057-629020190000019009

Szreter, S. & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology, 33*, 650-667. Doi: 10.1093/ije/dyh013

Şahin, T. (2009). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Şan, M.K. & Şimşek, R. (2011). Sosyal sermaye kavramı tarihsel-sosyolojik arkaplanı. *Akademik İncelemeler Dergisi, 6*(1), 88-110.

Şan, M.K. (2007). Sosyal bilimlerde yıldızı yükselen yeni bir kavram: Sosyal sermaye ve Türkiye. M.K. Şan (Der.). *Sosyoloji Yazıları I, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması* içinde (s. 282-323). İstanbul: Kızılelma Yay.

Şayyar Akdemir, D. (2015). *Çingelenelere yönelik ayrımcılık kapsamında pozitif ayrımcılık uygulamalarına eleştirel bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara.

Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi: Yaşlılığın toplumsal yörüngeleri*. Bursa: Dora Basım Yayın.

Tambulasi, R. (2009). Pushed to the abyss of exclusion: ICT and social exclusion in developing countries. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 7*(2/3), 119-127.

Tartanoğlu, Ş. (2014). Sosyal dışlanma. A. Tokol & Y. Alper (Ed.). *Sosyal politika*. 5. Baskı. İstanbul: Dora Basım Yayın.

Taşçı, F. (2010). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya örnekleri. *Çalışma ve Toplum, 24*, 175-202.

Taşçı, F. (2018). *Sosyal politikada dezavantajlı gruplar: Tarih, yaklaşım ve uygulama*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Taşkın, E.O. (2004). Damgalama, ayrımcılık ve ruhsal hastalık. *3P Dergisi, 12*(3), 1-18.

Teke Lloyd, F.A. & Türk, U. (2021). Türkiye'de sosyal sermaye ve göç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 5*(1), 70-91.

TGYONA. (2006). *Türkiye göç ve yerinden olmuş nüfus araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TGYONA-AnaRapor.pdf Erişim Tarihi: 03.05.2021.

Tilly, C. (1990). Transplanted networks. Yans-McLaughlin, N. (Ed.). *Immigration reconsidered: History, sociology and politics* içinde (s. 79-95). New York: Oxford University Press.

Timonen, V. (2008). *Aging societies: A comparative introduction*. New York: Open University Press.

Tocqueville, A.D. (1994). *Amerika'da Demokrasi*. Sezal, İ. & Dilber, F. (Çev.). İstanbul: Yetkin Yayınları.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Troll, L.E. & Nowak, C. (1976). How old are you? The question of age bias in the counseling of adults. *The Counseling Pyschology, 6*(1), 41-44.

Troll, L.E. & Schlossberg, N. (1971). How age-biased are college counselors? *Industrial Gerontology, 10*, 14–20. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED042939.pdf

Tsutsumi, A. & Izutsu, T. (2010) Quality of life and stigma. Preedy, V.R., Watson, R.R. (Ed.). *Handbook of disease burdens and quality of life measures* içinde (s. 3489-3499). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-78665-0_202

Tufan, İ., Zengin, M. & Köse, T. (2017). Sosyal gerontoloji. İ. Tufan & M. Durak (Ed.). *Gerontoloji kapsam, disiplinlerarası işbirliği, ekonomi ve politika* içinde (s.73-88). Ankara: Nobel Yayınevi.

Tümtaş, M.S. (2020). *Nöbetleşe dışlanma: göç ve sosyal dışlanma döngüsü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK). (2020). *İstatistiklele yaşlılar.*

TÜSEV (2011). *Türkiye'de sivil toplum: Bir dönüm noktası*. CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu II. TUSEV Yay. No. 51. İstanbul: Uzerler Matbaacılık.

Uluslararası Göç Örgütü. (IOM). (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayını.

Ulutürk Akman, S. & Bektaş, H. (2017). Üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkileri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 309-318.

UN DESA. (2019a). International migrant Stock: International migrants numbered 272 million in 2019, continuing an upward trend in all major world regions. *Department of Economic and Social Affairs, 2019*(4), 1–4. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/docs/MigrationStock2019_PopFacts_2019-04.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021

UN DESA. (2020a). *World Population Ageing 2020 Highlights: Living arrangements of older persons* (ST/ESA/SER.A/451). https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf Erişim Tarihi: 06.01.2022.

UN DESA. (2020b). *Populatioan Division. International Migrant Stock 2020.* https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock. Erişim Tarihi: 06.01.2022.

UNHCR. (2019). Global report 2019. https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2019/pdf/GR2019_English_Full_lo

wres.pdf#_ga=2.208326353.2143762060.1623273930-416139519.1616672081 Erişim Tarihi: 10.06.2021.

UNHCR. (2020a). Mid-year trends 2020. https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5fc504d44/mid-year-trends-2020.html?query=UNHCR%20Global%20Trends%202020 Erişim Tarihi: 02.05.2021.

UNHCR. (2020b). Global trends in forced displacement 2020. https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/60b638e37/global-trends-forced-displacement-2020.html Erişim Tarihi: 09.12.2021.

UNHCR. (2022). *Emergency handbook: older persons*. https://emergency.unhcr.org/entry/43935/older-persons

Üçok, A. (2018). *Yaşlılık olgusuna yaşlıların bakış açısı ile sosyolojik bir yaklaşım: Gaziantep'te kamu ve özel huzurevleri örnekleri ile*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Vasta, E. (2007). From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies, 30*(5), 713-740.

Vermaak, J.N. (2006). *A reconceptualisation of the concept of social capital: A study of resources for need satisfaction amongst agricultural producers in vhembe*. Limpopo.

Viazminsky, A., Borho, A., Morawa, E., Schmitt, G.M. & Erim, Y. (2022). Perceived discrimination among Syrian refugees in Germany and its associations with mental health. *Global Public Health*, 1-15. DOI: 10.1080/17441692.2022.2026449. https://doi.org/10.1080/17441692.2022.2026449

Victor, C.R. (2005). *The social context of ageing*. New York: Routledge.

Vogel, D.L., Heath, P.J., Engel, K.E., Brenner, R.E., Strass, H.A., Al-Darmaki, F.R., Armstrong, P.I., Galbraith,N., Galbraith, V., Baptista, M.N., Gonçalves, M., Liao, H.-Y., Mackenzie, C., Mak, W.W. S., Rubin, M., Topkaya, N., Wang, Y.-F. & Zlati, A. (2017). Cross-Cultural Validation of the Perceptions of Stigmatization by Others for Seeking Help (PSOSH) Scale. *Stigma and Health*. Advance online publication. http://dx.doi.org/10.1037/sah0000119

Vogel, D.L., Wade, N.G. & Ascheman, P.L. (2009). Measuring perceptions of

stigmatization by others for seeking psychological help: Reliability and validity of a new stigma scale with college students. *Journal of Counseling Psychology, 56*(2), 301–308. https://doi.org/10.1037/a0014903

Von dem Knesebeck, O., Hyde, M., Higgs, P., Kupfer, A. & Siegrist, J. (2005). Quality of Life and Well-Being. İçinde: A. Börsch-Supan, A. Brugiavini, H. Jürges, J. Mackenbach, J. Siegrist, & G. Weber (Eds.), *Health, Ageing and Retirement in Europe: First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* içinde (s. 199–203). http://www.share-project.org/uploads/tx_sharepublications/SHARE_FirstResultsBookWave1.pdf

von Heideken Wågert, P., Rönnmark, B., Rosendahl, E., Lundin-Olsson, L., Gustavsson, J.M., Nygren, B., Lundman, B., Norberg, A. & Gustafson, Y. (2005). Morale in the oldest old: the Umeå 85+ study. *Age Ageing, 34*(3), 249-55. doi: 10.1093/ageing/afi044. Epub 2005 Mar 22. PMID: 15784647.

Wagner, J.M. (2013). *Social capital, climate of prejudice and discrimination, environmental pull, and academic and social integration as predictive factors of 6-year completion rates for minority undergraduates in selective universities*. (Doctoral Dissertation). Available from ProQuest Disserations and Theses database. (OCLC No. 884513021).

Wagner, B. (2014). *Trust: The secret to happiness? Exploring social capital and subjective well-being among immigrants*. Population Association of America. https://paa2014.princeton.edu/abstracts/142867

Wallace, S.E. (1980). *The urban environment*. Georgetown: The Dorsey Press.

Wallendorf, M. & Reilly, M.D. (1983). Ethnic migration, assimilation and concumption. *Journal of Consumer Research, 10*(3), 292-302.

Wallerstein, I. (1995). *Kapitalist dünya ekonomisinde hane yapıları ve emek göçü oluşumu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Warde, A. & Tampubolon, G. (2002). Social capital, networks and leisure consumption. *The Sociological Review, 50*(2), 155–180. https://doi.org/10.1111/1467-954X.00361

Watson, J. (2010). The origin of metic status at Athens. *The Cambridge Classical Journal, 56*, 259-278. Doi:10.1017/S1750270500000348.

Whelan, C.T. (1993). The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress. *Sociology of Health and Ilness, 15*(1), 86-101.

White, P. (2006). Migrant populations approaching old age: Prospects in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 32*(8), 1283-1300.

Whittington, K. (2001). Revisiting Tocqueville's America: Society, politics, and association in the nineteenth century. Edwards, B., Foley, M.W. & Diani, M. (Ed.). *Beyond tocqueville: Civil society and the social capital debate in comparative perspective*. Hanover: Tufts University Press.

WHO. (2015). *World report on ageing and health*. Luxembourg: WHO Libraray Catologuing-pub. https://apps.who.int/iris/handle/10665/186463

Wickramasinghe, A.A.I.N. & Wimalaratana, W. (2016). International migration and migration theories. *Social Affairs, 1*(5), 13-32.

Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J. & Allen, R. E. (2011). The meaning of "aging in place" to older people. *The Gerontologist , 52* (3), 357-366.

Wilkes, R. & Wu, C. (2019). Immigration, discrimination, and trust. A simply complex relationship. *Frontiers in Sociology, 4*(32), 1-13. https://doi.org/10.3389/fsoc.2019.00032

Wilkinson, R.G. (1992). Income distribution and life expectancy. *British Medical Journal, 304*, 165–168.

Williams, D.R., Yu, Y., Jackson, J.S. & Anderson, N.B. (1997). Racial differences in physical and mental health: socioeconomic status, stress, and discrimination. *Journal of Health Psychology, 2*(3), 335-351.

Williams, K.D., Cheung, C.K.T. & Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the internet. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(5), 748-762.

Winter, I. (2000). *Towards a theorized understanding of family life and social capital.* Working Paper No:21, Australian Institute of Family Studies.

Wolf, H. (2004). Capital. Ritzer, G. (Ed.). *Encyclopedia of social theory* içinde (s. 75-76). London: Sage Publication.

Wood, W.B. (1994). Forced migration: local conflicts and international dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers, 84*(4), 607-634.

Woolcock, M. & Narayan, D. (2010). Sosyal sermaye kalkınma teorisi, araştırma ve politika için öneriler. Şahin, M.M. & Ünal, A.Z. (Der.). *Sosyal sermaye kuram uygulama eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Woolcock, M. (2001). *Using social capital: Getting the social relations right in the*

theory and practice of economic development. Princeton, NJ: Princeton University Press.

World Health Organization Quality of Life Group. (1998). The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties. *Social Science & Med, 46*, 1569-1585.

Xavier, F.M.F., Ferraz, M.P.T., Marc, N., Escoteguy, N.U. & Moriguchi, E.M. (2003). Elderly people's definition of quality of life. *Rev Bras Psiquiatr, 25*(1), 31-9 https://doi.org/10.1590/S1516-44462003000100007

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013, 4 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 6458). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm Erişim Tarihi: 20.03.2021.

Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine göç. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(1), 45-60.

Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yao, J., Yang, L., Han, X. & Li, Y.(2018) Perceived discrimination and life satisfaction of elderly Chinese people: The chain mediating effects of national identity and sense of community. *Front. Psychol. 9*, 1-8. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02572

YARCI, S. (2011). Pierre Bourdieu'da sosyal sermaye kavramı. *Sakarya Üniversitesi, Akademik İncelemeler Dergisi, 6*(1), 125-135.

Yavuz, Ö. (2015). Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yapılan sağlık yardımlarının yasal ve etik temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12* (30), 265-280.

Yaylacı, F.G. & Sirkeci, İ. (2019). *Sunuş: Göç ülkesi Türkiye'de sosyal hizmet*. Yaylacı F. G. (Der). London: Transnational Press.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Detay Yayıncılık.

Yener Keskin, C. (2019). Yerleşme ve seyahat özgürlüğü ile çalışma hakkı bağlamında şartlı mülteciler. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 25*(1), 388-433.

Yıldırım, M. (2014). Ayrımcılık. A. Tokol & Y. Alper (Ed.). *Sosyal politika*. 5. Baskı. İstanbul: Dora Basım Yayın.

Yıldız, M. (2012). Bağlanma kuramı açısından yaşlılık dönemine genel bir bakış. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 36*(1), 1-30.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies, 9*(2), 1685-1704.

Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı*. Ankara: USAK Yayınları.

Yusufoğlu, Ö.Ş. & Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Science (NWSASOS), 11*(1), 27-40.

Yüksel, H. & Hiçdurmaz, Z. (2019). "Misafir işçiden" "yaşlı göçmene" Avrupa'da yaşlanan göçmenlerin sorunları: Fransa örneği. *Journal of Economy Culture and Society, 59*, 213-234. https://doi.org/10.26650/JECS2019-0029

Yüksel, H. (2014). *Güncel gelişmeler ışığında sosyal politika*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.

Zastrow, C & Kirst-Ashman, K.K. (2015). Psikolojik karakteristikler: Genç ve orta yetişkinlik. (E.S. Türközü, Çev.). *İnsan davranışı ve sosyal çevre II* içinde (s. 59-133). Ankara: Nika Yayınevi.

HAM VERİLER

FORMLAR

Onam Formu

لجنة أخلاقيات البحث في العلوم الاجتماعية والإنسانية

نموذج موافقة المتطوع المستنير

ندعوكم إلى البحث الذي أجراه كآن سيفيم بعنوان "تقييم جودة حياة المسنين السوريين في سياق الاستبعاد الاجتماعي ورأس المال الاجتماعي من منظور العمل الاجتماعي". الهدف من هذا البحث هو الكشف عن تأثير رأس المال الاجتماعي والإقصاء على نوعية حياة المسنين السوريين. في البحث ، يُطلب منك توفير ما يقدر بـ 18 دقيقة. سيشارك ما يقدر بنحو 400 شخص ، بما فيهم أنت ، في البحث وسيتم تقييمهم بناءً على الإجابات من 4 مقاييس في المجموع. المشاركة في هذه الدراسة تطوعية بالكامل. من أجل تحقيق الغرض من الدراسة ، يُتوقع منك الإجابة بطريقة صادقة لإعطائك الإجابات الأنسب دون التعرض لضغط أو اقتراح. قراءة هذا النموذج وتأكيده يعني موافقتك على المشاركة في البحث. ومع ذلك ، يحق لك أيضًا عدم المشاركة في الدراسة أو التوقف عن العمل في أي وقت بعد المشاركة. سيتم استخدام المعلومات التي تم الحصول عليها من هذه الدراسة للأغراض البحثية فقط وستظل معلوماتك الشخصية سرية ؛ ومع ذلك ، يمكن استخدام بياناتك لأغراض النشر. لا يمكن نقل معلومات الاتصال الخاصة بك إلا إلى "تجمع المشتركين المشتركين" بموافقتك ولكي يتصل بك باحثون مختلفون. إذا كانت بحاجة إلى مزيد من المعلومات حول الغرض من البحث ورقم الهاتف kaan.sevim@izu.edu.trالآن أو لاحقًا ، يمكنك أن تسأل الباحث الآن أو الوصول إلى عنوان البريد الإلكتروني 05072792593 .عند اكتمال البحث ، يرجى إرساله إلى الباحث إذا كنت ، المحددة معك تريد مشاركة النتائج العامة إذا شاركت في البحث فلن يتأثر وضعك القانوني الحالي والحقوق التي حصلت عليها.

إن إضعاف صلات الفرد بالمجتمع الذي يعيش فيه ، وانخفاض العلاقات الاجتماعية ، وعدم القدرة على الشعور بالأمان ، والتعرض للتمييز سيؤثر سلبًا على رأس المال الاجتماعي ونوعية حياة المجتمع والفرد. في هذه الحالة ، من المهم الكشف عن آثار كل من التمييز ورأس المال الاجتماعي على نوعية حياة اللاجئين المسنين. لذلك ، تهدف هذه الدراسة إلى الكشف عن مشاكل اللاجئين المسنين من خلال فحص نوعية حياة اللاجئين المسنين على أساس كل من التمييز ورأس المال الاجتماعي.

المقاييس المستخدمة:

1. مقياس جودة الحياة لكبار السن
2. مقياس التمييز المدرك
3. مقياس وصمة العار المتصورة لطلب المساعدة
4. مقياس رأس المال الاجتماعي

في غضون شهر واحد. بعد SPSSبعد جمع البيانات ، سيتم الاحتفاظ بجميع ردود الاستطلاع في خزانة مقفلة. سيتم إدخال برنامج التحكم في البيانات ، سيتم إتلافها بواسطة آلة إتلاف المستندات بإذن من لجنة تحكيم الأطروحة.

لقد قرأت المعلومات المذكورة أعلاه التي يجب تقديمها للمشارك قبل البحث وفهمت نطاق الدراسة والغرض منها التي طُلب مني المشاركة فيها ومسؤولياتي كمتطوع. تم تقديم شرح كتابي و شفهي عن الدراسة من قبل الباحث / الباحثين المذكورين أدناه. تم إخباري شفهيًا أيضًا بالمخاطر والفوائد المحتملة للدراسة. تم منح الثقة الكافية بأن معلوماتي الشخصية ستتم حمايتها بعناية.

في ظل هذه الظروف ، أوافق على المشاركة في البحث المعني بمحض إرادتي ، دون أي ضغط أو اقتراح.

مشارك:

اسم و لقب.....

معلومات للتواصل- البريدُ الإلكترُوني.....

رقم الهاتف.....

نقل معلومات الاتصال الخاصة بي إلى "مجموعة الأبحاث المشتركة" حتى يتمكن الباحثون الآخرون من الاتصال بي ؟

أقبل ( ) لا أقبل ( ) (يرجى تحديد الخيار المناسب).

لمن هم تحت وصاية أو حامية:

ولي أو وصي:

اسم و لقب.....

إمضاء:.....

باحث:

اسم و لقب.....

إمضاء:.....

شاهد:

اسم و لقب.....

إمضاء:.....

Sosyo-Demografik Sorular ve Ölçekler

عزيزي المشترك

العمل الذي بين يديكم عبارة عن دراسة جامعية نرجو منكم الاجابة على الاسئلة بصراحة والتعاون معنا شاكرين تعاونكم معنا

معلومات ديموغرافية

1. نوع الجنس :
   انثى ( ) 1 ذكر ( ) 2
2. العمر : .....
3. منذ متى وأنتم في تركيا .....؟
4. المستوى التعليمي ؟
   أمي ( ) 1
   اقرء واكتب ( ) 2
   المرحلة الإبتدائية ( ) 3
   المرحلة المتوسطة ( ) 4
   المرحلة الثانوية ( ) 5
   التعليم العال 6 ( )
5. وضع العائلي ؟
   أعزب ( ) 2 متزوج/ة ( ) 1
   أرمل/ة ( ) 4 مطلق/ة ( ) 3
6. الوضع القانونية لكم في تركيا ؟
   وضع الحماية المؤقتة ( ) 1
   حاصل على الجنسية ( ) 2
   دون قيود ( ) 3
   إقامة جواز السفر ( ) 4
7. هل توفي احد افراد العائلة بسبب الحرب قبل الهجرة الى تركيا ؟
   لا( ) 1
   نعم / من ..... ( ) 2
8. هل فقد (ضاع) احد افراد العائلة بسبب الحرب قبل الهجرة الى تركيا ؟
   لا ( ) 1
   نعم / من ..... ( ) 2
9. ماهو عملكم في سوريا ؟
   عاطل ( ) 1 ربة بيت ( ) 2
   تاجر ( ) 3 عامل ( ) 4
   موظف ( ) 5 فلاح ( ) 6
   غير ذلك ..... ( ) 7
10. كيف كان وضعك المالي في سوريا ؟
    ضعيف ( ) 2 متوسط ( ) 1
    جيد ( ) 3
11. ماهو وضعكم المالي في تركيا ؟
    ضعيف ( ) 2 متوسط ( ) 1
    جيد ( ) 3
12. هل تعملون حاليا في تركيا ؟
    لا ( ) 1
    نعم / نوع العمل ..... ( ) 2
13. ما هو متوسط دخل أسرتك الشهري
    1 ( ) 0-1000 TL
    2 ( ) 1000-2000 TL
    3 ( ) 2000-3000 TL
    4 ( ) 3000-4000 TL
    5 ( ) 4000+ TL
14. كيف يتم تدارك الامور المعيشية ؟ (اختر كل ما هو مناسب)
    بالعمل ( ) 1
    مساعدات حكومية ( ) 2
    مساعدات الهلال الاحمر ( ) 3
    عمل اولادي ( ) 4
    مساعدات الهيئات الإغاثية ( ) 5
    غير ذلك ..... ( ) 6
15. لمن البيت الذي تسكنونه ؟
    ملك شخصي ( ) 1
    ملك لأولادي ( ) 2
    ملك لاقاربي ( ) 3
    إيجار ( ) 4
    ملك لفاعل خير ( ) 5
16. هل تم استهدافكم من احد افراد العائلة او استصغاركم
    لا ابدا ( ) 1
    احيانا ( ) 2
    دائما ( ) 3
17. هل تتم نظافة بيتكم او ملابسكم بشكل منتظم
    لا ابدا ( ) 1
    احيانا ( ) 2
    دائما ( ) 3
18. هل يتم التسوق وتجهيز الطعام في اوقاته المناسبة
    لا ابدا ( ) 1
    احيانا ( ) 2
    دائما ( ) 3
19. هل تم اخباركم من قبل احد اعضاء العائلة بأنكم عالة عليهم
    لا ابدا ( ) 1
    احيانا ( ) 2
    دائما ( ) 3
20. هل تم فقد الاحترام الاسري عند قدومك الى تركيا؟
    نعم قل ( ) 1
    لا لم يتغير ( ) 2
    بالعكس زاد ( ) 3
21. ماهو تقييمكم لوضعكم الصحي
    جيد ( ) 1
    وسط ( ) 2
    سيء ( ) 3
22. هل حدث تغير في وضعكم الصحي بعد مغادرة سوريا
    تحسن ( ) 1
    لم يتغير ( ) 2
    ساء ( ) 3
23. ماهي الاعراض الصحية التي تعانون منها (اختر كل ما هو مناسب)؟

امراض القلب	
الضغط	
السمنة	

السمنة المفرطة	
السكر	
هشاشة العظام	
امراض جلدية	
امراض نفسية	
امراض كلوية	
سرطان	
امراض الدم	
امراض العين	

24. هل تستخدمون بعض الادوية؟ اذا كان الجواب لا فيرجى الانتقال الى السؤال 38.
1 ( ) لا
2 ( ) نعم

25. ماهي الصعوبات التي تواجهكم في سبيل الحصول على العلاج؟ (اختر كل ما هو مناسب)
1 ( ) لا يوجد صعوبات
2 ( ) ضعف الحالة المادية
3 ( ) عدم توفر صيدلية قريبة
4 ( ) اعاقات جسدية
5 ( ) عدم اتقان اللغة
6 ( ) الدولة لا تدعم الدواء المستخدم
7 ( ) ..... غير ذلك

26. ماهي ابرز الصعوبات التي تواجهكم في سبيل الحصول على العناية الصحية في منطقتكم
2 ( ) ضعف الحالة المادية
3 ( ) الاعاقات الجسدية
4 ( ) صعوبة التنقل
5 ( ) عدم الإلمام بالامور الصحية
6 ( ) عدم اتقان اللغة
7 ( ) الهجرة غير الشرعية
8 ( ) ..... غير ذلك

27. هل تعانون من اعاقات
1 ( ) لا
2 ( ) ..... نعم

28. هل تحتاجون الى عناية خاصة
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

29. اذا كنتم بحاجة الى عناية خاصة فمن يتولى ذلك ؟ (اختر كل ما هو مناسب)
1 ( ) زوجتي/ زوجي
2 ( ) اولادي
3 ( ) الاصدقاء والجيران
4 ( ) زوجة الاولاد
5 ( ) احفادي
6 ( ) الهيئات الاهلية
7 ..... غير ذلك

30. ماهو مستواكم في التحدث باللغة التركية
1 ( ) مستوى جيد
2 ( ) مستوى متوسط
3 ( ) قليل جدا
4 ( ) لا اتحدث

31. ماهو مستواكم في فهم اللغة التركية
1 ( ) افهم بشكل جيد
2 ( ) افهم بمستوى متوسط
3 ( ) افهم قليلا
4 ( ) لا افهمها ابدا

32. هل واجهتكم صعوبات في تلقي المساعدات الحكومية بسبب عدم اتقانكم اللغة التركية
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

33. هل تقدمتم بطلب لدى الهيئات الحكومية للحصول على المعونات
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

34. ماهو نوع الدعم الذي تم تقديم طلب عليه (اختر كل ما هو مناسب)
1 ( ) العناية المنزلية
2 ( ) دار المسنين
3 ( ) مراكز الايواء النسوية
4 ( ) العلاج المنزلي
5 ( ) ..... غير ذلك

35. ماهي المعونات التي استفدتم او مازلتم تستفيدون منها (اختر كل ما هو مناسب)
1 ( ) لم استفد
2 ( ) العناية المنزلية
3 ( ) دار المسنين
4 ( ) مراكز الايواء النسوية
5 ( ) العلاج المنزلي
6 ( ) ..... غير ذلك

36. هل تملكون بطاقة الهلال الأحمر
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

37. هل تفكرون ان اعودوا
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

38. هل كان تريدون في فتح دار لرعاية المسنين اللاجئين
1 ( ) نعم 2 ( ) لا

Perveived Discrimination Scale (PDS)

لك؟ التالية الأمور بها حدثت التي المرات عدد كم اليومية، حياتك في

	أبداً	أقل من مرة في العام	بضعة مرات في العام	بضعة مرات في الشهر	مرة واحدة على الأقل في الأسبوع	كل يوم تقريباً
يتم التعامل معك باحترام أقل من الأفراد الآخرين (01)	1	2	3	4	5	6
.(02)تتلقى خدمة أقل من غيرك في المطاعم أو المتاجر.	1	2	3	4	5	6
.(03)يتصرف الناس كما لو كانوا يعتقدون أنك لست ذكيًا.	1	2	3	4	5	6
يتعامل الأفراد كما لو أنهم خائفون منك (04)	1	2	3	4	5	6
يتم تهديدك أو التحرش بك (05)	1	2	3	4	5	6

PSOSPH

تعليمات: تخيل أن لديك مشكلة شخصية أوانفعالية لم تستطع حلها بنفسك . إذا ذهبت لطلب خدمة الإرشادية لمعالجة هذه المشكلة، إلى أي مدى تعتقد أن أسرتك سوف:

رقم البند	العبارة	إطلاقا 1	بدرجة قليلة 2	بعض الشيء 3	كثيرا 4	كثيرا جدا 5
1	تكون ردة فعلهم سلبية تجاهك					
2	يفكرون بأشياء سيئة تجاهك					
3	ينظرون إليك كأنك مختل عقليا					
4	يفكرون فيك بطريقة أقل استحسانا					
5	يعتقدون أنك تشكل خطرا على الآخرين					

CASP-12

أمامك قائمة تحوي بعض الجمل التي يستعملها الناس لوصف حياتهم أو شعورهم .الرجاء الإشارة بالنسبة لكل جملة ، ما الوتيرة التي تراودك فيها هذه المشاعر أو الأوضاع ، إذا كانت تراودك أصلا ، او تنطبق علي .

)الرجاء الإشارة إلى إجابة واحدة فقط في كل سطر(

	ولا مرة	نادرا	أحيانا	بفترات متقاربة
جيلي يمنعني من القيام بأمور ارغب بالقيام بها	1	2	3	4
اشعر بأن ما يصيبني خارج عن سيطرتي	1	2	3	4
اشعر أنني خارج ما يحدث	1	2	3	4
يمكنني القيام بالأمور التي أرغب بالقيام بها	1	2	3	4
المسؤوليات العائلية تمنعني بالقيام بما أرغب به	1	2	3	4
نقص المال يمنعني من القيام بأمور أرغب بالقيام بها	1	2	3	4
أنتظر كل يوم بفارغ الصبر	1	2	3	4
اشعر بأنه توجد لي حياتي معنى	1	2	3	4
إجمالا ، أنظر إلى حياتي الماضية بشعور من الانبساط	1	2	3	4
اشعر أنني نشيط جدا هذه الأيام	1	2	3	4
اشعر أن الحياة مليئة بالفرص	1	2	3	4

أشعر أن المستقبل يبشر خيرا بالنسبة لي	1	2	3	4
	ولا مرة	نادرا	أحيانا	بفترات متقاربة

Social Capital Scale

الرجاء ضع دائره على الأجابه في تناسبك اكثر من بين الخيارات 1،2،3 و 4 للأسئله ادناه			
1. هل تشعر بانك مقيم في المجتمع ؟			
نعم،كثيرا جدا			كلا،ليس كثيرا
4	3	2	1
2. حتى الآن،هل انت راضي على ما كانت تعنيه حياتك ؟			
نعم،كثيرا جدا			كلا،ليس كثيرا
4	3	2	1
3. يقول البعض بمساعدة الأخرين، تساعد نفسك على المدى الطويل، هل توافق ؟			
نعم، كثيرا جدا			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
4. هل تساعد جماعة ما في الحي الذي تسكن فيه كمتطوع ؟			
نعم، كثيرا جدا (على الأقل مرة في الاسبوع)			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
5. هل تشعر بالامان بالمشي في شارعكم بعد حلول الظلام ؟			
نعم، كثيرا جدا			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
6. هل توافق ان معظم الناس موثوق منهم ؟			
نعم، كثيرا جدا			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
7.إذا تعطلت سيارة احدهم خارج بيتك، هل تدعوهم الى بيتك لاستعمال التلفون ؟			
نعم، بالتأكيد			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
8. هل تحصل على مساعدة من الأصدقاء عندما تحتاجها ؟			
نعم، بالتأكيد			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
9.هل تتمتع المنطقة التي تعيش فيها بسمعة كونها امنة ؟			
نعم			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1

10.إذا كنت تعتني بطفل و اضطررت لمغادرة المسكن لمدة قصيرة، هل تطلب مساعدة الجيران ؟			
نعم، بالتأكيد			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
11. هل قمت بزيارة الجيران في الاسبوع الماضي ؟			
نعم، و بشكل متكرر			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
12. هل حضرت مناسبة في الحي الذي تسكنه خلال الأشهر الستة الماضية (مثل:فرقة موسيقية مدرسية، معرض اعمال يدوية) ؟			
نعم، (على الأقل ثلاث مرات)			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
13.هل انت عضو فاعل في اي منظمة محلية او منتدى في الحي الذي تسكن فيه (مثلا: رياضة، اعمال يدوية، نادي اجتماعي)؟			
نعم، فاعل جدا			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
14. هل تشعر في الحي الذي تسكن فيه و كأنه مكانك الطبيعي ؟			
نعم، بالتأكيد			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
15.في الأسبوع الماضي كم كانت عدد المكالمات الهاتفية التي تحدثت فيها مع اصدقائك ؟			
عده (على الأقله 6)			لا شيء
4	3	2	1
16. كم عدد الاشخاص الذين تكلمت معهم المارحة ؟			
العديد (على الأقل 10)			لا احد على الأطلاق
4	3	2	1
17.خلال عطل نهاية الاسبوع هل تتناول الغداء او العشاء مع اناس اخرين من خارج اعضاء اسرتك؟			
نعم، بشكل دائم			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
18. هل تذهب خارج الحي السكني الذي تقيم فيه لزيارة افراد من عائلتك؟			
نعم، بشكل دائم			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
19. عندما تذهب للتسوق في الحي الذي تسكن فيه هل من المحتمل ان تلتقي باصدقاء و معارف ؟			
نعم، بشكل دائم			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
20.إذا احتجت الى معلومات لأتخاذ قرار يتعلق بحياتك، هل تعرف تماما اين تجد تلك المعلومات ؟			
نعم، بالتأكيد			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
21.خلال الأشهر الستة الماضية ،هل صنعت معروفا الجيران مريض؟			
نعم،و بشكل متكرر (على الأقل 3)			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
22.هل انت عضو في لجنة ادارية او تنظيمية تابعة للحي الذي تسكن فيه ؟			
نعم، (على الأقل 3)			كلا، ليس كثيرا
4	3	2	1
23. في السنوات الثلاث الماضية، هل انضممت إلى مجموعه في الحي الذي تسكنه للتعامل مع ظرف طارئ؟			
نعم، و بشكل متكرر (على الأقل 5)			كلا، على الأطلاق
4	3	2	1
24.في السنوات الثلاثة الأخيرة هل ساهمت بمشروع يتعلق بالحي السكني الذي تسكن فيه ؟			
نعم، كثيرا جدا			كلا، على الأطلاق

1	2	3	4
25.هل كنت جزءا من مشروع لتنظيم خدمه جديده في منطقتك (مثل، نادي شباب، ناد للكشافة حضانة اطفال، رياضه للمعاقين)			
كلا، على الأطلاق			نعم، (على الأقل 3)
1	2	3	4
26. إذا كنت لا تتفق مع ما يتفق عليه الأخرين، هل تشعر بانك حر للافصاح عن رأيك ؟			
كلا، على الأطلاق			نعم، بالتأكيد
1	2	3	4
27. إذا تنازعت مع جارك (مثلا: حول موضوع يتعلق بسياج البيت او الكلاب) هل ترغب بالبحث عن وسيط لحل النزاع ؟			
كلا، على الأطلاق			نعم، بالتأكيد
1	2	3	4
28.هل تعتقد بان التعدد الثقافي يجعل الحياة افضل حيث تعيش ؟			
كلا، على الأطلاق			نعم، بالتأكيد
1	2	3	4
29.هل تتمتع بالعيش بين اناس لهم اساليب حياة مختلفة عن اسلوب حياتك؟			
كلا، على الأطلاق			نعم، بالتأكيد
1	2	3	4
30. إذا انتقل شخص غريب، مختلف عنك، ليعيش في شارعك، هل سيكون مقبولا من قبل الجيران ؟			
كلا، ليس بسهوله			نعم، بالتأكيد
1	2	3	4

Ölçek İzinleri

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN SURİYELİ YAŞLILARIN YAŞAM KALİTESİNİN SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL SERMAYE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ORİJİNALLİK RAPORU

%8	%8	%1	%3
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dspace.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	%1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
3	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
4	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1
5	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
6	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
7	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
8	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<%1